ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ VE TOPLUMSAL KATILIM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Tuna YILDIZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

DOKTORA TEZİ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI

OCAK - 2020

IBM

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ VE TOPLUMSAL KATILIM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Tuna YILDIZ

DOKTORA TEZİ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

OCAK 2020

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Tuna YILDIZ tarafından hazırlanan "Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Toplumsal Katılım: Türkiye Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında Türk Halk Bilimi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Sözlü Anlatımlar Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Başkan : Prof. Dr. M. Muhtar KUTLU
Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Prof. Dr. Hamiye DURAN
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL
Gösteri Sanatları Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Doç. Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE
El Sanatları Geleneği Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Tez Savunma Tarihi: 02/01/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

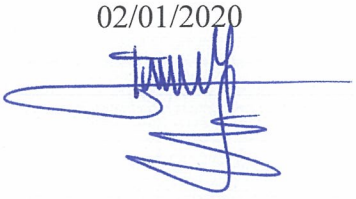
.....
Prof. Dr. Figen ZAİF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuna YILDIZ

02/01/2020

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ VE TOPLUMSAL KATILIM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

(Doktora Tezi)

Tuna YILDIZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2020

ÖZET

2003 yılında UNESCO'nun 32. Genel Konferansında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye'nin 2006 yılında taraf olduğu bu Sözleşme'ye 2019 Ekim ayı itibariyle 178 ülke taraftır. Bu Sözleşme'nin önemli özelliklerinden biri de topluluk, grup ve bireyler ile Sivil Toplum Kuruluşlarının somut olmayan kültürel mirasın korunması sürecine aktif katılımlarını son derece güçlü bir biçimde vurgulamasıdır. Sözleşme metninde, Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde, Sözleşme'ye dair Etik İlkeler'de ve imzalanmasının üzerinden geçen 17 yıllık sürede ortaya çıkan değerlendirme raporlarında, toplantı kararlarında, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin sunduğu periyodik raporlarda, aday dosyalarında topluluk, grup ve bireyler ile STK'ların katılımı konusuna ilişkin yüzlerce sayfadan oluşan önemli bir arşiv oluşmuştur. Bu arşivde duran notların ortak özelliği topluluk, grup ve bireyler ile STK'ların katılımının Sözleşme için hayati bir mesele olduğunun kabul edilmesidir. Ayrıca, Sözleşme'nin Değerlendirme Organı gibi önemli bir tavsiye mekanizmasında STK'ların yer alması, akredite STK'ların hem Hükûmetlerarası Komiteye hem de ulusal alanda Taraf Devletlerin gerçekleştireceği koruma plan ve projelerine destek olması ve önemli görevler üstelenmesi de öngörülmüştür. Ancak Sözleşme ve sonradan oluşan destekleyici metinlerdeki bu uyum ve öngörünün uygulama aşamasında bozulduğu ve kimi zaman topluluk, grup ve bireyler ile STK'ların katılımı meselesinin Sözleşme'nin en zorlu ve tartışılan alanlarından biri olduğu görülmüştür. Bu kapsamda tezde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin katılım konusundaki sorunlu alanları tespit edilmiştir. Uygulama aşamasında yaşanan sorunlar hem Sözleşme'nin kendi yönetim sistemi üzerinden hem de Türkiye örneği üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu	:	31003
Anahtar Kelimeler	:	Somut olmayan kültürel miras, katılım, sivil toplum, STK, topluluk, halk bilimi.
Sayfa Adedi	:	185
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT AND COMMUNITY PARTICIPATION: THE EXAMPLE OF TURKEY

(Ph. D. Thesis)

Tuna YILDIZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

January 2020

ABSTRACT

In 2003, The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was signed at the 32nd General Conference of UNESCO. As of October 2019, 178 countries are parties to this convention, which Turkey became a party to in 2006. One of the important features of this convention is that it strongly emphasizes the active participation of communities, groups and individuals, and Non-Governmental Organizations in the process of safeguarding the intangible cultural heritage. An important archive has been established, which consists of hundreds of pages on the participation of communities, groups and individuals, and NGOs regarding the contents of the Convention, the Operational Directive of the Convention, the ethical principles of the Convention, and the evaluation reports that have emerged over 17 years following the signing of the Convention, the decisions of the meetings, the periodic reports submitted by States Parties to the Convention. The common feature of the notes in this archive is the recognition that the participation of communities, groups and individuals, and NGOs is a vital issue for the Convention. In addition, it has been envisaged that NGOs will take part in an important recommendation mechanism such as the Evaluation Body of the Convention, and that accredited NGOs will support and undertake important tasks for both the Intergovernmental Committee and to the protection plans and projects of Party States in the national field. However, it has been observed that this conformity and foresight in the Convention and its subsequent supporting texts was broken during the implementation phase, and at times, the issue of participation of communities, groups and individuals, and NGOs was found to be one of the most challenging and debated subjects of the Convention. In this context, the thesis identified the problematic areas regarding participation in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. The problems experienced during the implementation phase were tried to be solved both through the Convention's own management system and the example of Turkey.

Science Code : 31003
Key Words : Intangible cultural heritage, participation, civil society, NGO, community, folklore.
Page Number : 185
Supervisor : Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

TEŞEKKÜR

Öncelikle doktora derslerindeki tavsiye ve yönlendirmeleri ile bu tez konusunun ortaya çıkmasına vesile olan ve tezin yazım sürecindeki bilimsel ilgi, destek ve yönlendirmeleriyle danışmanlığımı yürüten kıymetli hocam Prof. Dr. M. Öcal Oğuz'a teşekkürlerimi sunarım. Tez İzleme Komisyonu Üyeleri olarak fikirleriyle tezime katkı sağlayan Prof. Dr. Muhtar Kutlu'ya ve Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel'e, tez savunmasında yer alarak kıymetli eleştirileri ve katkılarını sunan Prof. Dr. Hamiye Duran ve Doç. Dr. Selcan Gürçayır Teke'ye teşekkür ederim. Tezimle ilgili yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Zeynep Safiye Baki Nalcıoğlu'na, Kadirhan Özdemir'e, İmran Gündüz Alptürker'e ve Rabia Demirel'e teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca desteğini aldığım ve fedakârlıkları için minnettar olduğum, bu tezin yazımı aşamasında maddi ve manevi desteklerini hep hissetiğim sevgili aileme müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLARIN LİSTESİ ix

ŞEKİLLERİN LİSTESİ x

RESİMLERİN LİSTESİ xi

KISALTMALAR xii

1. GİRİŞ 1

2. KATILIM VE SİVİL TOPLUM ÜZERİNE 11

2.1. Katılım ve Sivil Toplum 11

2.2. UNESCO Kültür Sektörü ve Katılım 26

3. SOKÜM SÖZLEŞMESİ VE KATILIM 43

3.1. Sözleşme Metninde Katılım 43

3.2. Uygulama Yönergesinde Katılım 52

3.3. Etik İlkeler ve Katılım 66

3.4. Yerel ve Ulusal Envanter Sistemleri ve Katılım 79

3.5. Taraf Devletlerin Periyodik Raporlarında Katılım 98

4. SOKÜM SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA STKLAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 107

4.1. SOKÜM Sözleşmesi Kapsamında STK'ların Rolü 107

4.2. STK Forum Raporlarında Sivil Toplum Kuruluşları 128

4.3. Türkiye'deki Güncel Durum 139

5. SONUÇ 159

KAYNAKLAR 165

Sayfa

EKLER.....179

EK-1. Kaynak kişiler 181

ÖZGEÇMİŞ 183

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 3.1. SOKÜM Sözleşmesi ve Uygulama Yönergesi'nde katılımla ilgili maddeler 65

Tablo 4.1. Değerlendirme Organında görev alan STK'ların gruplara ve ülkelere göre dağılımı 126

Tablo 4.2. Kültürel Araştırmalar Vakfının SOKÜM'le ilişkili faaliyetleri 152

Tablo 4.3. Geleneksel Sanatlar Derneği ve İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Derneğinin SOKÜM'le ilişkili faaliyetleri 156

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 4.1. Akredite STK'ların gruplara göre dağılımı 114

Şekil 4.2. Gruplara göre akredite STK'sı olan/olmayan devletlerin dağılımı 115

Şekil 4.3. UNESCO toplantılarına katılan 77 STK'nın gruplara göre dağılımı 117

Şekil 4.4. Türkiye'den akredite mevcut 5 STK ve akreditasyonu düşmüş 4 STK'nın uzmanlık alanlarına dair grafik..... 145

Şekil 4.5. SOKÜM Sözleşmesi kapsamında UNESCO'ya akredite 176 STK'nın uzmanlık alanlarına göre dağılımı..... 146

Şekil 4.6. Türkiye'den akredite 5 STK'nın SOKÜM faaliyetlerinin dağılımı..... 151

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 3.1. https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoed/toevoegen sitesinde mirası kaydettirmek için kullanılan çevrimiçi form 94

Resim 3.2. https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoed/toevoegen sitesinde mirası kaydettirmek için kullanılan çevrimiçi form 95

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AKL	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
AO	Alt Organ
AREGEM	Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
BM	Birleşmiş Milletler
DAO	Danışsal Organ
DO	Değerlendirme Organı
ICH	Intangible Cultural Heritage
ICOM	Uluslararası Müze Konseyi
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
İSSOMBİ	İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı
KİFAÇ	Kültürel İfadelerin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi
KİUK	Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı
KK	Kaynak Kişi
Komite	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükûmetlerarası Komitesi
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
NGO	Non-governmental Organization
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
SOKÜM Sözleşmesi	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
Taraf Devletler	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne Taraf Olan Devletler
TL	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UTMK	UNESCO Türkiye Millî Komisyonu
YİH	Yaşayan İnsan Hazineleri Programı

1. GİRİŞ

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) kültürel unsurların uluslararası düzeyde korunması için farklı sektörlerle iş birliği yapar. UNESCO'nun kültür koruma yaklaşımları, insanlığın barış ve refahını hedefler. Bu nedenle de uluslararası alanda kültürün sağlıklı ve barışçıl yöntemlerle gelecek kuşaklara aktarılması için programlar, projeler ve hükûmetlerarası işleyişi olan sözleşmelerin yürütücülüğünü yapar. UNESCO'nun kültür konusuna olan ilgisi 20. yüzyılın ikinci yarısında başlar. İlk olarak Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 1954 yılında imzalanır. Bu Sözleşme savaş hâlinde ve savaş sonrası durumlarda maddi kültür unsurlarının nasıl korunacağının altını çizer. 1970 yılında da benzer şekilde hedefleri olan Kültürel Mirasın Kaçakçılığına Karşı Mücadele Sözleşmesi imzalanır. 1972 yılına gelindiğinde ise kültürel miras kavramı hâlâ maddi unsurlarla sınırlı kalsa da dünyadaki barış ortamının da etkisiyle Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme imzalanır. Ardından 2001 yılında Sualtı Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi yürürlüğe girer. 1972 yılından 2003 yılına kadar geçen süre zarfında yalnızca taşınır ve taşınmaz maddi kültür unsurlarının korunmasının yeterli olmadığı görülerek 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (bundan sonra SOKÜM Sözleşmesi denilecektir) hayata geçirilir. Sonrasında ise kültür kavramını kültür endüstrisi gibi alanları önceleyerek ele alan Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (bundan sonra KİFAÇ denilecektir) 2005 yılında imzalanır. UNESCO'nun kültürle ilgili söz konusu altı sözleşmesi incelendiğinde katılım konusunu merkeze koyan Sözleşme'nin 2003 yılında imzalanan SOKÜM Sözleşmesi olduğu görülür. Öyle ki, insan yaşamını, ritüellerini, sanat üretimlerini, geleneksel bilgi birikimlerini, dil aracılığıyla ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı sözlü kültür unsurlarını önceleyen bu Sözleşme ayrıntılı incelendiğinde katılım meselesinin hayati olduğu görülür. Pek çok araştırmacının da belirttiği gibi Sözleşme insan odaklıdır ve bu nedenle SOKÜM'ün korunmasında, topluluk, grup ve bireyler ile Sivil Toplum Kuruluşlarının (bundan sonra STK denilecektir) rolü irdelenmeyi gerektirir.

SOKÜM'ün korunmasında, topluluk, grup, bireyler ve STK'ların rolünün incelendiği bu tezde, SOKÜM Sözleşmesi'nin uygulama süreçlerinde topluluk, grup ve bireylerin katılımının ne anlama geldiği ve söz konusu birimlerin Sözleşme'yle olan ilişkileri değerlendirilecektir. Bunu yaparken Sözleşme maddelerinde ve destek metinlerinde hedeflenenler, olması gerekenler olarak düşünülecek ve olması gerekenlerin hem topluluk, grup, birey ve STK'lar hem de Sözleşme süreçlerinin diğer aktörleri tarafından nasıl

algılandığı, yürütüldüğü ve sonuçlandırıldığı tartışılacaktır. SOKÜM Sözleşmesi ve Uygulama Yönergesi, Etik İlkeler gibi sonradan üretilmiş destekleyici metinlerde topluluk katılımının ön planda olduğu, Sözleşme'nin 2003 yılında yürürlüğe girmesinden itibaren gerçekleştirilen onlarca ulusal ve uluslararası toplantıda topluluk katılımı üzerine üretilen sayfalarca metnin var olduğu bilinmektedir. Ancak Sözleşme'nin uygulama aşamasında yaşanan karşılıklı çıkmazlar topluluk katılımının sorunlu bir hâl almasına neden olmaktadır. Bu karmaşık yapı üzerinde düşünürken konunun hem teoride hem de uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar tespit edilmiş ve tezde adı sıkça geçecek olan topluluk katılımı meselesinin Sözleşme'nin imzalanmasından bu yana geçen zamanda gelmiş olduğu durum incelenmiştir.

SOKÜM'ün doğasında var olan ve onu yaşatan, koruyan ve aktaran topluluktan, gruptan veya bireyden bağımsız olamayacağı gerçeği düşünüldüğünde Sözleşme'nin topluluğun katılımı konusunda söylediklerinin yeni bir keşif olmadığı düşünülebilir. Ancak, olması gereken duruma vurgulu bir biçimde dikkat çekmesi nedeniyle bu Sözleşme'nin uygulama biçimlerinin topluluk katılımı konusunda önemli bir veri sunduğu gerçeği tartışılmazdır. Sözleşme'nin daha giriş kısmında "toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını, böylece kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul ederek" (2005:163) ifadesiyle yola çıkılıyor olması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Böylelikle Sözleşme, somut olmayan kültürel miras ile topluluk, grup veya bireyler arasındaki mevcut ilişkiyi önceden kabul eder. Sözleşme'nin topluluk katılımına verdiği bu önem dikkate alınarak tezde öncelikle tartışılmak üzere bazı noktalar belirlenmiştir. Bu noktalardan ilki herhangi bir unsurun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesine (bundan sonra TL denilecektir)[1], Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine (bundan sonra AKL denilecektir) ve Korumanın İyi Uygulamaları Kaydına (bundan sonra KİUK denilecektir) sunulması sürecinde rol alan topluluk, grup ve bireyler ile STK'ların belirlenme koşullarının ne olduğudur. Dosyaların hazırlanma ve komiteye sunum süreçlerinde rıza mektubu alınan STK'ların seçimi herhangi bir mevzuatla belirlenmediği için belirlenme süreçlerinde kimi tartışmalı alanlar bulunmaktadır. Bu alanlardan biri de sürece katılan STK'ların gerçekten unsurun uygulayıcıları veya taşıyıcılarını barındırıp barındırmadığıdır. Katılım konusunun tartışmalı alanlarından biri de Türkiye'nin TL'de, AKL'de ve KİUK'ta

[1] Bu tez kapsamında kullanılan AKL, KİUK, TL, DO, DAO vb. kısaltmalar M. Öcal Oğuz'un (2018) *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* isimli kitabından alınarak kullanılmıştır.

yer alan unsurlarla ilgili hazırladığı dosyalarda topluluğun katılımının nasıl ele alındığıyla ilgilidir. Toplulukların ve STK'ların dosya hazırlama süreçlerine katılımı çoğu zaman yalnızca metin düzleminde kalmıştır. Listelere başvururken hazırlanan dosyalarda yer alan katılım başlığının ilerleyen yıllarda sunulan periyodik raporlara nasıl yansıdığı ve ne tür gelişmelerin yaşandığı da ayrı bir konu olarak karşımıza çıkar. Periyodik raporların devlet odaklı bakış açısını yansıttığı pek çok değerlendirme raporunda dile getirilmiş ancak bu konu katılım odaklı periyodik rapor yazım süreçlerini henüz başlatamamıştır. Bir başka sorunlu alan da ülkelerin iç düzenlemelerindeki uygulamalarla Sözleşme'nin öngördüğü ideal katılım süreçleri arasındaki farklardır. Dolayısıyla tezde SOKÜM Sözleşmesi'nde ve Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde mevcut katılım anlayışı ile Türkiye'deki katılım anlayışı arasında ne gibi farklar olduğu da gündeme getirilmiştir. Örneğin katılımın aktif veya pasif oluşu tartışılması gereken önemli bir nokta olarak görülmüştür. Toplulukların uygulama ve koruma süreçlerine aktif katılımı koruma sürecinin sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra topluluk, grup veya bireylerin katılımının aday gösterme ve koruma süreçlerini nasıl etkilediği de önemlidir. Sözleşmeye akredite olan STK'ların coğrafi dağılımının dengesi ise önemli bir başka husus olarak karşımıza çıkar. Gelişmiş ülkelerdeki güçlü STK'lar diğer bölgelerde yer alan görece zayıf STK'ların layıkıyla temsili konusuna gölge düşürebilmektedirler. Sözleşmeye akredite olan STK'ların oluşturduğu STK Forum da Sözleşme'de STK'ların görünür olması bağlamında önemli çalışmalar yürütmektedirler. Taraf Devletlerin periyodik olarak hazırladıkları raporlar da dikkate değerdir. Ancak sivil toplumun beklentilerinin ne derece bu raporlara yansıdığını da tartışmak gerekir. Sözleşme'nin önemli yapılarından biri de miras dosyalarını değerlendirerek komiteye rapor sunan Değerlendirme Organıdır (bundan sonra DO denilecektir). Söz konusu raporların çoğunda katılım konusunda birtakım eksiklere dikkat çekildiği görülür. Bu nedenle tezde DO'nun raporları ve Hükûmetlerarası Komite kararları arasındaki ilişki de değerlendiriliştir. SOKÜM Sözleşmesi kapsamında katılım konusuna dair özetlenen bu tartışmalı ve problemli alanlara benzer birçok nokta tespit edilebilir.

UNESCO SOKÜM Sözleşmesi ve katılım olgusu arasındaki ilişkiyi belirginleştirmek adına miras koruma stratejilerindeki katılım kavramının tartışılması, formel ve informel katılım süreçlerinin derinlemesine tahlil edilmesi gerekmektedir. SOKÜM'ün korunması, yaşatılması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasındaki ana unsur insan olduğundan SOKÜM Sözleşmesi'nin de önerdiği yolda nasıl ilerlendiğinin tespiti önemlidir. Bu bağlamda tez Türkiye'nin 2006 yılında taraf olduğu SOKÜM Sözleşmesi ve süreçlerini, yukarıda

bahsedilen konular çerçevesinde tartışarak "yönetim, koruma ve uygulama süreçlerine katılım" fikrini temel alıp Türkiye örneği üzerinden çözümlemeyi amaçlamıştır. Tezde katılım olgusu, mirasın sahipleri olan topluluk, grup, birey ve STK'lara odaklanılarak çözümlenmiş ve kültürel mirasın yönetimi, sürdürülmesi ve korunmasında katılım meselesinin ne aşamada gerçekleştiği/gerçekleşmediğine dair bir harita oluşturulmuştur. UNESCO süreçlerine katılım meselesi elbette STK'lar ile sınırlandırılamaz. Kültürel mirasın korunmasında katılım denince topluluk, grup ve bireyler ile onların temsilcileri olan STK'lar başta olmak üzere, üniversiteler, özel kuruluşlar, araştırma enstitüleri, belediyeler, müzeler, kamu kurumları, medya gibi oluşumlar akla gelmektedir. Ancak bu tezin temel odak noktası topluluklar, gruplar, bireyler ile STK'lardır. Katılım olgusu topluluk, grup, birey ve STK'lar ile Türkiye'de koruma yaklaşımlarını yürüten resmî organlarla yapılan görüşmelere ve UNESCO belgelerine dayanarak çözümlenmiştir; dolayısıyla bu çalışma yalnızca bir literatür taraması değil aynı zamanda konuyla ilgili kaynak kişilerle görüşmelerin gerçekleştirildiği bir tezdir. Bugüne kadar Türkiye'de SOKÜM Sözleşmesi'yle ilgili birçok akademik çıktı ortaya konulmuştur ancak SOKÜM'ün korunması süreçlerine topluluk, grup ve bireylerin katılımıyla ilgili var olan birkaç makale dışında konuyu farklı yönleriyle ele alan bilimsel çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle topluluğun katılımı ve SOKÜM konusuna odaklanan bu tez, konuyla ilgili kapsamlı bir bakış açısı getirerek bu alandaki çalışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu anlamda öncelikle alanda yapılan mevcut çalışmalara değinmek yerinde olacaktır.

Katılım kavramı yalnızca kültürel miras alanında kullanılmaz. Kavram pek çok farklı disiplin için önemlidir. Dolayısıyla bu konudaki akademik literatürün oldukça zengin olduğu söylenebilir. Ancak mevcut literatür tezin konusunu doğrudan ilgilendiren katılım ve SOKÜM konusunu çok az ele alır. Bu nedenle tezde öncelikle doğrudan konuyu ele alan temel eserlerden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Türkiye'de SOKÜM çalışmalarının akademik alanda yaygınlaşması için de öncelik eden M. Öcal Oğuz'un *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* isimli kitabı konu hakkında kapsamlı bir bakış açısı geliştirmiştir. Kitap, Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 2003 Sözleşmesi öncesi UNESCO içinde özellikle de kültür sektöründe yürütülen programları ve sözleşmeleri ele alan Oğuz, kitabının ikinci bölümünde ise SOKÜM Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik kimi süreçleri irdelemektedir. İkinci bölümde yer alan "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sivil Toplum Kuruluşları" adlı makale tezin konusunu doğrudan ilgilendirir. Oğuz, yazısında 1972 Sözleşmesi hakkında Türkiye'de güçlü bir sivil toplum ağının

oluşturulduğunu ancak SOKÜM konusunda Türk sivil toplumunun duyarsız kaldığını ve henüz 1972 Sözleşmesi'ndeki gibi bir algının oluşmadığını söyler. Oğuz devam eden paragraflarda Sözleşme'de ve Uygulama Yönergesi'nde STK'larla ilgili maddeleri ele almaktadır. Oğuz yazısında, daha evvel çeşitli kuruluşlarla ortak gerçekleştirilen SOKÜM ve STK ilişkisine dair örnek kimi toplantılardan söz etmiştir (Oğuz, 2018b:99).

SOKÜM konusunda yapılan ve içinde katılım konusunun geçtiği bir diğer çalışma ise UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (bundan sonra UTMK denilecektir) tarafından 2013 yılında yayınlanan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi* isimli kitaptır. Editörlüğünü M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel ve Selcan Gürçayır Teke'nin yaptığı bu kitapta on farklı yazar tarafından medya, müzecilik, gençlik, sürdürülebilir kalkınma, Yaşayan İnsan Hazineleri Programı (bundan sonra YİH denilecektir), yerel yönetimler gibi konularda makaleler bulunur. Kitabın bu tezi ilgilendiren makalesi ise Selcan Gürçayır Teke tarafından kaleme alınan "Sivil Toplum Kuruluşları ve Somut Olmayan Kültürel Miras: Katılım, Akreditasyon ve Eksiklikler" isimli yazıdır. Bu yazıda SOKÜM Sözleşmesi'ne 2013 yılında Türkiye'den akredite olan 6 sivil toplum kuruluşunun çalışmaları irdelenmiştir. Yazar makalesinde STK'ların ulusal ölçekte etkililiği yanında uluslararası alandaki etkinliklerinin zayıf olduğunu ifade etmekte ve bunun için maddi şartların ve uzmanlık kapasitenin geliştirilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir. Gürçayır Teke'nin yazdığı yazı Türkiye'de SOKÜM çalışmalarını STK'lar üzerinden incelemesi bakımından önemli veriler sunmaktadır (Gürçayır Teke, 2013b: 41).

Aynı kitapta katılım kapsamında değerlendirilebilecek iki yazı daha bulunmaktadır. Katılım konusu yalnızca STK'lar ile sınırlı olmadığı için yerel yönetimler ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) gibi kuruluşların yaptığı çalışmaları ele alan bu iki yazı da bahse değerdir. Ezgi Metin Basat tarafından kaleme alınan "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yerel Yönetim Uygulamaları" başlıklı yazıda Türkiye'nin farklı illerinde belediyeler tarafından gerçekleştirilen SOKÜM ile ilgili etkinlik, proje ve uygulama örneklerine değinilmiş ve belediyelerin bu çalışmaları geliştirmesiyle aslında ulusal bir envanter oluşturulmasını sağladığı belirtilmiştir (Metin Basat, 2013: 102). Bir diğer yazı ise Metin Ekici tarafından kaleme alınan "TÜRKSOY Üyesi Ülkeler SOKÜM Seminerleri" başlıklı yazıdır. Bu yazıda da TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) tarafından gerçekleştirilen ve TÜRKSOY üyesi ülkelerin katıldığı seminerler incelenmiştir. TÜRKSOY üyesi ülkeler arasında ortak dosya oluşturma ve ülkeler arasında SOKÜM

çalışmaları hakkında bilgi ve deneyim aktarımını amaçlayan bu seminerler yazının konusunu oluşturmaktadır (Ekici, 2013: 19).

Öcal Oğuz'un *Millî Folklor* dergisinin 2018 yılında çıkan 120. sayısındaki "UNESCO'nun 1972 ve 2003 Sözleşmelerinin Tavsiye Organları: Deneyimler ve Sorunlar" başlıklı makalesi de katılım konusunu 1972 ve 2003 Sözleşmelerinin yapısını kıyaslayarak işlemektedir. Oğuz, bu makalede 1972 Sözleşmesi'nin değerlendirme ve yönetim süreçlerinde yer alan güçlü STK yapısının henüz 2003 Sözleşmesi için oluşmadığını ancak bu güçlü STK yapısının otoriterleşme gibi sorunlara da yol açabileceğini ifade etmektedir (Oğuz, 2018a: 46). Oğuz'un *Millî Folklor* dergisinin 116. sayısında yayınlanan "Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik ve Güvenirlik" isimli bir diğer yazısında da katılım konusuna değinilmiştir. Oğuz, bu yazısında akredite STK'ların sayısını bölgelere göre kıyaslamış ve akredite STK'lar arasındaki dengesizliğe değinmiştir. Ayrıca Oğuz, aday dosyalarının değerlendirilmesinde yaşanan problemleri de bu yazısında ele almıştır (Oğuz, 2017:5).

Türkiye'de yayımlanan çeviri yazılarda da katılım konusu işlenmiştir. 2018 yılında yayımlanan *SOKÜM Sözleşmesi Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler* isimli kitap SOKÜM konusunda uluslararası alanda uzmanlıkları tanınan kimi yazarların makalelerinin Türkçeye çevrilmesi ile oluşturulmuştur. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel ve Ahmet Erman Aral tarafından yayına hazırlanan bu kitapta iki yazı doğrudan katılım konusunu ele almıştır. Bunlardan biri Sabrina Urbinati'nin yazdığı ve Tuna Yıldız ile Meryem Özdemir'in Türkçeye çevirdiği "Topluluklar, Gruplar ve Bireyler: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcıları Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Topluluklara Atfedilen Rol Nedir" başlıklı yazıdır. Bu yazıda Urbinati, 2003 Sözleşmesinde ve Uygulama Yönergesi'nde topluluk, grup ve bireylerin nasıl tanımlandığını anlatmakta ve bu tanımlamanın özellikle de aday dosyalarının incelendiği Komite toplantılarındaki tartışmalardan hareketle uygulamada nasıl algılandığını sorgulamaktadır (Urbinati, 2018: 87). Kitaptaki diğer yazı ise Janet Blake tarafından yazılan, Kübra Kösemek, Hanife Yıldırım ve Tuğba Bekmez'in Türkçeye çevirdiği "UNESCO'nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi: Korumada Topluluk Katılımının İma Ettikleri" başlıklı makaledir. Bu yazıda Blake, 2003 Sözleşmesi'nden önceki kimi uluslararası sözleşmelerin katılım konusundaki dikkatini değerlendirmiş ve SOKÜM'ün korunmasında topluluk katılımının nasıl sağlanacağına dair önerilerde bulunmuştur (Blake, 2018: 109). Bu

iki yazı dışında söz konusu kitabın içindeki makalelerde topluluk katılımına dair birçok temas vardır.

Topluluk katılımını müstakil bir başlık altında irdeleyen bir diğer yazı ise Tuna Yıldız tarafından yazılan ve *Millî Folklor* dergisinin 120. sayısında çıkan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Topluluk Katılımının Çıkmazları" başlıklı makaledir. Yıldız bu yazısında Sözleşme metni ve Uygulama Yönergesi ile Etik İlkeler'de yer alan katılım konusunu işleyen maddeleri değerlendirmiş ve kimi örnekler üzerinden uygulanabilirliğini tartışmıştır. Yıldız, Sözleşme'nin dili ve uygulanabilirliği konusunda sorular sormuştur (Yıldız, 2018: 73). Tuna Yıldız bir başka yazısında da topluluk katılımı ve kapasite gelişimine değinmiştir. 4-5 Nisan 2018 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen "2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalıştayı" programında sunulan bu bildiride Yıldız, kapasite geliştirme ve topluluk katılımı arasındaki bağlantıyı irdelemiş ve UNESCO tarafından yürütülen kapasite geliştirme programlarının önemine değinmiştir (2018).

Topluluk katılımına değinen bahsi geçen yayınlar dışında Sözleşme'nin imzalandığı tarihten itibaren kat edilen 15 senelik sürede SOKÜM konusunda ciddi bir literatür oluştuğu görülmektedir. Ancak bu literatürün genellikle akademik odaklı olduğu ve sivil toplum odaklı çalışmaların ise yayın anlamında henüz istenilen seviyelere ulaşmadığı görülmektedir. Bu yayınlar dışında topluluk katılımını teşvik eden ve bu konuda farkındalığı artırmaya yönelik kimi resmî ve özel statülü kurumlar tarafından organize edilen toplantılar da düzenlenmiştir. Bu toplantılarla ilgili detaylara ise tezin son bölümünde değinilmiştir. SOKÜM Sözleşmesi ve topluluk katılımını ele alan bu yazıların birkaçı dışında daha çok Sözleşme'nin ilgili maddeleri, ek metinleri, listeleri, yönetim ve değerlendirme organları üzerinden konuyu incelediği görülmektedir. Bu anlamda katılım konusunu hem topluluk, grup, birey ve STK'lar penceresinden hem resmî kurumlar penceresinden hem de SOKÜM Sözleşmesi ve ek metinleri bakımından değerlendiren müstakil bir tezin olmadığı görülmektedir. Bu tez bahsi geçen amaçları ve gereklilikleri doğrultusunda Giriş'ten sonra devam eden üç bölüm ve Sonuç kısmından oluşmaktadır.

Tezin "Katılım ve Sivil Toplum Üzerine" isimli ilk bölümü iki alt başlıktan oluşmaktadır. Sivil toplum kavramının coğrafi keşifler, burjuvazi, Aydınlanma, Fransız Devrimi gibi birçok etkene bağlı olarak ortaya çıkması "Katılım ve Sivil Toplum" isimli ilk başlık altında irdelenmiştir. Bu başlık altında katılım ve sivil toplum terimlerinin anlamı, kullanım alanları ve çıkış noktalarına değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'de sivil toplumun

gelişiminden de bu bölümde bahsedilmiştir. Birinci bölümün ikinci ve son başlığı ise "UNESCO Kültür Sektörü ve SOKÜM Sözleşmesinde Katılım" adını taşımaktadır. Bu bölümde SOKÜM Sözleşmesi'ne kadar geçen sürede imzalanan UNESCO kültür sektörü kapsamındaki sözleşmelerde ve bazı kararlar ile programlarda katılım kavramının nasıl ele alındığı irdelenmiş ve 2003 Sözleşmesi ile aralarındaki benzerlikleri, farklılıkları ve etkileşim noktaları tartışılmıştır.

Tezin ikinci bölümü "SOKÜM Sözleşmesi ve Katılım" adını taşımakta ve beş alt başlıktan oluşmaktadır. "Sözleşme Metninde Katılım" isimli ilk başlıkta 2003 Sözleşmesi'nde katılım kavramının detaylarına yer verilmekte ve topluluk, grup, birey terimleri etrafında tartışmalar yürütülmektedir. Topluluk, grup ve birey kelimelerinin Sözleşme öncesi ve imzalanmasından sonraki tartışmalar ve katlımla ilgili Sözleşme'de geçen maddeler bu başlıkta tartışılmıştır. "Uygulama Yönergesinde Katılım" başlığında ise Sözleşme'yi destekleyen ve uygulanmasına yönelik detaylara yer veren yönergede katılım konusunun ne şekilde ele alındığına değinilmiştir. Hem Sözleşme hem de Uygulama Yönergesi'ndeki paralellikler ve katılımla ilgili uygulama aşamasında yaşanan kimi sorunlara değinilmiştir. "Etik İlkeler ve Katılım" isimli başlıkta da Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik etik ilkelerin yer aldığı metinde katılım konusunun kapsamına bakılmıştır. Etik kelimesinin anlamı ve kimi disiplinlere göre farklılığı üzerinden SOKÜM Sözleşmesi kapsamında etiğin çözümlenmesi yapılmıştır. İkinci bölümün bir diğer başlığı ise "Yerel ve Ulusal Envanter Sistemleri ve Katılım" ismini taşımaktadır. Bu başlıkta ise Sözleşme kapsamındaki envanter sistemlerine örnekler üzerinden değinilmektedir. Türkiye'nin ulusal envanter sistemlerine dair örnekler verilmekte ve değişen envanter sistemlerine dair tartışmalar da yürütülmektedir. İkinci bölümün son başlığı ise "Taraf Devletlerin Periyodik Raporlarında Katılım"dır. Bu başlıkta öncelikle periyodik rapor sistemi irdelenmekte ve raporların güvenirliği ile denetlenebilirliği üzerinden tartışmalar yürütülmektedir. Katılımla ilgili sorunlar, bazı risk alanları ülkelerin sunduğu raporlardan örneklerle tartışılmaktadır.

Tezin "SOKÜM Sözleşmesi Kapsamında STK'lar: Türkiye Örneği" başlıklı üçüncü bölümünde yer alan "SOKÜM Sözleşmesinde ve Uygulama Yönergesi'nde Sivil Toplum Kuruluşlarının Durumu" isimli ilk başlığında STK'ların UNESCO'ya akreditasyon ölçütleri irdelenmiş ve hem Sözleşme metninde hem de Uygulama Yönergesi'nde STK'ların rollerine değinilmiştir. Ayrıca bu başlık altında sivil toplum ve topluluk kelimeleri üzerinden bir kıyaslama yapılarak STK'ların topluluğu temsil etme yeteneği bazı örnekler üzerinden

sorgulanmış ve STK'ların coğrafi dağılımı ve Danışma Kurulundaki STK varlığı irdelenmiştir. Üçüncü bölümün "STK Forum Raporlarında Sivil Toplum Kuruluşları" başlıklı ikinci başlığında ise SOKÜM Sözleşmesi kapsamında her yıl düzenlenen Hükûmetlerarası Komite toplantılarında yer verilen STK Forum toplantılarının sonuç raporları incelenmiş ve katılım konusunun akredite STK'ların penceresinden nasıl yorumlandığına değinilmiştir. Bu bölümün üçüncü başlığında SOKÜM Sözleşmesi'ne akredite olan STK'ların coğrafi dağılımı verilmiş ve UNESCO'nun altı seçim bölgesine göre bu dağılımın niteliği yorumlanmıştır. Bu bölümün son başlığı ise Türkiye'den akredite olan STK'ların durumunu incelemektedir. STK'ların akredite olmadan önce ve olduktan sonraki durumları ve SOKÜM hakkındaki farkındalıkları, etkinlikleri, projeleri ve işbirlikleri incelenmiştir. STK'lar ile yapılan görüşmeler ile bu başlık şekillendirilmiştir.

Sonuç olarak bu tezde SOKÜM Sözleşmesi ve uygulama süreçlerinde topluluk, grup ve bireyler ile STK'ların katılımına dair yaşanan sorunlara değinilmiş, yeni tartışma alanları açılmaya çalışılmıştır. Açılan bu yeni tartışma alanlarının SOKÜM Sözleşmesi'nin ulusal alandaki örneğin mevzuat oluşturma süreçlerine, STK'larla yürütülecek ilişkilere, topluluk grup ve bireylerin katılımına dair süreçlere diğer yandan da uluslararası alandaki uygulamalara katkı sağlaması ve SOKÜM alanında çalışan uzmanlara yeni bakış açıları sunması amaçlanmıştır. SOKÜM Sözleşmesi'nin en önemli özelliği katılıma atfettiği önemdir. Ancak bu önemin aynı derecede topluluk, grup, birey ve STK'lara yansıdığını söylemek bu tez kapsamındaki tartışmalar kapsamında oldukça zordur.

2. KATILIM VE SİVİL TOPLUM ÜZERİNE

2.1. Katılım ve Sivil Toplum

Kültürel mirasın korunması çoğu zaman, sivil ve resmî olmak üzere iki koldan ilerlemiştir. Bu iki başat koruma aktörü karşılıklı olarak ideolojik, ekonomik, sosyal politikalardan etkilenmiş ve birbirini biçimlendirmiştir. SOKÜM Sözleşmesi'nde "topluluk, grup veya birey" olarak söz edilen ve "topluluk, grup veya bireylerin katılımı" olarak Sözleşme metninde sıklıkla dile getirilen konuyu "sivil toplum" kavramı ile ilişkilendirerek yorumlamak mümkündür. Sivil toplum kavramının UNESCO terminolojisindeki tarihi SOKÜM sözleşmesiyle başlamaz. Bu anlamda Sözleşme'yi 2003 yılında ortaya çıkmış bir metin olarak okumak ve kendinden önceki metinlerden kopuk bir biçimde yorumlamak uygun olmayacaktır. Bu nedenle sivil toplum ve katılım kavramları ekseninde Sözleşme'nin ortaya çıkışının arka planı irdelenmelidir. Kültürel mirasın korunmasında toplumsal katılım konusu son dönemlerde uluslararası sözleşmelerin ve toplantıların ana maddelerinden biridir. Ancak kültürel mirasın korunmasında katılım konusunun başlıca aktörü olan topluluk, grup veya bireylerle olan ilişkileri zamana yayılan bir süreç olarak görmek yerine sınırlı toplantıların gündem maddesine dönüştürmek konuyu kısırlaştırmakta ve çözümden uzaklaştırmaktadır. Aynı zamanda katılım kavramı yalnızca kültürel mirasın korunması alanında kullanılan bir terim de değildir. Demokrasi, hukuk, ekonomi, yönetim, siyaset gibi toplumun her kesimini ilgilendiren farklı alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu terimin çok geniş bir alanda kullanılıyor olması tanımlanmasını da zorlaştırmakta ve her alanın içinde kendine farklı bir anlamla yer edinmektedir. Mustafa Kocaoğlu da bazı tanımlamaların siyasal davranışları içerdiğini, bazı tanımların hukuk dışı eylemleri de kapsadığını, gönüllü katılma eylemi yanında başkaları tarafından sürece dâhil edilmenin de katılım tanımları altında değerlendirildiğini belirtmektedir (Çam, 2000: 169'dan aktaran Kocaoğlu, 2011:29). Bu gibi sebeplerle katılım tanımlanması ve sınırlarının net bir şekilde çizilmesi zor bir alanı temsil etmektedir. Bu durum SOKÜM Sözleşmesi'ndeki katılım konusu için de geçerlidir. Özellikle devletlerin SOKÜM süreçlerinin icracı birimi olması kimi zaman STK'lar, topluluk ve miras taşıyıcılarını devlet politikalarıyla çelişen bir noktaya taşımaktadır. Bu da sivil toplumun çelişkili alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkü Zümray Kutlu *Yerel Kültür Politikaları El Kitabı'n*da yer alan "Türkiye'de Yerel Kültür Politikaları Üzerine" başlıklı yazısında günümüzde katılımın oy vermekten, vatandaşları sivil ve siyasi haklarını aramak için harekete geçirmekten daha kapsamlı; sivil ve siyasi haklar kadar ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da işaret eden bir konu olduğunu

belirtir. Yazara göre kültürel hayata katılım ise kültürel etkinliklere katılımdan çok daha fazlasını, "politikaların tasarlanıp gerçekleştirilmesinde, kolektif harekette ve seçme özgürlüğünün ifade edilmesinde aktif bir iş birliği ve katılım içinde olmayı" içerir. Bunun yanı sıra katılım kavramının son dönemde çok fazla kullanılmasına rağmen tanımı üzerine net bir fikir birliğine varılmış bir konu olmadığını da ifade eder (Zümray Kutlu, 2011: 13). Ancak farklı alanlarda kullanılsa bile terimin temsil ettiği kesim genellikle sivil toplumdur. Siyasette sivil toplumun katılımı, ekonomi yönetiminde sivil toplumun katılımı, katılım ekonomisi, hukukta sivil toplum dikkati, demokraside sivil toplumun katılımı, yerel yönetimde sivil toplumun katılımı gibi başlıklar sıklıkla dile getirilmekte ve katılımı gerçekleştirecek olanların sivil toplumdan veya onların temsilcilerinden olması beklenmektedir. Son dönemlerde katılım kavramının anlamı genişlemiş ve sivil ya da resmî bütün paydaşların bir araya geldiği ve ortak kararlar etrafında buluştuğu bir alana dönüşmeye başlamıştır. Temelde genel ilkeleri önceden benimsenmiş kurallar bütününe sivil toplumun katılımını beklemek ve bunun tam aksine doğrudan sivil toplumun genel ilkeleri belirlediği iki farklı katılım yaklaşımından söz etmek mümkündür. Bu iki farklı yaklaşımın da tartışılan ve mutlak doğru olmayan tarafları bulunmaktadır. Bu anlamda sivil toplum teriminin katılım terimi ile iç içe geçtiği söylenebilir. Sivil toplum ile katılımı bir arada düşünerek her iki kavramın gelişimi hakkında bilgi verilerek güncel kullanım alanlarına bu bölümde değinilecektir.

Katılım kavramı hakkında Sherry R. Arnstein "A Ladder of Citizen Participation" adlı makalesinde "vatandaş katılımı nedir ve zamanımızın sosyal zorunluluklarıyla ilişkisi nedir?" sorusunu sorduktan sonra cevabını şöyle vermektedir:

> "Siyasi ve ekonomik süreçlerin dışında kalan vatandaşların gelecekte yer almasını sağlayan gücün yeniden dağıtılmasıdır. Bilgilerin paylaşılması, hedeflerin ve politikaların belirlenmesi, vergi kaynaklarının tahsis edilmesi, programların işletilmesi ve sözleşmeler ile himaye gibi yararların belirlenmesine paydaşların katıldığı stratejidir. Kısacası, refah toplumunun yararlarının paylaşımını sağlayan önemli bir sosyal reform başlatmaları için bir araçtır" (Arnstein, 1969: 216).

Arnstein'in açıklamalarından hareketle katılımın karar alma süreçlerinden başlayarak ekonomik ve sosyal birçok alanı kapsayan bir yaklaşımı ifade ettiği söylenebilir. Katılımın bu çok geniş ve kapsamlı kullanım alanında elbette en önemli unsur topluluk, grup ve bireylerin varlığıdır. Karel Maier, planlama ve karar alma sürecinde yer almanın mutlaka gerçek bir katılıma yol açmayabileceğini: hatta vatandaşın bunu reddedebileceğini ifade etmektedir (Maier 2001:709). Bu anlamda katılımın gerçekleşebilmesi için gönüllülük ve rıza esasının önemli olduğu söylenebilir. Bu tezin temel konusunu oluşturan SOKÜM

Sözleşmesi'nde de katılım konusunda örneğin AKL'ye kayıt için gereken şartlardan biri olarak "unsur, topluluğun, grubun veya varsa ilgili bireylerin mümkün olan en geniş katılımının ardından ve özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızalarıyla aday gösterilmiştir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018: 5) denilmiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere topluluğun katılımı için rıza ve gönüllülük temel esastır. Sabrina Urbinati katılımın "karar ve önlemlerin alınması; uluslararası araçların hazırlanması; faaliyetlerin yürütülmesi; yardımların paylaşımı; mekanizmaların ve prosedürlerin oluşturulması; bir mülkün kullanılması" amaçlarıyla gerçekleşebileceğini ve en yaygın ve bilinenin türün karar ve önlemlerin alınmasına katılım olduğunu ifade etmektedir (Urbinati, 2015:128). Karar alma süreçlerine katılımın en yaygın tür olması karar aşamasından sonra yapılanlara katılımın ne şekilde gerçekleştiğinin de tartışılmasını gerektirecek bir durumdur. Bu tezde de SOKÜM Sözleşmesi'nde karar almaya katılımın ideal tarifinin verildiği ancak uygulama süreçlerinde bunun ne derece gerçekleştiği sorgulanmaktadır.

Katılım Kabusu isimli kitabın "İşbirliği Paradoksu" isimli Önsöz kısmında ise Eyal Weizman, katılım kavramı ile iş birliği ve uyum kavramını eşdeğer görmekte ve her iki tarafın da amaçları ve beklentilerinin aynı hizaya gelmesi olarak yorumlamaktadır. Katılım ile eldeki seçeneklere uyum dışında işin öznesi olana başka bir şans tanınmadığı dolayısıyla katılımın aslında bir tarafın diğer tarafı kendi amaçlarına hizmet etmek için şekillendirdiği bir sistem olduğunu söyleyen Weizman katılımı "paradoks" olarak nitelemektedir (Weizman, 2010:13-14). Aslında bu paradoks dünyadaki gelişmelere paralel olarak yorumlanmalıdır. Bu anlamda Karel Maier'in II. Dünya Savaşı sonrası sosyal gelişim programlarının planlama ve kentsel dönüşüm yoluyla programlanmasının 1960'larda yeterince verimli olmadığı kanıtlandığında katılımın potansiyel bir çare olarak görüldüğüne (Maier, 2001:708) dair fikrinden hareketle insanlığın son yüzyıl içinde geçirdiği büyük savaşların ardından oluşan kültürel, ekonomik, sosyal ve politik yeniden inşa süreçleri her zaman halka doğru bir yönelişle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Uygulanan ekonomik kalkınma planları, imzalanan kültür koruma Sözleşmeleri, turizme yönelik sürdürülebilirlik hamleleri çoğu zaman yukarıdan aşağıya merkeziyetçi bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Dünyanın içinde bulunduğu şartlara göre şekillenen ve normal olan bu durum sonrasında katılım meselesi her zaman bu merkeziyetçi yapının kendini daha katılımcı, iş birliği ve istişare hâlinde görmek istemesi ve bunun için ilk başvuru kaynağının da halk başka bir deyişle topluluk, grup, birey, yerli halklar, yerel topluluklar gibi birçok adla da anılabilecek oluşumlar olduğu görülür. Ellen Hertz ise "Bottoms, Genuine and Spurious" isimli

makalesinde katılıma dair farklı bir eleştiri getirmektedir. Hertz'e göre katılım politikaların uygulanmasında odak gruplar, uzmanlar, karma forumların kullanıldığı idari ve politik süreçlerin beklenen bir sonucudur. Yazar ayrıca, katılım kavramının son dönemlerde yaygınlaşmasını politik çıkarları maskeleme aracı olarak kullanılan, tartışmaları pürüzsüzleştiren bir ideoloji olarak yorumlamıştır (Hertz, 2015: 26). Bu anlamda katılımın kalkınmayı sağlamak için etkili bir biçimde kullanımı yanında Hertz'in de söylediği gibi aynı zamanda bir amaç olmaktan ziyade yalnızca bir araca dönüşebileceği bilinmelidir.

Hansen ve Prosperi ise katılım kavramının başlangıcını altmışlı ve yetmişli yıllara dayandırmaktadır. Makalelerinde yerel ve bölgesel yönetimlerin bazı konularda halkı dâhil etmek için çeşitli broşür ve afişler hazırladığı ve bu durumun doksanlı yıllara kadar bu şekilde devam ettiği söylenirken doksanlı yıllardan sonra katılım konusunun çevre ve sürdürülebilir bir gelecek konularında artarak geliştiği aktarılmaktadır (Hansen ve Prosperi, 2005:617).

Penny Norton ve Martin Hughes *Public Consultation and Community Involvement in Planning A Twenty-First Century Guide* isimli kitaplarında katılım ve istişare terimlerini eşdeğer görmüşler ve potansiyel bir gelişimin gelecekteki kullanıcıları arasında gerçekleşecek geniş çaplı iletişim için bu kelimelerin kullanılabileceğini söylemişlerdir. Norton ve Hughes daha özelde ise katılım için "bir kuruluşun bir kalkınma planını veya planlama uygulamasını biçimlendirmek amacıyla halkla iletişim kurduğu süreci tanımlamak için kullanılır" demişlerdir (Norton ve Hughes, 2018:3). Norton ve Hughes katılımın kalkınma planlamaları dışındaki sektörlerde de yaygınlaştığını, özellikle de Birleşmiş Milletler (bundan sonra BM denilecektir), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF gibi küresel organizasyonlar ve 1960'ların özgürleştirici ruhu tarafından topluluk katılımının yönlendirildiğini ve geliştiğini ifade ederler (Norton ve Hughes, 2018:9). Katılım, istişare, iş birliği, danışma gibi kelimelerin sıklıkla yan yana kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Sabrina Urbinati de bu kelimelerin bazı Sözleşmelerde aynı anlamda kullanıldığını ifade etmektedir. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından açıklanan Yerli Halklar Deklarasyonu hem danışma hem de iş birliği kelimelerini kullanmaktadır (Urbinati, 2015: 127). Bu ikili kullanım son derece önemlidir. Çünkü SOKÜM Sözleşmesi'nde genellikle topluluk, grup ve bireyler söz konusu olduğunda "katılım" kelimesi kullanılırken STK'lar söz konusu olduğunda ise "danışma" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda danışma, iş birliği, katılım kelimelerinin birbirini tamamlayan ve birbiriyle uyumlu kelimeler olduğu, SOKÜM Sözleşmesi kapsamında kullanılan "danışma" rolünün de katılım

anlamında algılanması gerektiği bilinmelidir. Bu bakımdan STK'ların danışma işlevleri topluluklar, gruplar ve bireyleri temsil etme derecelerine bağlı olarak katılımı anlatmaktadır.

Bu tanımlamalar ve katılım kavramına getirilen yaklaşımlar ışığında kavramın ortaya çıkışının genelde siyaset özelde ise yerel yönetimler, iklim ve çevre ile ilgili çalışmalarla ilişkili olduğu ve sürecin II. Dünya Savaşı sonrası hız kazandığı söylenebilir. Özellikle de çevre ve iklimle ilgili yapılan uluslararası sözleşmelerde katılım konusu geçmektedir ve kültürel mirasın korunmasında katılımın önemine dair söylenecekler ile bu sözleşmeler arasında bağ kurmak mümkündür. Bu anlamda katılım kavramının önemli basamaklarından biri de 3-14 Haziran 1992'de BM Çevre Kalkınma Konferansında açıklanan Rio Deklarasyonu'dur.[2] Bu Deklarasyon'un 10. maddesi "çevre konuları, bireylerin belirli düzeydeki katılımları ile en iyi şekilde ele alınmaktadır. Ulusal düzeyde, her birey kamu otoritelerindeki çevreyle ilgili bilgilere (tehlikeli maddelere ve faaliyetlere ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere) ulaşabilecek ve karar verme sürecine katılma fırsatına sahip olacaktır" demekte, 22. maddesi ise "yerli halk ve onların toplumları ve diğer yerel toplulukların bilgileri geleneksel uygulamaları nedeniyle kalkınma ve çevre yönetiminde önemli role sahiptirler. Devletler sürdürülebilir kalkınmanın başarılmasında etkili katılımlarını sağlamalı, kimliklerini ve kültürlerini desteklemelidir" (1992:4,2) diyerek sürdürülebilir kalkınma ile katılım arasındaki bağın önemine dikkat çekmektedir. Bu iki maddenin uluslararası diğer birçok sözleşmeye etki ettiğini söyleyen Sabrina Urbinati "22. ilke özellikle yerli halkın ve onların toplumlarının ve diğer yerel toplulukların çevre yönetimi ve kalkınmasında çok önemli rol üstlenir. Aynı zamanda devletlerin kendi kimliğini, kültürünü ve çıkarlarını tanıyıp, gereken şekilde desteklemek ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında etkin katılımları için eşzamanlı bir katılımı ifade eder" demiştir (Urbinati, 2018: 118).

Rio Deklarasyonunun getirmiş olduğu sürdürülebilir kalkınma ve çevre ile topluluk arasındaki bu bağ 1992 yılında aynı Konferans'ta imzalanan BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne[3] de sirayet etmiştir. Sözleşme'nin 8. maddesinin j bendinde yerli ve yerel toplulukların bilgi ve deneyimlerinin yine onların katılımı ve onayı ile uygulanması gerektiğine dikkat çekilmiştir:

[2] Birleşmiş Milletler Rio Deklarasyonunun Türkçe çevirisi için bkz. http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf

[3] Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Türkçe çevirisi için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/biyo.pdf

> "Geleneksel yaşam tarzlarını sürdüren yerli ve yerel toplulukların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı bakımından anlam taşıyan bilgilerine, geliştirdikleri yeni yöntemlere ve uygulamalarına kendi ulusal mevzuatına göre sahip çıkacak, bunları koruyacak ve saygı gösterecek; bu bilgilerin, yeni yöntemlerin ve uygulamaların sahiplerinin onayı ve katılımı ile daha yaygın biçimde uygulanmasını sağlayacak ve bunların kullanımından doğacak yararların adil paylaşımını teşvik edecektir" (1992:5)

Bu madde özellikle yerli ve yerel toplulukların geleneksel yaşam tarzlarında ürettikleri bilgiye değer vermesi bakımından aslında SOKÜM'ün sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyici rolüne de atıf yapmaktadır. Çevre ile ilgili bir değer Sözleşme ise 1994 yılında imzalanan BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'nin "Madde 3:İlkeler" kısmının a bendinde[4] "taraflar, çölleşmeyle mücadele ve/veya kuraklığın etkilerini hafifletme programlarının tasarlanmasında ve uygulanmasında kararlara halkın ve yerel toplulukların katılımını sağlamalı" ifadesi geçerken "Etkilenen Ülke Tarafların Yükümlülükleri" başlıklı 5. maddenin d bendinde "çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletme çabalarında, sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile yerel halkın ve özellikle kadınların ve gençlerin bilincini geliştirmeyi ve katılımını sağlamayı yükümlenirler" (1994:4,5) ifadesine yer verilmiştir. Hem genel ilkeler de hem de ilgili taraf ülkelerin yükümlülüklerinde katılım konusuna değinilmiştir.

Sabrina Urbinati, 1993 yılında açıklanan Yerel İnsanların Kültürel ve Entelektüel Mülkiyet Haklarına İlişkin Mataatua Deklarasyonu'nun katılım konusunda söylediklerine değinir: "yerli topluluklar fikri ve kültürel haklarını kendileri için tanımlamalıdır" "onların geleneksel bilgilerini kaydederken harici kullanıcılar için bir 'etik kod'un geliştirilmesi gerekir" (Urbinati, 2018: 119). Aslında 1993 yılındaki söz konusu Deklarasyon'un bir dönüm noktası olduğunu söylemek gerekir. İlk defa bir topluluğa ait kültürel ifadelerin onların izni olmaksızın kullanılması ve kaydedilmesine ilişkin bir Deklarasyon ortaya çıkmıştır. Bu Deklarasyon yerli halkların katılımını değil onların haklarını savunmaktadır. Jessica Christine Lai *Indigenous Cultural Heritage and Intellectual Property Rights* isimli kitabında Mataatua Deklarasyonu'nun uluslararası toplum tarafından görmezden gelindiğini, resmî bir yasal statüye sahip olmasa da doğrudan yerli halktan gelen bu yöndeki ilk talep olduğu için dikkate değer olduğunu söylemiştir. Yazara göre bu Deklarasyon yerli halkların kültürel ve fikri mülkiyet haklarıyla ilgili yaşadıkları sorunların ve kaygıların

[4] Birleşmiş Milletler Çölleşme İle Mücadele Sözleşmesi'nin Türkçe çevirisi için bkz. http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/collesme/UNCCD_BM_Collesme_ile_Mucadele_Sozlesmesi_(Turkce).pdf

doğrudan bir ifadesi olma değerine sahiptir ve gelecekteki diğer benzer girişimler için bir şablon oluşturmaktadır (Lai, 2014: 205).

Katılım kavramının II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkması ve özellikle de iklim ve çevreyle ilgili uluslararası sözleşmelerde kullanımına paralel bir biçimde sivil toplum teriminin sıklıkla tartışılması ve STK'ların hiç olmadığı kadar önemli hâle gelişi de aynı dönemlere rastlamaktadır. Bu konuda İsmail Akbal Türkiye'de sivil toplum tartışmalarının gündeme gelişinin 1960'lar olduğunu ve 1980 sonrası kavram üzerine tartışmaların giderek arttığını ifade etmektedir. Akbal, dünyada sivil toplum kavramının önem kazanmaya başlamasının ise II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına denk geldiğini belirtmektedir (Akbal, 2011: 40). Kavramın son dönemde popüler olmasına karşın tarihini daha geriye götürmek mümkündür. Örneğin; Fuat Keyman, M. Edwards'ın *Civil Society* adlı kitabından alıntıladığı örnekle sivil toplumun ilk tanımlarından birini 1380 yıllarına kadar götürmektedir. Keyman, Londra'nın Blackheat semtindeki bir kilisenin duvarında bulunan ve 1370'lerin sonunda yaşanan köylü ayaklanmasının lideri John Ball'un 1381 yılında söylediği şu sözleri aktarır: "Dostluk arkadaşlık yaşamdır, dostluğun olmadığı yerse ölümdür ve orada cehennemde dostluk, arkadaşlık değil, insanların tek tek kendileri vardır" (Edwards 2004'ten aktaran Keyman 2010:5). Keyman'a göre o dönem sivil toplum kavramına denk düşmese de bu ifadeler gönüllülük ve dayanışmaya dayanan sivil toplumun ilk ifadesi olarak okunabilir.

Keyman, bu tanımlamanın ardından Avrupa'da sivil toplumun geçirdiği önemli aşamalardan birinin Eski Yunan dönemine kadar uzanan ve geleneksel toplumdan modern topluma geçişi açıklamak ve modern toplumu tanımlamak için kavramın kullanıldığı dönem olduğunu söyler (Keyman, 2010: 6). Keyman'ın bahsettiği bu ilk aşamada sivil toplum kavramı daha çok felsefi anlamı ile ön plana çıkmıştır. İoanna Kuçuradi de Aristo tarafından yazılan *Politika* adlı eserde yer verilen "politika koinoina" kavramının sivil toplumun ilk ifadelerinden biri olduğunu söyler (Kuçuradi, 1998:27). İlyas Doğan da benzer bir biçimde kavramın tarihini antik düşünceye dayandırmakta ve Antik Çağ'dan Yeni Çağ'a kadar sivil toplum ile devlet arasında henüz açık bir ayrım olmadığından söz etmektedir. Doğan da Kuçuradi gibi Aristo'nun *Politika* adlı eserinde sivil toplumu "koinonia politike" şeklinde kullandığını belirtir. Doğan "politika koinoina" kavramından Aristo'nun "hem insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle bir araya gelmelerini hem de insanların bir arada yaşamalarını" anladığını ve hem hukuksal anlamda insanların oluşturdukları aile gibi toplulukları hem de toplumu kastettiğini ifade etmektedir (Doğan, 2002:9).

Sivil toplum kavramının Antik Yunan düşünürleri tarafından henüz günümüzdeki anlamı ile kullanılmadığı ancak bir arada yaşamanın getirdiği toplum olma bilincinin o dönemlerde oluştuğunu söylemek mümkündür. Levent Eraslan, "Orta Çağ döneminde zenginleşen burjuvanın feodal beylerden çeşitli haklar talep etmesi ve çeşitli meslek alanlarında oluşturulan korporasyonlar, sivil toplumun ilk unsurları olarak kabul edilmektedir" demektedir (Eraslan, 2011:3). İlyas Doğan, sivil toplumun Orta Çağ'da özgün anlamını kazanmaya başladığını, kentlerin ortaya çıkmasının sivil toplumun gelişimine katkı sağladığını söylerken, kentler arası ticaretin artması ile ortaya çıkan burjuvazinin sivil toplumun oluşmasında motor güç olduğunu eklemiştir (Doğan, 2002:15). Doğan'ın aktarımına göre gelişen ticaret ile kendi işlerini kendi yürütmeye başlayan ve özerklik kazanan kentler feodal beyler ve kilise karşısında güçlenmişlerdir. Kendi parasını basan, yönettiği şehri korumak için askeri birlikler oluşturan, kendi kanun ve yargı sistemini oluşturan şehirlerin ortaya çıkması ile toplum ve siyasal örgütlenmeler giderek ayrışmaya başlamış bu durum da sivil toplumun ortaya çıkışını hızlandırmıştır (Doğan, 2002:16). Şerif Mardin, Batı Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren şehirlerin önem kazanmasıyla birlikte şehir hayatını düzenleyen kanunların oluşmaya başladığını ve bu canlanmanın yepyeni bir dinamik oluşturarak ticaretin de artmasına sebep olduğunu söyler. Bu canlanmanın 17. ve 18. yüzyılda kullanılan sivil toplum bağlamlı kavramların kaynağı olduğunu da aktarır (Mardin, 2006:10).

Eraslan, sivil toplum kavramının 17. yüzyılda devlet ile özdeş kabul edildiğini, dönemin Hobbes ve Rousseau gibi düşünürlerinin doğa durumundan sivil topluma yani devlete geçiş ile kaotik ve karmaşık ortamdan güvenli ortama geçileceğini söylediğini aktarır. Eraslan, bir başka düşünür Locke'un düşüncelerini de aktarır. Locke'a göre doğal durum kaotik ve karmaşık değil özgürlüklerin olduğu bir alandır ve bu özgürlüklerini korumak için bireyler kendi rızaları ile devletle sözleşme yaparlar (Eraslan, 2011:3). Eraslan'ın söylediklerine benzer bir biçimde Ömer Çaha da 17. yüzyılda Locke'un doğal durumun karşısında kalan toplum yapısı için sivil toplum kavramını kullandığı ifade eder (Çaha, 2017:50). Bu bakımdan sivil toplum ve devlet terimlerinin iç içe geçtiği dönemlerin olduğu da bilinmelidir. Bu iki kavram arasındaki ayrımın sonradan ortaya çıkan önemli olaylar sayesinde belirginleştiği söylenebilir.

Sivil toplum kavramının ortaya çıkışını tarihlendiren araştırmacıların değindiği önemli aşamalardan biri de 1789 Fransız Devrimi'dir. Eraslan, Fransız Devrimi ile sivil toplum ve devlet arasında bireyin konuşma, düşünme, inanç özgürlüğü ve mülk edinme gibi haklarının

vazgeçilmez olduğunun tescillendiğini söylemektedir (Eraslan, 2011:3). İlyas Doğan'a göre "Fransız Devrimiyle birlikte devlet ve toplumun göreceli olarak birbirinden ayrıldığına tanık olmaktayız. Artık bireyler toplum içerisinde, insan haklarına sahip, davranış ve kendini geliştirme haklarını istedikleri gibi kullanabilecekleri var sayılan, özgür ve eşit yaratıklar olarak kabul edilmekteydiler" (Doğan, 2002:110). İsmail Doğan'a göre sivil toplum 18. yüzyıl aydınları tarafından literatüre sokulmuş bir kavramdır ve o dönem aydınlarına göre feodal yapının çözülmesi, Fransız İhtilâli gibi etkenler sivil toplumun ortaya çıkışını hazırlamıştır. Doğan'a göre Aydınlanma ile ortaya çıkan devletin ve Hristiyanlığın baskısından uzak ekonomik bağımsız alan sivil toplumun da ortaya çıkmasını sağlamıştır (Doğan, 1999:135). Doğan'ın aktarımına paralel bir biçimde Ömer Çaha da sivil toplum algısının Aydınlanma Dönemi ile başladığını belirtir ve "sanayi toplumunun yükseldiği, feodalizmin çözüldüğü, yeni bir siyasi beraberliğin teşkil ettiği bu dönemde, sivil toplum kısaca yeni oluşan medeni topluma işaret etmekteydi" ifadesini kullanır (Çaha, 2000: 77). 18. yüzyıla gelindiğinde ise sivil toplum kavramı hem sanayileşmenin etkisi hem de David Hume, Adam Ferguson ve özellikle de Hegel gibi düşünürlerin etkisiyle şekillenmiştir (Eraslan, 2011:4). Hegel sivil toplumu aile ile devlet arasında konumlanmış bir ahlaki yaşam alanı olarak niteler ve kavramın ekonomi, toplumsal sınıflar, meslek birlikleri, refahı ve hukuku uygulamakla yükümlü makamları kapsadığını söyler (Doğan, 2002: 114).

Sivil toplum kavramı günümüzdeki anlamını kazanana kadar yukarıda farklı araştırmacılardan verilen özette de görüleceği üzere farklı zamanlarda farklı düşünürler tarafından yorumlanmıştır. Aristo gibi Antik Yunan filozoflarından, 17. yüzyılın Hobbes, Rousseau ve Locke gibi Sözleşmeci düşünürlerine ve Hegel gibi Aydınlanma Dönemi düşünürlerine uzanan süreçte kavram farklı anlamlarla kullanılmış ve kendini yenilemiştir. Bu sürekliliğin devamında sivil toplum kavramının modern anlamına özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kavuştuğu söylenebilir. Fuat Keyman, sivil toplum kavramı için önemli bir tartışma aşamasının "katılımcı demokrasi olarak sivil toplum" olduğunu söyler. Keyman, kendi ifadesiyle ikinci dalga sivil toplum tartışmalarının 1980 yıllarında özellikle de Doğu Avrupa'da ve Latin Amerika ülkelerinde demokratik rejimlere geçişle ortaya çıktığını söyler (Keyman, 2010: 8). Keyman'ın söylediklerine benzer bir biçimde Doğan da Doğu Avrupa'da sivil toplum kavramının yeniden yükselişinin önemine değinmektedir (Doğan, 2002:256). Bu bakımdan sivil toplumun gelişim süreçlerinin her dönem ve yüzyılda farklı anlamlarda sirayet ettiği ve kavramın bugünkü anlamına gelene dek geçirdiği evrelerin önemli veriler sunabileceği söylenebilir. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesi kapsamında

özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika grubundan akredite STK'ların sayısının diğer gruplara kıyasla oldukça fazla olmasının nedenlerini de sivil toplumun gelişim tarihinde aramak faydalı olabilir.

Kavramın güncel tanımlarına ve günümüzde beslendiği diğer kavramlara dikkat çeken Ömer Çaha "sivil toplumun işaret ettiği toplum, yirminci yüzyılda nasıl bir toplumdur?" sorusunu sorarken, geçmişte yapılan tanımların hepsinin de sivil toplum kavramını kendi ideallerindeki toplumsal modeli yakalamak adına düşünürlerin yaptığı tanımlar olduğunu, bilgi toplumu ve sanayi sonrası toplum, postmodern toplum ve küreselleşme süreci ile sivil toplum tanımının artık değiştiğini ifade etmektedir (Çaha, 2005:15). Çaha, sivil toplumu "ideolojik toplumdan farklı olarak bireylerin herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın, kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları ortak yaşam alanını ifade etmektedir" şeklinde tanımlamaktadır (Çaha, 2005:15). Çaha, küreselleşme, postmodernizm, çok kültürlülük, çoğulcu kamusal alan kavramlarının günümüzde sivil toplum kavramını destekleyen kavramlar olduğundan söz eder. Çaha'ya göre ortaya çıkan hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi, bireysel ve sosyal özgürlüklerin yani küreselleşmenin esas itibariyle ulusal devletlerin üzerinde örneğin NGO'lar gibi transnasyonal yeni kurumlar yarattığını ve bu kurumların devletlerin de üzerine çıkarak bir üst katman oluşturduklarını ifade etmektedir (Çaha, 2005:17). Çaha'nın söylediklerinden hareketle özellikle Fransız Devrimi ve sonrasında sanayi de, ekonomide ve politikada yaşanan gelişmeler sivil toplum teriminin felsefi bir düşünce yapısının ötesine geçmesine neden olmuştur.

Fuat Keyman da Çaha'nın söylediklerine benzer bir biçimde sivil toplum kavramının bugün kullanılan anlamına ulaşmasında etkili olan üç faktörden bahseder. Bu üç faktörden ikisi sivil toplumun günümüzdeki anlamını kavramak bakımından önemlidir. Keyman, postmodernizasyon süreci olarak bilinen toplumsal olgunun sivil toplumun katılımcı demokrasi bağlamında gelişimine katkı verdiğini söyler. İkinci olarak küreselleşmeden bahseden Keyman küreselleşmenin yarattığı olumsuz ve yıkıcı etkilerle ulus devletlerin tek başına mücadele etmesinin mümkün olmadığını sivil toplumunun gelişiminin küreselleşmenin yıkıcı etkilerine bir yanıt olduğunu söyler (Keyman, 2010:8). Keyman'ın sivil toplumun küreselleşme konusundaki önemine yaptığı vurgu tam da SOKÜM Sözleşmesi'nin hedefleriyle uyuşmaktadır. Bilindiği üzere Sözleşme'nin henüz giriş kısmında "küreselleşme ve sosyal değişim süreçlerinin, topluluklar arasında diyalogu yenileme koşullarını oluşturmakla birlikte, hoşgörüsüzlük olgusunun yaptığı gibi, özellikle korumaya yönelik kaynakların yetersizliğinden dolayı, somut olmayan

kültürel mirasla ilgili bozulma, yok olma veya yıkılma gibi ciddi tehditleri arttırdığını kabul ederek" (2005:163) ifadesi geçmektedir. Sözleşme'de bahsedilen küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklar aynı zamanda sivil toplumun günümüzdeki yükselişinin de nedenleri arasındadır.

Sivil toplum kavramının çok eskiye dayandırılan ve bazı sınırlar içine sıkışan anlamları yanında günümüz küresel dünyasının tanımlarının daha kapsayıcı ve katılım kavramı ile özdeşleşen ve birbirini tamamlayan tanımlar olduğu görülür. Örneğin bu tanımlamalardan biri Fuat Keyman tarafından yapılmıştır:

> "Sivil toplum kavramı genel anlamıyla, bir ülkede (a) devlet ile topluma, (b) siyasi aktörler ve bürokrasi ile gönüllülüğe dayalı siyasi alan dışı örgütlenmeler ve etkinliklere, (c) kamusal alan ile özel alan arasında yer alan ya da bu alanlarda ortaya çıkan karmaşık ilişkilere işaret eder. Dolayısıyla, bir kavram olarak sivil toplum, devlet denetimi dışında kalan, dolaylı veya dolaysız ama belli düzeyde siyasi bir nitelik içeren, fakat özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları yaşama geçiren bir alana tekabül eder. Kavramsal düzeyde düşündüğümüzde sivil toplum, demokratikleşme, toplumsal sorunlara çözüm arama ve kamusal tartışma alanıdır. Sivil toplum, devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir. Sivil toplum örgütleri de, belli toplumsal sorunlara çözüm bulunmasını, belli değerlerin korunmasını ve belli çıkarların yaşama geçirilmesini amaçlayan örgütsel etkinliklerdir" (Keyman, 2006:8).

Sivil toplum kavramının günümüzdeki anlamlarından biri de ulus ötesi bir alana diğer bir deyişle küreselleşmenin etkisiyle oluşmuş yeni tanıma denk gelmesidir. Bu konuda Thomas Davies'in *NGOs A New History of Transnational Civil Society* isimli kitabında söyledikleri önemlidir. Davies, ulus ötesi sivil toplumun ulusal sınırları aşan hükûmet dışı, kâr amacı gütmeyen bir toplu eylem anlamına geldiğini söyler ve "çağdaş küreselleşme bağlamında sivil toplumun dünyanın dört bir yanında hissedilen karmaşık etkilere sahip olan ve tüm dünyayı sarsan kurumlardan oluşan küresel bir hâle geldiğini" aktarır. Davies, ulus ötesi ve küreselleşmiş sivil toplumla ilgili detaylarda ise "ulus ötesi savunuculuk ağları" terimini kullanarak birden fazla ülkede örgütlenmiş ve diğer STK'lar ile iş birliği hâlinde olan bir ağdan bahsetmektedir (Davies, 2014:2). Bu da akla 1972 Sözleşmesi'nin küresel sivil toplum ağını ya da 1972 Sözleşmesi kadar olmasa da SOKÜM Sözleşmesi kapsamında oluşturulan STK Forum mekanizmasını getirmektedir. Davies'e göre bugün faaliyet gösteren 20.000 den fazla uluslararası sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır ve bu STK'lar insanlar tarafından oluşturulan hemen hemen tüm sektörleri kapsamaktadır (Davies, 2014: 1). Küreselleşme ve sivil toplum arasında kurulan ilişkiyi Fuat Keyman da yorumlamıştır. Keyman küreselleşmenin etkisi hakkında şunları söyler:

> "Sivil toplumun küreselleştiğini öne sürmek, sivil toplum kavramının yeniden canlanmasını anlamada kullanılan ulusal düzeydeki analizin geçerliliğini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Aksine, sivil toplumdan küresel bağlamda bahsetmek, sivil toplumun son zamanlardaki hareket alanının ve aktivitelerinin artık ulusal olarak değil de giderek daha bölgesel ve küresel hâle geldiğini öne sürmektir. Son yıllarda, operasyonlarının boyutu yöreselden küresele ilerleyen; işlevleri sosyal, politik, ekonomik ve çevresel sorunları içeren; amacı genellikle adaletli ve barışçıl dünyanın mümkün olduğu savını önermek olan STK'ların sayısında artış meydana geldi. Bu süreçte, sivil toplum ve sivil toplumu oluşturan aktörlerin küresel alana yayılması; yoksulluğun yok edilmesi, demokrasi ve iyi toplum yönetiminin teşvik edilmesi, sosyal anlaşmazlıkların çözümü, insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve çevrenin korunması için kilit alan ve etkili bir aktör olarak ele alınmıştır" (Keyman, 2006:16).

George Ritzer'e göre günümüzdeki alternatif küreselleşme hareketlerinin pek çoğu artık küresel sivil toplumun tamamlayıcı birer parçası hâline gelmiştir. Ritzer, Kaldor'un açıklamaları ışığında sivil toplumu tanımlarken tarihsel olarak sivil toplumun, ulus-devlet merkezli olduğunu; yani devletler bünyesindeki gruplarla ve eylemlerle bağlantılı olduğunu söyler. Ancak son yıllarda daha küresel eylemlerle, dolayısıyla da toplumsal hareketler, hükûmet dışı örgütlenmeler, ulus-aşırı ağlar, dinsel örgütlenmeler ve cemaat grupları gibi birtakım farklı örgütlenmelerle birlikte ele alındığını da belirtir (Ritzer, 2011: 180). Ritzer'in sivil toplumu önceleri ulus devletlerin içinde gören ve günümüzde küresel bir ağ olarak niteleyen yaklaşımı son derece önemlidir. Bu noktada Öcal Oğuz'un "19. yüzyılda ulus ve ulusal kavramları yereli genelleştirirken, 20. yüzyılda ise tersine bir hareket ile ulus ötesi kavramı genelin yerelleşmesi sürecini ortaya çıkardı" (Oğuz, 2002: 12) cümlesini akla getirmek gerekir. Uluslaşma, modernleşme ve küreselleşme şeklinde özetleyebileceğimiz süreci Oğuz'un "yerelin genelleşmesi" ve "genelin yerelleşmesi" kavramları ile yorumlamak da mümkündür. Oğuz da kültürel mirası Ritzer'in sivil toplumu yorumlayışına benzer bir biçimde ulus ötesi kavramı içinde anlatmaktadır. Günümüzde de kültürel mirası korumayı amaçlayan tüm resmî ve resmî olmayan uluslararası metinlerin dilinin de ulus ötesi hâle geldiği görülmektedir. George Ritzer, hükûmet dışı uluslararası sivil toplum örgütlerinin özellikle 1980'lerden sonra büyük bir patlama yaşadığını ve sayılarının her geçen gün arttığını da belirtmektedir (Ritzer, 2011:85). Bu anlamda sivil toplum kavramı yanında sivil toplum kuruluşu kavramının da irdelenmesi gerekmektedir.

Levent Eraslan sivil toplum kuruluşu kavramının son dönem literatürde farklı şekillerde tanımlandığını söylemektedir. Eraslan, sivil toplum teriminin tanımlanmasındaki muğlaklığın aynı şekilde sivil toplum kuruluşlarının tanımlarına da yansıdığını söylemektedir. Eraslan'a göre, 19. yüzyılın sonlarından itibaren "uluslararası örgütler"

ifadesi kullanılmaya başlanmıştır ve bu ifade 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda Ekonomik ve Sosyal Konsey Düzenlemeleri başlığında 71. maddede yer almıştır (Eraslan, 2011:54). Bahsi geçen maddede "Ekonomik ve Sosyal Konsey kendi yetki alanına giren sorunlarla uğraşan hükûmet dışı örgütlere danışmaya yönelik uygun düzenlemeler yapabilir" ibaresi yer almıştır ve Eraslan'a göre burada geçen "hükûmet dışı örgüt" ifadesi farklı dillere çevrildiğinde farklı anlamlara gelmektedir. Örneğin, sivil toplum kuruluşları, demokratik kitle örgütleri, gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, uluslararası devlet dışı aktörler, kâr amaçsız örgütler, toplum temelli kuruluşlar gibi farklı terimler ortaya çıkmıştır (Eraslan, 2011:54). Eraslan, NGO ile kastedilenin genellikle STK'lar olduğunu burada kullanılan hükûmet dışı (non-governmental) ifadesinin kamuyu ifade ettiğini ve bu ifadenin olmasının belediye, meslek odaları, siyasi partiler gibi kendini STK olarak konumlandıracak oluşumları dışarda bıraktığını ifade eder. Ayrıca Eraslan, bu ifadeye karşın Türkiye'de bu konu hakkında net bir fikir birliğinin olmadığını, sivil toplum içinde vakıflardan sendikalara, kooperatiflerden derneklere, meslek odalarından çeşitli inisiyatif ve platformlara farklı sivil örgütlenmelerin yer aldığını söylemektedir (Eraslan, 2011:55). Eraslan'ın söylediklerinden hareketle Türkiye'de STK anlayışının çok daha geniş olduğunu hemşeri derneklerinin bile STK kapsamında değerlendirildiğini söylemek gerekir. SOKÜM Sözleşmesi kapsamında STK denince de ulusal alanda çalışan kültürel mirasla ilgili derneklerden uluslararası alanda aktif olan ve ağlar kuran kimi örgütlenmelerin de anlaşıldığını bilmek gerekir. Zaten SOKÜM Sözleşmesi kapsamında UNESCO'ya akredite olan NGO yani STK'ların yapısında bakıldığında bazılarının uluslararası bilinen ve birçok kıtada faaliyet yürüten kuruluşlar olduğunu bazılarının ise bulunduğu ülkede hatta yalnızca birkaç şehirle sınırlı bir alanda aktif kuruluşlar olduğunu görmek mümkündür. Bu bakımdan STK'ların ulusal ve yerelde kalan dernekleri de kapsadığını bilmek gerekir. Ayrıca bu dernek veya STK'ların doğrudan topluluk tarafından kurulmuş olabileceğini ya da mirasa ilgi duyan farklı kesimlerden bir araya gelen gruplardan tarafından kurulmuş olabileceğini akılda tutmak gerekir.

Sivil toplum ve katılım kavramlarının geçirdiği bu aşamaların ve günümüz küresel dünyasındaki bahsi geçen işlevlerinin Türkiye'de aynı düzlemde gittiğini söylemek oldukça zordur. Yeni kıtaların keşfi, kentleşme ve ticaretin artışı, Aydınlanma ve Fransız Devrimi gibi önemli aşamaların ardından gelişimini tamamlayan ve bugün bahsedilen tanımların içini dolduran bu kavramların kullanımı ve işlevi Türkiye'de yetersiz kalmıştır. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi şehirleşme ve ticaretin ortaya çıkardığı toplumsal etkinin istenen düzeyde gerçekleşememesidir. Ayhan Biber'e göre 12. yüzyılın

sonunda özellikle Batı Avrupa'da ortaya çıkan burjuva, o dönemde şehirleşme ve ticaretin artışıyla ortaya çıkan bağımsız bir sınıfı temsil etmektedir. Biber, feodalitenin çözülme sürecine girmesiyle birlikte bu sınıfın şehirlerde güç sahibi olmaya başladığını ve şehirlerin, özgürlüğün kazanıldığı, yaşandığı mekânlara dönüştüğünü ifade eder (Biber, 2009: 35). Biber'in sözünü ettiği Avrupa'daki ticaretle uğraşan kentli burjuva sınıfının ortaya çıkışı aynı zamanda sivil toplumun da ortaya çıkışına denk gelmektedir. Henri Pirenne'de benzer bir biçimde bir özgürlük talep eden burjuvanın amacının kısıtlama olmaksızın dolaşmak, gidip gelmek, mal satmak gibi yetkilere sahip olarak ticaret yapmak olduğunu söyler (Pirenne, 2005: 63). Sivil toplum yani ticaretle uğraşan kentli burjuvanın eksikliği Türkiye'deki kültürel mirasın korunmasında resmî bir bakışın ağırlık kazanmasına ve sivil toplumun gelişme süreçlerinin sekteye uğramasına aynı zamanda da mevcut sivil toplum varlığının kültürel koruma yaklaşımlarında bir adım geride kalmasına neden olmuş olabilir.

Fuat Keyman, sivil toplumun Türkiye'deki tarihini 1923-1980 ve 1980-2000 olmak üzere iki aşamada incelemektedir. 1923 ve 1980 arasındaki Türkiye'de modernleşme hareketinin ve ulusal kalkınma hamlelerinin devlet eliyle yapıldığını ve güçlü bir devlet geleneğinin bu dönemde sivil toplumun zayıf kalmasına sebep olduğunu söyler. Ancak Keyman'a göre bu sivil toplumun bu dönemde Türkiye'de hiç olmadığı anlamına da gelmemelidir çünkü devlet merkezci kalkınma anlayışı bir taraftan da vakıfları, kooperatifleri ve dernekleri oluşturmuştur. Ancak bu oluşumlar da Keyman'a göre merkezden perifere doğru yönlendirilen modernite için bir araçtır (Keyman, 2006: 24). Keyman, 1980-2000 arası sivil toplum tarihi içinse dünyadaki gelişmelere paralel olarak değişimlerin gerçekleştiğini söyler. 1980'lerden itibaren ulusal kalkınma fikrinin yerini küreselleşmeyle beraber liberalizm, serbest piyasa, minimal devlet ve bireysellik gibi yaklaşımların ön plana çıktığını ve bu durumun sivil toplumu niceliksel anlamda geliştirdiğini ancak nitelik olarak sivil toplumun hâlen istenen seviyede olmadığını söyler (Keyman, 2006: 29).

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde hâkim olan devlet merkezli anlayışı aslında daha da erken bir dönemde Cumhuriyet'in kuruluşundan da önce fark eden ve resmî medeniyet ile halk medeniyeti ayrımını yapanlardan biri de Ziya Gökalp'tır. "Halk Medeniyeti" başlıklı yazısında resmî medeniyet ve halk medeniyeti şeklinde iki ayrım yapmıştır ve sözlü gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılan değerlerin ocaklarda yaşamakta olduğunu söylemiştir. Halk denilen heyetin ocaklarda, aşiretlerde, hırfet ve sanat şirketlerinde, siyasi fırkalarda, dinî ve lisani cemaatlerde var olduğunu söyleyen Ziya Gökalp resmî teşkilat karşısında halk

teşkilatını ön plana çıkarır ve halk teşkilatının kültürün aktarımındaki öncü rolünü "ocaklar (kökleri) mazide ve (dalları) istikbalde olan canlı tekâmulî an'anelere mâliktir" sözüyle anlatır (Ziya Gökalp, 1913: 3). Ziya Gökalp'ın halk teşkilatını kültür aktarımı konusunda ön planda tutması ve resmî teşkilatın bu konuda "müteselsil makinalardan ibaret" olduğunu söylemesi o dönem için oldukça dikkat çekicidir. Ziya Gökalp'ın vurguladığı halk teşkilatlarının yani bugünkü anlamda STK'ların aktarımda ve dönüşümdeki rolünün anlaşılamadığı ve Gökalp'ın söylediğinin tam tersine bütün devlet merkezli ve resmî bir işleyişin sonraki yıllarda hâkim olduğu söylenebilir. Bu anlamda sivil toplumun 1980'lere kadar istenilen düzeyde gelişmeyişi ile kültürel mirasın korunmasındaki eksiklikler de birbirini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkar. Orhan Silier'in Osmanlı'nın son dönemlerindeki kültürel miras korumasını anlatan yorumu da dikkat çekicidir. Silier, Türkiye'de saray çevresinden sivrilerek ya da yerel bey hanedanları içinden, 19. ve 20. yüzyılın fırtınaları arasında kendi toplum ve aile kültür mirasına uzun süreli sahip çıkan aristokrat ya da burjuva bir tabaka oluşmadığını ve vakıflar ya da dernekler ile yürütülmeye çalışılan korumacılığın ise ilerisi için kalıcı bir sosyal taban yaratamadığını ifade etmektedir (Silier, 2011:92). Bu durum, Aydınlanma Dönemi'nın getirisi olan sivil toplum kavramının ve 1950'li yıllardan sonra tüm Batı'da daha da yükselen STK'ların Türkiye'deki kültürel mirasın korunması alanında etkililiğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca sivil toplumun Türkiye'deki gelişimini anlayabilmek için Osmanlı döneminden başlayarak vakıflar, loncalar gibi oluşumların etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bu tezin kapsamı ve sınırlılıkları içerisinde bu bölümde özetlenen sivil toplum kavramının Batı'da gerçekleştirdiği değişim ve gelişmenin Türkiye'de aynı şekilde gerçekleşmediğini ve Türkiye'nin sivil toplumla ilgili belleğinin farklı aşamalardan beslenerek günümüze kadar ulaştığını söylemek mümkündür. Bu da uluslararası sözleşmelerin katılım ve sivil toplumla ilgili kimi beklentilerinin Türkiye'de tam olarak gerçekleşmemesine sebep olmaktadır. Ancak bu durumu her ülkenin kendi kültürel birikimi ve tarihi ile değerlendirmek yerinde olacaktır. Uluslararası metinlerin evrensel dili kimi zaman tüm ülkelerde aynı evrensel algı ile uygulanamamakta ve yaşanan farklı tarihi süreçler ulusal düzeyde farklı algılar ortaya çıkarmaktadır. Sivil toplum ve STK özelinde Türkiye'de beklenen ya da umulan yeterliliğin olmamasının nedeni de budur. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesi kapsamında sivil topluma atfedilen roller de her ülkede farklı şekilde tezahür etmiştir, bu nedenle her ülkeyi kendi kültürel bağlamı içinde değerlendirmek yerinde

olacaktır. Sözleşmelerin katılımla ilgili beklentilerini yereldeki kültürel beklentilerle dengede tutarak olabilecek en iyi faydayı sağlamak daha nitelikli bir yaklaşımdır.

2.2. UNESCO Kültür Sektörü ve Katılım

Bu bölümde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nden önce UNESCO çatısı altında özellikle de kültür sektöründe yürütülen bazı sözleşmeler ve programlarda katılım konusunun nasıl ele alındığı aktarılacaktır. Katılım konusunun 2003 Sözleşmesi ve diğerleri arasında bir karşılaştırma yapılarak çözümlenmesi bugünkü durumun anlaşılabilmesi adına faydalı olacaktır. UNESCO kendi bünyesinde "eğitim", "doğa bilimleri" "sosyal ve beşeri bilimler", "kültür", "bilgi ve iletişim" olmak üzere beş sektör altında faaliyetlerini yürütmektedir.[5] Bu sektörlerin her birinde yürütülen uluslararası sözleşmeler ve programlar bulunmaktadır. Her bir sektör keskin çizgilerle ayrılmamış ve kendi aralarında etkileşimli ve uyumlu çalışmalar yürütmektedir. Kültür sektöründe yer alan belli başlı sözleşmeler ise şunlardır: Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954), Kültür Varlıklarının Yasadışı İhracat, İthâlât ve Mülkiyet Transferinin Yasaklanması ve Önlenmesi Tedbirleri Sözleşmesi (1970), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1972), Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), Su Altı Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (2005).[6] Bu sözleşmelerden de anlaşılacağı üzere UNESCO'nun kültür sektöründe somut ve somut olmayan olmak üzere iki farklı pencereden faaliyetlerini yürüttüğü görülmektedir. SOKÜM Sözleşmesi'ne kadar geçen süreçte kültür sektörü başta olmak üzere özellikle 1989 Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı, 1994 Ulusal "Yaşayan İnsan Hazineleri" Sistemlerinin Kurulması İçin Yönerge ve 1998 İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Başyapıtları İlanı (İSSOMBİ) programı kapsamında katılım konusunun nasıl ele alındığı ve bu sürecin SOKÜM Sözleşmesi'ne etkileri bu bölümde incelenecektir. Hem somut hem de somut olmayan kültürel miras alanında katılım konusuna getirilmiş farklı yaklaşımlar ortaya konularak bir kıyaslama ve Sözleşmeler arasında katılım penceresinden benzerlikleri ve farklılıkları görme imkânı da doğacaktır.

1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin katılımla ilgili dikkati daha çok uluslararası STK'lar üzerinden yürütülmektedir. STK'lar bu Sözleşme'nin

[5] UNESCO'nun çalışma alanları ve diğer bilgiler hakkında Türkçe kaynak için bkz. http://www.unesco.org.tr/
[6] Kültür sektöründe yer alan diğer sözleşmeler, programlar ve tavsiye kararları için bkz. https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity

hem uygulanmasında hem de denetleme aşamasında aktif bir şekilde rol almaktadırlar. 1972 Sözleşmesi'nin "III- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması İçin Hükûmetlerarası Komite" başlıklı bölümünde STK'ların rolüne 13. maddenin 7. paragrafında ve 14. maddenin 2. paragrafında değinilmiştir:

> "Komite, bu Sözleşme'nin amaçlarına benzer amaçları olan, uluslararası ve ulusal örgütler ve hükûmetlerarası veya hükûmet dışı örgütlerle iş birliği yapacaktır. Komite, programlarının ve projelerinin uygulanması için, bu tür örgütlere özellikle Kültürel Varlıkların Muhafazası ve Restorasyonu Çalışmaları Uluslararası Merkezine (Roma Merkezi), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'ne (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği'ne (IUCN) ve ayrıca resmî ve özel kurum ve kişilere çağrıda bulunabilir" (Madde 13, 1972).
>
> "Kültürel Varlığın Muhafazası ve Restorasyonu Çalışmaları Uluslararası Merkezinin bir temsilcisi, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) bir temsilcisi ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği'nin (IUCN) bir temsilcisi ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Konferansının olağan oturumu sırasında genel kurul olarak toplanan Sözleşmeye taraf Devletlerin isteği üzerine benzer amaçlı diğer hükûmetlerarası veya hükûmet dışı örgütlerin temsilcileri anılan Komitenin toplantılarına danışman olarak katılabilirler" (Madde 14, 1972).

1972 Sözleşmesi'nin yapısı SOKÜM Sözleşmesi'nin aksine daha kurumsal ve profesyonel bir STK organizasyonunu desteklemektedir. Yukarıda bahsi geçen üç STK'nın ve kimi durumlarda Komitenin uygun göreceği başka STK'lar ve kişilerin iki farklı yönden 1972 Sözleşmesi'nin süreçlerine katkı verdiği görülmektedir. Birincisi Hükûmetlerarası Komitenin koruma plan ve projelerinin uygulanmasında iş birliği yapmak, ikincisi ise Taraf Devletlerden oluşan Genel Konferans toplantılarına danışman olarak bu kurumların veya benzer amaçlı başka örgütlerin çağırılmasıdır. 1972 Sözleşmesi'nin STK'larla ilgili özellikle 14. maddesinin, SOKÜM Sözleşmesi'nin "Komitenin Çalışma Yöntemleri" başlıklı 8. maddesi ile benzer olduğu görülür. İlgili maddenin 4. paragrafında "Komite, belirli konularda danışmak amacıyla, toplantılarına somut olmayan kültürel mirasın çeşitli alanlarında yetkili olan herhangi bir özel ya da resmî kuruluşu veya özel kişiyi davet edebilir" (2005:166) denilmektedir. Bu iki Sözleşme özellikle STK'ların katılımı konusunda kıyaslandığında 1972 Sözleşmesi'nin daha profesyonel ve etkin bir STK yapısına sahip olduğu görülmektedir. Öcal Oğuz, 1972 Sözleşmesi'ndeki bu kurumsal yapının bir süreklilik ve deneyim anlamında 1972 Sözleşmesi için önemli bir avantaj oluşturduğunu söylerken ancak aynı zamanda bir otoriterleşme ve yeniliğe kapalılık olarak da yorumlanabileceğini ifade etmektedir (Oğuz, 2018a:49).[7] 1972 Sözleşmesi'nin STK'lar konusundaki yaklaşımı

[7] 1972 ve 2003 Sözleşmesi'nin değerlendirme yapısının ayrıntılı kıyaslaması için bkz. M. Öcal Oğuz. (2018). "UNESCO'nun 1972 ve 2003 Sözleşmelerinin Tavsiye Organları: Deneyimler ve Sorunlar". *Millî Folklor*. 120, 46-58.

Sözleşme'nin Uygulama Rehberi'nde[8] de yer almıştır. Uygulama Rehberi'ne göre Dünya Mirası Komitesinin danışma organları Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) ve Uluslararası Kültür Varlıkları Onarım ve Koruma Araştırma Merkezi (ICCROM)'dir. Bu danışma organlarının Sözleşme'nin uygulanmasında tavsiyelerde bulunmak, toplantı gündemlerinin oluşturulmasında ve Komite kararlarının uygulanmasında Sekretaryaya yardım etmek, Listelere kaydolan unsurları izlemek, Dünya Miras Fonunun kullanımını güçlendirmek gibi görevleri vardır (Madde 30-34, 2019:15,16). En önemlisi de ICOMOS ve IUCN'e verilen Listelere sunulan dosyaların incelenmesi, miras alanlarının uzmanlarca denetlenmesi, uzmanların tavsiye oluşturması, bu tavsiyenin olumsuz yönde olması durumunda ilgili devletle uzmanlar düzeyinde karşılıklı görüşmelerin sürdürülmesi görevleridir (Oğuz, 2018a: 49). 1972 Sözleşmesi'nin uluslararası toplum tarafından da bilinen STK'lara verdiği geniş yetkiye karşın Uygulama Rehberi'nde topluluk, grup veya yerli topluluklarla ilgili atıflar ise son yıllarda eklenmeye başlamıştır. Bu da aslında 2003 Sözleşmesi'nin insan merkezli bir Sözleşme iken 1972 Sözleşmesi'nin ise daha çok miras odaklı olduğunu göstermektedir (Blake, 2018:115).

1972 Sözleşmesi'nin son yıllarda katılımla ilgili artan farkındalığının bir geçmişi bulunmaktadır. 1972 Sözleşmesi'nin internet sitesinde konuyla ilgili dönüm noktaları[9] sıralanmıştır. Bunlardan biri 1992 yılında "kültürel peyzaj" isimli yeni bir Dünya Mirası kategorisinin kabul edilmesidir. Bu kararın bir sonucu olarak özellikle bazı yerli halkların yönetiminde olan alanlar kültürel değerleri için Listeye kaydedilmiştir. Michael A. Di Giovine "The Ethics of Participation, Community Formation and Governmentality in UNESCO's World Heritage Program" isimli makalesinde kültürel peyzajın bir kategori olarak eklenmesiyle ilk kez "doğa" ile "kültür" arasındaki katı bölünmenin evrensel olarak kabul edilmediğini ifade etmektedir (Di Giovine, 2015:98). 1992 yılındaki bu önemli adımın ardından 2000 yılında Dünya Miras Komitesinin 24. Oturumunda Dünya Mirası Yerli Halklar Uzmanlar Konseyi (WHIPCOE) kurulmasına ilişkin bir teklif sunulmuştur. Hazırlanan taslak 2001 yılında Dünya Mirası Komitesi tarafından yasal statü, fon ve verilecek role ilişkin karmaşa nedeniyle kabul edilmemiştir. 2002 yılında Dünya Mirası Komitesi, 1972 Sözleşmesi'nin uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla 4C olarak bilinen dört stratejik hedefi açıklamıştır ve 2007 yılında bu dört hedefe 5C olarak "topluluk"

[8] 1972 Sözleşmesi'nin Uygulama Rehberi için bkz. http://whc.unesco.org/en/guidelines/

[9] 1972 Sözleşmesi'nin topluluk katılımına dair dönüm noktalarının ayrıntıları için bkz. https://whc.unesco.org/en/activities/496/

eklenmiştir. Aynı yıl BM Yerli Halklar Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Uygulama Rehberi'ne 2015 yılında 40. ve 123. paragraflardaki yerli halklara özel referanslar eklenmiştir. 2015 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Politikası Dünya Miras Komitesi tarafından kabul edilmiş ve yerli halkların ve yerel toplulukların katılımlarının sürdürülebilir kalkınmanın temeli olduğu vurgulanmıştır. Dünya Miras Komitesi, 2017'deki 41. Oturumunda Dünya Mirası için Uluslararası Yerli Halklar Forumunu kurmuştur. Bu forumun amacı, mirasın belirlenmesi, korunması ve yönetiminde yerli toplulukların rolünü arttırmak olarak belirlenmiştir. 2017'de Genel Kurul'un 202. Oturumunda, Genel Direktör, yerli halkların, şekillendirmeye katkıda bulundukları doğal ve kültürel mirasın korunmasındaki rolünü anlatan taslak bir politika belgesini sunmuştur. 2019'da Azerbaycan'da gerçekleştirilen Dünya Miras Komitesinin 43. Oturumunda Uygulama Rehberi güncellenmiş ve Genel Kurul'un 202. Oturumunda gündeme gelen yerli halklarla ilişki kurma politikasına uygun hâle getirilmiştir.

Özellikle de 2000'li yıllardan itibaren 1972 Sözleşmesi'nin gündemine de yukarıdaki dönüm noktalarından görüleceği üzere topluluk katılımının dâhil olmaya başladığı söylenebilir. 2002 yılında Dünya Miras Komitesinin Budapeşte'de gerçekleşen 26. Oturumunda Sözleşme'nin uygulanmasına destek olmak amacıyla dört stratejik hedef belirlenmesi[10] önemli adımlardan biridir. Kısaca 4C olarak adlandırılan bu hedefler güvenirlik, koruma, kapasite geliştirme ve iletişimdir (2007:2). Michael A. Di Giovine, 4C'den son ikisinin doğrudan uzman olmayan, yerel temelli topluluklara hitap ettiğini ifade etmektedir. Yazara göre "kapasite geliştirme" hedefi ile uzmanlık eğitimine ihtiyaç duyan yerel ve yerli miras yöneticileri ile desteklenmesi gereken daha geniş kamuoyu hedeflenmekte, "iletişim" hedefiyle de alanları tüketecek olan turistler ve UNESCO'nun Dünya Mirası girişimleriyle iş birliği yapacak yerel halk hedeflenmektedir (Di Giovine, 2015:98). 2002 yılında başlayan topluluk ve yerli halklara doğru bu yöneliş 2007 yılında Yeni Zelenda'da gerçekleştirilen 31. Dünya Miras Komitesi Toplantısında devam etmiştir. Yeni Zelanda "topluluk" adında yeni bir stratejik hedefin daha bu hedeflere eklenmesini bu toplantı esnasında aşağıdaki gerekçelerle talep etmiştir:

a) Topluluğun katılımı ve taahhüdü olmadan mirasın korunması başarısızlık davetidir;
b) Topluluğun mirasın korunmasına bağlanması, karşılaştırılabilir uluslararası rejimler tarafından kanıtlandığı üzere uluslararası en iyi uygulamalarla tutarlıdır;

[10] 1972 Sözleşmesi'nin dört stratejik hedefinin ayrıntıları için bkz. https://whc.unesco.org/archive/2007/whc07-31com-13be.pdf

c) Koruma, kapasite geliştirme, güvenilirlik ve iletişimin hepsi topluluk fikriyle özdeşleşmiş durumda.

d) Mirası koruma, insanlığın korumanın merkezinde olması gerektiği gibi, mümkün olan her yerde, insan topluluklarının ihtiyaçlarıyla bağdaşmalıdır (2007:2).

Yeni Zelenda'nın öne sürdüğü gerekçeler ile topluluk katılımının dünya mirası alanında önemli olduğu kabul edilmiş ve 2007 yılında 5. Stratejik Hedef olarak "topluluk" kabul edilmiştir. Yeni Zelenda'nın öne sürdüğü gerekçelerden özellikle b maddesinin diğer uluslararası rejimlere atıf yapması belki de SOKÜM Sözleşmesi'nin 1972 Sözleşmesi'ne olan etkisi olarak yorumlanabilir. 2007 yılındaki 31. Oturumda topluluk katılımıyla oluşturulan bu gündemde topluluğun tanımı da yapılmıştır:

> "Bu yazının amaçları doğrultusunda, "topluluklar" her türlü Devlet dışı aktörü içerir (…) Yerli, geleneksel ve/veya yerel halklar olarak insan gruplarına göre değişebilir. Bunlar, diğerlerinin yanı sıra topluluk grupları, kabileler, sivil toplum kuruluşları, özel teşebbüsler ve/veya yerel makamlar olarak sunulabilirler (…) Tipik olarak, bu topluluklar söz konusu yerleşim alanlarına yakın bir ilişki içindedir. Bu insanların ve/veya tüzel kişilerin, resmî Devlet pozisyonlarını doğrudan temsil etmeleri zorunlu değildir ve aslında resmî pozisyonlardan muaftırlar" (2007:2).

1972 Sözleşmesi'nin topluluk tanımının 2003 Sözleşmesi'ne göre daha detaylı ve kapsamlı olduğu görülmektedir. Sivil toplum, STK'lar, yerli halklar, kabileler kısacası devlet dışı her türlü aktör topluluk kapsamına alınmıştır. Bu bakımdan 1972 Sözleşmesi'nin yapısında olan STK varlığının topluluk tanımına da etki ettiğini söylemek yanlış olmaz. 1972 Sözleşmesi'nin 2000'li yılların başlarında ortaya çıkan topluluk katılımıyla ilgili dikkati Sözleşme'nin 40. yıldönümü kutlamaları için (2012) Dünya Mirasının sürdürülebilirliğinde yerel insanların rolünün ana tema olarak seçilmesi[11] ile devam etmiş ve 1972 Sözleşmesi'nin topluluk katılımı konusundaki uygulamalarının gün geçtikçe arttığı gözlemlenmiştir. 40. Yıldönümü Kutlamaları Japonya Kyoto'da 6-8 Kasım 2012 tarihleri arasında 60 ülkeden 500 kadar katılımcıyla yapılan etkinlikle son bulmuştur. Bu etkinliğin ardından ortaya çıkan Kyoto Vizyonu[12] isimli belgede 2007 yılında 5C olarak topluluk katılımının 1972 Sözleşmesi'nin uygulama süreçlerine eklenmesinin ardından tüm ülkelere bir eylem çağrısında bulunulmuştur. Bu vizyon belgesinde topluluk katılımı ve sürdürülebilir kalkınma arasında bağlantı kurulmuş ve 1972 Sözleşmesi'nin uygulanmasında topluluk katılımının vazgeçilmez olduğu vurgulanarak kapasite geliştirme dâhil topluluk katılımıyla ilgili

[11] 1972 Sözleşmesi'nin 40. yıldönümü kutlamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. https://whc.unesco.org/en/activities/745

[12] 1972 Sözleşmesi'nin 40. yıldönümü kapanış etkinlikleri sonunda oluşturulan Kyoto Vizyonu isimli belgenin ayrıntıları için bkz. https://whc.unesco.org/en/news/953

yenilikçi yaklaşımlar geliştirme çağrısında bulunulmuş ve insan merkezli korumanın önemine dikkat çekilmiştir (2012).

Bu önemli tarihler ve topluluğun katılımına dair atılan adımlardan hareketle SOKÜM Sözleşmesi'nden yıllar önce ortaya çıkan 1972 Sözleşmesi'nin topluluk katılımı ve insan odaklı koruma konusundaki yaklaşımlarının SOKÜM Sözleşmesi'nin aksine çok daha geç sayılabilecek yıllarda (Sözleşme'nin imzalanmasından yaklaşık 30 yıl sonra) ortaya çıktığı görülmektedir. Topluluk katılımıyla ilgili bu uyanışta elbette SOKÜM Sözleşmesi'nin etkilerinin olduğu göz ardı edilemez. Bu bakımdan iki Sözleşme arasındaki temel farkı özetlemek gerekirse 2003 Sözleşmesi'nin metni, yönergeleri, destek metinleri ve miras tanımından başlayarak tüm uygulama aşamaları (bazı sorunlar olmasına rağmen) topluluk katılımı odaklıdır, 1972 Sözleşmesi metni ve yönergesinin ise daha çok STK ağırlıklı bir yapıyla ilerlediği ve topluluk katılımının ise bir zorunluluk değil sadece yıllar sonra keşfedilmiş ve uygulanmaya çalışılan bir süreç olmasıdır. Bu bakımdan 2019 yılında Uygulama Rehberi'ne[13] eklenen veya değiştirilen topluluk katılımıyla ilgili ilkeleri değerlendirmek yerinde olacaktır. Uygulama Rehberi'nin "I.C Dünya Miras Sözleşmesi'ne Taraf Devletler" başlığı altındaki 12. madde 2019 yılında düzenlenmiştir:

> "Sözleşmeye Taraf Devletler, insan hakları temelli bir yaklaşımı benimsemeleri ve alan yöneticileri, yerel ve bölgesel hükûmetler, yerel topluluklar, yerli halklar, STK'lar ve diğer ilgili taraflar ile ortaklar dâhil olmak üzere çok çeşitli paydaşların ve hak sahiplerinin Dünya Mirası alanlarının tespiti, adaylığı, yönetimi ve korunması süreçlerine cinsiyet eşitliğini temel alarak katılımını sağlamak için teşvik edilmektedir" (Operational Guidelines, 2019: 10).

Yeni düzenlenen yukarıdaki maddenin 2003 Sözleşmesi sonrası 2019 yılında düzenlenmesi oldukça anlamlıdır. 1972 Sözleşmesi de tıpkı 2003 Sözleşmesi gibi unsurun tespiti, adaylık süreci ve koruma ve yönetimi aşamalarına katılımı öngörmektedir. Sözleşme'nin miras odaklı geçmişi düşünüldüğünde bu maddenin son derece yenilikçi olduğu söylenmelidir. 2007 yılında kabul edilen BM Yerli Halklar Hakları Bildirgesi'nin etkisiyle Uygulama Rehberi'nin "I.I Dünya Mirasının Korunmasında Partnerler" başlığı altına 40. madde olarak "Dünya Mirasının korunmasında bireyler ve diğer paydaşlar, özellikle de yerel topluluklar, yerli halklar, hükûmet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar ve bir Dünya Mirası mülkünün korunması ve yönetimiyle ilgisi olan sahipler ortak olabilir" (Operational Guidelines, 2019: 17) ifadesi eklenmiştir. Böylelikle yerel topluluklar ve yerli halklar korumanın önemli bir ortağı olarak görülmüştür. 2019'da

[13] 1972 Sözleşmesi'nin Uygulama Rehberinin 2019 versiyonu için bkz. https://whc.unesco.org/en/guidelines/

düzenlenen maddelerden bir diğeri ise "II.C Geçici Liste" başlığı altında yer alan 64. maddedir:

> "Taraf Devletler, alan yöneticileri, yerel ve bölgesel hükûmetler, yerel topluluklar, yerli halklar, STK'lar ve diğer ilgili taraflar dâhil olmak üzere çok çeşitli paydaşların ve hak sahiplerinin tam, etkili ve cinsiyet eşitliğini temel alarak Geçici Liste hazırlığına katılımı konusunda teşvik edilir. Yerli halkların topraklarını, bölgelerini veya kaynaklarını etkileyen alanlar söz konusu olduğunda, Taraf Devletler özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızalarını almak için kendi temsilci kurumları aracılığıyla ilgili yerli halklarla iyi niyetle istişare edecek ve iş birliği yapacaklardır" (Operational Guidelines, 2019: 17).

2003 Sözleşmesi'nde olduğu gibi 1972 Sözleşmesi'nde de topluluğun rızasının alınması Uygulama Rehberi'ne eklenmiştir. Rehber'in "Sürdürülebilir Kullanım" adlı 119. maddesi de 2019 yılında düzenlenmiştir ve Dünya Mirası özelliklerini etkileyen mevzuat, politikalar ve stratejilerin ilgili toplulukların, yerli halkların ve ilgili diğer paydaşların etkili, kapsayıcı ve adil katılımını teşvik etmesi gerektiğini söylemektedir (Operational Guidelines, 2019: 33). Bunlar dışında Rehber'in 123. maddesi Dünya Mirası Listesine dosya hazırlama sürecine katılım konusu işlemektedir (Operational Guidelines, 2019: 34). 1972 Sözleşmesi'nin 2019 yılında topluluk katılımına dair attığı bu yeni adımların etkisinin ilerleyen yıllarda hangi sonuçları getireceğini görmek gerekir. SOKÜM Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından geçen 17 yıllık süre topluluk katılımına dair yapılan uygulamaları görme fırsatı vermektedir. Ancak 1972 Sözleşmesi için henüz bu değerlendirmeleri yapmak için yeterli veri bulunmamaktadır.

1972 Sözleşmesi'nin miras odaklı geçmişine karşın etkileri bakımından katılım adına önemli veriler sunduğu da söylenebilir. Özellikle turizmin hem mirasın kendisine hem de mirasın yakınında yaşayan insanlara etki ettiği ve bu durumun somut miras unsurlarının korunmasında da katılımın önemini gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan 1972 Sözleşmesi'nin önemli bir parçası olan ICOMOS'un 1999'da Meksika'da düzenlenen 12. Genel Kurulunda kabul edilen "Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü"[14] önemli veriler sunmaktadır. Tüzükte "Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Dinamik Etkileşim" başlığı altında "turizm, ev sahibi toplumlara menfaat sağlamalı ve miraslarını ve kültürel âdetlerini önemsemeleri ve muhafaza etmeleri için onlara önemli bir araç ve motivasyon sağlamalıdır" (1999:2) denilirken 5.5 numaralı ilkede ise "yerli halkın mirasın korunması ile doğrudan ilgilenmesini teşvik etmelidir" ifadesi geçmektedir (1999:6). Bu bakımdan 1972

[14] Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nün Türkçesi için bkz. http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/INTERNATIONAL.pdf

Sözleşmesi'nin metninde ve Uygulama Rehberi'nde topluluk katılımına yapılan atıflar çok yeni olsa dahi uygulama sahasında özellikle turizm bağlamında katılım konusunun önemli bir geçmişi olduğu söylenebilir. 1972 Sözleşmesi'ne kayıtlı mirasların turizm ile korunması veya geliştirilmesi mümkünken bunun aynı zamanda mirasa ev sahipliği yapan toplulukların SOKÜM unsurlarının korunmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Böylelikle turizmin topluluğun katılımı anlamında 1972 Sözleşmesini ve 2003 Sözleşmesini bir araya getirmesi mümkündür. Ancak 2003 Sözleşmesi'nin perspektifi ticari ve turistik faaliyetleri her zaman olumlu yorumlarla değerlendirmemektedir.

İki Sözleşme arasındaki bu ince ayrıma 2008 yılında Dünya Miras Listesine ve 2009 yılında AKL'ye Kenya adına kaydedilen Kutsal Mijikenda Ormanlarıyla ilişkili unsurlar örnek gösterilebilir. 2008 yılında Dünya Miras Listesine "Sacred Mijikenda Kaya Forests" olarak kaydedilen unsur AKL'ye ise "Traditions and practices associated with the Kayas in the sacred forests of the Mijikenda" ismiyle kaydedilmiştir. Aynı bölgede kutsal ormanların Dünya Miras Listesine kaydedildiği, kutsal ormanlarla ilgili Kaya yerlilerinin gelenek ve pratiklerinin ise SOKÜM unsuru olarak AKL'ye kaydedildiği görülmektedir. AKL'ye kaydedilen unsur için Kenya tarafından 2014 yılında sunulan periyodik raporu değerlendiren Komite[15] ormanlara artan turist akışının, korumayı tehdit ettiğini ve unsura erişimi yöneten geleneksel uygulamaları baltalama eğiliminde olduğunu; Kenya'nın bu tür riskleri azaltmak için Kaya yaşlılarının atalarının topraklarına erişimi düzenleyen katı kodları güçlendirmeye karar verdiğini belirtmiştir (2014:7). Herman Kiriama'nın "The Community and Sustainable Heritage Management: The Rabai Kayas of coastal Kenya" isimli yazısında Fransız Büyükelçiliği ve Kenya Ulusal Müzesi tarafından 2006 yılında Rabai Kaya Ormanları'nı Koruma Projesi'nin başlatıldığı söylenmektedir. Bu proje kapsamında bölgenin kültür, tarih ve biyoçeşitlilik merkezi olması için örneğin arıcılık ve el sanatları gibi bölge halkını geçindirecek faaliyetler, bitkisel tıp programları ve ekoturizmle bütünleşik gezinti parkurlarının açılması kararlaştırılmıştır. Ancak özellikle de gezi parkurları kutsal bir ormanda gerçekleşeceğinden, bunu kutsal yerlere saygısızlık olarak algılayan yerel halkın direnişi ile karşılaşılmıştır. Kenya Ulusal Müzesinin gayretleri ile bu sorun daha sonra aşılmıştır (Kiriama, 2012:64). Bu projeye 2008 yılında Dünya Mirası Listesine kayıt için Kenya tarafından sunulan aday dosyasında[16] da yer verilmiş ve dosyada topluluğun izin

[15] 2014 yılında Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde yer alan unsurlar için sunulan 8 periyodik rapora ilişkin Komitenin değerlendirmesi hakkında bkz. https://ich.unesco.org/en/9com

[16] Kenya'nın Dünya Miras Listesine "The Sacred Mıjikenda Kaya Forests" unsuru için sunduğu aday dosyasının ayrıntıları için bkz. http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1231rev.pdf

verdiği alanlarda bir pilot ekoturizm projesi başlatıldığından bahsedilmiştir (2008:13). Kiriama'nın aktardıklarından ve Dünya Miras Listesine sunulan aday dosyasında yazanlardan hareketle Kenya'nın resmî makamlarının organize ettiği resmî bir koruma programının bölgeyi turizme kazandırarak sürdürülebilir bir koruma politikası gerçekleştirmek isterken turizm faaliyeti kapsamında kutsal ormanlara yeni parkurlar açılmak istenmesi ve yerel halkın buna karşı çıkması tam da 2003 Sözleşmesi'nin turistifikasyonla ve topluluk katılımıyla ilgili çekincelerine ve Kenya'nın unsur için sunduğu periyodik raporundaki çekincelerine denk düşmektedir. Bu kapsamda 1972 Sözleşmesi'nin turizm başlığı altında yaptığı etkinliklerin, özellikle de her iki Sözleşme'nin Listelerinde yer alan unsurlar açısından, kimi zaman 2003 Sözleşmesi'nin amaç ve çıkarları ile uyuşmayabileceği ve bazı çelişik durumların ortaya çıkabileceği akılda tutulmalıdır. Her iki Sözleşme'nin de bu çelişik durumu aşabilmesi için birlikte çalışan komisyonlara sahip olmaları, mirasla birlikte yaşayan topluluk, grup ve bireylerin beklentilerini önceden bilmeleri ve buna göre koruma plan ve programlarını topluluk, grup ve bireylerin katılımıyla başlatarak yönetmeleri gerekmektedir. Kenya'daki örnekte de görüleceği üzere somut miras unsurlarının etrafında yaşayan insanların doğrudan mirasın ekonomik, sosyal ve kültürel etki alanında olmasına karşın 1972 Sözleşmesi'nin metninde ve uygulanmasında insan faktörünün bu etkiye oranla son derece kısıtlı kaldığı söylenebilir.

1989 Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı[17] da 2003 Sözleşmesi öncesinde katılım konusunun işlendiği bir karardır. Bu tavsiye kararının "D. Folklorun Korunması" başlıklı bölümünde Üye Devletlerin alacağı önemlerden bahsedilmiştir. Bu önlemlerden bazıları topluluk katılımıyla ilgilidir:

> "(b) geleneğin uygulanmasının yanı sıra belgeleme, arşivleme, araştırma vb. alanlardaki çalışmaları destekleyerek çeşitli kültürel toplulukların kendi folklorlarına ulaşma haklarını güvence altına almalı;
>
> (c) disiplinler arası temelde, bu alanla ilgili çeşitli grupların temsil edileceği birUlusal Folklor Kurumu veya benzer bir koordinasyon organı oluşturmalı;
>
> (d) folklor öğelerini çalışan, tanıtan, geliştiren veya devam ettiren birey ve kuruluşlara maddi ve manevi destek sağlamalı;" (2018b:171).

Bu maddelerde kültürel toplulukların kendi folklorlarına erişim hakkı, folkloru devam ettiren birey ve kuruluşlara maddi ve manevi yardım ile çeşitli grupların temsil edildiği bir koordinasyon mekanizması oluşturulması istenmektedir. Aslında 2003 Sözleşmesi ile kıyaslandığında Tavsiye Kararı'nın "folklor ve geleneksel kültür" kelimesini kullanması

[17] 1989 Tavsiye Kararının Türkçesi için bkz. M. Öcal Oğuz. (2018). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 169.

dışında katılım konusundaki yaklaşımının 2003 Sözleşmesi'nin ruhuna yakın olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda Tavsiye Kararı'nın koruma biçim ve yöntemlerinin derleme ve envanter oluşturma ağırlıklı bir yapıda olmasına karşın "D. Folklorun Korunması (Preservation)" başlıklı bölümde geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere yalnızca nesnenin değil onu üreten ve yaşatan insanın da korunmasına vurgu yapıldığı görülecektir: "Koruma, her insanın kendi kültürüne sahip olma hakkının olduğunu ve bu hakkın sıklıkla kitle iletişim araçları tarafından sağlanan endüstrileşmiş kültürün etkisiyle yıpratıldığı gerçeğini dikkate alarak halk geleneklerinin ve bu geleneklerin aktarıcılarının korunması ile ilgilenir" (2018b:171).

1989 Tavsiye Kararı'nda dikkat çeken noktalardan biri de "B.Folklorun Tespit Edilmesi" başlığı altında yer alan "kültürel bir ifade biçimi olarak folklor, kimliği belirtilen grup (ailevi, mesleki, ulusal, bölgesel, dinî, etnik vs.) tarafından ve grup için korunmalıdır" (2018b:170) ifadesidir. Somut olanın yanında somut olmayanın da korunması gerekliliğinin tartışıldığı bir dönemde "korumanın kim için, nasıl yapılacağı" konusu da tam olarak net değilken folklorun onu üreten grup için korunması gerekliliği Karar'da vurgulanmıştır. Aynı zamanda bu durumu Öcal Oğuz'un ifadesiyle "Alan Dundes tarafından 1980 yılında kaleme alınan Halk Kimdir? başlıklı makalede formüle edilen grup folkloru yaklaşımının 1989 Tavsiye Kararı'nda tanındığı ve benimsendiği" (Oğuz, 2018b:35) şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu vurgudan sonra SOKÜM Sözleşmesi'nde ve 2 yıl sonra da Kültürel İfadelerin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nde (KİFAÇ) ise folklorun artık grup için korunması gerektiği düşüncesinin son bulduğu bunun yerine kültürel mirasın "tüm insanlık için" değerli olduğu ve korunması, yeniden canlandırılması gerektiği fikrinin yerleştiği görülmektedir. 1989 Tavsiye Kararı'nda bir gruba ait olan ve o grup için korunması gereken folklor 2003 ve 2005 sözleşmelerine gelindiğinde ise o grubun olmaktan çıkmış ve insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu durum da katılım kavramının küreselleşme ile paralel ilerleyen etki ve anlam genişlemesiyle açıklanabilecek bir durumdur. Katılım kavramının son dönemde daha küresel ve uluslararası bir ağlar bütününü temsil ettiği akılda tutulmalıdır. 19. yüzyılda sivil toplum, katılımcılık gibi terimlerden yoksun olan folklor günümüzde STK'lar, resmî kurumlar, sanat toplulukları, uluslararası ağlar ve en önemlisi de kültür endüstrisi alanlarının etkisinde olan bir alanı temsil etmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak folklorun kültürel mirasla; grup, topluluk ve bireylerin ise daha kapsayıcı terimlerle ifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

1989 Tavsiye Kararının ardından 1994 yılında başlatılan Ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri Programı[18] da katılımla ilgili önemli veriler sunmaktadır. 1994 yılında başlatılan Yaşayan İnsan Hazineleri Programı adından da anlaşılacağı üzere doğrudan insan odaklı bir programdır. Bu Program'ın SOKÜM Sözleşmesi ile etkileşimi hakkında Öcal Oğuz şunları söylemiştir:

> "2003 yılında kabul edilen SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi ile yürürlüğü sona ermemiş, Sözleşme'nin 12. maddesinde tanımlanan "Ulusal Envanter/ler" programının yasal bir parçası olmuştur. Böylece Yaşayan İnsan Hazineleri Programı, 2003 Sözleşmesi'nden önce ortaya çıkan ve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte işlevini, geçerliliğini ve yürürlüğünü yitiren diğer karar ve programların aksine, bir çeşit "Ulusal Envanterleme Sistemi" olarak Sözleşme'ye entegre olarak varlığını sürdüren daha da etkin ve işlevli bir enstrüman hâline gelmiştir" (Oğuz, 2018b:47).

Taraf Devletlerce nesne odaklı olarak algılanan envanter çalışmalarının kimi zaman mirasın aktarıcısı ve uygulayıcısı insanları göz ardı edebildiği durumlarda Yaşayan İnsan Hazineleri Programı'nın önemli bir eksikliği kapattığı söylenebilir. YİH programının amaçlarından anlaşılacağı üzere sistem nesneyi değil de o nesneyi üreten bilgi, deneyim ve yeteneği korumaya odaklıdır:

> "(i) Yaşayan İnsan Hazineleri ulusal sistemlerini kurmanın öncelikli amacı, yüksek tarihsel, sanatsal ve kültürel değere sahip somut olmayan kültürel miras unsurlarını icra etme, canlandırma veya yeniden yapma için gerekli bilgi ve yetenekleri korumaktır.
>
> (ii) Halk tarafından tanınmanın dışında, sistem Yaşayan İnsan Hazinelerinin tespit edilmesi için özel bağışlar/yardım hükümleri gibi önlemleri içerir, böylece yaşayan insan hazineleri somut olmayan kültürel mirasın korunması için sorumluluklarını üstlenebilirler" (2018b: 177).

Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi'nin kurulması için bazı ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkelerin birincisinde Üye Devletlerin kendi ülkelerindeki şartlara uygun olan metotları tespit ederek bir sistem kurmalarını ve bu sistemin illaki resmî kurumlar aracılığıyla kurulmasının zorunlu olmadığı hükûmet fonları tarafından desteklenen STK'lar aracılığıyla da bunun kurulabileceği ve her ülkenin bunu uygulama metodunun değişebileceği belirtilmiştir. İlkelerin birincisi STK'ları ilgilendirirken ikincisi ise topluluk katılımıyla ilgilidir. İkinci ilkede SOKÜM Sözleşmesi'nin topluluk katılımıyla ilgili olan 15. maddesine atıfta bulunularak sistemin temelini oluşturan düzenlemelerin; bireylerin, grupların, toplulukların aktif katılımıyla ilişkili olması önerilir ve toplulukların, grupların ve bireylerin istişaresi ve katılımı somut olmayan kültürel mirasın alanlarını ve taşıyıcılarını tespit etme ve seçme,

[18] Ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri Programının Türkçesi için bkz. M. Öcal Oğuz. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2018:175.

eğitme, yayma ve diğer koruma önlemlerinin etkili bir biçimde uygulanmasını garantiye almak için önemlidir denilmektedir (2018b:177). YİH Programı bir Uzmanlar Komisyonu aracılığıyla tespit etmenin gerçekleşmesini önermektedir ve bu komisyonda SOKÜM alanında çalışan sivil memurların, araştırmacıların, bilgi ve yetenek taşıyıcılarının, toplulukların temsilcilerinin, yerel otoriteler ve ilişkili kuruluşların olabileceği söylenmektedir (2018b:178). Bu maddelerden anlaşıldığı üzere insan ve onun deneyim, yetenek ve bilgisini korumanın yanında Program'ın ayrıca korumanın uygulanmasında, tespit aşamasında ve oluşturulan komisyonlarda da topluluk, grup ve bireylerin katılımını beklediği görülmektedir. Ayrıca Program bir gelenek taşıyıcısının YİH ilan edilebilmesi için kendisinin izninin olmasını istemektedir ve sadece bir insanın değil bir grubun da Yaşayan İnsan Hazinesi ilan edilebileceği söylenmektedir (2018b:179).

1997 yılında UNESCO'nun 29. Genel Konferansında alınan kararla 1998 yılında başlayan İSSOMBİ Programı da 2003 Sözleşmesi'nin hazırlığı niteliğinde olması nedeniyle değerlendirme ve ilan aşamalarındaki katılım konusu bakımından önemlidir. Bu Program kapsamında 2001, 2003 ve 2005 yılında ilan edilen 90 Başyapıt daha sonra SOKÜM Sözleşmesi kapsamında oluşturulan Temsilî Listeye aktarılmıştır. 90 başyapıt seçilirken belirlenen kriterlerden[19] bazıları doğrudan topluluk katılımıyla ilgilidir:

> "Bir adaylık dosyası, mümkün olduğunca ilgili topluluklara mensup kişilerce hazırlanmalı veya en azından topluluk üyelerinin onayına sahip olmalıdır" (Madde 11).
>
> "Toplulukların kendi kültürlerine doğru yoldan erişimini sağlamak;" (Madde 13c).
>
> "Jüri, değerlendirmesinde, diğerlerinin yanı sıra, topluluğun katılımı üzerinde odaklanmalı ve eylem, yeniden canlandırma ve koruma planında geleneklerin uygulayıcılarını kabul etmelidir" (Madde 18).
>
> "Adaylıkta atıfta bulunulan organların "ilgili topluluğun doğrudan temsilcisi veya unsurun uygulayıcıları ve / veya vasileri" ile destek ve iş birliğini açık bir şekilde göstermesi gerekir" (Madde 24a).
>
> "Eylem planı, mümkün olduğu ölçüde, "ilgili topluluktan veya söz konusu unsurun uygulayıcıları ve / veya sorumluları" nı koruma ve korumaya yönelik stratejilerin ve mekânizmaların tasarım ve uygulamasında içermelidir" (Madde 24b).

İSSOMBİ Programı'nın katılım konusunda bahsi geçen maddeleri ile SOKÜM Sözleşmesi'nin katılımla ilgili maddeleri arasında benzerlik bulunmakta ve 2003 Sözleşmesi'nin insan odaklı yapısının bu Program'da hissedildiği görülmektedir. Bu Program'ın toplulukları ve uygulayıcıları dikkate alan yaklaşımına karşın "başyapıt"

[19] İSSOMBİ programına alınan başyapıtların seçilme kriterleri için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/Proclamation_guide-2000_version-EN.pdf

konseptine dair eleştiriler de almıştır. Ahmet Skounti "Otantik Yanılsama: İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası, Fas Deneyimi" başlıklı yazısında bu konseptin tamamen sübjektif olduğunu ve başyapıt gibi bir tanımlama üzerinde oy birliğine varmanın anlamsız olacağını söylemiş ve bu seçkinci ifadenin SOKÜM unsurları arasında politik ayrımlara neden olabileceğini, 2003 Sözleşmesiyle itilaflı bir "başyapıt" tanımının SOKÜM lehine terk edildiğini söylemiştir (Skounti, 2018:144). Bu anlamda 2003 Sözleşmesi ile İSSOMBİ Programı'nın insan odaklı yaklaşımlarının benzerlik taşımasına karşın başyapıt ilanının 1972 Sözleşmesi'nin getirdiği bir argüman olarak algılandığı ve unsurlar arasında ayrımcılık olduğunu düşündürdüğü görülmektedir. Nitekim Marilena Alivizatou "The UNESCO Programme for the Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity: A Critical Examination" başlıklı yazısında bu konuya değinmekte ve "başyapıt" teriminin resim veya heykel gibi sanat eserlerini tanımlamak için kullanıldığını terimin yaşayan kültürel ifadelere uygulanmasının problemler ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, seçilmiş bazı kültürel ifadelerin başyapıt olarak ilan edilmesinin diğer kültürel ifadelerin ve onları uygulayan toplulukların insanlığın somut olmayan kültürel mirasını temsil etmek için daha düşük bir kalite ve öneme sahip olduğu hissiyatını verdiğini de eklemiştir (Alivizatou, 2007:39). İSSOMBİ Programı değerlendirme aşamalarında bazı uluslararası STK'ları sürece dâhil etmiştir. Uluslararası Geleneksel Müzik Konseyi (ICTM), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Felsefe ve İnsani Çalışmalar Konseyi (ICPHS), Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi (ISSC), Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI), Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği (UNIMA), Uluslararası Antropolojik ve Etnolojik Bilimler Birliği (IUAES) değerlendirme aşamasında dosyaları bilimsel ve teknik açıdan inceleyen STK'lardır. İSSOMBİ Programı'nda bulunan 90 başyapıt 2003 SOKÜM Sözleşmesi kapsamında oluşturulan TL'ye aktarılmıştır. 1989 Tavsiye Kararı sonrası kapsamlı ve tanımlayıcı bir metne sahip olması ve uluslararası görünürlüğe sahip bir Listesi olması bakımından İSSOMBİ Programı'nın 2003 Sözleşmesi'ne geçiş aşamasında son derece işlevli olduğunu söylemek yanlış olmaz. İSSOMBİ Programı'nın katılımla ilgili yaklaşımının ilan edildiği döneme göre, başyapıt kelimesinden başlayarak seçim kriterlerinin standardizasyona (Alivizatou, 2007:38) neden olduğuna dair kimi eleştiriler alsa bile, son derece yenilikçi ve bir ilk adım olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3-21 Ekim 2005 tarihlerinde Paris'te toplanan UNESCO'nun Genel Konferansı, 33. oturumunda, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'ni

(KİFAÇ)[20] imzalamıştır. Bu Sözleşme'nin amacı ve SOKÜM Sözleşmesi ile bağlantısı hakkında Öcal Oğuz şunları söylemiştir:

> "Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi ise, kültürel ifadelerin çeşitliliğinin kültürel endüstri alanında korunmasını öngörmektedir. Yani, bu Sözleşme'yle, sinema, müzik, televizyon, kitap, dergi, elektronik alan gibi kültüre dayalı birçok endüstri dalındaki tek-tipleşmeye karşı, uluslararası toplumun harekete geçmesi ve küresel kültürler karşısında ulusal kültürlerin de endüstri alanında varlık göstererek kültürel ifade çeşitliğini sağlama hedeflerine katkı vermesi beklenmektedir. Bu Sözleşme'de, kültürel ifade çeşitliliği için özgün, bireysel ve çağdaş yaratımların yeri ve önemi vurgulanıyorsa da geleneksel kültürlerin -daha doğru bir ifadeyle SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi'nin tanımladığı alanlarda ortaya çıkan kültürün- bunu sağlamadaki rolü, yeri ve katkısı da kaydedilmektedir" (Oğuz, 2018b: 93).

Oğuz'un ifade ettiği gibi KİFAÇ Sözleşmesi SOKÜM Sözleşmesi ile arasındaki bağı henüz Giriş kısmında "somut olmayan ve maddi zenginlik kaynağı olarak geleneksel bilginin ve özellikle de yerli halkların bilgi sistemlerinin önemini ve bunların sürdürülebilir kalkınmaya sağladığı olumlu katkı ile uygun şekilde korunmaya ve geliştirilmeye olan ihtiyaçlarını kabul ederek" (2018b:214) ifadesi ile ortaya koymaktadır. KİFAÇ Sözleşmesi'nin birçok yerinde topluluklara gönderme vardır. Giriş kısmında "kültürlerin, azınlıklara mensup kişiler ve yerli halklar da dâhil herkesin, geleneksel kültürel ifadelerini, kendi kalkınmalarını destekleyecek şekilde yaratma, yayma, dağıtma ve bu ifadelerine erişme özgürlüklerinde açığa vurulduğu şekilde canlı tutulmasının önemini dikkate alarak" (2018b:214) ifadesinde geçen "azınlıklar ve yerli halklar dâhil herkesin" göndermesi ile bu Sözleşme'nin SOKÜM Sözleşmesi'nin aksine topluluk yaklaşımının daha detaylı olduğu görülmektedir. 2005 Sözleşmesi'nin Rehber İlkeler bölümünde kalkınmanın ekonomik faydaları ile kültürel yönlerinin birbirini tamamladığı söylenir (Madde 5, 2018b:216) ve "kültürel çeşitlilik bireyler ve toplumlar için büyük bir zenginliktir. Kültürel çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi, bugünkü ve gelecek kuşakların yararı için sürdürülebilir kalkınmanın temel bir gerekliliğidir" (Madde 6, 2018b:216) denilerek sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisi kurulmuştur. 2005 Sözleşmesi'nin Tanımlar kısmında kültürel ifadeler için "kültürel ifadeler, bireylerin, grupların ve toplumların yaratıcılığından kaynaklanan ve kültürel içerik barındıran ifadelerdir" denilmektedir (2018b:216). Bu bakımdan Sözleşme'nin giriş kısmında azınlıklar, yerel halklar, kadınlar, toplumlar kelimelerinden sonra "gruplar" ifadelerinin de Sözleşme'de yer aldığı görülmektedir.

[20] KİFAÇ Sözleşmesi'nin Türkçesi için bkz. M. Öcal Oğuz. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayınları, 2018, sayfa:213

2005 Sözleşmesi'nin "Madde 7- Kültürel ifadeleri geliştirmeye yönelik önlemler" başlığında Taraf Devletlerin alacağı önlemlerden bahseder ve kültürel ifade hakkının önemi vurgulanır:

> "1. Taraflar, kendi ülkelerinde bireyleri ve sosyal grupları,
>
> "(a) kadınların ve azınlıklara mensup kişiler ile yerli halklar da dâhil çeşitli sosyal grupların özel durumlarına ve ihtiyaçlarına gereken ilgiyi göstererek, kendi kültürel ifadelerini yaratmaya, üretmeye, yaymaya ve bu ifadelere erişmeye;
>
> (b) hem kendi ülkelerindeki hem de dünyanın diğer ülkelerindeki farklı kültürel ifadelere erişmeye teşvik eden bir ortam yaratmaya çaba göstereceklerdir.
>
> 2. Taraflar ayrıca, sanatçıların, yaratıcılık sürecinde yer alan diğer kişilerin, kültürel toplulukların ve bunların çalışmalarını destekleyen örgütlerin katkılarının önemini ve kültürel ifadelerin çeşitliliğinin gelişmesindeki merkezî rollerini tanımaya çaba göstereceklerdir" (2018b: 218).

Jordi Pascual, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ile Sivil ve Politik Haklar (1966) ve Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar (1966) Uluslararası Anlaşmalarının kültürle insan hakları arasındaki ilişkinin temelini oluşturduğunu ancak uygulama potansiyeli açısından ele alındığında, kültürle insan hakları arasındaki en açık bağlantıyı Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin (2005) önerdiğini ifade etmektedir (Pascual, 2011: 24). Sözleşme'nin doğrudan katılımla ilgili 11. maddesinde "taraflar, kültürel ifadelerin çeşitliğinin korunmasında ve geliştirilmesinde sivil toplumun temel rolünü tanır. Taraflar, bu Sözleşme'nin amaçlarına ulaşmak için gösterdikleri çabalara sivil toplumun etkin bir şekilde katılımını teşvik edeceklerdir" denilmektedir (2018b:219). Aslında KİFAÇ Sözleşmesi'nin katılımla ilgili en önemli çıktısı mirasın kendisinin de gerek ulusal gerekse uluslararası sektörlere katılımını sağlamasıdır. Bu noktada kültürü yaşatanların ve yaşattıkları kültürel mirasın yaygın kültür endüstrisi alanlarına katılımı mirasın gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacak ve tek tipleşmesini önleyecektir. Böylelikle SOKÜM kendi kendini yenileyerek yeni bağlamlarda devam edecektir. Bu bakımdan katılım kavramını KİFAÇ Sözleşmesi bağlamında yalnızca somut olmayan kültürel mirasın korunması süreçlerine sivil toplumun katılımı değil aynı zamanda mirasın kültür endüstrisinin uluslararası ağlarına katılımı şeklinde de yorumlamak mümkündür. Bu etki doğal olarak kendi kültürlerine göndermeler yapamayan genç kuşakları ve kendi mirasının korunmasına yönelik politikalara etkin bir biçimde katılma konusunda yeterli duyarlılığa sahip olamayan topluluk, grup ve bireyleri dolaylı yollardan da olsa bu sürece katmış olacaktır. Katılımın aktif ve pasif katılım olarak yorumlanabileceği düşünüldüğünde mirasın yaşayabilirliğinin yalnızca aktif taşıyıcılar tarafından sağlanmadığını aynı zamanda pasif taşıyıcıların da bu belleğe sahip olabildiği akılda

tutulmalıdır. Bu pasif belleğin ortaya çıkabileceği alanların ise sinema, tiyatro, medya olmak üzere kültür endüstrisi alanları olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda SOKÜM Sözleşmesi'nin aktif katılım KİFAÇ Sözleşmesi'nin ise yıllara yayılan bir pasif katılımla sürece katkı sağladığını söylemek yanlış olmaz.

Katılımla ilgili bahsi geçen Sözleşme, Program ve Tavsiye Kararlarının 2003 Sözleşmesi'ne giden yolda birer basamak olduğunu ve 2003 Sözleşmesi'nin katılımla ilgili yaklaşımının tüm bu metinlerden gelen deneyim ve bellekle oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda 2003 Sözleşmesi'nin katılımla ilgili bilgi ve belleğinin 1972 Sözleşmesi gibi kendinden önce başlayan ve hâlâ devam eden Sözleşmeleri ve kendisinden sonra gelen 2005 KİFAÇ Sözleşmesi gibi kültürel mirası farklı üretim alanlarıyla değerlendiren Sözleşmeleri etkilemeye devam edeceği şüphesizdir. Bu Sözleşme ve Programların kullandığı dil ve terimlerin elbette bulunduğu dönemin şartları içerisinde oluşturulduğunu bilmek gerekir. 1989 Tavsiye Kararının folklor kelimesini kullanması ve ardından gelen diğer Sözleşme ve Programların bu kelimeden vazgeçmesi bunun göstergesidir. Dünyanın ve özellikle de akademik yaklaşımların kültürel mirasla ilgili algısındaki değişimin UNESCO tarafından üretilen metinlere de yansıdığını söylemek gerekir. Folklorun derlemeci, envanterci ve muhafaza edici çalışmalarının sonrasında bağlamsal ve uygulamacı yaklaşımlara evrilmesiyle paralel okunabilecek bu süreçte demokrasi, sivil toplum, kültür endüstrisi ve katılım bağlamında küreselleşen dünyanın beklentileriyle birlikte kullanılan terimlerin de anlam genişlemesine uğradığı artık sadece bir disiplinin bakış açısını yansıtmaktan öteye geçtiği söylenebilir.

3. SOKÜM SÖZLEŞMESİ VE KATILIM

3.1. Sözleşme Metninde Katılım

2003 yılında imzalanan SOKÜM Sözleşmesi Avrupa'da romantizm hareketi ile başlayan derleme, tasnif etme ve muhafaza etme gibi donuk çalışma alanlarına sıkışan kültürel miras çalışmaları için dinamik yeni bir alan açmıştır. Bu Sözleşme ile ulusal kimliğin bir parçası olan unsurların aynı zamanda uluslararası alanda görünürlüğünün ve etkinliğinin arttığı söylenebilir. Bu uluslararası görünürlük Sözleşme'ye taraf olan ülkelerin SOKÜM unsurlarının yaşatılması ya da unutulmaya yüz tutmuş olanlarının yeniden canlandırılması anlamında önemlidir. Ancak bu dinamik alanın elbette uygulama aşamalarında yaşanan sorunları bulunmakta ve bu sorunlar kimi zaman Sözleşme metnindeki katılımla ilgili belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlikler akıllarda soru işaretlerine neden olmakta ve Sözleşme'nin kapsayıcılığı ile sınırları hakkında tartışmalara neden olmaktadır. Bu başlıkta öncelikle Sözleşme'nin katılım konusunda tartışmalı alanlarından biri olan topluluk, grup veya birey kelimelerinin kapsayıcılığı irdelenmiş ve Sözleşme öncesi ve sonrası bu konuda yaşanan tartışmalara değinilmiştir. Ardından Sözleşme'nin katılımla ilgili maddeleri uygulama aşamasında yaşanan kimi sorunlar üzerinden analiz edilmiştir.

SOKÜM Sözleşmesi'nin çeşitli maddelerinde katılım meselesi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yer almaktadır. Ancak katılımla ilgili bu maddelerde sıklıkla geçen "topluluk, grup veya bireyler" ifadesi Sözleşme öncesi ve sonrasında başlı başına tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalara değinmeden evvel topluluk, grup ve birey kelimelerinin anlamı ve günümüzde beslendiği iklimi bilmek yerinde olacaktır. Gerard Delanty *Bir Kavramın Anatomisi Topluluk* isimli kitabında topluluk ile ilgili şunları söyler: "Topluluk (cemaat) kavramının önemini yitirmemesi belki de modernitenin güvensiz ortamında gelişen ait olma arayışından kaynaklanmaktadır. Topluluğun bugünkü popülaritesi, küreselleşmenin birlik ve aidiyet konularında şiddetlendirdiği ve aynı zamanda sebep olduğu bunalıma bir tepki olarak kabul edilebilir" (Delanty, 2015: 9-10). Topluluğun önceleri ulusçuluk akımı içinde önemli hâle geldiği şimdilerde ise Delanty'nin söylediklerinden hareketle küreselleşme karşısında meydana gelen bunalıma karşı bir tepki olarak yeniden yükseldiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Sözleşme'nin henüz giriş kısmında yer alan ve "küreselleşme ve sosyal değişim süreçlerinin, topluluklar arasında diyalogu yenileme koşullarını oluşturmakla birlikte, hoşgörüsüzlük olgusunun yaptığı gibi, özellikle korumaya yönelik kaynakların yetersizliğinden dolayı, somut olmayan kültürel mirasla ilgili bozulma, yok olma veya

yıkılma gibi ciddi tehditleri arttırdığını kabul ederek" (2005:163) ifadesi Delanty'nin küreselleşme karşısında topluluğun yeniden yükselişini savunduğu görüşleri doğrular niteliktedir.

Topluluk, grup veya birey kelimelerinin kapsayıcılığına dair tartışmalar Sözleşme'nin henüz hazırlık aşamasında gündeme gelmiştir. Ancak bunun da ötesinde bu kelimelerin kapsayıcılığına dair uluslararası hukukla ilgili tartışma alanları bulunmaktadır. Sabrina Urbinati "The Community Participation in International Law" başlıklı yazısında uluslararası hukukun, paydaşları doğrudan "topluluk" kelimesiyle nadiren tanımladığını söylemekte ve topluluk kelimesinin üç anlamını vermektedir. Birincisi bir yerde bir arada yaşayan bir grup insan, ikincisi bir bölge veya ülkenin insanlarının tamamını anlatan toplum, üçüncüsü ise ortak bir dine, ırka veya mesleğe sahip bir grup insan anlamındadır. Urbinati, 1930'da Uluslararası Adalet Divanı'nın topluluk kelimesini tanımlamaya çalıştığını ve "toplulukların varlığı bir gerçek meselesidir bir hukuk meselesi değildir" kanaatine varıldığını da eklemektedir (Urbinati, 2015:124,125). Urbinati'nin söylediklerinden hareketle uluslararası hukukta da tam olarak üzerinde anlaşılamamış bir kavramın SOKÜM Sözleşmesi kapsamında tartışılması ve üzerinde uzlaşılması zor bir alan olması son derece normaldir. Topluluk, grup veya birey kavramlarının farklı disiplinlerde farklı anlamlara karşılık gelen yapısının evrensel bir yazılı belgede tüm anlamları içerecek bir biçimde dengede tutulması oldukça zordur. Bu denge terimsel ve yazınsal anlamda sağlansa bile her ülke ve bölgeye göre ifade ettiği anlamın aynı olamayacağı bilinmelidir.

22-24 Ocak 2002 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da "Intangible Cultural Heritage: Priority Domains for an International Convention" isimli bir uzmanlar toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda uzmanlar Sözleşme için bir sözlük hazırlanması fikrini benimsemişler ve nihayetinde Haziran 2002'de UNESCO Genel Merkezinde sözlük oluşturmak amacıyla bir uzmanlar toplantısı düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu süreçte Hollanda Millî Komisyonu sözlük oluşturmak için bir çalışma grubu kurmuş ve oluşan taslak çalışma 10-12 Haziran 2002 tarihinde gerçekleşen uzmanlar toplantısında kabul edilmiş ve Hollanda Millî Komisyonunun maddi desteğiyle sözlük basılmıştır (Glossary Intangible cultural Heritage, 2002:2). Sözleşme öncesi hazırlanan sözlükte bu tezin konusunu ilgilendiren üç tanımlama "community" başlığı altında toplanmıştır. İlk önce "community" (topluluk) tanımı yapıldıktan sonra "cultural community" (kültürel topluluk) ardından "indigenous community" (yerli topluluk) ve son olarak da "local community" (yerel topluluk) kelimelerinin tanımı verilmiştir. Topluluk kelimesi hakkında "kendi kendine

atfettikleri bir bağ duygusunu paylaşan insanlar, bu bir faaliyette veya bir bölgede olduğu kadar kimlik duygusunda veya ortak bir davranışta da görülebilir. Bireyler birden fazla topluluğa da ait olabilir" (2002: 4) denilmektedir. Sözlükte kültürel topluluk için "kendisini diğer topluluklardan kendi kültürü veya kültürel tasarımıyla veya yaygın kültürün bir türevi ile ayıran bir topluluk. Diğer olası uzantılar arasında, bir millet kültürel bir topluluk olabilir." (2002:4) denilmiştir. Yerli topluluk içinse "üyelerinin kendilerini belirli bir bölgeye ait olduğunu düşünen bir topluluk. Bu, aynı bölgedeki birden fazla yerli topluluğun varlığını dışlamaz." denilirken yerel topluluk hakkında da "belirli bir bölgede yaşayan bir topluluk" (2002:5) denilmiştir. Sözlükte yapılan dört farklı topluluk tanımının aksine Sözleşme'de ise sadece "topluluk, grup, birey" kelimelerinin kullanılması tercih edilmiş ve Sözleşme'nin "toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını, böylece kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul ederek" (2005:163) cümlesinde ek olarak "yerli topluluklar" ifadesi geçmiştir. Sabrina Urbinati "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Topluluk, Grup ve Bireylerin Rolü" başlıklı yazısında 2002 yılında hazırlanan sözlükten bahsetmekte ve topluluk kelimesinin yerel ya da yerli toplulukları da kapsadığı için genel bir ifade olarak Sözleşme'ye eklenmesine karar verildiğini aktarmaktadır (Urbinati, 2012:206).

2002 yılında Paris'te yapılan ve sözlüğün revize edilerek onaylandığı toplantı öncesinde Hollanda Millî Komisyonu tarafından hazırlanarak toplantının gündemine alınan taslak sözlükte[21] ise daha geniş tanımlara yer verilmiştir. Taslak sözlükte "community" (topluluk), "cultural community" (kültürel topluluk), "indigenous" (yerli), "indigenous community" (yerli topluluk), "local community" (yerel topluluk), "indigenous people" (yerli insanlar), "local population" (yerel nüfus), "social group" (sosyal grup), "ethnic group" (etnik grup) ifadelerinin tanımları verilmiştir (TER/CH/2002/WD/4, 2002:1-2). Bu tanımlama gayreti 2006 yılında Tokyo'da gerçekleştirilen ve topluluk katılımının işlendiği uzmanlar toplantısının raporuna da yansımıştır.[22] Raporda, topluluk, grup ve birey arasında bu sırada işleyen bir hiyerarşi olduğu ancak Sözleşme'nin topluluk ve grupları tanımlamadığı söylenir ve topluluk, grup ve bireyi tanımlamak için ortak unsur olan

[21] 10-12 Haziran 2002 tarihinde Paris'te yapılan toplantı öncesi ve sonrasında ortaya çıkan her iki Sözlüğün ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00082

[22] Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention- 13-15 March 2006, Tokyo, Japan, https://ich.unesco.org/doc/src/00034-EN.pdf

SOKÜM'e odaklanılması gerektiği uzmanlar tarafından dile getirilir. Toplantı raporuna göre bazı uzmanlar topluluk tanımının SOKÜM'ün uygulayıcılarına odaklanması gerektiğini bazıları da SOKÜM'e bir bağlılığı olan ancak aktif bir şekilde uygulayıcı olmayanları da içermesini önermiştir. Bu bağlamda akla Von Sydow'un "Coğrafya ve Masal Ekotipleri" yazısında bahsi geçen aktif ve pasif geleneksel taşıyıcılar yaklaşımı gelmektedir. Von Sydow bahsi geçen yazısında bir masalı veya halk şarkısını birebir anlatan ve söyleyenleri aktif taşıyıcılar, masalı ve ya halk şarkısını bilen ancak söylemeyenler ve dinleyicileri ise pasif taşıyıcılar olarak nitelemiştir ve pasif bir taşıyıcının aktif taşıyıcı hâline gelebileceğini ifade etmiştir (Von Sydow, 2019:63). Bu bakımdan topluluk tanımlamalarının pasif taşıyıcı olan başka bir deyişle SOKÜM'le bir şekilde bağlantısı olanları da kapsaması gerekir. Çünkü SOKÜM unsurlarının uygulayıcılarının unsuru devam ettirebilmek için aradığı motivasyon ve teşvik uygulayıcılar dışındaki topluluk üyelerinin varlığıdır.

Tokyo'da yapılan toplantıda uzmanlar SOKÜM'ün belirli unsurlarının sürdürülebilirliğinin bir toplulukta kesintiye uğrayabileceğini bu durumda birden fazla topluluğa ait olabilen grupların ve bireylerin unsurun devamı açısından önemli olduğunu belirtmişler ve topluluk, grup, birey tanımlarını vermişlerdir:

> "Topluluklar, somut olmayan kültürel miras pratiği ya da bunlarla bağlantılı olan ortak bir tarihsel ilişkiden ortaya çıkan kimlik ya da bağlılık duygusu olan insan ağlarıdır.
>
> Gruplar, beceri, tecrübe ve özel bilgi gibi özellikleri paylaşan ve böylece mevcut ve gelecekteki uygulamalarda belirli roller üstlenen, örneğin kültür koruyucuları, uygulayıcılar veya çıraklar gibi somut olmayan kültürel mirasın yeniden yaratılmasını veya aktarılmasını sağlayan, topluluk içindeki insanları içerir.
>
> Bireyler, farklı becerilere, bilgiye, deneyime veya diğer özelliklere sahip olan ve bu nedenle, şimdiki ve gelecekteki uygulamada belirli roller üstlenen, örneğin somut olmayan kültürel mirasın yeniden yaratılmasını veya aktarılmasını sağlayan kültür koruyucuları, uygulayıcılar veya çıraklar gibi topluluk içindeki insanları ifade eder" (2006:4,5).

Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere uzmanlar Sözleşme'de kullanılan topluluk, grup ve birey ifadelerini hiyerarşik ve birbirini içerebilen bir sıralamada görmekteler. Ancak Sözleşme'nin ve Uygulama Yönergesi'nde bu tanımlamaların hiçbiri yer almamaktadır. Ahmet Skounti 2006 yılında Tokyo'da yapılan uzmanlar toplantısının katılımcılarından biridir ve hazırladığı raporunda bu tanımlamalarla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Skounti, topluluklar gruplar ve bireyler ifadesinin daha önceki uzmanlar toplantısında da tartışıldığını ve toplulukların bir bölgeye soy ve akrabalık olarak bağlı olabileceğini ya da ortak bir somut veya somut olmayan kültürel miras unsuruna sahip olabileceklerini ifade etmektedir. Skounti, ancak bu durumun politik, sosyo-ekonomik, kültürel birçok faktöre

göre değişebileceğini de söylemiştir (Skounti, 2006:1). Skounti'nin söylediklerinden hareketle topluluk, grup ve bireylerin kesin ve herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanımını vermek ekonomik, sosyal, kültürel birçok faktöre bağlı olarak oldukça zordur. Ancak Alan Dundes'ın "Folklor Nedir?" başlıklı yazısından hareketle en azından teoride topluluğun tanımını yapmak mümkündür. Dundes, bir topluluğun en az iki kişiden oluştuğunu, ama genellikle çoğu topluluğun birçok kişiden oluştuğunu ve topluluğun bir üyesinin öbür üyelerin hepsini tanımayabileceğini ifade etmektedir. Topluluk üyesinin büyük bir olasılıkla o topluluğa ait gelenekleri, toplulukta birliktelik duygusunun oluşumuna yardım eden gelenekleri bildiğini de eklemektedir (Dundes, 2019: 16). Diğer yandan Dundes'ın yaptığı halk veya topluluk tanımının güncelliğinin sorgulanması gerekir. Özellikle sanal ortamda oluşturulan toplulukların uluslararası miras Sözleşmeleri kapsamında hangi bağlamda değerlendirileceği de başka bir tartışma konusudur. Nitekim Gary M. Bowler "Netnografi: Sanal Kültürleri ve Toplulukları İncelemek İçin Tasarlanmış Bir Yöntem" başlıklı yazısında şunları söylemektedir:

> "Fiziksel dünyada topluluklar, tipik olarak bazı ortak kimlik veya ilgi ile bir arada tutulan (örneğin bir şehir) insan gruplarıdır. Aynısı, sanal veya çevrimiçi topluluklar için de geçerlidir çünkü ortak bir amaç için bir araya gelen ortak kimlik veya ilgi alanlarına sahip kişilerden oluşur. Bu ortak ilgi ya da amaç, topluluk üyeleri için birbirlerinden öğrenebilecekleri ve çevrelerindeki topluma ya da kültüre etki edebilecekleri ilişkiler ve bağlantılar kurmaları için güçlü bir forum sunmaktadır" (Bowler, 2018:27).

Bowler'in sanal toplulukları fiziksel topluluklarla aynı bağlamda düşünmesi, ortak kimlik ve ilgi alanıyla bir araya gelen insanlar olarak tanımlaması topluluklarla ilgili farklı bir tartışma penceresini açmaktadır. Bu bakımdan topluluk, grup, birey ifadelerinin Sözleşme'de standart bir tanımının verilmemesinin hem terimlerin her kültürde farklı anlama gelişi hem de değişen dünyada terimlerin yeni bağlamlarda kullanılıyor oluşunun etkisiyle olduğu söylenebilir.

Topluluk kelimesinin Sözleşme'de kullanımına gelene kadar pek çok disiplinde farklı anlamlara geldiği bilinmelidir. Ayrıca Sözleşme öncesi ve sonrasında yapılan toplantılarda da bu konunun tartışıldığı görülmektedir. Ancak kimi farklı anlamları kendi içinde eritebilmesi adına Sözleşme'de genel bir ifade ile "topluluk" kelimesinin tercih edilmesi anlaşılabilir bir durumdur. "Yerli", "halk", "yerel" gibi kelimelerin neden Sözleşme'de kullanılmadığını "folklor" veya "geleneksel kültür" terimlerinin kullanılmama sebebinde

aramak da mümkündür. Ocak 2002'de yapılan[23] "Expert meeting on "Intangible Cultural Heritage: Priority Domains for an International Convention" isimli uzmanlar toplantısının çalışma belgelerinden olan "Defining the Scope of the Term Intangible Cultural Heritage" isimli dosyada Peter Seitel'in kurduğu cümleler önemlidir:

> "Buna karşılık, daha önceki sömürgeci düşünce ve tahakküm sisteminden gelişen "folklor" ve "geleneksel kültürler" gibi kavramların yanıltıcı kusurlarının çok daha ciddi olduğu anlaşıldı. […] Göreceli tarih eksikliği nedeniyle, UNESCO toplantılarına katılan kültür sahipleri, akademisyenler, yöneticiler ve diğer kültür çalışanları tarafından ulaşılan bir uzlaşmaya göre belirtilen somut olmayan kültürel miras terimi, onlarca yıllık kültürel ayrımcılık ve sınırlı halk katılımı yoluyla tahakkuk eden semantik çağrışımlar olmadan politika geliştirmeye hizmet edebilir. Lütfen aşağıda yer alan "gelenek" veya "geleneksel" kelimelerinin her türlü kullanımının, olumsuz ve kısıtlayıcı retorik güçlerinden ziyade olumlu analitik ve katılımcı boyutlarını gözeterek dikkatlice kullanılacağını unutmayın" (Steil, 2002:2).

Steil'in "folklor" ve "geleneksel kültür"[24] kelimelerinin kullanılmamasını isteyen nedenleri bir bakıma "yerli, yerel, halk" gibi kelimelerin kullanılmamasının da sebebi olarak görülmelidir. Bu konuda Öcal Oğuz'un söyledikleri de dikkate değerdir. Öcal Oğuz aslında folklor kelimesinin 1982 yılına kadar UNESCO içinde kullanıldığını ancak 1982 yılında UNESCO bünyesinde kurulan Materyalsiz Miras Bölümü ile bu kelimeden uzaklaşıldığını söyler. Oğuz, bu durumun nedeni olarak da şunları aktarır:

> "İngilizce ve İspanyolca konuşulan ülkelerde yaygın olan folklor teriminin Arts et traditions populaires'in kullanıldığı Fransızca ve Volkskunde'nin kullanıldığı Almanca konuşulan ülkelerde tercih edilmemesi, Rusça konuşulan ülkelerde ise folklor teriminin sözlü edebiyat anlamına gelmesi gibi derin farklara bir de Alan Dundes'in işaret ettiği şekilde folklor ile köy arasında kurulan ilişkiye istinaden köysüz kültürlerde folklorun olmadığına dair yorumların eklenmesiyle, korunması hedeflenen kültürel mirasın folklor olarak adlandırılmasının mümkün olmadığı daha 1982 yılında görülmüştür" (Oğuz, 2013a: 8).

Tezin ilk bölümünde katılım konusunun örneklendirildiği iklim ve çevre ile ilgili uluslararası sözleşmelerde "yerli" "yerel" gibi kelimelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin 1992 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinde "yerli ve yerel halk", 1992'de BM Çevre Kalkınma Konferansında açıklanan Rio Deklarasyonunda "yerli halk, yerel topluluk", 1994 yılında imzalanan BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesinde "yerli halk, yerel topluluk" kelimeleri kullanılır. Aslında SOKÜM Sözleşmesi'ne kadar gelen

[23] 2002 Ocak ayında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen uzmanlar toplantısının ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00056

[24] "folklor", "halk bilimi", "geleneksel kültür" gibi kelimelerin UNESCO bünyesinde kullanımıyla ilgili bkz. Mark Jacobs. (2018). "Kültürel Arabuluculuk, Sınırlara ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Yeni Paradigmanın Değerlendirilmesi: Halk Bilimi Çalışmaları, Disiplinler Ötesi Bakış Açıları ve UNESCO" SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

süreçte özellikle de 1989 Geleneksel Kültürün ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı ve ardından 1998 de başlatılan İSSOMBİ Programı'nda folklor ve sözlü gelenek ifadeleri geçmekteyken 2003 Sözleşmesi ile bu ifadelerden vazgeçilmiştir. BM çatısı altında yürütülen diğer programlarda bu kelimelerin kullanılmasına karşın UNESCO SOKÜM Sözleşmesi'nde ise tercih edilmemesi kolonyalist çağrışımlardan uzak durulmak istenmesi ve söz konusu alanın somut olmayan kültürel miras gibi farklı yorumlamalara iklim ve çevre veya somut miras gibi alanlardan daha açık olmasından kaynaklanabilir.

SOKÜM Sözleşmesi'nin toplulukla ilgili bu tanım belirsizliğine karşın topluluk, grup ve bireyleri birçok maddesinde merkeze yerleştirdiği görülmektedir. Bu anlamda tanımlamaların eksikliğinin Sözleşme'ye yansımasının olup olmadığı düşünülmelidir. Henüz Sözleşme'nin ilk sayfasında "toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını, böylece kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul ederek" (2005:163) ifadesi ile bu Sözleşme'nin korumak istediği unsurların "toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin" ürettiği ve yeniden yarattığı kültürel ifadeler olduğu ve Sözleşme'nin odak noktasının SOKÜM'ü üreten insanlar olduğu kabul edilmiştir. Bu kabul ediş Sözleşme'nin "Madde 2: Tanımlar" başlığı altındaki somut olmayan kültürel miras tanımında daha net görülür: "somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir" (2005:164). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere bir unsurun somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanabilmesi için ilgili topluluk, grup veya birey tarafından kendi kültürel miraslarının bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle bir unsurun miras olarak kabul edilebilmesi için ilgili topluluğun o unsuru kendi miraslarının bir parçası olarak görmeleri gerekmektedir. Sözleşme'nin insanı merkeze alan bu yaklaşımı hakkında Janet Blake'in söyledikleri dikkate değerdir:

> "Somut olmayan kültürel mirasla ilgili daha geniş bir yaklaşım sadece onu doğrudan tehditlere karşı koruma değil aynı zamanda yaşayabilirliğini devam ettirebilmesi için olumlu davranışları desteklemektir. Bu eylemler somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve envaterlenmesi gibi önlemlerin ötesine geçmekte ve üretime, sürdürülmeye ve aktarılmaya devam edilebilecek koşulları geliştirmeyi içermektedir. Topluluk bunun için gerekli bağlam olduğundan, kültürel toplulukların kendi somut olmayan kültürel mirasını uygulama ve aktarma yeteneklerini sürdürmesi gerektiği anlamına gelmelidir. Bu nedenle, topluluk, mirasın kendisinden çok bu Sözleşme'nin merkezine yerleştirilir ve somut olmayan kültürel mirasın korunması, uygulanmasının

gerçekleştiği daha geniş insan, sosyal ve kültürel bağlamları dikkate almalıdır" (Blake, 2018:115).

Blake'in topluluğun bu Sözleşme'nin merkezine mirasın kendisinden daha çok yerleştirildiğini ifade etmesi elbette Sözleşme maddeleri kapsamında tartışmaya yer bırakmayan bir gerçekliktir. Ancak uygulama alanlarında bu fikrin yansımasının bazen tam tersi şekilde gerçekleşebileceği de bilinmelidir. Öcal Oğuz "Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik ve Güvenirlik" isimli makalesinde 1972 Sözleşmesi ve 2003 Sözleşmesi'ni listeler üzerinden karşılaştırarak 1972 Sözleşmesinde listelere olması gerekenden fazla unsur kaydı yapıldığı tartışmasının 2003 Sözleşmesi için de yapılmasını ve 2003 Sözleşmesi kapsamında ilan edilen listelere 2017 itibariyle toplam 470 unsurun kaydedildiğini ifade etmektedir. Oğuz bu sürecin bu hızla devam etmesi hâlinde 40 yıl sonra unsur sayısının 2000'i aşacağını söylerken "1972 Sözleşmesi'ne yönelik eleştiriler, 1073 rakamının abartılı olduğu ve listeleri değersizleştirdiği, kültür ve doğa varlıklarının görünürlüğünü azalttığı yönünde iken, SOKÜM listeleri için de bu eleştirilerin başlaması ve bu yönde tartışmaların sürdürülmesi beklenmelidir" demektedir (Oğuz, 2017:8). Oğuz'un söylediklerinden hareketle Sözleşme'nin insan odaklı olmasına ve Janet Blake'in ifadesiyle "mirasın kendisinden çok topluluğun Sözleşme'nin merkezinde" yer almasına karşın Listelerin görünürlüğünün bazen toplulukların görünürlüğü ve önemini geçtiğini söylemek mümkündür. Bu durum DO'nun 2016 yılında 11. Hükûmetlerarası Komite Toplantısına sunduğu raporda[25] "R.3 / U.3 Toplulukların koruma önlemlerinin geliştirilmesindeki rolü" isimli 47. maddesinde de geçmiştir:

> "Koruma planının esas olarak bir hükûmet veya akademik kurum tarafından başlatıldığı bazı dosyalarda koruma önlemlerinin hazırlanmasına yönelik, unsurun uygulayıcılarından daha çok 'yukarıdan aşağıya' merkezî bir yaklaşım izlendi. Değerlendirme Organı, önerilen koruma önlemleri/planlarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında toplulukların merkezî rolünü göstermenin önemini vurgulamaktadır. Değerlendirme Organı ayrıca topluluk tarafından yönetilmeyen ve uyumsuzluğun özellikle belirtilmemiş yasal yaptırımlara yol açabileceği koruma önlemleri konusundaki endişelerini de ifade eder. Taraf Devletlerin somut olmayan kültürel mirası korumak için yasal önlemler almalarını memnuniyetle karşılarken, Değerlendirme Organı, Sözleşme'nin ruhuna uygun olan ve alınacak zorlayıcı olmayan önlemleri teşvik eder" (2016:10).

DO'nun söylediklerinden hareketle Sözleşme metninde topluluk, grup ve bireylere verilen merkezî rolün bazı aday dosyalarında hükûmet merkezli ve "yukarıdan aşağıya" bir

[25] Değerlendirme Organının 2016 yılında Komitenin 11. Oturumunda sunduğu raporunun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/11com

koruma planı rolüne büründüğü ve bu durumun kimi uyumsuzluklara neden olabileceği söylenebilir. Bu da aslında katılımın karar alma süreçlerinde uygulandığını ancak sonraki aşama olan koruma ve yönetim uygulamalarında katılımın gerçekleşmesinin sekteye uğradığını göstermektedir. Oysaki Sözleşme'nin "Topluluk, Grup ve Bireylerin Katılımı" başlığında yer alan 15. maddesinde "her Taraf Devlet, somut olmayan kültürel mirasın korunması etkinlikleri çerçevesine, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirmeye gayret eder" (2005:167) ifadeleri geçmektedir ve katılım hem koruma ile ilgili etkinliklere hem de mirasın yönetimine katılım şeklinde tanımlanmıştır.

Sözleşme'nin 9. maddesinde Hükûmetlerarası Komiteye danışsal örgüt sıfatıyla herhangi bir hükûmet dışı kuruluşun akredite olabileceğini ve bu kuruluşun akreditasyonunun da belirli kurallara bağlı olduğu söylenmektedir (2005:166). 9. maddeye benzer bir biçimde 8. maddenin 4. fıkrası da "komite, belirli konularda danışmak amacıyla, toplantılarına somut olmayan kültürel mirasın çeşitli alanlarında yetkili olan herhangi bir özel ya da resmî kuruluşu veya özel kişiyi davet edebilir" (2005:166) ifadesini kullanmakta konunun uzmanı bireyleri veya özel bir kuruluşu toplantılarına davet edebileceğini söylemektedir. Sözleşme'nin 11/b maddesinde ise "2. maddenin 3. fıkrasında belirtilen koruma önlemleri arasından, kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın çeşitli öğelerini grupların, toplulukların ve ilgili Hükûmet dışı kuruluşların katılımıyla, belirleyecek ve tanımlayacaktır" (2005:166) denilmektedir. Bu noktada Sözleşme'nin katılım konusunu farklı boyutlardan ele aldığı görülmektedir. Birincisi mirasın belirlenmesi ve tanınmasında topluluğun katılımı (giriş kısmında 6. paragraf, Madde 2: tanımlar başlığının 1. maddesi ve 11/b Maddesi), ikincisi mirasın korumasıyla ilgili etkinliklere topluluğun aktif katılımının sağlanması (15. madde), üçüncüsü mirası yaşatanların yönetime katılması (15. madde), dördüncü ise sivil toplum kuruluşlarının, araştırma organlarının UNESCO'ya akredite olarak somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda danışsal organ sıfatıyla sürece destek vermesi (8. maddenin 4. fıkrası ve 9. Madde) şeklindedir. Sonuç olarak Sözleşme metninde kullanılan topluluk, grup veya birey ifadesinin sınırlarına ve anlamlarına dair belirsizlikler Sözleşme'nin uygulama aşamasında da zorluklara neden olmaktadır. İnsanı merkeze alan bu Sözleşme'nin algılanış biçimi her ülkenin kendi kültüründeki topluluk, grup veya birey kavramlarının karşılığının farklı olması nedeniyle değişiklik gösterebilmekte ve kimi Taraf Devletler koruma programlarını daha merkeziyetçi

planlayabilmektedir. Sözleşme metninde geçen maddelerin uygulanmasına yönelik detaylar ise Uygulama Yönergesi'nde yer almaktadır.

3.2. Uygulama Yönergesinde Katılım

Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi de Sözleşme metninde katılımla ilgili bahsi geçen maddeleri tamamlar niteliktedir. Bu bölümde Uygulama Yönergesi'nde yer alan topluluk katılımı ile ilgili maddeler irdelenmiştir. Uygulama Yönergesi'nde yazanlar ile özellikle aday dosyalarının değerlendirmesi sonucunda DO tarafından oluşturulan raporlar arasındaki zıtlıklar ve Uygulama Yönergesi'nin uygulanabilirliği noktasında bazı tartışmalar yürütülmüştür. Uygulama Yönergesi'nde yer alan ve DO'nun yapısı ve STK'lar ilişkisine bu kısımda kısmi olarak değinilmiş bu konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirmeler tezin 3. Bölümünde ele alınmıştır.

Uygulama Yönergesinin 3. Bölümü "Sözleşme'nin Uygulanmasında Katılım" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm altında yer alan 79. madde Sözleşme'nin 11(b) ve 15. maddelerini anımsatarak Taraf Devletleri, somut olmayan kültürel mirası yaratan, sürdüren, ileten topluluklar, gruplar ve mümkün olduğunda bireyler ile uzmanlar, uzmanlık merkezleri ve araştırma enstitüleri arasında işlevsel ve tamamlayıcı bir iş birliği kurmaya teşvik etmektedir. 3. Bölümün 80. maddesinde ise bahsi geçen paydaşlar arasında bir danışma organı veya bir koordinasyon mekanizması oluşturulmasının özellikle de aşağıdaki konularda teşvik edilmesinden bahsedilir:

> a) kendi topraklarında var olan somut olmayan kültürel mirasın farklı unsurlarının belirlenmesi ve tanımlanması
>
> b) envanterlerin hazırlanması
>
> c) programların, projelerin ve faaliyetlerin detaylandırılması ve uygulanması
>
> d) mevcut Uygulama Yönergesinin 1. Bölümü'nün ilgili paragraflarına uygun olarak Listelere kayıt için aday dosyalarının hazırlanması
>
> e) mevcut Uygulama Yönergesinin 38-40. paragraflarında belirtildiği üzere, somut olmayan kültürel miras unsurunun bir listeden çıkarılması veya başka bir listeye aktarılması (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17).

Yönergenin 3. Bölümünün devam eden maddeleri de katılımla ilgilidir. 81. Maddede Taraf Devletlerin toplulukların, grupların ve mümkün olan durumlarda bireylerin kendi kültürel miraslarının önemi ve değeri konusunda ve ayrıca Sözleşme'nin faydaları konusunda farkındalıklarının artırılması için önemler alması gerektiğinden bahsedilir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). 82. maddede ise Sözleşme'nin 11-15. maddelerine atıf yapılarak toplulukların, grupların ve mümkün olan durumlarda bireylerin

kapasite geliştirmelerini sağlamak için Taraf Devletlerin uygun tedbirleri almaları gerektiğinden bahsedilir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). 83. maddede yine katılım konusuna değinilmektedir ve Sözleşme'nin 13(c) maddesinde bahsedilen tehlike altındaki somut olmayan kültürel mirasın etkili bir şekilde korunması için bilimsel, teknik ve sanatsal incelemeleri ve araştırmaya ilişkin yöntembilimini özendirmek konusunda Taraf Devletlerin kendi durumlarına uygun bir şekilde, uzmanlık merkezleri, araştırma enstitüleri ve Sözleşme'de yer alan alanlarda faaliyet gösteren bölgesel merkezleri oluşturmaları ve düzenli olarak güncellemeleri teşvik edilmektedir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). 84. maddede Hükûmetlerarası Komitenin Yönergenin 89. maddesinde belirtilen bazı özel ve kamu kuruluşları ile Sözleşme'nin kapsadığı alanlarda faaliyet gösteren bölgesel merkezleri, uzmanları, uzmanlık merkezlerini ve araştırma enstitülerini spesifik konularda danışmak amacıyla çağırabileceği anlatılmıştır (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). Bu maddelerden de anlaşıldığı üzere Sözleşme ve Uygulama Yönergesi katılım meselesini yalnızca topluluk, grup veya bireyler düzeyinde değil aynı zamanda uzmanlar, uzmanlık merkezleri, araştırma enstitüleri kapsamında değerlendirmekte ve bu kurumlar arasında yürütülen etkileşimli organizasyonları da katılım başlığı altında değerlendirmektedir.

Yönergenin 85. maddesi de Taraf Devletlerin, yapılan araştırmaların sonuçlarına, topluluklar, gruplar ve mümkünse bireylerin erişimini kolaylaştırmasını söylerken Yönergenin 86. maddesi ise Taraf Devletleri, özellikle de sahip oldukları ortak somut olmayan kültürel miras unsurları konusunda disiplinlerarası ortak yaklaşımlar geliştirmek için alt bölgesel ve bölgesel düzeylerde, topluluk ağları, uzmanlar, uzmanlık merkezleri ve araştırma enstitüleriyle birliktelik geliştirmeye teşvik eder (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). 87. maddede herhangi bir Taraf Devletin topraklarında bir başka Taraf Devlete ait somut olmayan kültürel miras unsuru ile ilgili belgelerin bulunabileceği ve Taraf Devletlerin bu tür durumlarda kendi topraklarındaki bu unsur hakkında gerekli bilgileri uzmanlara, uzmanlık merkezlerine ve araştırma enstitülerine ek olarak topluluklara, gruplara ve ilgili bireylere sunacak şekilde diğer Devletlerle paylaşması teşvik edilmektedir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). 85. 86. ve 87. maddelerin ortak özelliği ise korumaya yönelik yapılan faaliyetlerin topluluk grup ve bireyler ile araştırma enstitüleri, uzmanlar ve uzmanlık merkezleri arasında geliştirilen ortaklıklar ile yürütülmesi ve ilgili araştırma sonuçlarına topluluk, grup ve bireylerinin erişiminin sağlanmasıdır. Bu anlamda Sözleşme'nin katılımla ilgili olan yaklaşımının sadece aday dosya gönderme sürecinde

topluluğun rızasının alınması ile sınırlı değil aynı zamanda koruma ve yönetim süreçlerinde de topluluğun etkin roller üstlenmesine yönelik olduğu söylenebilir.

Yönergenin 89. maddesi ise Sözleşme'nin 8. maddesinin 4. fıkrasında belirtilen hüküm çerçevesinde, Komitenin mevcut kaynaklar dâhilinde, somut olmayan kültürel miras alanında (topluluklar, gruplar ve diğer uzmanlar dâhil) herhangi bir kamu veya özel organı (uzmanlık merkezleri ve araştırma enstitüleri dâhil) ve tanınmış yeterliliği olan kişileri belirli konularda etkileşimli bir diyalog sürdürmek üzere toplantılarına katılmaya davet edebileceğini söylemektedir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). Yönergenin müstakil bir başlık ile katılım konusunu ele aldığı 3. Bölümünün devam eden maddeleri ise STK'ların akreditasyon kriterleri ile ilgilidir. STK'ların akreditasyonu konusu tezin üçüncü bölümünde ayrıntılı bir biçimde işlendiği için burada yalnızca bahsi geçirilmiştir.

Uygulama Yönergesinin 1. Bölümünde "Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine Kayıt Kriterleri" başlığı altında yer alan U.2 (a), U.3 ve U.4 maddesi de katılımla ilgilidir ve Listeye kayıt için gerekli 6 şartın 3 doğrudan katılımla ilgilidir:

> "U.2 (a) Unsur acil olarak korunma ihtiyacı içindedir, çünkü topluluk, grup veya varsa bireylerin ve ilgili Taraf Devletin çabalarına rağmen uygulanabilirliği risk altındadır"
>
> "U.3 Topluluğun, grubun veya mümkünse, ilgili kişilerin öğenin uygulanmasına ve aktarılmasına devam etmesini sağlayabilecek bir koruma planı hazırlanmıştır"
>
> "U.4 Unsur, topluluğun, grubun veya varsa ilgili bireylerin mümkün olan en geniş katılımının ardından ve özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızalarıyla aday gösterilmiştir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018: 5).

Bu başlık altında doğrudan katılımla ilgili olmayan bir madde de U.1 maddesidir. Bu maddede "Unsur, Sözleşme'nin 2. maddesinde tanımlandığı şekilde somut olmayan kültürel mirası oluşturur" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018: 5) denilmektedir. Bu maddede atıf yapılan Sözleşme'nin 2. maddesinde bilindiği üzere somut olmayan kültürel mirasın tanımı yapılmaktadır. Bu tanımda da bir unsurun somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanması için ilgili topluluk, grup ve kimi durumlarda bireyler tarafından kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımlanması gerektiğinden bahseder.

AKL'nin ardından TL'ye kayıt için gereken kriterler de Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde yer almaktadır. Bu kriterlerden R.4 doğrudan katılım ile ilgiliyken R.1 maddesi ise Sözleşme'nin somut olmayan kültürel miras tanımına atıf yaptığı için dolaylı yoldan katılımla ilgilidir: "R.4 Unsur, topluluğun, grubun veya varsa ilgili bireylerin

mümkün olan en geniş katılımının ardından ve özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızalarıyla aday gösterilmiştir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018: 5).

Bir diğer liste olan KİUK'a bir unsuru kaydedebilmek için bazı kriterler belirlenmiştir. Bunlardan P.5 ve P.7 maddeleri doğrudan katılımla ilgilidir:

> "P.5 Program, proje veya faaliyet, topluluğun, grubun veya varsa, ilgili kişilerin katılımıyla ve özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızalarıyla uygulanır veya uygulanmıştır."
>
> "P.7 Aday dosyayı sunan Taraf Devlet (ler), uygulayıcı kuruluş (lar) ve topluluk, grup veya eğer varsa ilgili kişiler, programları, projeleri veya etkinlikleri seçilirse, en iyi uygulamaların yayılmasında iş birliği yapmaya isteklidirler" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018: 6).

Her iki liste için de belirlenen kriterler ayrı ayrı maddeler hâlinde yazılsa da birbiri ile ilişkilidir ve biri olmadan diğeri de eksik kalacaktır. Topluluk katılımı ile ilgili olan maddelerin tek başına gerçekleşmesi topluluk katılımının sağlanmış olduğu anlamına gelmeyecektir. DO da 2016 yılındaki 11. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında sunduğu raporunda "Kriterler arasındaki bağlantı" isimli 19. maddede bu konuya şu şekilde değinmiştir:

> "Değerlendirme Organı kriterler arasındaki bağlantılara dikkat çekti. Böylece, Acil Koruma Listesine kaydedilmesi durumunda, bir unsura yönelik tehditler iyi tanımlanmadıysa (U.2), koruma planlarının yeterliliğinin değerlendirilmesini zorlaştırır (U.3). Benzer şekilde, eğer bir unsur kriter R.1'de zayıf bir şekilde tanımlanmışsa, Değerlendirme Organı bunun kriter R.2'yi etkileyebileceğini düşünürken, kriter R4'e göre toplum katılımının kanıtlarının sınırlı olması da kriter R.1'in değerlendirmesini etkileyebilir. Bu nedenle Taraf Devletlerin dosyaların gönderirken tutarlılık ihtiyacına dikkat etmesi hatırlatılır" (2016:5).

KİUK diğer iki Listeye göre farklı bir biçimde işlemektedir. Bu listeye koruma plan ve programları başarılı olmuş örnek unsurlar eklenmektedir. Öcal Oğuz da listenin bu farklılığına dikkat çekmiştir:

> "SOKÜM'ün üçüncü uluslararası listesi, mirasın mevcudiyeti, topluluk tarafından korunması, ulusal envantere ve uluslararası listelere kaydından daha farklı bir yaklaşım gerektiren Korumanın İyi Uygulamaları Kaydıdır. 2015 yılına kadar başyapıtlar adlandırmasının muhtemel etkisiyle Uygulamanın En İyi Örnekleri Kaydı olarak adlandırılan bu liste, ilgili topluluk, uzmanlar ve kurumlar arası iş birliği ile korunması hedeflenen unsurun nasıl korunduğu, korumada sağlanan başarının nasıl elde edildiği ve sürdürülebilir bir korumanın başarılıp başarılmadığı gibi sorulara olumlu cevap verebilen dosyalar arasından seçilmektedir. Bu da koruma konusunda ulusal mevzuat oluşturma, kaynak aktarma, uygulamaya yönelik plan ve proje geliştirme, koruma bilincini topluluk arasında güçlendirme gibi pek çok konuda ön almış veya yol almış olmayı gerektirmektedir" (Oğuz, 2017:13,14).

Bu anlamda KİUK'ta yer alan unsurların topluluk katılımı konusunda iyi örnekler sunması beklenmektedir. Ancak bu listede yer alan unsur sayısı diğer iki listeye göre oldukça az olduğu için topluluk katılımının Sözleşme bağlamında gerçekleşip gerçekleşemediği sorusu da akla gelmektedir. Bu anlamda bir unsurun bir Listeden diğer Listeye transferi konusunda topluluk katılımına değinmek gerekir. Çünkü hem TL'de hem de AKL'de yer alan unsurların koruma plan ve programlarını, topluluk katılımlarını iyi bir şekilde gerçekleştirmeleri durumunda KİUK'a transfer olmaları gerektiği düşünülebilir. Ancak Sözleşme'nin uygulama tarihinde henüz bu şekilde bir transfer gerçekleşmemiştir. Uygulama Yönergesi'nde bir unsurun bir başka Listeye transferi konusunda topluluk katılımı hakkında "Bir unsurun bir Listeden diğerine aktarılması veya bir unsurun Listeden Çıkarılması" başlığı altında şu maddeye yer verilmiştir:

> "Acil Korunma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi ve İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne bir öğe eşzamanlı olarak kaydedilemez. Bir Taraf Devlet, bir unsurun bir Listeden diğerine transfer edilmesini talep edebilir. Bu tür bir talep, öğenin, devir talebinde bulunan Listeye ilişkin tüm kriterleri yerine getirdiğini göstermeli ve adaylık için belirlenen prosedürlere ve son teslim tarihlerine göre sunulmalıdır" (ICH- Operational Directives-7.GA, 2018:11).

Bu maddeden hareketle bir unsurun başka bir Listeye transfer olabilmesi için ilgili topluluk katılımı ile ilgili olan U.3 ve U.4 (AKL) ve R.4 (TL) ve P.5 ile P.7 (KİUK) kriterlerini yerine getirmiş olması gerekmesi gerekmektedir. Ancak burada sorunlu olan alanlardan biri Listeler arası transfer gerçekleşirken mevcut Listeye kayıt esnasında izin alınan topluluk, grup veya varsa bireylerin transfer olunacak yeni Listeye kayıt esnasında da aynı topluluk, grup veya varsa bireyler olması gerektiğidir. Bu tartışma konusu 2017 yılında Jeju'da gerçekleştirilen 12. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında gündeme gelmiştir. "Xoan singing of Phú Thọ Province, Viet Nam"[26] isimli unsur AKL'ye Vietnam adına 2011 yılında kaydedilmiştir. Vietnam 2015 yılında bu unsuru AKL'den TL'ye transfer etmek için Komiteden talepte bulunmuştur. Daha evvel karşılaşılmayan bu durum için Komite bir listeden diğer listeye transfer için gerekli prosedürleri oluşturmak için Uygulama Yönergesi'nin gözden geçirilmesine, Vietnam'ın 31 Mart 2016 tarihine kadar unsurla ilgili periyodik raporunu ve TL için yeni adaylık dosyasını sunmasına karar vermiştir. 2017 yılında gerekli prosedürü tamamlayan ve adaylık dosyasını hazırlayan Vietnam unsuru TL'ye kaydettirmiştir. İlk defa karşılaşılan bu durum için tartışmalı konulardan biri de ilgili topluluk grup veya bireyin önceden bilgilendirilmiş onayının alınması meselesidir.

[26] Unsur hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. https://ich.unesco.org/en/RL/xoan-singing-of-phu-tho-province-viet-nam-01260.

Vietnam'ın 2011 yılında unsuru AKL'ye kaydettirdiği sırada Komiteye sunduğu ilgili topluluk, grup veya bireylerden alınmış onay mektupları ile unsurun listeden çıkarılması ve diğer listeye aktarılması aşmasında Komiteye sunulan rıza mektuplarının aynı topluluk, grup veya birey tarafından verilip verilmediği konusu önemlidir. DO da hazırladığı raporunda[27] bu unsurun TL'ye kaydının yanı sıra ilgili Taraf Devletleri bir listeden bir unsuru çıkarmak için başvurduklarında kayıt esnasında onay aldıkları topluluktan izin almalarını tavsiye etmiştir (2017:4). Bu noktada topluluk, grup veya bireylerin verdiği izinlerin takibinin ve sürdürülebilirliğinin denetime tabi olmadığı görülmektedir. Bir unsurun listeden çıkarılması ve başka bir listeye aday gösterilmesi durumunda en başta izin alınan topluluk, grup veya bireylerin rollerinin artık önemli olmadığı ve bu konunun Taraf Devletlerin kendi inisiyatifine bırakıldığı ve Uygulama Yönergesi'nde yer alan topluluk katılımıyla ilgili maddelerin uygulanabilirliğinin tartışmalı olduğu söylenebilir. Ancak burada tartışılması gereken bir diğer nokta daha vardır. Kültürel unsurların kendi doğası gereği sürekli aynı bağlamda yaşamasını beklemek mümkün değildir. 10 yıl evvel bir topluluğun içinde canlı bir biçimde yaşayan bir unsurun 10 yıl sonra hâlâ o topluluğun kültürel ifadesinin bir parçası olacağını ya da o topluluğa bir kimlik katacağını söylemek oldukça zordur. Coğrafya, iklim, ekonomik ve sosyal sebepler gibi birçok değişkene bağlı olarak unsur kendisini yenileyebilir, bir bağlamdan başka bir bağlama geçebilir ve artık farklı bir topluluğa ait de olabilir. Listeye kaydedilmiş bir unsurun belki 20-30 yıl sonra başka bir Listeye geçişinde yine aynı topluluktan rıza alınmasının beklenmesi bu bakımdan da tartışmalı bir konudur.

Uygulama Yönergesi'nde topluluk katılımını önemseyen başka bir konu da uluslararası yardım talepleridir. Sözleşme'nin 20., 21., 22., 23. ve 24. maddeleri uluslararası yardım konusuyla ilgilidir. Sözleşme, AKL'deki unsurun korunması, envanter hazırlanması ve yöresel, bölgesel ve ulusal düzeyde sürdürülen programların, projelerin ve etkinliklerin desteklenmesini amacıyla şu yöntemlerle yardım sağlayabilir:

(a) "korumanın çeşitli yönlerine ilişkin incelemeler;
(b) uzman ve uygulayıcı sağlanması;
(c) gerekli tüm personelin eğitimi;
(d) norm oluşturucu metinlerin ya da başka önlemlerin düzenlenmesi;
(e) altyapı oluşturulması ve işletilmesi;

[27] Bir unsurun bir Listeden diğerine aktarımına dair rapor hakkında bkz. "Removal of an element from the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding and its transfer to the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity" (27 October 2017). ITH/17/12.COM/11.c, Web: https://ich.unesco.org/en/12com adresinden 16.10.2018

(f) donatım ve beceri sağlanması;

(g) gerektiğinde, düşük faizli borç ve bağış dâhil olmak üzere başka mali ve teknik yardım biçimleri.

Uygulama Yönergesi'nde Komitenin yukarıdaki yardım konularında karar alma kriterlerine yer verilmiştir. Bu kriterlerden A.1 maddesi topluluk katılımıyla ilgilidir: "İlgili topluluk, grup ve / veya ilgili bireyler isteğin hazırlanmasına katılmıştır ve teklif edilen faaliyetlerin uygulanmasında ve değerlendirilmesinde ve takibinde mümkün olduğunca geniş bir şekilde yer alacaktır" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:7).

Uygulama Yönergesi'nin katılımla ilgili bir diğer maddesi ise Taraf Devletlerden biri veya birkaçı adına AKL'de ve TL'de yer alan bir unsurun başka Taraf Devletin de katılımı ile genişletilmesi veya bir Taraf Devletin ayrılması ile sınırlanması konusudur. Böyle bir durumda Uygulama Yönergesi'nin 16. ve 17. maddelerinin topluluğun katılımı ile ilgili olduğu görülmektedir:

> "Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde veya İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesinde bulunan bir unsurun kaydı, ilgili bölge(ler)in içinde bulunduğu Taraf Devlet(ler)in talebi üzerine, ilgili toplulukların, grupların ve varsa bireylerin rızasıyla, diğer topluluklara, gruplara ve eğer varsa ulusal ve/veya uluslararası seviyede bireylere genişletilebilir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:8).
>
> "Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde veya İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesinde bulunan bir unsurun kaydı, ilgili toplulukların, grupların ve eğer varsa, kişilerin rızasıyla bölge(ler)inde unsurun mevcut olduğu Taraf Devlet(ler)in talebi üzerine, ulusal ve/veya uluslararası seviyede azaltılabilir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:8).

Bir unsurun ilgili Taraf Devletlerin talepleri ile genişletilmesi veya sınırlanması durumunda topluluk onayının alınmasını söyleyen maddeler bu şekli ile yeterince açık değildir. Tıpkı bir unsurun başka bir Listeye transferi konusunda olduğu gibi burada da bir tartışma konusu doğabilir. Unsur çok uluslu ortak dosya olarak genişletilmek istendiğinde bu dosyaya yeni katılacak olan Taraf Devletin ilgili topluluk, grup veya varsa bireylerden rıza alması zaten yeni bir kayıt prosedüründeki gibi işletilecek ve U.3 ve U.4 (AKL) ve R.4 (TL) kriterlerini yerine getirmesi beklenecektir. Ancak hâlihazırda unsuru adlarına kaydettirmiş olan Taraf Devletlerin unsurun genişletilmesi veya sınırlandırılması için kayıt esnasında ilgili topluluk, grup veya varsa bireylerden aldıkları rızanın devamında aynı topluluk, grup veya varsa bireylerden yeni bir onay alıp almayacakları belirsizdir. Bu belirsizliği kaldırmak adına DO, 2016 yılında Etiyopya'da yapılan 11. Hükûmetlerarası

Komite Toplantısında sunulan raporunda[28] "Bir unsurun aynı ülke içindeki veya farklı ülkelerdeki diğer topluluklara yayılması" isimli 25 numaralı maddede şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Hâlihazırda kayıtlı olan unsurlarla ilgili aday dosyalarının kapsamının genişletilmesi değerlendirilmesinde, Değerlendirme Organı, yeni sunulan adaylıktaki bilgi seviyesinin, unsurun ilk kapsadığı yerler de dâhil olmak üzere tüm yerler/ülkelerdeki kriterleri karşılaması gerektiğine karar vermiştir. Adaylığın genişletilmiş doğasını açıkça ifade etmeyen, unsurun ilk kaydı sırasında verilen topluluk onayının "yenilenmesi" uygulamasıyla ilgili endişe dile getirildi" (2016:6).

Uygulama Yönergesi'nde katılımla ilgili yukarıda bahsedilenler dışında farklı maddeler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi de DO'nun yapısının anlatıldığı "Dosyaların Değerlendirilmesi" başlığı altında yer alan 27 ve 28 numaralı maddelerdir. Bu maddelere göre DO, Hükûmetlerarası Komite tarafından atanan ve görev süresi 4 yılı geçemeyen 12 üyeden oluşmaktadır ve bu on iki üyeden 6 tanesi Hükûmetlerarası Komite Üyesi olmayan Taraf Devletlerden seçilen uzmanlardan, diğer 6 tanesi ise eşit coğrafi dağılım ilkesine göre belirlenerek seçilen akredite sivil toplum kuruluşlarından oluşmaktadır (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:9).

Uygulama Yönergesinin adı geçen maddeleri Sözleşme'nin topluluk katılımıyla ilgili genel ilkelerini düzenlemekte ve nasıl uygulanacağına dair detaylara yer vermektedir. Bahsi geçen maddelerdeki topluluğun katılımıyla ilgili ifadelerin tamamı birbiriyle uyumlu birbirini tamamlayan metinlerdir. Ancak Sözleşme ve destek metinlerin ülkeler için bağlayıcılığı olmadığının bilinmesi gerekir. Bu durum ilgili maddelerdeki ifade tarzından da anlaşılmaktadır. Sabrina Urbinati de bu konuya dikkat çekerek "15. maddede "gayret gösterecektir" ifadesinin kullanılması eleştirilebilir, çünkü bu durum yumuşak yükümlülükler getirir ve yanlış kullanımlara açıktır" derken, Haziran 2003'te, 3. Hükûmetler Arası Komite Toplantısında kabul edilen 15. Madde hakkında "görüşmeciler, ulusal tedbirlerin uygulanması ve yönetiminde somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcılarının katılımının önemini vurgulasa da, "gayret gösterecektir" den daha güçlü bir ifade üzerinde anlaşılmadı" demektedir (Urbinati, 2018: 94). "Gayret gösterecektir" , "teşvik edilecektir", "cesaretlendirilecektir" gibi yumuşak ifadelerin yanında Sözleşme'nin topluluk katılımıyla ilgili Taraf Devletlere yüklediği tek bağlayıcı unsurun en azından Sözleşme ve Uygulama Yönergesi bağlamında aday dosyalarının hazırlanmasında topluluk, grup veya bireylerden alınması gereken onay olduğu söylenebilir. Bu onay dışında tüm süreç hükûmetlerin

[28] Değerlendirme Organının 2016 yılındaki raporunun ayrıntıları için bkz. "Report of the Evaluation Body on its work in 2016- ITH/16/11.COM/10" https://ich.unesco.org/en/11com

inisiyatifine bırakılmıştır. Bu durum Taraf Devletlerin topluluk katılımıyla ilgili algılarının, aday dosyanın hazırlanmasında ilgili STK'ların, toplulukları, grupları veya bireylerin rızasının alınması seviyesinde kalmasına sebep olabilir. Bu da Sözleşme'nin somut olmayan kültürel mirası yaşayan ve dinamik bir unsur olarak gören yaklaşımını reddeden bir tutumdur. Koleksiyoncuların bir etnografik eşyayı görüp sahibinden izin alarak onu kendi vitrinine koyması ve sonrasında vitrine koyduğu etnografik eşyayı üreten insanla temas kurmamasına benzetilebilecek bu durumu Ahmet Skounti'nin bir unsurun miras statüsü kazandıktan sonra "miras ile ona hayat veren yer ve toplum arasında bir tahrifat ortaya çıkmaktadır" (Skounti, 2018: 137) ifadesiyle de açıklamak mümkündür. Unsurun miras ilan edilmesine kadar geçen süreçte sivil toplum ile kurulan diyaloğun miras statüsü elde edildikten sonra yapılan çalışmalar ve uygulamalarda ne derece kurulduğu topluluğun katılımıyla ilgili tartışmalı konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uygulama Yönergesinin katılımla ilgili diğer maddeleri ise farkındalık artırmaya yöneliktir. Yönergenin 4. Bölümü farkındalık artırmayla ilgilidir. Bu bölüm altında yer alan 100. maddede şöyle denilmektedir:

> "Sözleşmeyi etkin bir şekilde uygulamak amacıyla, Taraf Devletler, söz konusu toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı gösterilmesi ve karşılıklı değerbilirliği sağlamanın yanı sıra, somut olmayan kültürel mirasın öneminin yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerinde farkındalığı arttırmak için mümkün olan tüm araçlarla çalışacaklardır" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:20).

Aynı bölümde yer alan 101/b maddesinde ise SOKÜM'ün belirli unsurlarının önemi hakkında farkındalık yaratırken, tüm taraflar şu ilkeyi gözetmesi beklenmektedir: "Topluluklar, gruplar ve uygun olduğu durumlarda ilgili bireyler, somut olmayan kültürel mirasları hakkında farkındalığı arttırmak için özgür, önceden ve bilgilendirilmiş onaylarını vermişlerdir ve farkındalık arttırma eylemlerine mümkün olan en geniş katılımları sağlanır" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:20). Farkındalık artırmaya yönelik 105. maddede ise "Taraf Devletler, uygun olan herhangi bir yolla, halkı somut olmayan kültürel mirasın önemi ve tehdit edici tehlikeler hakkında ve ayrıca Sözleşme uyarınca yürütülen faaliyetler hakkında bilgilendirmeye çalışacaktır" denilmektedir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:21).

Katılımla ilgili önemli bir diğer konu da eğitim faaliyetlerinde katılımın sağlanmasıdır. Yönergenin 107. maddesinde yapılacak eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri kapsamında Taraf Devletlerden bazı önlemler almaları istenir. Bu önlemlerden d, e ve f maddeleri katılımla ilgilidir:

(d) okullarda somut olmayan kültürel mirasın öğretilmesi için temalar ve modüller önermek üzere ebeveynleri ve ebeveyn birliklerini dâhil etmek;

(e) uygulayıcıları ve taşıyıcıları eğitim programlarının geliştirilmesine dâhil etmek ve onları okullara ve eğitim kurumlarına miraslarını açıklamaya davet etmek;

(f) gençleri, topluluklarının somut olmayan kültürel mirası hakkında bilgi toplama ve yaymaya dâhil etmek (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:21).

Eğitimde katılımın önemine değinen bu maddeler ile yalnızca unsurun yaşadığı bağlamda değil aynı zamanda eğitim kurumlarında da aktarımının sağlanması hedeflenmektedir. Eğitimde katılım konusunda tartışma yaratacak alanlardan biri de geleneksel aktarım modelleri ile okul aracılığıyla yapılan aktarım modellerinin birbiriyle uyumu konusudur. Unsuru yaşatan ve aktaran insanların uzun yıllara dayanan ve tecrübe edinerek öğrendikleri bilgi ve yeteneğin kısa süreli eğitim modülleri ile aktarımı her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle uzun vadeye dayanan ve sürekli bir eğitimin olduğu, teori ve pratiğin birleştiği, topluluk, grup ve bireylerin katılımının sağlandığı eğitim modellerinin SOKÜM konusunda yaygınlaştırılması gerekmektedir. Günümüzde kuşakların teknolojiyle birlikte değişen öğrenme algılarının da bu kapsamda ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Herhangi bir unsuru okula gitmeden, kuşaklar arası aktarımla öğrenmeden ya da bir ustadan öğrenmeden de yaşatabilecek ve aktaracak insanlar olabilir. Ancak SOKÜM Sözleşmesi'nin mirastan ziyade insan odaklı olduğu ve insanın bilgi, deneyim ve tecrübesi ile, kuşaklararası aktarım ile mirasın yaşatılabileceğini söylediği unutulmamalıdır. Bu anlamda SOKÜM ve eğitim konusunun öğrenme modelleri ve katılım bağlamında tartışmalı noktalarının olduğu bilinmelidir.[29] Nitekim Pınar Kasapoğlu Akyol "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Örgün Eğitime Uygulanması: Ağaraştırması (Webquest) Örneği" başlıklı yazısında SOKÜM Sözleşmesi'nin teknoloji, küreselleşme, kültürel çeşitliliğin azalması, tek tipleşme gibi kavramların bir sonucu olduğunu ancak diğer taraftan da genç kuşakların konuyla ilgili eğitiminde yine teknolojiden yararlanılmasının istenmesinin bir ironi olarak görülebileceğini söylemektedir (Kasapoğlu Akyol, 2016:127). Bu kapsamda Öcal Oğuz'un örgün, yaygın ve sargın eğitim[30] ayrımını hatırlamak ve sargın eğitimle ilgili verdiği şu örneği de akla getirmek gerekir: "Yaşadığı bölgenin bütün zehirli ve yenebilir

[29] Türkiye'de SOKÜM eğitimine yönelik önemli adımlardan biri olan Halk Kültürü Dersi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhtar Kutlu (2009). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitime Yönelik İlk Adım Halk Kültürü Dersi" Millî Folklor, 82, 13-18.

[30] Öcal Oğuz tarafından kullanılan bu terimler 21-22 Mayıs 2019 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen "Expert meeting on intangible cultural heritage in emergencies" isimli uzmanlar toplantısının çalışma dokümanında ilk defa kullanılmış ve Öcal Oğuz'un terimleri kullanmasından yaklaşık 10 yıl sonra UNESCO çevrelerinde de bu yaklaşımın kabul edildiği görülmüştür. Toplantının çalışma belgesi ve ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00718

yabani otlarını tanıyan ve bunlardan gerek yemek gerekse sağaltma amaçlı olarak yararlanabilen bir insanın bilgi birikimini Örgün ve Yaygın Eğitim, çağdaşlaşma ve akılcılık süreçlerinde hiçbir zaman değerli bulmamış ve bunu eğitimin bir parçası hâline getirmeyi hiç düşünmemiştir" (Oğuz, 2018b:105).

Uygulama Yönergesi'nde katılımın konu edildiği bir diğer madde ise topluluk merkezleri, müzeler, dernekler ve arşiv kurumları gibi oluşumları konu edinen 108. maddedir:

> "Toplulukların kendileri tarafından oluşturulan ve yönetilen topluluk merkezleri ve dernekler, somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasının desteklenmesinde ve bunun topluluklar için önemi hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesinde hayati bir rol oynayabilir. Somut olmayan kültürel miras ve bunun önemi hakkındaki farkındalığın arttırılmasına katkıda bulunmak için, bu aşağıdaki konularda teşvik edilirler:
>
> (a) topluluklar tarafından somut olmayan kültürel miraslarının resmî olmayan yollarla korunduğu kültürel alanlar olarak kullanılmaları;
>
> (b) geleneksel bilgi ve becerileri aktarma yeri olarak kullanılmalı ve böylece nesiller arası diyaloga katkıda bulunmalı;
>
> (c) bir topluluğun somut olmayan kültürel mirası hakkında bilgi merkezi olarak hizmet etmek" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:22).

SOKÜM Sözleşmesi'nin müze, topluluk merkezi gibi oluşumları da toplulukların kültürel ifadelerinin kuşaklararası bir aktarım alanı olarak gördüğü ve burada yapılan faaliyetlere topluluk, grup ve bireylerin katılımının önemsendiği görülmektedir. 108. maddeyle bağlantılı olarak 109. madde de benzer kurumların rolleri anlatılmış ve bu kurumların yapısına topluluk, grup ve bireylerin katılımına değinilmiştir:

> "Araştırma enstitüleri, uzmanlık merkezleri, müzeler, arşivler, kütüphaneler, dokümantasyon merkezleri ve benzeri kuruluşlar somut olmayan kültürel mirasa ilişkin verilerin toplanmasında, belgelenmesinde, arşivlenmesinde ve muhafaza edilmesinde, ayrıca önemi hakkında bilgi sağlamada ve arttırmada önemli bir rol oynamaktadırlar. Somut olmayan kültürel mirasla ilgili farkındalık arttırıcı işlevlerini geliştirmek için, bu kurumlar aşağıdakilere teşvik edilir:
>
> (a) miraslarına ilişkin sergiler, konferanslar, seminerler, tartışmalar ve eğitimler düzenlerken, somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarını ve uygulayıcıları dâhil etmek;
>
> (b) somut olmayan kültürel mirasın sürekli gelişen yaşayan bir miras biçimi olarak sunulması için katılımcı yaklaşımlar getirmek ve geliştirmek;
>
> (c) somut olmayan kültürel mirası korumak için gerekli olan bilgi ve becerilerin, onunla ilişkilendirilen nesnelerden ziyade sürekli olarak yeniden kazanılması ve aktarılmasına odaklanmak;
>
> (d) somut olmayan kültürel mirasın anlamını ve değerini bildirmek için uygun olduğunda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak;

(e) uygulayıcıları ve taşıyıcıları yönetime dâhil etmek, yerel kalkınma için katılımcı sistemler yerleştirmek" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:22).

Söz konusu kuruluşların birer aktarım mekânı olduğunu kabul eden Sözleşme SOKÜM'ün yaşayan bir miras olarak sürmesi için katılımcı yaklaşımlar geliştirmeyi ve uygulayıcılar ile taşıyıcıların da bu süreçlere dâhil olması konusunda ilgili tarafları teşvik etmektedir. Ayrıca e maddesinde görüldüğü üzere yalnızca katılım değil yönetim sistemlerine de uygulayıcıların ve taşıyıcıların dâhil edilmesi öngörülmektedir. Özellikle 108 ve 109. maddelerden anlaşıldığı üzere SOKÜM Sözleşmesi katılım konusunu yalnızca hükûmetlerin yaptığı faaliyetlere katılım olarak görmemekte aynı zamanda STK'ların, müzelerin, arşiv merkezlerinin, kütüphanelerin vb. kuruluşların yaptığı faaliyetlere katılımı önemsemektedir. Yönergenin belki de topluluk ve katılımla en fazla ilgili maddeleri aslında sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olanlardır. Yönergenin 6. Bölümü "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Ulusal Düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma" başlığını taşımaktadır. Bu başlıkta özellikle 171. maddede Taraf Devletlerin SOKÜM unsurlarıyla ilişkili kalkınma plan, program ve projelerinde topluluk katılımını sağlamaları beklenmektedir:

"a) Bu mirası üreten, sürdüren ve aktaran topluluk, grup ve bireylerin mümkün olduğunca geniş katılımını sağlamak ve onları bu türden program, plan ve politikaların olgunlaştırılması ve uygulanması süreçlerine aktif olarak dâhil etmek;

b) Bu program, plan ve politikalarda, maddi ve manevi bakımdan en çok yarar sağlayanların topluluk, grup ve bireyler olmasını sağlamak" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:22).

Kalkınma plan ve projelerinin maddi ve manevi olarak en çok yarar sağlayan kesimin topluluk, grup ve bireyler olması beklenmektedir. Bu Sözleşme'nin Etik İlkeler'inin 7. maddesiyle ve de Sözleşme'nin 2. maddesiyle uyuşmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma konusu sadece SOKÜM Sözleşmesi kapsamında değerlendirilecek bir mesele değildir. 1970'lerden itibaren BM çevrelerinde konu gündeme gelmiş ve çeşitli bildiri ve deklarasyonlarla sürece dikkat çekilmeye açılmıştır. 2000'li yıllarda ise BM Binyıl Kalkınma Hedefleri ilan edilmiş ardından 2015 yılında 17 hedeften oluşan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açıklanmıştır.[31] Evrim Ölçer Özünel sürdürülebilir kalkınma ile topluluk katılımı arasındaki ilişkiyi yorumlamıştır. Ölçer Özünel, SOKÜM Sözleşmesi'nin merkezinde insan ve katılımın olduğunu ve bu durum sürdürülebilir kalkınma için en önemli konu olduğunu söylemektedir. Ayrıca SOKÜM Sözleşmesi'nin önemsediği bir diğer konu olan kuşaklararası aktarım da sürdürülebilir kalkınma

[31] Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İçin bkz. https://www.un.org/sustainabledevelopment/

hedeflerinin gerçekleşebilmesi için vazgeçilmezdir. Ancak sürdürülebilir kalkınma ve kültür ile insan arasındaki vazgeçilmez bu bağ 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde ise çok fazla öne çıkmamıştır. Ölçer Özünel, 17 hedefin içinde SOKÜM ya da kültürel miras geçmediğini, hatta 169 alt hedefte de sadece 4 yerde kültür kelimesinin geçtiğini söylemektedir (Ölçer Özünel, 2017a:25). SOKÜM Sözleşmesi'nin tanımlar kısmında "işbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır" (2005:164) denilmektedir. Sözleşme sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun SOKÜM unsurlarını göz önünde tutacağını söylerken 2030 Hedeflerinde SOKÜM'e dair atıfların ise bu öneme göre zayıf kaldığı görülmektedir. Ayrıca Ölçer Özünel yerel kültürel mirasın bazı kalkınma hedefleri kapsamında ticarileşme, aşırı turizm gibi kötüye kullanımının unsuru topluluk, grup ve bireylerden uzaklaştıracağını söylemektedir (Ölçer Özünel, 2017a: 27). Bu tarz sorunları aşmak adına katılımın yalnızca çeşitli maddelere sıkışmasının önüne geçmek ve uygulama aşamalarındaki sorunları istişare ile çözmek gerekmektedir. Bu kapsamda bir örnek üzerinden durumu irdelemek gerekir. 2017 yılında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK) ve Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen "UNESCO Süreci Çerçevesinde Kızılırmak Deltası Sulak Alan ve Kuş Cenneti Etki Alanında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Belirlenmesi" projesi kapsamında Kuş Cenneti çevresindeki yerleşim alanlarında on beş günlük alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması esnasında Koşu isimli köy de ziyaret edilmiştir. Bu proje kapsamında görüşülen kaynak kişiler 50 yıl öncesine kadar köyün bir koşu meydanı olduğunu ve burada at yarışı festivalleri düzenlendiğini, köyün adının da buradan geldiğini söylemişlerdir. Tekrar söz konusu at yarışı kültürünü canlandırmak istediklerini ancak koşu yapılacak meydan bulamadıklarını söyleyen köylülere göre eski koşu meydanının tam ortasından ilgili kurumlarca bir sulama kanalı geçirilmiş ve meydan artık koşuya uygun değildir. Bu örneği Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 6. olan Temiz Su ve Sıhhi Koşullar bakımından yorumlarsak hedefi gerçekleştirmek adına temiz suyun köye ulaşımı olarak görmek mümkündür. Ancak diğer yandan da bir sürdürülebilir kalkınma hedefinin bir SOKÜM unsurunun yaşayabilirliğini önlediği şeklinde de yorumlamak mümkündür. Bu gibi sorunları aşmak için ilgili topluluklara su götürürken bile onların fikirlerinin ve beklentilerinin, değerlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Kurumlar arasında iş birliği ve tüm paydaşların yer aldığı etkili katılım süreçleri bu sorunları aşmada yardımcı olacaktır.

Sözleşme'nin bazen bir kelime veya bir cümle ile temas ettiği katılım konusunun Uygulama Yönergesi'nde ise detaylıca aktarıldığı görülmektedir. Tabi ki yukarıda da değinildiği üzere yönergedeki bu detaya rağmen uygulamada çıkan sorunlar olduğu ve bu sorunların tartışılması gerektiği bilinmelidir. Uygulamadaki aksaklıklar Sözleşme'nin katılımla ve insan merkezli oluşuyla ilgili değerini kaybettirmemekte aksine uygulamada yaşanan sorunlar ve deneyimler özellikle Yönerge'nin güncellenmesi ile çözülmeye çalışılmaktadır. Nitekim Yönerge daha evvel birden fazla kez güncellenmiştir. Hem Sözleşme metni hem de Uygulama Yönergesi'nden hareketle katılımla ilgili tüm maddelerin özetlendiği aşağıdaki tablo katılım konusunu tek parça hâlinde görmek adına önemlidir. Ancak her bir maddenin birbiri ile bağlantılı olduğu akılda tutulmalı ve konu başlıkları arasındaki çizgilerin katı olmadığı bilinmelidir. Ayrıca Sözleşme'nin ve Yönerge'nin doğrudan katılımla ilgili olmayan ama dolaylı yoldan katılımla ilişkilendirilebilecek fazlasıyla maddesi vardır.

Konu Başlığı	**Sözleşme'de İlgili Madde**	**Uygulama Yönergesi'nde İlgili Madde**
SOKÜM'ün Tespiti ve Tanımı	2/1, 11(b)	80/a
Envanter Oluşturma	12, 15	80/b
Koruma ve Yönetim	15	80/c, 79-83, 85-87, 89
Aday Dosyaların Sunumu	15	80/d, 1, 2, 24
Uluslararası Yardım Talepleri	15	12, 24
Farkındalık Artırma	15	81, 100, 101/b, 105, 107, 108, 109
Sürdürülebilir Kalkınma	2, 15	171/a/b
STK	8/4, 9, 15	27, 89-97, 108, 151, 157, 160, 175

Tablo 3.1. SOKÜM Sözleşmesi ve Uygulama Yönergesi'nde katılımla ilgili maddeler

3.3. Etik İlkeler ve Katılım

2003 Sözleşmesi'nin kendisi ve Uygulama Yönergesi dışında yıllar içinde oluşan destekleyici metinleri de bulunmaktadır. Bu metinlerden biri de ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gereken Etik İlkeler'dir.[32] UNESCO sitesinde "Ethics and ICH" isimli sekme altında "somut olmayan kültürel miras için etik ilkelere neden ihtiyaç duyulmaktadır?" sorusunun cevabı verilmiştir. Buna göre somut olmayan mirasın, onu yaratan ve kuran ve onunla özdeşleşen insanlardan bağımsız olamayacağı ilkesi gereği, Sözleşme'nin merkezine topluluklar yerleştirilirmiştir. Dolayısıyla, somut olmayan kültürel miras ile ilgili her türlü faaliyet mümkün olan en fazla katılımla ve ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızası ile gerçekleştirilmelidir. Somut olmayan kültürel mirasın ticarileştirilmesi konusundaki artan kaygı bağlamında Taraf Devletler, 2003 Sözleşmesi'nin uygulanmasını desteklemek için Etik İlkeleri açıklamaya ihtiyaç duymuşlardır. Aslında böyle bir Etik İlkeler metnine neden ihtiyaç duyulduğunu başka bir örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Jeanne M. Moe, Carolee Coleman , Kristie Fink ve Kirsti Krejs "Archaeology, Ethics, and Character: Using Our Cultural Heritage to Teach Citizenship" başlıklı makalelerinde çoğu insanın arkeoloji ile etiğin bağlantısı olmadığını düşündüğünü ancak geçmiş kültürlerin kalıntılarını kazarak inceleyen bir arkeoloğun bu kültürün soyundan gelenlerin duygularına ve gereksinimlerine dikkat etmesinin etik bir ilke olduğundan söz etmektedirler (Moe vd. 2002:110). Bu bağlamda arkeoloji alanında bile kazı yapılan yer veya kültürle bağlantılı insanlarla diyalog kurmanın önemli olduğu kabul edilirken SOKÜM gibi dinamik ve yaşayan, insanın merkezde olduğu bir kültürel ifade biçimi için Etik İlkeler'e gereksinim duyulması kaçınılmazdır. Bu ihtiyaç doğrultusunda oluşturulan 12 Etik İlke şunlardan oluşmaktadır:

1. Topluluklar, gruplar ve kimi durumlarda bireyler kendi somut olmayan kültürel miraslarının korunmasında birincil role sahip olmalıdır.
2. Somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini garanti altında almak için topluluklara, gruplara ve kimi durumlarda bireylere uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgi ve becerileri devam ettirme hakkı tanınmalı ve buna saygı gösterilmelidir.
3. Karşılıklı saygının yanı sıra somut olmayan kültürel mirasa saygı ve bu mirasa yönelik karşılıklı değerbilirlik, Devletler ile topluluk, grup ve kimi durumlarda bireyler arasındaki etkileşimde egemen olmalıdır.
4. Somut olmayan kültürel mirası yaratan, koruyan, sürdüren ve aktaran topluluklarla, gruplarla ve kimi durumda bireylerle yapılan tüm etkileşimler şeffaf

[32] Ayrıntılar için bkz. "Ethics and Intangible Cultural Heritage" https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866

iş birliği, diyalog, müzakere ve istişare ile yürütülmeli ve özgür, önceden, sürekli ve bilgilendirilmiş onayları ile tanımlanmalıdır.

5. Silahlı çatışma durumları da dâhil olmak üzere, somut olmayan kültürel mirası ifade etmek için varlığı gerekli olan araçlara, nesnelere, eserlere, kültürel ve doğal alanlara ve bellek mekânlarına toplulukların, grupların ve bireylerin erişimi sağlanmalıdır. Somut olmayan kültürel mirasa erişimi düzenleyen geleneksel uygulamalara, daha geniş kamu erişimini sınırlayabilecekleri yerlerde bile tam olarak saygı gösterilmelidir.
6. Her topluluk, grup veya birey kendi somut olmayan kültürel mirasının değerini bilmeli ve bu somut olmayan kültürel miras, harici değer yargılarına maruz kalmamalıdır.
7. Somut olmayan kültürel mirası yaratan topluluklar, gruplar ve bireyler, bu mirastan kaynaklanan ahlaki ve maddi menfaatlerin korunmasından ve özellikle topluluk üyeleri veya diğerleri tarafından kullanılmasından, araştırılmasından, belgelenmesinden, tanıtılmasından veya uyarlanmasından faydalanmalıdır.
8. Somut olmayan kültürel mirasın dinamik ve canlı doğasına sürekli saygı gösterilmelidir. Özgünlük ve münhasırlık (mahsusluk), somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kaygı ve engeller oluşturmamalıdır.
9. Topluluklar, gruplar, yerel, ulusal ve uluslararası örgütler ve bireyler, somut olmayan kültürel mirasın veya onu uygulayan toplulukların yaşayabilirliğini etkileyebilecek herhangi bir eylemin doğrudan ve dolaylı, kısa vadeli ve uzun vadeli, potansiyel ve kesin etkilerini dikkatle değerlendirmelidir.
10. Topluluklar, gruplar ve uygun durumlarda bireyler, bağlamsızlaştırma, metalaşma ve yanlış temsil dâhil olmak üzere somut olmayan kültürel miraslarına neyin tehdit oluşturduğunun belirlenmesinde ve bu tür tehditlerin nasıl önleneceğine karar vermede önemli rol oynamalıdır.
11. Kültürel çeşitliliğe ve toplulukların, grupların ve bireylerin kimliklerine tamamen saygı gösterilmelidir. Topluluklar, gruplar ve bireyler tarafından tanınan değerler ve kültürel normlara duyarlılık konusunda alınan koruyucu önlemlerin uygulanması ve tasarımı cinsiyet eşitliğine, gençlerin katılımına ve etnik kimliklere saygı gösterilmesine özel dikkat göstermelidir.
12. Somut olmayan kültürel mirasın korunması insanlık için genel bir öneme sahiptir ve bu nedenle ikili, alt bölgesel, bölgesel ve uluslararası taraflar arasındaki iş birliği yoluyla gerçekleştirilmelidir. Bununla birlikte topluluklar, gruplar ve kimi durumlarda bireyler hiçbir zaman kendi somut olmayan kültürel miraslarına yabancılaştırılmamalıdır.

SOKÜM Sözleşmesi kapsamında yukarıdaki 12 Etik İlke hakkında ilk dikkat 2012 yılında gerçekleştirilen 7. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında ortaya çıkmıştır. Komite Sekretaryayı bir sonraki toplantıya etik ilkeler üzerine bir taslak oluşturmaya davet etmiştir ve bu talep 2003 Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik destekleyici bir kılavuz oluşturma ihtiyacından çıkmıştır. Ardından İspanya'da Mart-Nisan 2015'te "A Model Code of Ethics

for Intangible Cultural Heritage"[33] isimli bir uzmanlar toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantının ardından Kasım 2015'te Namibya'da düzenlenen 10. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında[34] 12 Etik İlke kabul edilerek Sözleşme'nin önemli bir parçası haline gelmiştir. Sözleşme kapsamında Etik İlkelerin önemini tartışmadan önce etik kelimesinin anlamı ve kapsamına değinmek yerinde olacaktır.

İspanya'da gerçekleştirilen uzmanlar toplantısının "Towards codes of ethics for intangible cultural heritage?" isimli çalışma dokümanında etik kurallar hakkındaki söylemin çok çeşitli olduğu ve kesin bir terminolojiye sahip olmadığı söylenmiştir. Aynı belgede genellikle kamu kurumlarında etik kurallar terimi kullanılırken, bazı alanlarda ise davranış kurallarının tercih edildiği söylenmiş ve akademide ise mesleki sorumluluk ilkeleri veya mesleki uygulama ilkelerinin etik bir kodu tanımlamak için kullanıldığı söylenmiştir (2015:4). Etiğin bu çok katmanlı anlamına dikkat çekenlerden biri olan Ahmet Cevizci, *Etik Ahlak Felsefesi* adlı kitabında günümüzde etiğin tam olarak ne olduğu, neyi kapsadığı konusunda çoğu zaman bir belirsizliğin hüküm sürdüğünü belirtmiştir (Cevizci 2014: 11). Ahmet Cevizci etik ve ahlakın yakın ilişkisini aynı kökten yani töre, gelenek, görenek, alışkanlık, karakter, huy, mizaç anlamına gelen kökten türemeleri olarak belirtmiştir. Etik ve ahlakı kıyaslan Cevizci ahlak söz konusu olduğunda bireyin daha pasif ve alıcı olduğunu ifade ederken ahlakın büyük ölçüde yerel olduğuna ve belli bir pratik olduğuna; etiğin ise evrensel ve pratiğin teorisi durumunda olduğuna dikkat çekmiştir (Cevizci 2014: 12-13,16-17). Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş* adlı kitabında Aristoteles'ten bu yana felsefi bir disiplinin adı olarak kullanılan etiğin köken olarak Latincedeki 'ethos' sözcüğünden geldiğini ve iki kullanımının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilk kullanımının alışkanlık, töre, görenek anlamlarını taşıdığını söyleyen yazar, eylemlerini töreye uygun olarak eğitim yoluyla düzenlemeye alışkın kişinin, genel kabul gören "ahlak yasası" normlarını izlediği sürece etiğe göre davrandığını ifade etmiştir. Ancak asıl anlamıyla ise etiğe göre eylemde bulunan ve davranan kişinin, aktarılan eylem kurallarını ve değer ölçülerini kavrayarak ve üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi gerçekleştirmek için onları alışkanlığa dönüştüren kişi olduğuna dikkat çekmiştir. Alışkanlık, töre ve göreneğin böylelikle karakter anlamını da almakta olduğunu, etiğin erdemli olmanın temel tavrı olarak pekiştiğini vurgulamıştır (Pieper 1999: 29-30).

[33] Etik İlkelerle ilgili 2015 yılında İspanya'da düzenlenen uzmanlar toplantısının dokümanlarına ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00463

[34] Etik İlkelerin kabul edilmesine dair karar için bkz. https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/15.A

Etik sözcüğünün günümüzdeki kullanımlarını ele alan İoanna Kuçuradi ise "Etik ve Etikler" başlıklı makalesinde etik sözcüğünün üç ayrı anlamda kullanıldığını tespit etmiştir. Kuçuradi'ye göre etik sözcüğü bazen ahlâk anlamına gelen yazılı olmayan norm sistemleri ya da belirli bir zamanda, belirli bir kültürde neyin "iyi" neyin "kötü" olduğuna ilişkin norm sistemleri olduğunu söylemiştir ve bunu etik değerlerle karıştırmamak gerektiğini eklemiştir. Kuçuradi ikinci olarak etik sözcüğünü bir yazılı normlar bütünü olarak yorumlamış ve bir grup insanın belirli amaçlarla oluşturduğu norm bütünleri anlamında kullanıldığını söylemiştir. Böyle belgeler/kodların evrensel olarak geçerli kılınmak istenen belgeler olduğunu ancak bu belgelerdeki normların da çoğu zaman felsefî olarak değerlendirilmemiş normlar olduğunu söylemiştir. Etik sözcüğünün bu ikinci anlamının meslek etikleri ve evrensel etik konularında yapılan tartışmaların gösterdiği gibi, bugün en yaygın kullanılan alan olduğunu söylemiştir. Kuçuradi etik sözcüğünü üçüncü olarak doğrulanabilir-yanlışlanabilir bilgi ortaya koyan ya da koyması beklenen felsefe dalını da dile getirmek için kullanmıştır (Kuçuradi 2003: 8). Etik konusundaki bu tanım ve yorumlamalardan hareketle etiğin genel olarak ahlak normları ile bütünleşen ve kökenini töre, gelenek ve âdetlerden alan yazılı olmayan kurallar anlamı ve de günümüzde yazılı ilkeler bütününden oluşan daha evrensel bir anlamı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesi kapsamında oluşturulan Etik İlkeler'in etiğin günümüzdeki yazılı ve evrensel olan anlamı ile örtüştüğü düşünülebilir. Bu durumda töre, âdet, gelenek gibi normlardan beslenen etiğin diğer anlamının ise SOKÜM Sözleşmesi'nin korumaya ve kuşaklararası aktarımla yaşatmaya çalıştığı SOKÜM unsurlarında olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle yerel olan ve sözlü kültürle aktarılan etik değerlerin yazılı olan ve daha evrensel etik değerlerce korunmaya çalışıldığı düşünülebilir. Sosyal normlar olarak adlandırılabilen ve toplulukların kendi içinde yazılı olmayan kültürel değerlerinin de etik kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmelidir. Nitekim 2015 yılında 10. Komite Toplantısı esnasında gerçekleştirilen ve STK Forum tarafından organize edilen Sempozyumda "Conservation of Ethics in Traditional Performances of an Indian State" başlıklı bir sunum[35] yapan Vayalkara Jayarajan, Hindistan'ın Karela bölgesindeki geleneksel toplulukların gerçekleştirdiği gösteriye dayalı kimi geleneklerin topluluğun refahı, iyi bir hasat elde etme, çocuk yetiştirme ve kötü ruhlardan korunma gibi yazılı olmayan etik ilkelere sahip olduğundan söz eder. Jayarajan'ın bu benzetmesi ve kurduğu bağlantıdan hareketle

[35] STK Forum'un 2015 yılında düzenlediği sempozyumda etikle ilgili diğer sunumların ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/ich-ngo-forum-2015-symposium/

topluluklar içinde yaşayan değerlerin de birer etik ilke olarak görülmesi gerektiği söylenebilir.

Marc Jacobs "The Spirit of the Convention–Interlocking Principles and Ethics for Safeguarding Intangible Cultural Heritage" isimli makalesinde tıpkı miras gibi etik kelimesinin de çok çeşitli, gelişen ve genişleyen bir semantik anlamı olduğundan söz eder. Jacobs Sözleşme'nin geride kalan 10 yılından sonra etiğin sürdürülebilir kalkınma, ticarileşme ve toplumsal cinsiyetle beraber gündeme geldiğini söylemektedir. Sözleşme'nin metninde etik kelimesinin geçmediğini ancak Uygulama Yönergesi'nin 93. paragrafında geçen ve akredite STK'ların yürürlükteki yerel ve uluslararası yasal ve etik standartlara uymasını tavsiye eden metnini örnek göstererek bu tavsiyenin uygulanamadığını söyler. Bunun nedeni olarak da etik konusunda Sözleşme için resmî bir rehberin 2015 yılına kadar olmadığını hangi yerel veya uluslararası bir etik ilkelere uyulması gerektiğinin bilinmediğini söyler (Jacobs, 2016: 72). Bu bakımdan 2015 yılına kadar etik konusunda Uygulama Yönergesi'nde yapılan atıfların karşılığının olmadığını ve etik konusunun Sözleşmesi'nin uygulanması için bir gereklilik olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu yorumdan ve yukarıda bahsi geçen etik tanımlarından hareketle Yönerge'nin 93. maddesinde geçen yerel etik kelimesinin neyi anlatmak istediği de tartışılabilir. Yerel etik bir bölgede veya bir kültürel çevrede sözlü olarak yaşatılan değerler bütününü temsil etmektedir. Bu anlamda yerel değerler ile uluslararası evrensel yazılı etik ilkelerin birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir. Aslında Sözleşme'nin aynı zamanda Uygulama Yönergesi'nde detayları da verilen birçok maddesinde topluluk katılımına dair söylenenler bulunmaktadır. Bu maddelerin de bir bakıma Etik İlkeler'le ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim İspanya'daki uzmanlar toplantısının çalışma belgesinde özellikle de Sözleşme'nin SOKÜM'ün tanımlandığı 2. maddesinde geçen "işbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır" (2005:164) ifadesine vurgu yapılır. Bu tek cümlenin üç etik ilkeye işaret ettiği söylenmektedir (2015:2). Bunlardan en önemlisinin ise insan hakları belgelerine uymayan SOKÜM unsurlarının korunmayacağına dair yapılan vurgudur. Etik İlkeler'in yazılı küresel belgeler olduğu düşünüldüğünde en önemli küresel etik kuralların da insan haklarına dair uluslararası belgeler olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zaten Sözleşme'nin de henüz giriş kısmında "insan hakları alanında mevcut uluslararası belgelere, özellikle 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine atıf bulunularak" (2005:163)

ifadesi de bunu doğrular niteliktedir. Bu bakımdan Sözleşme kapsamında oluşturulan Etik İlkeler'in de insan hakları belgeleriyle uyumlu olması doğaldır. Ancak bu konuda farklı düşünen araştırmacılar da vardır. Lynn Meskell "Human Rights and Heritage Ethics" başlıklı makalesinde UNESCO'nun somut ve somut olmayan kültürel mirasla ve kültürel çeşitlilikle ilgili sayısız Sözleşmesi'nin insan hakları konusunda tutarlı bir açıklama oluşturmadığını söylemektedir. Gelenek ve kültürel pratikler kelimelerinin yerine somut, somut olmayan, kültürel çeşitlilik gibi kelimelerin kolayca kullanıldığını söyleyen Meskell, kültürel mirasın çoğu zaman somut olmayan kategorisinden ayrılması gerektiğini söylemektedir. Meskell, "tarihsel olarak, insan hakları belgelerinde kültürel mirasın bulunmadığı, genellikle "kültür" ve "gelenek" in daha çok polimorf kategorileri kullanıldığı görülmüştür" diye de eklemektedir (Meskell 2010: 844). Bir başka araştırmacı Stefan Groth ise "Between Society and Culture: Recognition in Cultural Heritage Contexts" isimli makalesinde bireysel hak ve özgürlüklerin demokratik anayasal devletlerin temel dayanağı olduğunu ve bu hakların bireysel özgürlük ve eşitliği kanun temelinde güvence altına aldığını söylemektedir. Dolayısıyla katılım, eşitlik, çok kültürlülük zemininde kültürel farklılığın korunmasına öncelik verildiğini toplu kimliklerin korunmasının amaçlanmadığını söylemektedir. Ancak bu durumun, yasaların kültürel hakları hesaba katmadığı anlamına gelmeyeceğini aksine, öznel hakların, kültürel kimlikleri ve uygulamaları tam olarak bireye ve onun haklarına öncelik vererek sürdürmek için bireysel seçimi (ve kolektif kimliği değil) garanti ettiğini söylemektedir (Groth: 2015:70). Meskell ve Groth'un söylediklerinden hareketle UNESCO Sözleşmelerinin insan hakları belgeleri ile uyumu konusunun da tartışılabileceği ve etik bakımından en azından terimsel ve hukuksal anlamda olsa bile sorunlu alanların olabileceği bilinmelidir.

Etik İlkeler'deki 12 maddenin her birinde topluluk katılımına dair göndermeler bulunmaktadır. Bazı maddeleri Uygulama Yönergesi ve Sözleşme'nin ilgili maddeleri kapsamında katılıma dair bilenenlerin daha detaylı aktarımı niteliğindeyken bazı maddeler ise yeni bir perspektiften bakma imkânı sunmaktadır. Jacobs'a göre örneğin Etik İlkeler'in 4. maddesinde geçen "sürekli" kelimesi bir yeniliktir ve koruma planları ve önlemlerinin uygulanmasında yapılan güncellemelerde topluluktan alınan rızanın da yenilenmesi gerektiği anlamına gelir (Jacobs, 2016:79). Etik İlkelerin 7. maddesi de SOKÜM'ü yaratan topluluk, grup ve bireylerin unsurun çeşitli alanlarda kullanımından ortaya çıkan maddi ve manevi çıkarlardan faydalanmasını söylemektedir. Bu maddeyi 2005 KİFAÇ Sözleşmesiyle birlikte yorumlamak da mümkündür. KİFAÇ Sözleşmesi de somut olmayan kültürel mirasın

birçok sektörde kullanımından onu üreten topluluk, grup ve bireylerin de fayda sağlamasını öngörmektedir. Etik İlkler'in 9. maddesi "topluluklar, gruplar, yerel, ulusal ve uluslararası örgütler ve bireyler, somut olmayan kültürel mirasın veya onu uygulayan toplulukların yaşayabilirliğini etkileyebilecek herhangi bir eylemin doğrudan ve dolaylı, kısa vadeli ve uzun vadeli, potansiyel ve kesin etkilerini dikkatle değerlendirmelidir" demektedir. Bu maddeyi başka bir bakış açısıyla her koruma plan ve programının unsurun korunmasına hizmet etmeyebileceği gerçeğiyle değerlendirmek mümkündür. Bu etik ilkenin aynı zamanda 2003 Sözleşmesi'nin kendisi için de sorgulanması gerekir. Sözleşme'nin özellikle de Listeler üzerinden yaptığı ilanların o unsurun ve o unsuru yaşatan topluluk, grup ve bireylerin yaşayabilirliğine her zaman olumlu hizmet ettiğini söylemek iyimser bir yaklaşımdır. Bu durumu Evrim Ölçer Özünel'in verdiği bir örnek üzerinden görmek de mümkündür. Ölçer Özünel, 2016 yılında (11. COM) TL'ye İspanya adına kaydedilen Valencia Fallas Festivali'nin geçmişteki ritüelistik anlamını yitirdiğini ve tamamıyla ticari ve turistik bir eğlence biçimine dönüştüğünü söyler. Festivalin önemli bürokrat ve politikacıların katılımıyla resmî bir protokolle başlatıldığını, doğa ve evrene zarar veren havai fişekler, yapay renklendiriciler vb. pek çok uygulamanın festival sırasında kullanıldığını söyleyen Özünel, festivaldeki güvenlik bariyerlerinin protokol, halk, turist ve sözde miras taşıyıcılarını keskin sınırlarla birbirinden ayırdığında bahseder. Bu keskin sınırlar ve protokol uygulamalarının köklerini eski üreme ritüellerinden alan bu festivalin korunmasını, kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve sürdürülebilir kalkınmaya hizmet etmesini imkânsız hâle getirdiğinden söz eder (Ölçer Özünel, 2017b:357-358). Bu anlamda bir unsurun miras ilan edilmesinin topluluğun katılımını her zaman olumlu etkilemeyeceği ve mirasın taşıyıcılarının sınırların dışında kalabileceği bilinmelidir. Bu bağlamda Sözleşme'nin Etik İlkelerinin 9. Maddesinin kimi zaman Sözleşme süreçleri için de sorulması gerektiği ve Listelere bir unsurun eklenmesinin tıpkı 9. ilkede bahsedildiği gibi topluluğun ve unsurun yaşamasına dair etkilerinin araştırılması gerekmektedir. Listelerin yarattığı etki 2006 yılında Japonya'da yapılan uzmanlar toplantısında[36] da gündeme gelmiştir. Uzmanlar, uluslararası listeleme sisteminin, somut olmayan kültürel mirasın tekrarlayan ve statik bir ansiklopedisi hâline gelmemesi gerektiğine karar vererek hem ulusal hem de uluslararası düzeyde Listelere kayıt için süre kısıtlamaları dâhil olmak üzere çeşitli önemler önermişlerdir (2006:12). Nitekim sonraki yıllarda Komite de bu talebe uymuş ve

[36] Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention 13-15 March 2006, Tokyo, Japan, http://www.accu.or.jp/ich/en/pdf/b2006Expert.pdf

Listelere kayıt için sınırlamalar getirmiştir. Konuyla ilgili benzer bir eleştiri de UNESCO'nun 2013 yılında SOKÜM Sözleşmesi için hazırladığı "Evaluation of UNESCO's Standard-setting Work of the Culture Sector - Part I 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Final Report" isimli İç Denetim Raporunda geçmiştir. Raporun "Temsilî Listenin Zorlukları" başlıklı kısmında Alt Organ'ın (bundan sonra AO denilecektir) bazı unsurların TL'ye kayıt için kriterleri sağlayamadığını söylediğini ancak buna karşın Hükûmetlerarası Komitenin bu aday unsurları yeterli görerek Listeye kaydettiği ve bunun da Sözleşme'nin Listelerine olan güvenin sorgulanmasına ve gittikçe siyasallaşan diğer Sözleşmelerin Listeleriyle bir karşılaştırma yapılmasına neden olduğu belirtilir. Raporun devamında ise Listelere kayıt için çok fazla talebin olması nedeniyle bunun artık bir koruma aracından uzaklaşarak kendi kendinin sonunu getiren bir şekle büründüğünden bahsedilir (2013:50,51). Sözleşme'nin çeşitli raporlarında dile getirilen tüm bu eleştiriler aslında Etik İlkeler'de de merkezi bir role bürünen topluluk katılımının kimi zaman Sözleşme'nin yönetim yapısından kaynaklı rekabetçi bir ortamda görmezden gelindiği veya bir amaç olmaktan çıkarak sadece gerçekleştirilmesi gereken bir araca dönüştüğü söylenebilir. Sözleşme'nin kendi yönetim yapısına dair getirdiği eleştiriler de son derece önemlidir. Ahmet Cevizci *Uygulamalı Etik* adlı kitabında uygulamalı etiğin de meslek etiği ve problemler etiği olmak üzere ikiye ayrıldığını, her iki formuyla da teoriği pratiğe bağlamaya, pratiği teori yoluyla anlamlandırıp düzenlemeye dönük girişimler olarak karşımıza çıktığını söylemiştir (Cevizci 2013: 26). Cevizci'nin söylediklerinden hareketle Sözleşme'nin etik konusunda söylediklerinin bir teori olduğu ancak uygulama etiği aşamasında sorunların ortaya çıktığı ve bunun henüz Taraf Devletlerin uygulamalarından önce Sözleşme'nin kendi yönetim yapısından başladığını söylemek mümkündür.

Etik İlkeler'de dikkat çeken bir başka nokta ise bağlamsızlaştırma, metalaştırma, yanlış temsil kelimelerinin kullanıldığı 10 numaralı ilkedir. Bu ilkeye göre topluluklar, gruplar ve uygun durumlarda bireyler bu tür tehditlerin belirlenmesinde ve nasıl önleneceğine karar vermede önemli rol oynamalıdır. Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde farkındalıkla ilgili 102. maddesinde benzer kaygılardan söz edilmektedir. Yönerge'ye göre farkındalık çalışmaları yapılırken söz konusu SOKÜM unsurlarını bağlamdan çıkarmak veya doğallığından uzaklaştırmamak, toplulukları, grupları veya bireylerin imajlarına zarar vermemek, herhangi bir siyasi, sosyal, etnik, dinî, dilbilimsel veya cinsiyet temelli ayrımcılıkta bulunmamak ve ilgili somut olmayan kültürel mirasın riske girmesine neden olabilecek aşırı ticarileşmeye veya sürdürülemez turizme yol açmamak

gerekir (ICH-Operational_Directives-7.GA, 2018: 20). Etik İlkeler'deki 10. madde ile çok benzeyen Yönerge'deki bu maddelerin uygulanması kimi zaman zor olabilmektedir. Çünkü aşırı ticarileşme ve sürdürülemez turizme ya da bağlamsızlaştırmaya bazen topluluğun yaptığı uygulamalar neden olabilir ve topluluk bunu kendi tercih etmiş olabilir. Örneğin Moğolistan adına 2009 yılında AKL'ye kaydedilen "Mongol Biyelgee, Mongolian traditional folk dance" isimli unsurla ilgili Moğolistan'ın 2014 yılında sunduğu periyodik raporda[37], son 50 yıldır bu mirasın çobanların evlerinden konser salonlarına taşındığı ve bu mirasın bağlamında gelenek ve görenekleriyle birlikte icra edilmesinin desteklenmesi gerektiği böylelikle mirasın saygın konumuna geri döneceği söylenmektedir. Raporda bu mirasın çağımız şartlarına göre durmadan yenilendiği kabul edilmekle beraber köklere olan bağlılığın önemli olduğu ve her iki ortamda da korumanın gerçekleşebileceği söylenmektedir (2014:4). Moğolistan raporundan anlaşılacağı üzere bir dans ritüeli 50 yıl gibi uzun sayılacak bir süreçte kendi bağlamını terk ederek konser salonlarına geçiş sağlamıştır. Elbette bu geçiş yine topluluğun arzusu ile zamanın şartlarının getirdiği bir dönüşümü ifade ediyor olabilir. Bu durumda unsurun yaşadığı yeni bağlamın yerine onu tekrar eski bağlamına taşımaya çalışmak ve bunun saygınlığı artırdığını düşünmek de aslında bir başka bağlamsızlaştırma örneğidir. Nitekim Moğolistan unsurun her iki bağlamında da yaşamasını önemli görürken eski bağlama kökle ilişkili ve saygın bir temsil yüklemektedir. Bu durumda bağlamsızlaştırmayı kimi zaman Taraf Devletlerin otantiklik ve eşsizlik arayışlarının sonuçlarında aramak gerekir. Ayrıca topluluğun yıllar içinde kendi isteğiyle karar verdiği unsurun dönüşüm ve değişim süreçlerine ket vurmak SOKÜM'ün dinamik yapısıyla da çelişir. Bu durum aslında Etik İlkeler'in 8. maddesiyle de tezat oluşturmaktadır. 8. maddede SOKÜM'ün dinamik ve canlı doğasına saygı gösterilmesi gerektiği ve özgünlük ve münhasırlık gibi kaygıların bunu engellememesi gerektiği söylenmektedir. Moğolistan örneğinden hareketle kimi zaman otantik ve saygın bir öz arayışı Sözleşme'nin Etik İlkeler'inin 8. ve 10. maddelerini boşa çıkarmaktadır.

10. ilkede geçen önemli ifadelerden biri de bağlamsızlaştırma, metalaşma ve yanlış temsil dâhil olmak üzere somut olmayan kültürel miraslarına neyin tehdit oluşturduğunun belirlenmesinde topluluk, grup ve bireylerin önemli bir rol oynamasıdır. Bu bakımdan bir unsurun metalaştığı ya da bağlamından koparıldığı veya aşırı turistifikasyona uğradığına karar verenler arasında topluluğun kendisinin de olması beklenmelidir. Bu durumu iki örnek

[37] Moğolistan'ın "Mongol Biyelgee, Mongolian traditional folk dance" isimli unsur kapsamında sunduğu periyodik raporun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/5b-periodic-reporting-usl-00708

üzerinden kıyaslamak yerinde olacaktır. Birinci örnek Çin tarafından 2009 yılında AKL'ye kaydettirilen "Traditional Li textile techniques: spinning, dyeing, weaving and embroidering" isimli unsurdur. Bu unsur hakkında Çin tarafından 2016 yılında sunulan raporda[38] son yıllarda, gerekli dokuma ve nakış becerisine sahip kadınların sayısının giderek azaldığı ve Li tekstil tekniklerinin yaşayabilirliğinin risk altında olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca geleneksel kostümlerin düğünler, cenaze törenleri ve festivaller gibi önemli törenlerin yanı sıra ticarileşmeden ve homojonize bir tüketimden etkilenen satış odaklı bir üretim süreci sırasında kullanılmasının bir sonucu olarak Li halkının yaşam tarzında büyük bir değişiklik olduğu belirtilmektedir (2016:5). Satış odaklı üretim sürecinin yani metalaşma ya da başka bir deyişle ticarileşmenin unsurun yaşamına verdiği zarar Taraf Devletin raporuna da yansımıştır. Öte yandan başka bir örnekte ise ürünün ticarileşmesinin belki de yaşayabilirliğine fayda sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu örnek ise Birleşik Arap Emirlikleri adına 2011 yılında AKL'ye kaydedilen "Al Sadu, traditional weaving skills in the United Arab Emirates" isimli unsurdur. Unsur hakkında 2015 yılında Komiteye sunulan periyodik raporda[39] unsurun Listeye girmesinden sonra durumunun düzelmeye başladığını ancak birçok uygulayıcının daha kazançlı mesleklere geçtiğini ve Bedevi yaşam tarzında giderek artan düşüşün unsura olan talebi azalttığı vurgulanmaktadır. Ayrıca raporda deve yarışları, at yarışları ve turizm gibi yeni pazarlar bulmanın unsurun yaşayabilirliğine katkı sağlayacağı söylenmektedir (2015: 5). İki farklı ülkeden verilen bu örnekler kıyaslandığında Çin örneğinde ticarileşmenin unsurun yaşayabilirliğine zarar verdiği Birleşik Arap Emirlikleri örneğinde ise ürünün yaşayabilirliği için turizm de dâhil yeni pazarların bulunmasının önemli olduğu söylenmektedir. Bu kapsamda ticarileşme veya metalaşma kavramının belirlenmesinde hangi gerekçelerin kullanıldığı ve Komitenin bunu neye göre yorumladığı tartışma konusudur. 10. ilkeye göre bunu belirlemesi gereken kesimlerden biri topluluğun kendisidir, bahsi geçen her iki ülke de raporlarında STK'ları ve diğer ilgili toplulukları rapor hazırlama süreçlerine dâhil ettiklerini söylemişlerdir. Ancak bunun hangi şekilde gerçekleştiği ve Çin topluluğu için satış odaklı üretim sürecinin unsura zarar verdiği ya da unsurun yaşaması için yeni pazarlar bulunması gerektiği fikrinin Birleşik Arap Emirlikleri'nde hangi aşamalardan geçtiği ve topluluğun görüşlerini yansıtıp yansıtmadığı

[38] Çin tarafından "Traditional Li textile techniques: spinning, dyeing, weaving and embroidering" isimli unsur kapsamında 2016 yılında sunulan ve 2017 yılında 12. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında değerlendirilen raporun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/8c-periodic-reporting-usl-00922

[39] Birleşik Arap Emirlikleri tarafından "Al Sadu, traditional weaving skills in the United Arab Emirates" isimli unsur kapsamında 2015 yılında sunulan ve 2016 yılında 11. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında değerlendirilen raporun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/9b-periodic-reporting-usl-00858

tartışmalıdır. Dolayısıyla ticarileşme, metalaştırma, bağlamından koparma ve turistifikasyonla ilgili Sözleşme'nin Etik İlkleri ve Uygulama Yönergesi'ndeki maddelerinin uygulanabilirliğinin Taraf Devletlerin bakış açısına göre farklı yorumlandığı görülmektedir. Ticarileşme, turistifikasyon ve bağlamsızlaştırmayla ilgili konularda sınırları belirlemek çoğu zaman oldukça zordur. Yukarıdaki iki örnekte görüleceği üzere ticarileşme veya turizm bazen faydalı bazen de zararlı olabilir. Bir topluluğun bir unsuru kendi kendine üreterek ticari fayda ve kazanç sağladığı durumları ticarileştirme olarak yorumlamak yerine topluluğun üretim alanlarından uzaklaştırıldığı ve topluluğun kültürel ifadelerinin unsurdan ayrıştırıldığı seri üretim mekanizmalarını ticarileşme olarak yorumlamak daha uygun olabilir. Nitekim Uygulama Yönergesi'nin 116. maddesinde benzer ifadeler kullanılmaktadır:

> "Belirli somut olmayan kültürel miras biçimlerinden ortaya çıkabilen ticari faaliyetler ve somut olmayan kültürel mirasa ilişkin kültürel mal ve hizmetlerdeki ticaret, bu mirasın önemi hakkında farkındalık yaratabilir ve uygulayıcıları için gelir yaratabilir. Mirası taşıyan ve uygulayan, yerel ekonomiyi geliştiren ve sosyal uyuma katkıda bulunan toplulukların yaşam standartlarının iyileştirilmesine katkıda bulunabilirler. Bununla birlikte, bu faaliyetler ve ticaret, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini tehdit etmemeli ve ilgili toplulukların birincil yararlanıcılar olmalarını sağlamak için tüm uygun önlemler alınmalıdır. Bu tür faaliyetlerin, somut olmayan kültürel mirasın doğasını ve uygulanabilirliğini, özellikle de ritüellerin, sosyal uygulamaların veya doğa ve evren hakkındaki bilgilerin ortaya koyduğu somut olmayan kültürel mirası etkileyebileceğine özellikle dikkat edilmelidir (ICH-Operational_Directives-7.GA, 2018: 23).

Marc Jacobs, bahsi geçen makalesinde Aralık 2015'te Komiteye sunulan taslak kararda 10. ilkede bağlamsızlaştırma, metalaşma ve yanlış temsil yanında müzeifikasyon (museification) kelimesinin de kullanıldığını ancak sonradan bu kelimenin karardan çıkarıldığını hatta bu kelime nedeniyle ICOMOS ve ICOM gibi kuruluşların kaybedildiğini söylemektedir (Jacobs, 2016: 83). Sözleşme'nin Etik İlkeler'inde ve Yönergesi'nde müze faaliyetlerine yönelik olumsuz bir tavır olmasa da müzeifikasyonun da tıpkı metalaşma, bağlamsızlaştırma ve yanlış temsil gibi algılanacak hassas bir alan olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak birçok ülkede SOKÜM'le ilgili koruma programlarının yürütücüsü konumunda ulusal müzeler bulunmaktadır yanı sıra müzecilik faaliyetlerini bağlamsızlaştırma olarak yorumlayan bir kesim de bulunmaktadır. Müzecilik konusunda bu tartışma aslında müzecilik alanının SOKÜM unsurlarını gündeme almaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. SOKÜM Sözleşmesi'ne kadar müze tanımı daha çok somut miras odaklıyken SOKÜM Sözleşmesi ile tanımlamalar değişmiştir. Uluslararası Müze Konseyi (ICOM), 8 Ekim 2004 tarihinde Seul'de 21. Genel Konferansını gerçekleştirmiştir. Bu

toplantıda ICOM "Somut olmayan kültürel mirasın inkâr edilemez önemini ve kültürel çeşitliliğin korunmasındaki rolünü göz önüne alarak" ifadesini kullandıktan sonra SOKÜM'ün müzecilik alanındaki yerine ve alınacak önlemlere dair 10 Maddelik bir "Somut Olmayan Kültürel Mirasa İlişkin ICOM Seul Deklarasyonu" yayımlamıştır[40] (2004:2). Bu deklarasyonun ardından 2007 yılında Viyana'da gerçekleştirilen 22. Genel Konferansında ICOM müze tanımını değiştirmiştir: "Toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde olan, topluma açık, araştırma, eğitim ve eğlence amaçlarıyla insanlık ve çevresi hakkındaki somut ve somut olmayan kültür varlıklarını toplayan, koruyan, iletişimini yapan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, sürekli kurumlardır" (2007).[41] Ceren Karadeniz ve Ezgi Özdemir de "Hangi Müze? Müzecilikte Değişim ve Yenimüzebilim" başlıklı yazılarında 2000'li yıllardan itibaren müzelerin ele aldığı temaların değiştiğini ve nesneyi korumaya odaklanan müzelerin daha sosyal ve kültürel odaklı çalışmaya başladıklarını ve katılımcı bir yaklaşıma büründüklerini söylemektedirler (Karadeniz ve Özdemir, 2018:158). Müzelerin kendilerini değiştirmelerine karşın sergi ve canlandırma odaklı çalışmaları nedeniyle SOKÜM'ün sürekli yenilenen ve topluluk içinde yaşayan doğası ile uyuşmazlığı ve bunun bazen bağlamından koparmak olarak yorumlanması müzecilik ve SOKÜM tartışmalarının sonlanmayacağına işarettir. Taslak Etik İlkeler'in müzeifikasyona işaret etmesi aslında bu tartışmaların doğurduğu bir sonuçtur. Ancak Sözleşme'nin uygulanmasında müzelerin rolünün inkâr edilemeyeceği gerçeği baskın gelmiştir. Nitekim Uygulama Yönergesi'nin 108. maddesi de müze faaliyetlerinin SOKÜM'ün korunmasına yönelik farkındalığı arttırmaya katkısı olduğundan söz etmektedir ve müzede gerçekleştirilecek her türlü etkinlik ve faaliyete topluluk katılımının sağlanmasını önermektedir.

Her ülkede etik değer ve ilkelerin değiştiği ve bu yerel etik değerlerle evrensel değerlerin ne derece örtüştüğü de tartışılması gereken konulardan biridir. Bu durumu Chiara Bortolotto'nun "UNESCO and Heritage Self-Determination" isimli makalesinde geçen bir örnek üzerinden yorumlamak geçmektedir. Bortolotto, 2011 yılında Bali'de gerçekleştirilen 6. Komite Toplantısında Peru tarafından AKL'ye aday gösterilen "Eshuva" adlı unsurun dosyasında topluluk katılımının bir göstergesi ve topluluğun rızası olarak çoğu kişinin "etnografik eşya" olarak tanımlayacağı ahşap ve tüylerden yapılmış bir Huachipaire okunun Komiteye sunulduğunu söylemektedir. Peru yetkililerine göre Eshuva şarkı söyleme

[40] Somut Olmayan Kültürel Mirasa İlişkin ICOM Seul Deklarasyonu'nun ayrıntıları için "Resolutions Adopted By Icom's 21st General Assembly" belgesine bkz. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMs-Resolutions_2004_Eng.pdf

[41] ICOM'un müze tanımı için bkz. https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/

geleneğinin yalnızca 12 temsilcisi kalmıştır ve bu ok Eshuva ritüeline başlarken kullanılan, şifa verdiğine inanılan bir ritüelin parçasıdır ve ilgili topluluk bu oku irade ve bağlılığın gösteresi, bir iyi niyet temsili olarak göndermiştir. Topluluğun katılımının bir taahhüdü olarak sunulan bu ok Komite toplantısında tartışmalara neden olmuş ve bazı ülkeler bunun topluluk katılımı için gerekli olan şartı sağladığını bazıları ise sağlamadığını bildirmiştir. Danışma Organı da Peru dosyasının topluluk katılımıyla ilgili şartı yerine getiremediğini söylemiştir. Uzun süren tartışmaların ardından Eshuva isimli unsur Peru adına AKL'ye kaydedilmiştir (Bortolotto, 2015:253, 262). UNESCO'nun aday dosyası için belirlediği katılım kriterini kendi kültürel değer ve ifade biçimiyle yorumlayan topluluk, grup ve bireyler olması durumunda ne olacağı konusu belirsizdir. Bu durum da Etik İlkeler'in ikincisi olan "somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini garanti altında almak için topluluklara, gruplara ve kimi durumlarda bireylere uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgi ve becerileri devam ettirme hakkı tanınmalı ve buna saygı gösterilmelidir" ilkesinin henüz aday dosyalarının sunumunda dahi önemsiz hâle gelebileceği ve topluluğun kendini ifade etmesine izin verilemeyebileceği söylenebilir. Diğer yandan da yerel ifade biçimleri ile evrensel yazılı normların her zaman aynı dili konuşamayacağını bu örnek göstermektedir. Nitekim 2015'teki 10. Komite Toplantısı esnasında gerçekleştirilen STK Forum Toplantısının sonuç raporunda[42] etik ilkelerin bağlamının önemli olduğu ve kültürel olarak farklı etik ilkelerin olabileceği söylenmiştir. Bu dikkatin sivil toplumu temsil eden STK Forum'dan gelmesi son derece önemlidir. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesi'nin Etik İlkeler'inin yerel etik değerler ile uyumu konusunun tahlil edilmesi gerekir.

Sonuç olarak Etik İlkeler aslında Sözleşme'de ve fazlasıyla ayrıntılı bir biçimde Uygulama Yönergesi'nde katılımla ilgili aktarılanları tamamlayan ve Sözleşme'nin katılımla ilgili görünürlüğünü arttırmaya yardım eden bir metindir. Sözleşme'nin insanı merkeze alan yapısını 12 ilke ile özetleyen bu metnin SOKÜM'ün korunmasında evrensel ilkeleri özetleyen yazılı bir değerler bütünü olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sözleşme'nin kazandığı deneyimler neticesinde imzalanmasından yıllar sonra ortaya çıkan bu metnin ilerleyen zamanlarda geçireceği değişim veya eklemelerin de bu tartışmalara dâhil edilmesi gerekmektedir. Elbette Sözleşme'nin tıpkı meslek etiklerinde olduğu gibi kendi iç yönetim organizasyonu ve değerlendirme yöntemine dair de bir etik ilkeler oluşturması gerekmektedir. Bu konuda STK Forum'un 2018 yılında Mauritius'da gerçekleştirdiği

[42] 2015 yılında yapılan STK Forum Toplantısında alınan kararların ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/10COM-Windhoek-NGO-Statement-English.pdf

toplantısının sonuç raporunda[43] yer alan etikle ilgili fikirleri dikkate alınabilir. Sonuç raporuna göre bir etik eylem planı hazırlandığı ve STK Forum Yürütme Kurulu üyeleri için de uyulması gereken bir etik ilke hazırlığı içinde olunduğu söylenmiştir. Tıpkı STK Forum'un kendi iç işleyişine dair oluşturmaya çalıştığı etik ilkeler gibi topluluk, grup veya bireylerle ilgili alınan kararların, unsurlarla ilgili Komitenin değerlendirmelerinin ve Sözleşme'nin yönetim organlarının da etik ilkelere göre şekillenmesi başka bir gerekliliktir.

3.4. Yerel ve Ulusal Envanter Sistemleri ve Katılım

Bu bölümde SOKÜM Sözleşmesi'nin önemli koruma ayaklarından biri olan envanter oluşturma süreçlerinde katılım konusunun nasıl gerçekleştiği analiz edilmiştir. Sözleşme'de ve Uygulama Yönergesi'nde envanter oluşturma süreçlerinde topluluk katılımının son derece önemli olduğuna dair maddeler vardır. Ancak uygulama aşamasında çıkan sorunlar ve bu durumun UNESCO raporlarına yansıması istenilen sonuçların kimi zaman elde edilemediğini göstermektedir. Ayrıca UNESCO SOKÜM internet sitesinde yer alan Listelere kayıtlı unsurlara ait video, fotoğraf ve belgelerin de uluslararası envanter kapsamında değerlendirilebileceği ve bu multimedya ürünlerinin güncelliği ve topluluk katılımı sorunu irdelenecektir.

SOKÜM Sözleşmesi "koruma" terimini, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma; kimlik saptaması yapma, belgeleme, araştırma, muhafaza etme, koruma, geliştirme, güçlendirme ve okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması olarak açıklamaktadır (2005:164). Bu anlamda Sözleşme'nin koruma ile klasik muhafaza etme anlayışının yanında unsurun yeniden canlanmasını ve geliştirilmesini de sağlamayı hedeflediği görülmektedir. Bu amacın önemli bir parçası da envanter oluşturma süreçleridir. Sözleşme'nin 12. maddesi "Envanterler" başlığını taşımakta ve 1. paragrafında "her Taraf Devlet, korumak için tespit amacıyla kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın bir veya daha fazla envanterini, kendi durumuna uygun olacak biçimde hazırlar. Bu envanterler düzenli olarak güncelleştirilir" (2005:167) ifadesi geçmektedir. Bu anlamda Sözleşme'nin genel "teşvik edecektir, cesaretlendirecektir" gibi yumuşak geçişli dili dışında bu maddede özellikle bir zorunluluktan bahsedildiği görülmektedir. Nitekim hem AKL'ye hem de TL'ye bir unsurun kaydedilmesi için gerekli şartlardan biri de envanterlerin oluşturulması ve düzenli olarak güncellenmesidir. Envanterlerin SOKÜM'ün değişen

[43] 2018 yılındaki STK Forum Toplantısının sonuç raporunun ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/ich-ngo-forum-statement-13-com/

yapısına uygun olarak güncellenmesinin istenmesi Sözleşme'nin envanter konusundaki yaklaşımının da insan odaklı olmasını göstermektedir. Bu madde Sözleşme'nin 11. maddesindeki "2. maddenin 3. fıkrasında belirtilen koruma önlemleri arasından, kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın çeşitli öğelerini grupların, toplulukların ve ilgili hükûmet dışı kuruluşların katılımıyla, belirleyecek ve tanımlayacaktır" (2005:167) ifadesi ile uyumludur. Her Taraf Devletin kendi toprakları üzerinde bulunan SOKÜM unsurlarını ilgili topluluk, grup ve bireylerin ve STK'ların katılımı ile oluşturması istenmektedir. Dolayısıyla Sözleşme'nin insan odaklı yaklaşımı envanter oluşturma süreçlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Sözleşme envanterlerin oluşturulmasında topluluk, grup ve bireyler ile STK'lar ve hükûmetlerin ortak hareket ettiği bir plan öngörmektedir.

Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde de SOKÜM unsurlarının envanterinin oluşturulmasına değinilmektedir. Uygulama Yönergesi'nin 1. Bölümü'nde AKL'ye (U.5 kriteri) bir unsurun kaydedilebilmesi için gerekli kriterlerden biri de teklif edilen unsurun ilgili taraf devletin kendi toprakları üzerinde bulunan bir envantere kayıtlı olması şartıdır. Aynı kriter TL'ye (R.5 kriteri) bir unsurun kaydedilmesi söz konusu olduğunda da geçerlidir. Uygulama Yönergesi'nin "Sözleşmenin Uygulanmasında Katılım" başlıklı 3. Bölümü'nde Taraf Devletler, envanter oluşturmada, "toplulukların, grupların ve uygun olduğu durumlarda bireylerin yanı sıra uzmanların, uzmanlık merkezlerinin ve araştırma enstitülerinin katılımlarını kolaylaştırmak için bir danışma organı veya bir koordinasyon mekanizması oluşturmaya teşvik edilir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:9) denilmektedir. Sözleşme'nin Etik İlkeler isimli destekleyici metninde de doğrudan envanter ile ilişki kurulabilecek üç maddesi vardır:

> "Etik İlke 1: Topluluklar, gruplar ve uygun olan durumlarda bireyler kendi somut olmayan kültürel miraslarının korunmasında birincil role sahip olmalıdır.
>
> Etik İlke 2: Toplulukların, grupların ve uygun olan durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini sağlamak için gereken uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgileri ve becerileri kullanma hakkı tanınmalı ve saygı gösterilmelidir.
>
> Etik İlke 8: Somut olmayan kültürel mirasın dinamik ve canlı doğasına sürekli saygı gösterilmelidir. Otantiklik ve münhasırlık, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kaygı ve engeller oluşturmamalıdır".[44]

UNESCO'nun SOKÜM internet sitesinde Koruma isimli menü altında "Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri" başlıklı bir sekme yer almaktadır. Bu sekmede Sözleşme'nin yukarıda bahsi geçen envanter ve katılımla ilişkili maddelerine değinilerek

[44] Etik İlkeler için bkz. https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866

envanterlemenin yerel toplulukları, hükûmetleri ve STK'ları içeren yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya bir süreç olması gerektiğinden söz edilir ve aşağıdaki önemlerin alınmasına dair prosedürlerin geliştirilmesi Taraf Devletlere önerilir:

> "Toplulukların, grupların ve onların temsilcilerinin doğru tanımlanması;
>
> Yalnızca topluluklar veya gruplar tarafından tanınan somut olmayan kültürel mirasın envanterinin oluşturulması;
>
> Toplulukların veya grupların özgür, önceden ve bilgilendirilmiş onayının envanter için alınması;
>
> Topluluk üyesi olmayan kişileri dâhil ederken toplulukların rızasını almak;
>
> Somut olmayan kültürel mirasa erişim konusunda geleneksel uygulamalara saygı göstermek;
>
> Yerel veya bölgesel yönetimleri aktif olarak dâhil etmek;
>
> Dünya çapındaki iyi uygulamalardan alınan derslerin göz önünde bulundurması gerektiği bir etik kuralı benimsemek ve takip etmek"[45]

Sözleşme ve Uygulama Yönergesi'nde ve de Etik İlkeler'deki ilgili maddelerle uyumlu olan bu önlemlerde birinci maddenin envanter oluşturulurken ilgili topluluk ve grupların temsilcilerinin doğru tanımlanması gerektiğine vurgu yapması son derece önemlidir. Ancak bu tespitin hangi kriterlere ve neye göre yapılabileceği ise muğlak bir konudur. Ayrıca topluluk üyesi olmayan kişilerin katılımının da topluluk iznine tabi olmasının istenmesi de envanter sürecinde topluluğun katılımının aday dosyası ya da periyodik rapor hazırlama süreçlerinde olduğundan daha önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Bu bağlamda hem Sözleşme ve Uygulama Yönergesi hem de yukarıda bahsi geçen önlemler ışığında Sözleşme'nin envanter konusunda yaklaşımının iki noktaya odaklandığı görülmektedir. Öncelikle bir unsurun listelere kaydı için kriter olarak kendi toprağı üzerindeki envantere kayıtlı olması, ikincisi ise Sözleşme'nin katılım konusunda taraf devletlerden oluşturmasını istediği topluluk, grup veya birey, uzmanlar, uzmanlık merkezleri ve araştırma enstitülerinin yer aldığı bir koordinasyon mekanizmasının envanter oluşturmada da aktif rolünü vurgulamasıdır. Bu noktada Sözleşme'nin envanter oluşturmada sadece hükûmetleri değil aynı zamanda topluluk, grup ve bireyler ile uzmanlar ve uzmanlık merkezleri ve araştırma enstitülerinin katılımını da önemsediği görülmektedir. Öncelikle sorulması gereken soru aday dosyalarının sunumunda hükûmetler tarafından oluşturulan envanterler dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşunun oluşturduğu envanter sisteminin kabul edilip edilmediğidir? Bu sorunun cevabı da yine UNSECO internet sitesindeki ilgili sekmede verilmiştir. Örnek envanter uygulamalarının anlatıldığı kısımda Filipinler'deki

[45] Ayrıntılar için bkz. https://ich.unesco.org/en/tradition-bearers-and-practitioners-00259

topluluk tabanlı envanter sisteminden söz edilmiştir. Filipinler'deki Subanen isimli bir topluluk 2003-2004 yıllarında kendileri için değerli tıbbi, tarımsal, dinsel ve ekonomik değeri olan ve atalarının da kullandığı bitkiler hakkında bir envanter oluşturmuşlardır. Bu topluluk temelli envanter oluşturulurken uzman kuruluşlardan yardım istendiği ve genç topluluk üyelerinin yaşlı topluluk üyelerinin bilgi ve deneyimlerini kullanarak söz konusu bitkileri multimedya formatında belgelemiş ve bir envanter oluşturmuşlardır.[46] Filipinler'deki bu örnekten hareketle tamamen topluluk tarafından veya bir STK tarafından oluşturulmuş envanter sistemlerinin de devletlerin oluşturduğu envanter sistemleri yanında önemli ve değerli olduğu ve UNESCO tarafından kabul edildiği bilinmelidir. Nitekim Uygulama Yönergesi'nin 109. maddesi "araştırma enstitüleri, uzmanlık merkezleri, müzeler, arşivler, kütüphaneler, dokümantasyon merkezleri ve benzeri kuruluşlar somut olmayan kültürel mirasa ilişkin verilerin toplanmasında, belgelenmesinde, arşivlenmesinde ve muhafaza edilmesinde, ayrıca önemi hakkında bilgi sağlamada ve arttırmada önemli bir rol oynamaktadırlar" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:22) demekte ve hükûmet dışında oluşturulacak planları önemsemektedir. Envanter sisteminin bu anlamda aslında SOKÜM Sözleşmesi'nin topluluk katılımını en fazla önemseyen ve değer veren alanlarından olduğu söylenebilir.

UNESCO SOKÜM internet sitesinde envantere ayrılan özel sekmede envanter hazırlama sürecinde yardımcı olması amacıyla "Guidance Note on Inventorying Intangible Cultural Heritage" isimli bir rehber[47] hazırlanmıştır. Bu rehberin amacının Taraf Devletlere, STK'lara ve topluluklara envanter hazırlama sürecinde rehberlik etmek olduğu giriş kısmında belirtilmiştir. Rehberin 2017 versiyonunda Taraf Devletlerin kendi ülkelerinin şartlarına göre envanter hazırlamakta özgür oldukları ve buna envanterlerin sayısı, tasarımı, dâhil edilme kriterleri ve aynı zamanda toplukların, grupların ve bireylerin tanımlanma biçimlerinin de dâhil olduğu söylenmektedir (2017:3). Bu anlamda Sözleşme'nin envanter sürecine topluluk katılımını önemsediği ancak bunun yol ve yönteminin nasıl olacağı konusu ülkelerin kendi şartlarını da göz önünde tutarak Taraf Devletlere bırakmıştır. Bu konuda benzer bir yorum 2006 yılında Paris'te gerçekleştirilen envanterle ilgili uzmanlar toplantısında[48] ve 2006 yılında Tokyo'da gerçekleştirilen topluluk katılımıyla ilgili uzmanlar

[46] Filipinler'deki Subanen topluluğunun oluşturduğu envanterin detayları için bkz. https://ich.unesco.org/en/philippines-community-based-documentation-00261

[47] Envanter için hazırlanan Rehbere ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/guidance-note-on-inventorying-00966

[48] Dokümantasyon ve arşivle ilgili 2006 yılında Paris'te gerçekleştirilen uzmanlar toplantısının ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/00068-EN.pdf

toplantısında[49] dile getirilmiştir. Tokyo'daki uzmanlar toplantısının final raporunda envanter sürecinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlara değinilmiştir. Bu tavsiyelerin çoğu yukarıda bahsi geçen Rehber'deki tavsiyelerle uyumlu ve benzerdir. Rehber'de envanter sürecine katılımla ilgili aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

> "Topluluklar, gruplar veya uygun olan durumlarda ilgili bireylerden envanter işlemlerinin başlamasından önce ve bu süreç esnasında büyük kararlar almak için rızaları talep edilmelidir.
>
> İlgili toplulukların, grupların ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla tanımlanan somut olmayan kültürel miras unsurları sunulmalıdır.
>
> İlgili toplulukların, grupların ve bireylerin katılımıyla düzenli olarak güncellenmelidir.
>
> Somut olmayan kültürel mirasa erişim ile ilgili geleneksel uygulamalara saygı göstermelidir" (2017:3,4).

Sözleşme'de, Uygulama Yönergesi'nde, Etik İlkeler'de, UNESCO sitesinde yayınlanan Rehber'de ve farklı yıllarda yapılan uzmanlar toplantısında envanter oluşturulurken topluluğun tanımlama aşamasından başlayarak her adımda olması ve onların rızasının alınmasını ve envantere kayıt tamamlandıktan sonra güncelleme esnasında da yine topluluk katılımının olması gerektiği söylenmektedir. Ancak görünen ve birbiri ile uyumlu bu metinlere karşın özellikle de Listelere kayıt için gerekli şartlardan biri olan envanterin aday dosyalarda kimi zaman ihmal edildiği ya da sağlıklı bir biçimde yürütülemediği gözlemlenmektedir. Bu da özellikle DO'nun dosyalar hakkında sunduğu raporlardan anlaşılmaktadır. Örneğin, 2015 yılında 10. Hükûmetlerarası Komite Toplantısına DO tarafından sunulan raporda[50] envanterlerin güncellenmesi sorunundan bahsedilir. DO, yıllar önce envantere kaydedilen unsurların güncelliği konusunda Taraf Devletlerin gerekli açıklamaları yapamadığını veya çok az bilgi verdiklerini, güncelleme çalışmalarına toplulukların grupların ve bireylerin katılımının önemli olduğunu ancak Taraf Devletlerin bu konuda da yeterli bilgilendirmeyi yapamadıklarını söylemekte ve Hükûmetlerarası Komitenin talep edilen katılımı nasıl göstermeleri konusunda Taraf Devletlere gerekli yardımı sağlayacak yollar bulmasını tavsiye etmektedir (2015:18). Envanter güncellenmesi ve güncelleme esnasında gerekli katılımın sağlanması konusunda uygulama aşamasında sorunlar çıktığı anlaşılmaktadır. 2017 yılında yayınlanan envanterle ilgili Rehber'den önce

[49] "Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention" isimli 2006 yılında gerçekleştirilen toplantının ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/00034-EN.pdf

[50] 2015 yılında gerçekleştirilen 10. Hükûmetlerarası Komite Toplantısına sunulan Değerlendirme Organı raporunun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/10com

DO'nun envanter güncellemesi ve topluluk katılımıyla ilgili sorunlara sıklıkla değindiği ve Komiteden bu konuyla ilgili daha fazla açıklama yapılmasını beklediği görülmektedir.

Sözleşme'nin ve destek metinlerinin envanterle ilgili söz konusu yaklaşımlarını bazı örnekler üzerinden incelemek yerinde olacaktır. 2014 yılında Nijerya tarafından TL'ye aday gösterilen ve AO tarafından incelenen dosyadaki envanterle ilgili çelişkili bir durum bulunmaktadır. "The Ékpè 'leopard' initiation society" isimli unsur 2014 yılında yapılan 9. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında TL'ye kayıt için Nijerya tarafından sunulmuştur. AO, unsuru incelerken Nijerya'nın aday dosyasında da açıklama getirdiği ve envantere kayıt olduğuna dair kanıtlayıcı belgesini de sunduğu R5 kriterini karşıladığını ancak topluluk katılımını ilgilendiren R4 kriterini ise karşılamadığını söylemektedir. AO, bazı uygulayıcıların bir araştırma projesiyle ilişkilendirilmesine karşın unsurla ilgili topluluğun sınırlarının ve unsurun net bir tanımının bulunmaması nedeniyle topluluğun katılımının ve önceden alınmış rızalarının olduğunun gösterilemediğini bu nedenle R4 kriterinin yerine getirilemediğini söylemektedir (2014:50). Burada Sözleşme'nin uygulama aşamasında karşılaşılan iki çelişik durumdan söz etmek mümkündür. Birincisi yukarıda da bahsi geçen Sözleşme ve destek metinlerinde envanter oluşturulurken mutlaka topluluğun katılımının dikkate alınması ve onların önceden onaylarının alınmasına dair söylenen genel ilkenin, Nijerya dosyasında envanterle ilgili hazırlanan metinde bir cümle ile yazılmış olması ve AO'nun envanterin topluluk katılımı ile oluşturulduğuna ikna olarak R5 kriterinden dosyayı başarılı bulması ancak doğrudan topluluk katılımını ilgilendiren R4 kriteriyle ilgili dosyayı başarısız bulmasıdır. Başka bir deyişle envanterde topluluğun katılımını önemseyen Sözleşme aynı şekilde aday dosyalarının hazırlanması sürecinden başlayarak koruma plan ve programlarında da topluluğun katılımını önemsemektedir. Ancak AO'nun R5 kriteri için, Nijerya örneğinde olduğu gibi, envanter oluşturulma süreçlerine topluluk katılımının gerçekleştiğine ikna olma yeteneğinin çok daha kolay olduğu görülmektedir. AO, 2014 yılındaki değerlendirme raporunda bu kriterlerin ilişkisine de değinmiştir. AO, envanterde topluluk katılımı kanıtlarının bulunmamasına sık sık tesadüf edildiğini ve adaylığın hazırlanmasında topluluk katılımının R4 kriterine uyduğunu, envanterin tasarımında ve güncellenmesinde uygulayıcılar ile taşıyıcıların katılımının ise R.5 kriterinde istenenlerle uyuştuğunu bunun R4'ü karşılamayacağını hatırlatmıştır (2014:16). Aynı yıl Danışsal Organ (bundan sonra DAO denilecektir) tarafından hazırlanan değerlendirme raporunda[51] da bu

[51] Danışsal Organ tarafından Komitenin 9. Oturumuna sunulan raporun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/9com

konu geçmiştir. DAO adaylık sürecinde Taraf Devletlerin topluluk katılımı (U4 kriteri) ve envanter süreci (U.5 kriteri) arasındaki karışıklığı önlemeleri gerektiğine değinmiştir. Toplulukların bir envanter hazırlama sürecine katılmış olmaları, mutlaka aday dosyanın hazırlanması sürecine de katıldıkları anlamına gelmeyeceği söylenirken; bunların genellikle iki farklı zamanda meydana gelen iki farklı süreç olduğu ve envanterde yer alanların, mutlaka aday olan unsurla ilgili topluluğu oluşturanlar olması gerekmediği söylenmektedir (2014:7). DAO'nun değerlendirmesinden hareketle ayrı kriterler için topluluk katılımının illaki aynı topluluk tarafından gerçekleştirilmesinin gerekmediği anlaşılmaktadır. Bu durumda Taraf Devletlerin koruma ve envanterleme süreçlerinde farklı topluluklar ile iş birliği içinde süreci yürütmesinde bir sakıncanın olmadığı görülmektedir. Ancak topluluklar arasındaki koordinasyonun ve sınırların iyi yönetilmediği durumlarda bu durumun bazı sorunlara yol açabileceği de akla gelmelidir.

AO ve DAO'nun deneyimlerinden hareketle 2015 yılından itibaren görev alacak yeni kurulan DO'ya hem de dosya hazırlayacak olan Taraf Devletlere kılavuzluk etmesi amacıyla hazırlanan Aide-mémoire[52] isimli rehberin 2014 versiyonunda ise her bir kriterde farklı toplulukların olması konusunda şunlar söylenmektedir:

> "Organ, adaylığın giriş bölümünde tanımlanan toplulukla [bölüm C], bölüm 1'deki elementin tanımında, bölüm 2'deki uygulanabilirlik ve risklerin tanımında, kesinlikle 3. bölümdeki koruma önlemlerinde, topluluk katılımı ve beraberindeki 4. bölümdeki özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızanın eşlik eden kanıtlarında ve 5. bölümdeki envanter bilgilerinde ve belirli dosyalarda tutarlılık görmeye çalıştı ve her turda yeni veya farklı bir topluluğun çağrıldığı görülmüştür. Böyle bir aday gösterme kayıt kriterlerinin tam olarak karşılandığına dair ikna edici bir kanıt sunamamıştır" (2014: 20).

Bu ifadeden anlaşıldığı üzere aday formunda tanım kısmından başlayarak her bir bölümde farklı bir topluluktan bahsedilmesi ve topluluk katılımı ile envanter kısmında sunulan belgelerde ayrı ayrı toplulukların olmasının tutarlı ve ikna edici olamadığı söylenmektedir. Oysa ki yukarıda da bahsi geçen AO ve DAO'nun değerlendirmelerinde ise envanter sürecinde temas kurulan topluluk ile katılım kriterini karşılayan topluluğun aynı olmasının gerekmediği söylenmektedir. Bu anlamda Sözleşme'nin değerlendirme kurullarının özellikle topluluk katılımıyla ilgili tutarlılığının da sorgulanabilir olduğu akılda tutulmalıdır. Türkiye örneğinde ise KTB'den konuyla ilgili yetkili Ahmet Çakır'ın aktardığına göre aday dosyalarının hazırlanmasında R4 ve R5 kriterlerindeki ilgili topluluk,

[52] Hazırlanan kılavuz için bkz. Aide-mémoire – EN – 1 July 2014
https://ich.unesco.org › ICH-01-aide-mémoire-EN

grup veya STK'ların aynı kişiler olmasına özen gösterilmektedir (KK 3). Çakır'ın söylediklerinden hareketle Türkiye'nin sunduğu aday dosyaları incelendiğinde örneğin 2017 yılında AKL'ye kabul edilen Islık Dili isimli unsur için aday dosyanın ekinde sunulan envantere dair belgeler ve topluluk katılmıına dair destekleyici belgelere bakılabilir. Bu belgelerden envanter için sunulanda "başvurulan ilgili, topluluk, grup ve bireyler" başlığı altında Kuşdilini Yaşatma Kültür ve Turizm Derneği, Çanakçı Halk Eğitim Merkezi yazıldığı, envanter için sunulan kanıtlayıcı belgede ise bahsi geçen iki kuruluştan alınan rıza mektuplarının yanında unsuru uygulayan bireylerden ve başka kurum ve kuruluşlardan da rıza mektuplarının alındığı görülmektedir.[53]

Nijerya dosyasındaki başka bir çelişik durum ise envanterin güncelliği meselesidir. Nijerya, aday formunun envanterle ilgili 5 numaralı bölümüne söz konusu unsurun 2006 yılında envanter sistemine kaydedildiğini ve güncelleme sürecinde olduğunu ve Komiteden Nijerya'nın SOKÜM envanterinin çıkarılmasına dair talep edilen yardımın onaylanması sonucunda kapsamlı bir güncellenmenin yapılacağını ve bunun önümüzdeki üç yıl (2014-2017) içinde uygulanacağını ifade etmektedir (2014:12).[54] Görece eski bir tarihte envantere kaydedilmiş ve şu ana kadar güncelliği tartışmalı olan bir unsurun envanterle ilgili R5 kriterini karşıladığının söylenmesi tartışılması gereken bir durumdur. Çünkü açık bir biçimde Sözleşme'nin 12. maddesi envanterlerin düzenli olarak güncellenmesinden bahseder. Ayrıca UNESCO sitesinde yer alan Rehberde de güncellenme[55] konusuna geniş bir yer verilmiştir:

> "Somut olmayan kültürel mirasın sürekli olarak geliştiği ve yaşayabilirliğine yönelik tehditlerin hızla ortaya çıkabileceği gerçeği nedeniyle güncelleme hayati önem taşımaktadır. Taraf Devletler, güncellemenin tam şeklini ve sıklığını belirlemekte serbesttirler. Her şeyden önce, güncelleme, ilgili toplulukların katılımıyla envanter girişlerini düzenli aralıklarla gözden geçirme anlamına gelir. Envantere yeni unsurların dâhil edilmesi güncelleme anlamına gelmez, bir envanterin genişlediği anlamına gelir. Mevcut bir envanteri örneğin bir izleme ve değerlendirme sürecinden sonra yeniden uyarlamak, güncellemek yerine revizyon olarak adlandırılmalıdır. Güncelleme sürecinde, envantere alınan unsurların uygulanabilirliği ve ilgili topluluğun kompozisyonundaki değişikliklere özellikle dikkat edilmelidir. Koruma çabalarının - eğer varsa - ve envantere dâhil edilmesinin etkileri de dikkate alınmalıdır. Güncelleme, fotoğrafları, görsel-işitsel materyalleri ve yayınlara, bağlantılara referansları değiştirmeyi veya eklemeyi içerebilir. Envanter girişleri kısa olsa bile, birçok unsur envantere alınmışsa güncelleme yapılması çok büyük bir yük olabilir. Bu

[53] Islık Dili ile ilgili Türkiye tarafından sunulan belgelere ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/USL/whistled-language-00658#identification

[54] Nijerya'nın "Ékpè (leopard) initiation society" aday dosyası için bkz. 2014, 9. Hükûmetlerarası Komite Toplantısı Belgeleri, dosya numarası: 685 https://ich.unesco.org/en/10-representative-list-00748

[55] Envanterlerin güncelliği konusu İSSOMBİ Listesinde bulunan ve 2003 yılında SOKÜM Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından TL'ye aktarılan unsurlar için de tartışma konusu olmuştur.

> nedenle, envanter girişlerini aynı anda değil, kademeli bir şekilde güncellemeniz ve birkaç yıllık bir periyodikliğe izin vermeniz önerilir. Tüm envanterler veya somut olmayan kültürel miras unsurları aynı güncelleme sıklığını gerektirmeyecektir" (Rehber, 2017: 14).

2014 yılında AKL'ye aday olan dosyaları inceleyen DAO, Kamboçya'ya ait "Kun Lbokkator" (00980 nolu aday dosyası) isimli unsurun Listeye kayıt için gerekli olan beş unsuru da karşılayamadığını söylemiştir. Envanter oluşturmayla ilgili olan U5 kriteri hakkında DAO, unsurun 2012 yılında Kamboçya Kültür Bakanlığı envanterine kaydedildiğini ancak envanterin ilgili toplulukların katılımıyla hazırlandığının ve Sözleşme'nin 11. ve 12. maddeleri gereği düzenli olarak güncellendiğinin görülemediğini söylemiştir (ITH/14/9.COM/9.a, 2014:10). 2014 yılında yapılan 9. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında iki farklı organ (Alt Organ ve Danışsal Organ) iki farklı ülkenin dosyaları için değerlendirmede bulunmuştur. AO, Nijerya dosyasında envanter kriterinin R5 sağlandığını söylerken DAO ise Kamboçya dosyasında envanter kriterinin U5 sağlanamadığını açıklamaktadır. Ancak iki ülkenin dosyalarında envanterle ilgili yazılanlara bakınca DAO ve AO arasında değerlendirme anlamında bir uyuşmazlık olduğu söylenebilir. Nijerya unsuru 2006 yılında envantere kaydettiğini ancak yakın bir zamanda güncelleyeceğini söylerken Kamboçya ise unsurun 2012 yılında bir envantere kaydedildiğini bildirmektedir. Bu anlamda Kamboçya'nın unsuru daha yakın bir zamanda envantere eklemesine karşın DAO tarafından güncellik konusunda eleştiri alması dikkat çekicidir. Bu durum, envanter oluşturma süreçlerinde topluluk katılımının ve topluluk katılımıyla düzenli olarak envanterin güncellenmesi konusunun, özellikle de aday dosyaların değerlendirmesi aşamasında kimi zaman çelişik durumları ortaya çıkarabileceğini ve SOKÜM konusunda UNESCO'da oluşturulan organların konuyla igili yaklaşımının da sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Bu anlamda her ne kadar Sözleşme ve sonradan oluşturalan destek metinler ve de yapılan uzman toplantıları ile değerlendirme raporlarına düşülen notlar envanter sürecinde topluluk katılımına dair benzer ve uyumlu ifadeleri kullansalar da Sözleşme'nin uygulama ve yönetim aşamalarında topluluk katılımıyla ilgili sorunların var olduğu göz ardı edilmemelidir. DAO, 2014 yılındaki raporunda Sözleşme'nin envanterlerin nasıl olması konusunda bir çerçeve sunmamasına karşın belgesel ya da arşiv dosyalarının envanter olarak kabul edilemeyeceğini, envanterin yalnızca bir listeden ibaret olmadığını Taraf Devletlerin topluluk katılımı ile envanterin hazırlandığını ve düzenli olarak güncellendiğini göstermesini söylemiştir (2014:7). Türkiye özelinde ise görüşme yapılan il tespit komisyonu üyelerinin aktardığına göre güncelleme konusunda bilgi eksikleri olduğunu ve aynı unsurun aynı kişilerden mi yoksa farklı kişilerden mi derleneceği konusunun bilinmediğini ancak bir

bölgeden derlenen bir unsurun yıllar sonra aynı bölgeye yapılan yeni bir derleme ziyareti ile yeniden ve güncel durumunun derlenerek arşivlenmiş olabileceğini söylemişlerdir (KK 1-KK 2).

2018 yılında periyodik raporlarla ilgili Komitenin değerlendirmesinde[56] envanterlerin güncellenmesi konusuna da değinilmiştir. Buna göre envanterlerin düzenli olarak güncellendiği ülkeler bulunmaktadur. Örneğin Hindistan Kültür Bakanlığı envantere kaydedilen unsurlarla ilgili faaliyetler hakkında aylık ayrıntılı raporlar hazırlamakta ve yıl sonunda yıllık bir rapor oluşturulmaktadır. Beyaz Rusya, envanterdeki unsurlarını yıllık olarak izleyerek sonuçları envanter sistemine ait web sitesinde yayınlamaktadır. Litvanya, Malavi ve Moğolistan'da ise her üç yılda bir izleme yapılmaktadır. Polonya'da ise envaneterle ilgili değişimler doğrudan başvuru sahibi topluluk, grup ve bireylerden beklenmektedir ve beş yılda bir rapor sunmalarına karar verilmiştir. Aynı yöntem Kore Cumhuriyeti tarafından da uygulanmaktadır (2018: 11).

Türkiye'nin ise üç tipte envanter yaklaşımının olduğu söylenebilir. Birincisi İl Tespit Komisyonları aracılığıyla tespit edilerek İl Envanter Listesine unsurların kaydının gerçekleştiği sistem, ikincisi İl Tespit Komisyonlarınca tespit edilen unsurların merkezdeki bir komisyon tarafından onaylanarak oluşturulduğu Ulusal Envanter Sistemi, üçüncüsü ise Yaşayan İnsan Hazineleri ve bu kapsamda değerlendirilebilecek bir diğer sistem olan Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları Sistemi'dir. Türkiye'nin Ulusal Envanter Sistemine Eylül 2019 itibariyle AREGEM sitesinde belirtildiği üzere 112 adet unsur[57] eklenmiştir. Bu unsurlardan SOKÜM Sözleşmesi kapsamındaki Listelere kaydedilen 17 unsurun detaylı bir şekilde açıklaması ve fotoğrafları bulunmakta iken diğer 95 unsurun sadece isimleri bulunmakta ve unsur hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır. Yaşayan İnsan Hazineleri[58] sisteminde ise şu ana kadar 30 kayıtlı isim yer almakta ve hepsinin de hayat hikâyeleri, fotoğrafları ve sanatına dair bilgiler verilmiştir. Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları Sistemi[59] özelinde ise Ağustos 2019 tarihi itirabiyle 4169 kayıtlı sanatçı bulunmaktadır. Türkiye'de mevcutta devlete ait bir envanter sisteminin olması nedeniyle SOKÜM Listeleri için dosya sunumunda herhangi bir STK'nın oluşturduğu envanter

[56] 2018 yılında Komiteye sunulan 32 periyodik raporun değerlendirmesinin ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/13com

[57] SOKÜM Ulusal Envanter Listesi için bkz. https://aregem.ktb.gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html

[58] Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri sistemi için bkz. https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazineleri-ulusal-envanteri.html

[59] Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları Sistemi için bkz. https://aregem.ktb.gov.tr/TR-93482/somut-olmayan-kulturel-miras-tasiyicilari.html

sistemine ihtiyaç duyulmadığı söylenebilir. Türkiye'nin envanter oluşturma süreçlerinde katılım unsurunu dikkate alıp almadığı konusu önemlidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü (bundan sonra AREGEM denilecektir) internet sitesinde[60] SOKÜM Envanter Çalışmaları başlığında bu konuya değinilmiştir. İlgili sayfada Türkiye'nin Ulusal Envanter Sistemi'nin aşağıdaki süreçlerden geçerek oluşturulduğu aktarılmıştır:

> 1. İllerde öncelikle ilgili kurum/kuruluş, araştırma merkezi/enstitü, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile uzmanlar ve gerekli durumlarda somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının katılımı ile İl Tespit Kurulları oluşturulur.
>
> 2. Bu Kurullar kendi illerindeki somut olmayan kültürel miras unsurları ile yaşayan insan hazinesi aday önerilerini, gerekli tespit formlarını doldurmuş halde periyodik olarak yılda iki kez Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğüne gönderir.
>
> 3. Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, illerden gelen verileri kendi bünyesinde ilgili kurum/kuruluş, araştırma merkezi/enstitü, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile uzmanlar ve gerekli durumlarda somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının katılımı ile oluşturduğu Uzmanlar Komisyonunda değerlendirerek, envantere alınacak unsurları belirler ve makam onayına sunar.
>
> 4. Envantere alınması kararlaştırılan unsurlar, envanter sistemine kaydedilir ve Genel Müdürlüğün web sitesinden kamuoyuyla paylaşılır.

Türkiye'nin envanter sisteminde de öncelikle il bazında komisyonların oluşturulduğu ve il komisyonlarının ulusal envanter listesine hazırlık aşamasını sağladığı görülmektedir. Bu maddelerden birincisinde "gerekli durumlarda somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının katılımı" ifadesi geçmektedir. Sözleşme'de, Uygulama Yönergesi'nde ve UNESCO SOKÜM internet sitesinin envanterle ilgili kısımlarında ilgili topluluk, grup ve bireyin en önemli unsur olduğu söylenmiş ve hatta ilgili topluluğun izni ile topluluktan olmayan kişilerin envanterleme süreçlerine dâhil edilmemesi tavsiye edilmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin oluşturduğu envanter sisteminin sistem ve koruma adına önemli bir yapı olduğu ortadayken kullanılan yöntemin ve "gerekli durumlarda" ifadesinin ise Sözleşme'nin katılımla ilgili temel beklentilerini karşılayıp karşılamadığı sorgulanmalıdır. AREGEM internet sitesinde SOKÜM Ulusal Envanterinin oluşturulmasında şu kriterlerin kullanıldığından bahsedilir: "SOKÜM alanlarından birine girmesi, insan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri, kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki köklülüğü ve önemi, belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği, belirtilen topluluk ya da grubun rızası, kaybolma riski, önerilen koruma eylemlerinin yeterliliği". Bu kriterlerden iki tanesi topluluk katılımını doğrudan ilgilendirmektedir ve unsurun topluluğu temsili ve ilgili topluluğun

[60] Ayrıntılar için bkz. https://aregem.ktb.gov.tr/gsgm/TR-50839/somut-olmayan-kulturel-miras-envanter-calismalari.html

rızası aranmaktadır. AREGEM sitesinde, illerde STK'lar ve gerektiğinde mirasın taşıyıcılarının da olduğu komisyonlar tarafından tespit edilen unsurların merkezdeki komisyon tarafından değerlendirildiği ve sonrasında makam onayı ile ulusal envanter listesine kaydedildiği söylenmektedir. Ancak burada tespit ve tanımlama aşamasında miras taşıyıcıları ve STK'ların pozisyonunun net olmadığı görülmektedir. Örneğin bir unsurun tespitine komisyonlarda yer alan resmî kurum temsilcileri mi karar vermekte yoksa tespit önerisini bir STK ya da miras taşıyıcısı yapabilmekte midir? Komisyonlarda bulunan STK temsilcileri ve miras taşıyıcıları konunun uzmanı sıfatıyla mı yoksa tespitin yapıldığı topluluğun ya da grubun temsilcisi olarak mı orada bulunmaktadır? Unsurun tespiti sonrasında envantere kaydı gerçekleşirken ilgili topluluk, grup veya bireylerin önceden bilgilendirilmiş onayları alınmış mıdır? Bu soruların yanıtları AREGEM'in envanterle ilgili açıkladığı kısa metinde yer almamaktadır. Ancak bu tez kapsamında görüşme yapılan il tespit komisyonu üyelerinden bazıları envanter tespit aşamasında yaşanan sorunlara değinmişlerdir. Örneğin daha önce Yozgat İl Tespit Komisyonu'nda yer alan şimdi ise Ankara İl Tespit Komisyonunda görev alan Esma İnci isimli üyeye göre hem Yozgat'ta hem de Ankara'da tespit komisyonunda STK'ların etkinliğinin beklenildiği kadar verimli olmadığı görülmüştür. Bu komisyonlarda genellikle konunun uzmanı akademisyenlerin aktif bir şekilde çalıştığı ve uygulama süreçlerinin genellikle akademisyenlerin önerileri ve folklor araştırmacılarının alana çıkarak unsur hakkında derleme yaptıkları şeklindedir. Esma İnci hem Yozgat'ta hem de Ankara'da STK ya da herhangi bir topluluğun temsilinin son derece zayıf kaldığını bildirmiştir (KK 1). Aslında bu durum UNESCO'nun SOKÜM Sözleşmesi için hazırladığı 2013 tarihli İç Denetleme Raporunda[61] da geçmiştir. Rapora göre birçok ülkede hükûmet ve akademik kurumlar envanterlerin oluşmasında liderlik etmekte ve gelenek sahipleri de sadece bilgi kaynağı olarak yer almaktadırlar. Oysa ki Sözleşme, toplulukların, grupların ve uygun olduğu durumlarda bireylerin mümkün olan en geniş katılımıyla envanter oluşturma ve korumaya yönelik daha aşağıdan yukarıya bir yaklaşımı önermektedir (2013: 34). Raporda dikkat çekilen bu eleştirinin bazı iller düzeyinde Türkiye için de geçerli olabileceğini söylemek gerekir. Ancak burada doğrudan sistemi eleştirmek yerine sisteme dâhil olmayı tercih etmeyen ve farkındalığı düşük olan STK, topluluk grup veya birey temsilcilerini de eleştirmek gerekir. Nitekim Esma İnci'nin aktardığına göre bazı STK'ların defalarca davet edilmelerine karşın toplantılara katılmadıkları gözlemlenmiştir (KK 1). KTB'de görevli olan Ahmet Çakır isimli kaynak kişi ise envanter hazırlama

[61] 2013 yılında hazırlanan İç Denetleme Raporu için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/IOS-EVS-PI-129_REV.-EN.pdf

sürecinde mümkün olduğu kadar topluluk, grup, birey veya STK'lardan izin almak için çabaladıklarını hatta bu konuda toplumdaki farkındalığın gün geçtikçe arttığını söylemektedir. Örneğin bazı topluluk temsilcilerinin doğrudan kendilerine ulaşarak unsurlarını neden envanter listesine kaydetmediklerini sorguladığını ve bu konuda girişimde bulunduklarını söylemektedir. Ayrıca Çakır, Tören Keşkeği örneğinden hareketle bir unsurun envantere kaydedilmesinin koruma anlamına gelmediğini ve sadece unsurla ilgili bir veri veya belleğin oluşturulduğunu ve o unsurla ilgili bir koruma planı oluşturulmak istendiğinde bu verilerin yönlendirmede yardımcı olduğunu, ilgili toplulukla iletişime geçmede önemli bir aşama olduğunu söylemektedir (KK 3). Neticede, SOKÜM'ün yaşayan ve dinamik yapısının sadece envanterleme ile korunamayacağının ilgili makamlar tarafından da fark edildiği görülmektedir.

Bir diğer üye ise daha evvel Uşak'ta görev almış ve şu an Ankara'daki İl Tespit Komisyonunda görev alan Kübra Akyurt'tur. Kübra Akyurt da hem Uşak'ta hem de Ankara'daki Komisyonlarda STK varlığının ya da topluluk katılımının son derece zayıf olduğunu söylerken genellikle toplantıya katılan ya da derlemelere gelen az sayıda STK'nın ise bunu bir statü göstergesi olarak algıladıklarını, SOKÜM'ün korunması konusundaki farkındalıklarının son derece düşük olduğunu söylemiştir (KK 2). KTB'den Ahmet Çakır da benzer bir biçimde SOKÜM Listelerine aday unsurlar için dosya hazırlık sürecine katılan kimi STK'ların arasında yaşanan anlaşmazlıklara değinmiş ve bazı STK'ların bunu bir prestij veya statü olarak gördüğünü söylemiştir. Çakır'a göre İl Tespit Komisyonlarında yaşanan sorunlardan biri de İl Kültür Turizm Müdürleri ile STK'lar arasındaki kimi anlaşmazlıklardır. Çakır, kimi illerde İl Kültür Turizm Müdürlerinin bulundukları illerde çok uzun süre görev alan insanlar olduklarını ve STK'lar ile geçmişten gelen anlaşmazlıklara sahip olabildiklerini söylemiştir. Bazı STK'lardan envantere kayıt için ilgili komisyona öneride bulunmasını istediklerinde İl Kültür Turizm Müdürüyle arasında yaşanan problemleri gerekçe göstererek envanter sürecine katılmak istemediğini bunu aşmak için de folklor araştırmacılarının ilgili STK'ya giderek envanter kaydı için derleme yaptıklarını söylemiştir (KK 3). İl Tespit Komisyonlarında yer almış her iki üye de tespit edilen unsurların envantere kaydından önce mutlaka sözlü de olsa ilgili topluluktan daha doğrusu unsuru derledikleri kişiden onay istediklerini sözlerine eklemişlerdir. Her iki üye de bu konuda STK'ların çoğu kez toplantılara veya derlemelere çağrıldıklarını ancak bu davete karşılık gelmediğini de eklemiştir (KK 1-2). İl tespit komisyonunda görev almış iki farklı üyenin söylediklerinden ve KTB'den Ahmet Çakır'ın söylediklerinden hareketle Türkiye'de

STK'ların SOKÜM konusundaki farkındalığının henüz istenilen düzeyde olmadığını, toplantılara katılan ve tespit kurullarına gelen STK'ların ise bu durumu kimi zaman bir ayrıcalık ve statü olarak gördüğünü göstermektedir. Bu anlamda Sözleşme'nin tüm metinlerinde envanterde topluluk katılımına dair söylenenlerin ulusal düzeyde ve en azından bazı iller seviyesinde kimi sorunlardan dolayı istenilen seviyede işleyemediği görülmektedir. Türkiye'nin envanter sistemiyle ilgili bir diğer önemli program ise Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri'dir. AREGEM sitesinde bir kişinin YİH olabilmesi için şu kriterlerin kullanıldığından bahsedilir:

> "Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması, sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması, bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü, konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması, kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı, kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi), kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (çırak yetiştirmiş olması)."

Bu kriterlerde yer almasa bile KTB'de görevli Ahmet Çakır bir kişinin YİH ilan edilebilmesi için mutlaka kendisinin bilgisinin ve rızasının esas kabul edildiğini söylemektedir (KK 3). Türkiye'nin önemli sayılabilecek bir diğer envanter sistemi de Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları sistemidir. 4169 kayıtlı taşıyıcının 1178'i geleneksel el sanatçılarından, 469'u Türk süsleme sanatçısı, 1347'si mahalli sanatçı, 74'ü geleneksel tiyatro sanatçısı ve 1101'i ise âşık/ozan ve zakirlerden oluşmaktadır.[62] AREGEM sitesinde söz konusu programa dair mevzuat bulunmaktadır. Bu mevzuata göre bir kişinin SOKÜM taşıyıcısı seçilebilmesi için kriterler getirilmiştir. Yukarıda bahsi geçen ve kayıtlı taşıyıcı sayıları verilen alanlar için ayrı ayrı kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlerin bazıları ortaktır ve genellikle resmî evraklardır. Bunun dışında konumuzu ilgilendiren kriter ise izin formunun istenmesi ve icazet ya da taşıyıcının ustasından referans istenmesi, kurs ya da sertifika belgesinin kabul edilmemesidir.[63] Bu da sistemin SOKÜM Sözleşmesi'nin öngördüğü gibi kuşaklararası aktarıma dikkat ettiği ve insan odaklı yaklaşıma göre hareket ettiğini göstermektedir. Taşıyıcıların ayrıca bir izin formu doldurmaları da gerekmektedir. SOKÜM Taşıyıcıları Sistemiyle ilgili KTB'den görüşülen kaynak kişi Ali Vural kimi zaman taşıyıcılar arasında rekabetin oluştuğunu ve bazı kişilerin bunu bir statü göstergesi olarak algıladığını söylemektedir. Vural ayrıca, KTB'nin düzenlediği festivallere SOKÜM Taşıyıcısı olarak kayıtlı kişilerin çağrıldığını çağrılmayan diğer kişilerden ise şikâyetler

[62] SOKÜM Taşıcılarına ait listenin ayrıntıları için bkz https://aregem.ktb.gov.tr/TR-13031/bilgi-ve-belge-merkezine-kayitli-belgeler-ve-sanatci-sa-.html
[63] Taşıyıcıların seçim kriterleri için bkz. https://aregem.ktb.gov.tr/TR-93482/somut-olmayan-kulturel-miras-tasiyicilari.html

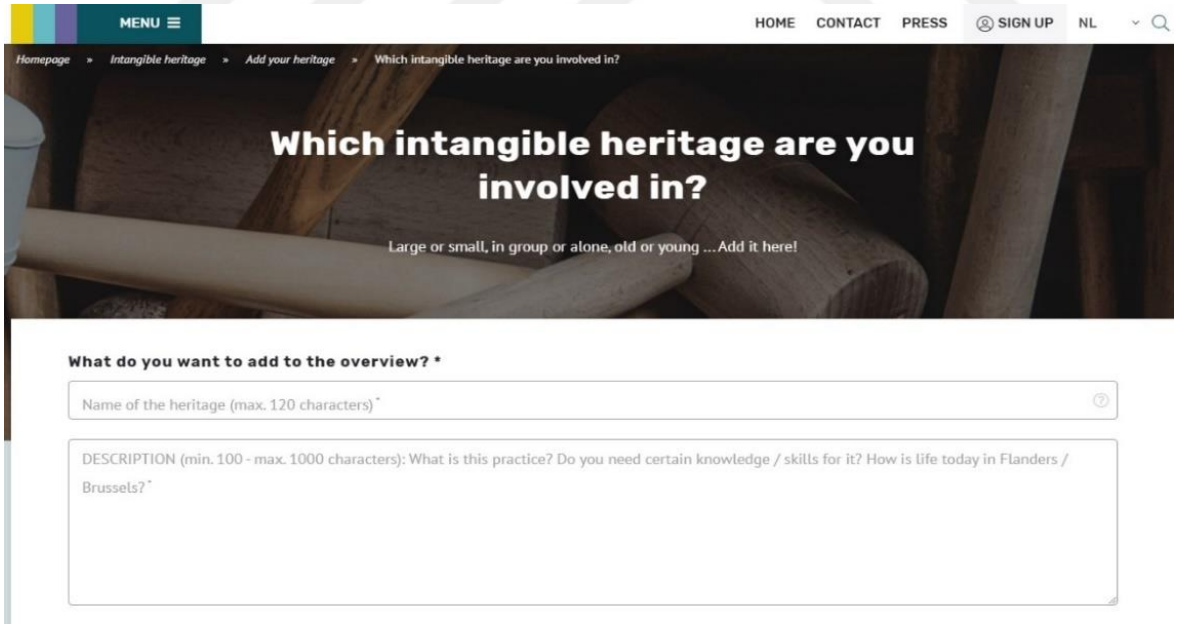
gelebildiğini bildirmiştir. Bir örnek de veren Vural bir bakır ustasının dosyasının hazırlandığını ve seçim kuruluna verildiğini ancak ustanın başvurusunun yeterli görülmemesi üzerine bulunduğu ildeki folklor araştırmacıları ile diyaloğunu kestiğini söylemiştir (KK 6). Bu tür sürekli olmayan ve ender sayılacak olumsuzluklara karşın sistemin unsurun taşıyıcılarının katılımı ile gerçekleşmesi ve onları unsurunu korumaları ve yaşatmaları için teşvik etmesi son derece önemlidir.

Sözleşme ve destek metinleri ile yapılan toplantılarda ortaya çıkan envanter ve topluluk katılımı hakkında mütabık kalınan noktaların özellikle de aday dosyaları ve değerlendirme raporlarına bakıldığında sorunlu alanlardan bir tanesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca UNESCO'nun Ekim 2013'te SOKÜM Sözleşmesi üzerine hazırladığı İç Denetleme Raporunda[64] da envanter ve katılım konusundaki sorunlara değinilmektedir. Raporda çoğu ülkenin envanter oluşturmanın öneminin farkında olduğu ve sundukları periyodik raporlarda bu konuya değindikleri söylenirken yine de bazı envanterlerin olağanüstü değer ve otantik olma kriterlerine bazılarının ise yok olma tehlikesine odaklandıkları tüm bu odaklanmaların yanlış olmadığı ama asıl önemli olanın kuşaktan kuşağa aktarılan yaşayan miras olduğu söylenmiştir (2013:33). Denetleme raporunda yazan bu bilgiyi topluluk katılımının ve topluluğun içinde yaşayan mirasa odaklanmanın eksikliği olarak yorumlamak mümkündür.

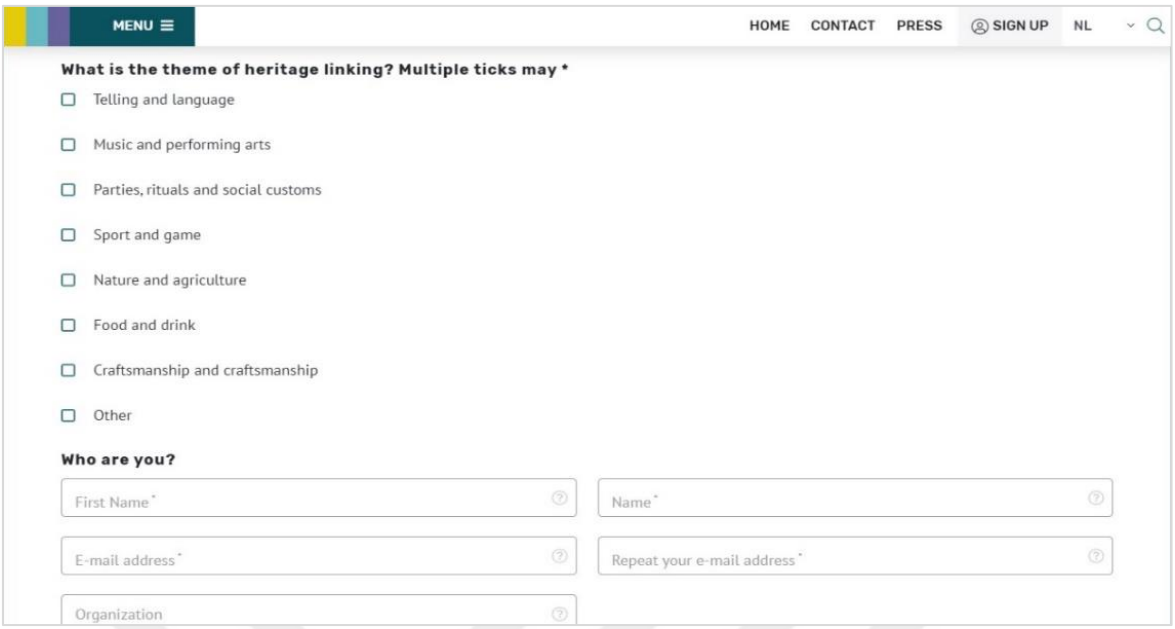
UNESCO sitesinde yer alan Rehberde "envanterler için etkileşimli dijital platformlar, internet erişimine sahip topluluk üyelerinin, somut olmayan kültürel miraslarına ilişkin bilgilere uyarlama, yenileme veya ekleme yapmalarını sağlayabilir" (Rehber, 2017: 14) denilmekte ve etkileşimli dijital platformların envanterleri doğrudan topluluk katılımına açmasına olanak tanıyabileceği söylenmektedir. SOKÜM'ün dijital envanteri ile anlaşılması gereken topluluk katılımı temelli, topluluğun kendisi tarafından sürekli olarak güncellenebilen internet ortamında oluşmuş sistemlerdir. UNESCO'nun 2013 yılında hazırladığı SOKÜM Sözleşmesi İç Denetim Raporunda bu tarz etkileşimli envanter sistemine örnek olarak Hollanda sınırları içerisinde bulunan Flanders bölgesinin Flaman topluluğu tarafından geliştirilen envanter sistemi[65] örnek gösterilmektedir (2013:41). Bu sistem kurulmadan önce Flaman topluluğu birçok topluluk temsilcisi ile bir araya gelerek "Flanders'ta Somut Olmayan Kültürel Miras İçin Bir Politika" isimli bir vizyon belgesi oluşturmuştur. Vizyon, toplulukları ve STK'ları içeren aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla

[64] 2013 yılının İç Denetleme Raporu için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/IOS-EVS-PI-129_REV.-EN.pdf
[65] Türkiye'den bir örnek için bkz. Kültürel Araştırmalar Vakfı tarafından oluşturulan https://folk-portal.org/ adresli etkileşimli envanter sistemi.

geliştirilmiştir bununla birlikte hükûmet bir kolaylaştırma ve destek işlevi üstlenmiştir. Bu çerçevede toplulukların koruma ve aktarmadaki çabalarını desteklemek için farklı paydaşlar arasında bir kolaylaştırma ve arabuluculuk ağı geliştirilmiştir. STK'lar, müzeler, uzmanlık merkezleri, arşiv kurumları, yerel makamlar gibi çok katılımlı bir ağdan oluşan bu yapı toplulukların grupların ve bireylerin korumayla ilgili çabalarına destek olmaktadır. Bu kapsamda tüm bu kurum ve kuruluşların dahil olduğu https://immaterieelerfgoed.be/nl adresli etkileşimli bir dijital platform oluşturulmuştur. Bu internet sitesi Flanders'teki SOKÜM envanterinin genişletilmesi, Flaman SOKÜM unsurlarının görünürlüğünün arttırılması, unsurların birbirleriyle ve en iyi uygulamalar ve uzmanlıkla ilişkilendirmesi ve koruma önlemlerini paylaşması beklenen bir veri tabanı niteliğindedir. Bu web sitesinin en önemli özelliği ise toplulukların, grupların, bireylerin ve uzmanların SOKÜM unsurlarını kaydettirebileceği ve korumasına ilişkin deneyim, bilgi ve uzmanlık alışverişinde bulunabilecekleri bir ağ, bilgi paylaşım ve öğrenme aracı olmasıdır (2013:41). Aşağıdaki fotoğraflardan da görüleceği üzere Flanders Envanteri isimli bu dijital platform doğrudan topluluk, grup veya bireylerin dijital bir form ile kendi SOKÜM unsurlarını envantere kayıt için talepte bulunabileceği bir ortam sunmaktadır.

Resim 3.1. https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoed/toevoegen sitesinde mirası kaydettirmek için kullanılan çevrimiçi form

Resim 3.2. https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoed/toevoegen sitesinde mirası kaydettirmek için kullanılan çevrimiçi form

Flanders'te olduğu gibi bazı devletlerin kamuoyuna ve topluluklara daha erişilebilir hâle getirmek için dokümantasyonlarını ve arşiv koleksiyonlarını dijitalleştirdiğinden söz edilebilir. Örneğin Fas, 2010 yılında tüm SOKÜM belgelerinin dijitalleştirilmiş bir arşivini kurmuştur, Macaristan'ın europeana.eu internet sitesinde 90.000 unsur bulunmaktadır, SOKÜM'ün dijitalleştirilmesi ve tespiti, yaklaşık 1000 sayısallaştırılmış kayıtla Beyaz Rusya için temel bir koruma önceliğidir ve Hırvatistan, SOKÜM veri tabanını çevrimiçi duruma getirmiştir. İç Denetim Raporu'nda bu tür çalışmaların erişilebilirliğe katkıda bulunma derecesinin ülkedeki bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlığına bağlı olduğu ve kimi uzak toplulukların teknolojiye sahipse eğer erişim kolaylığı sunarken teknolojiye uzaksa erişimin gerçekleşmeyeceği söylenmektedir. Ayrıca önemli bir meselenin de telif hakkı ve topluluğun saklı kalmasını istediği bazı bilgilerin erişime açılması meselesidir (2013:37). Bu konuda STK Forum'un 2018 yılında aktif hâle getirdiği etkileşimli envanter sitesi http://www.ichngo.net/ de örnek gösterilebilir. Telif hakkı ve topluluğun haklarıyla ilgili bu potansiyel sorunlara karşın dijitalleşme ve etkileşimli platformların SOKÜM'ün geleceğinde önemli bir yere sahip olacağı yukarıda adı geçen örneklerden de anlaşıldığı gibi şimdiden görülmektedir.

Dijitalleşme ve yeni medya ortamının getirdiği olanaklar dâhilinde tartışılması gereken bir diğer konu da UNESCO'nun SOKÜM internet sitesinde yer alan Listelerdeki unsurlar için sunulan dijital verilerin donuk olması ve etkileşime kapalılığının korunmaya çalışılan mirasın dinamik yapısı ile çelişmesidir. Listelerin oluşturulmaya başlamasından itibaren

yaklaşık on beş yıl geçmesine karşın Listelerin görünürlüğü açısından son derece önemli olan fotoğraf ve videoların güncellenip güncellenmediği konusu da tartışılmalıdır. Aide-mémoire isimli kılavuzda da ülkelerin SOKÜM unsurlarıyla ilgili hazırladığı video ve fotoğrafların içeriğine dair bazı uyarılar yapılmıştır. Özellikle topluluk katılımını ilgilendiren bu uyarılardan birinde 2013 yılında AO'nun bazı dosyalarda videoların içeriğinin fazlasıyla turistik olduğu ve unsurun gerçek içeriğini yansıtmadığı konusunda uyarılarda bulunduğu ayrıca bu videolardan bazılarında unsuru uygulayan topluluk üyeleri yerine ünlü ve sembolik isimlerin kullanıldığını bu durumun izleyicileri unsurun sosyal işlevini öğrenmeleri bakımından eksik bıraktığı da eklenmiştir. Yine bahsi geçen kılavuzda hazırlanan belgesel videolarda üçüncü şahıs anlatımı yerine doğrudan toplulukların, grup veya bireylerin kendi adlarına konuşmalarının unsurun doğal bağlamını yansıtması açısından da önemli olduğuna dikkat çekilmiştir (Aide-mémoire, 2014: 43,44). Bu anlamda unsurun görsel materyallerinin hazırlanmasında dahi topluluk katılımının ve ilgili uygulayıcıların ön planda olması son derece mühimdir. Hazırlanan görsel materyalin Taraf devletlerce algılanış biçiminin kimi zaman tanıtım ve reklam filmi formatında olması nedeniyle bağlamından koparılmış ve idealize edilmiş yeni bir sunumun yaratılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Benzer bir söylem Uygulama Yönergesi'nin 120. maddesinde de geçmektedir: "Listelerde yazılı olan unsurlar hakkındaki bilgileri yayınlarken ve dağıtırken, unsuru kendi bağlamlarında sunmaya ve yalnızca kendi estetik çekicilikleri veya eğlence değerlerine değil, ilgili topluluklar için değerlerine ve anlamlarına odaklanmaya özen gösterilmelidir" (ICH-Operational_Directives-7.GA, 2018:24).

Katılım ve dijitalleşme söz konusu olduğunda akla geleneksel medya ve yeni medya ayrımı gelmelidir. Televizyon, gazete, sinema, radyo gibi mecralar geleneksel medya olarak tanımlanırken internetin de dâhil olduğu sosyal medya platformları ise yeni medya olarak tanımlanmaktadır. Yeni medya televizyon, internet, radyo, sinema ve gazeteyi de kapsayan bir ortamdır ve internet bunun en önemli aracıdır. Yeni medyanın en önemli çıktılarından biri de dinamik yapısına uygun bir biçimde izleyici ya da dinleyicinin ya da kullanıcının da dinamik olması ve dönüşmeye başlamasıdır. Sözlü kültürde anlatıcının dinleyicinin beklentisine ve dinleyici grubun yaşına, cinsiyetine göre anlatısını değiştirmesi gibi yeni medyada izleyiciler herhangi bir dizi, film veya görüntüye müdahil olabilmekte ve onu şekillendirebilmektedir. Dijitalleşmenin getirdiği bu etkileşimli ortamın aslında somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda özellikle de envanter oluşturmada kullanılmaması eksikliktir. Dijitalizasyon sadece hükûmetler tarafından oluşturulmasından

ziyade aslında doğrudan sivil toplumun kendi kendine oluşturduğu envanterlerden oluşmaktadır. Çeşitli sosyal medya platformlarında yer alan veriler bu durum için örnek olabilir. Özellikle de Youtube ve diğer sosyal medya platformlarında kullanıcılar tarafından oluşturulan somut olmayan kültürel mirasın dijital arşivi sayesinde ister istemez sivil toplum temelli bir dijital envanter oluşmaktadır. Kendi yöresine ait önemli yemek kültürünü, düğün âdetlerini, cenaze ritüellerini, sözlü kültür ürünlerini yüzlerce kısa video ile Youtube, Twitter, Instagram ve Facebook gibi sosyal mecralarda paylaşan ve takipçi sayısı yüz binleri bulan hesaplar somut olmayan kültürel mirasın sivil dijital envanterini oluşturmaktadırlar. Nitekim bu hesapların takipçileri ile yaptıkları yorumlar ve beğeniler sayesinde iletişim kurmaları bu hesapların iki kat fazla etkileşim içinde olmasını sağlamaktadır. Kullanıcıların yükledikleri videolara takipçilerin yaptığı yorumlar herhangi bir gelenek unsuruna dair ekstra bilgileri sunmaktadır. Bu sayede yüklü videoda anlatılan yemeğin, düğün âdetinin yörelere göre farklılıkları da gözlemlenebilmektedir. Bu anlamda "alan kavramının değişmesi" "internetin folklorun yeni alanı olması" "netlore" "netnografi" "dijital folklor" gibi kavramlar etrafında yürütülen bu tartışmalara ek olarak "dijital envanter" kavramının da tartışılması gerekmektedir. Korumada yazılı belge olarak veya ses bantlarında ve video kasetlerde, harici belleklerde saklanan dijital kayıtların gelecek kuşaklar tarafından görülmesinin son derece zor olması bu verilerin gün yüzüne çıkarılmasını zorunlu hâle getirmektedir. Klasik envanter anlayışı somut miras kültüründen "miras" kalmış ağır ve hantal bir yapı sunmaktadır. Bu konuya Aide-mémoire isimli kılavuzda da değinilmiştir. Kılavuzda "R.5 kriteri kapsamında sunulacak olan belgesel kanıtların, örneğin müzelerdeki anıtların, yerlerin veya katılım listelerinin değil, açıkça yaşayan mirasla ilgili olmasını sağlamak için Taraf Devletler teşvik edildi" denilirken ayrıca envanterin sadece basit bir listeden ya da bir endeksten ibaret olmadığı bundan daha fazlası olması gerektiği de not edilmiştir (Aide-mémoire, 2014: 20). Sonuç olarak SOKÜM'ün envanterlenmesi konusunda her ülkenin kendi kültürel miras koruma geçmişinden getirdiği farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak SOKÜM Sözleşmesi kapsamında envanter yaklaşımı durağan bir yapı olarak görülmemekte, sürekli güncellenen ve topluluğun birebir merkezinde olduğu bir sisteme işaret etmektedir. Bu bakımdan özellikle de somut miras alanından "miras" kalan klasik envanter ve saklama veya derleme yaklaşımlarının yerine daha dinamik, erişilebilen, katılımcı envanter yaklaşımlarının geliştirilmesi kaçınılmazdır.

3.5. Taraf Devletlerin Periyodik Raporlarında Katılım

2003 Sözleşmesi'nin 29. maddesi ve Uygulama Yönergesi'nin 5. Bölümünde (151'den başlayarak 169. maddeyi de kapsayan) Komiteye sunulacak raporlara ilişkin ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre Taraf Devletler periyodik olarak Komiteye Sözleşme'nin uygulanması için yaptıkları çalışmaları anlatan bir rapor sunarlar. 2017 yılına kadar her Taraf Devletin 6 yılda bir periyodik rapor sunması beklenirken 2017 yılında Jeju'da yapılan 12. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında görüşülen ve Haziran 2018'de yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulunda alınan karar ile[66] altı yılda bir bölgesel rotasyon sistemine göre rapor sunulacaktır. 13. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında ise bölgesel raporlama döngüsü sistemine ilişkin[67] altı seçim grubuna göre bir takvim oluşturulmuştur. Takvime göre Latin Amerika ve Karayipler'den Taraf Devletler, Periyodik raporlarını 15 Aralık 2020'ye kadar Komitenin 2021'deki on altıncı oturumunda değerlendirilmek üzere göndereceklerdir. Yönergeye göre Taraf Devletlerin iki farklı rapor sunması beklenmektedir. Birincisi Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik Komiteye sunulan periyodik raporlar ki bu raporların içeriği TL'de yer alan unsurlar hakkında da bilgi içerir ve unsurun güncel durumunu ve koruma için yapılanları içerir (Yönerge 151-159. Maddeler) ikincisi ise AKL'de yer alan unsurlara dair Komiteye sunulan raporlardır (Yönerge 160-164. Maddeler). Her iki rapor sistemi için ayrı ayrı formlar oluşturulmuştur. AKL'deki unsurlara yönelik sunulacak rapor için Form ICH-11, Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik sunulacak rapor için ise Form ICH-10 Taraf Devletler tarafından doldurulmalıdır. Yönergenin 151. Maddesi raporlar hazırlanırken Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik yapılan çalışmalara dair verilerin ilgili sivil toplum kuruluşlarının sağladığı bilgilerle tamamlanması tavsiye edilmektedir (ICH-Operational_Directives-7.GA, 2018:28). Komiteye Taraf Devletlerce sunulan raporlarda ilgili STK'ların yaptığı çalışmalara yer verilmesi nedeniyle periyodik raporlar sivil toplumun Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik farkındalığı ve etkinliğini gösteren önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca Yönergenin 157. Maddesi Taraf Devletlerin TL'de yer alan unsurları için rapor sunarken, cinsiyet rolüne özel bir dikkat göstererek toplulukların, grupların ve uygun olduğu durumlarda ilgili bireylerin yanı sıra ilgili STK'ların bu tür raporların hazırlanması sürecinde mümkün olan en geniş katılımını sağlamak için çaba göstermeleri istenmektedir. Benzer şekilde AKL'de yer alan unsurlar

[66] Kararın ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/resolutions/7.GA/10
[67] Kararın ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/Decisions/13.COM/8

için de 162. Maddede Taraf Devletlerin cinsiyet rolüne özel bir dikkat göstererek aşağıdaki konularda unsurun mevcut durumu hakkında rapor sunmaları istenmektedir:

> "(a) sosyal ve kültürel işlevleri;
>
> (b) uygulanabilirliği ve karşılaştığı mevcut risklerin bir değerlendirmesi;
>
> (c) özellikle aday gösterme aşamasında sunulan koruma planının unsuru koruma çabaları üzerindeki etkileri;
>
> (d) adaylık dosyasında veya bir önceki raporda yer alan koruma planının güncellenmesi;
>
> (e) Toplulukların, grupların ve bireylerin yanı sıra ilgili sivil toplum kuruluşlarının da unsuru korumaya katılımları" (ICH-Operational_Directives-7.GA, 2018:30).

Toplulukların, grupların ve bireyler ile STK'ların korumaya katılımlarının Taraf Devletlerin raporlarında yer alması beklenmektedir. Yönergenin 163. maddesinde de raporun hazırlanmasında yetkili organların ve unsurla ilgilenen topluluk veya grubun katılımının olması gerektiği yazılmıştır (ICH-Operational_Directives-7.GA, 2018:30). Bu maddelerden anlaşılacağı üzere Komitenin periyodik raporlarda ilgili STK'lar, topluluklar, gruplar ve bireylerin koruma için gerçekleştirdiği etkinlikleri, gerçekleştirilen tüm koruma planlarında topluluk, grup ve bireylerin katılımını ve rapor hazırlama sürecinde ilgili topluluk veya grupların katılımını görmek istediği söylenebilir.

Hükûmetlerarası Komite 2018 yılında sunulan 32 periyodik raporu değerlendirdiği raporunda[68] "E. Periyodik Raporun Hazırlanmasında Toplulukların Katılımı" başlıklı bölümde periyodik raporun hazırlanmasına toplulukların katılımının, Taraf Devletlerin tanımladığı çerçeve içinde, çeşitli paydaşların katılımıyla sağlanabileceğini söylemektedir. Unsurlarla ilgili sivil toplum örgütleri ve ilgili topluluklar, gruplar, bireyler, belediye kuruluşları, unsurla ilgili araştırmacılar ve uzmanların yanı sıra geleneksel makamlar, dinî kurumlar, işletmeler ve sanayi temsilcileri ile diğer kurum ve kuruluşların da gerektiğinde raporlamaya katılmakta oldukları sunulan raporlardan gözlemlenmiştir (2018:25). Ülkelerin sunduğu raporlardan hareketle periyodik raporlar hazırlanırken yalnızca unsurla ilgili topluluk, grup veya birey değil ülkelerin kendi durumlarına göre değişen çok farklı kesimleri temsil edebilen çok paydaşlı bir katılım süreci gerçekleşmiştir. Komite 2018 yılındaki aynı raporunda periyodik raporların hazırlanması konusunda bazı sınırlamaları kabul edebileceğini de belirtmiştir. Özellikle de belirli bir ölçekte sınırlanmış veya geniş bir coğrafi kesime yayılan topluluklara hitap etmede yaşanan zorluklara dikkat çekilmiş ve devam eden

[68] 2018 yılında sunulan 32 periyodik rapor hakkında Komitenin değerlendirme raporu için bkz. https://ich.unesco.org/en/13com

silahlı çatışmalar nedeniyle bazı yerlerin ulaşılamaz hâle gelmesi, göç ve siyasi şartlardaki değişiklikler nedeniyle raporun hazırlanmasında topluluk katılımının sekteye uğrayabileceği ifade edilmiştir (2018:25). Komite bu gibi zorunlu hâller dışında periyodik raporların hazırlanmasında topluluk katılımını mutlaka görmek istemektedir.

Rieks Smeets ve Harriet Deacon 2003 Sözleşmesinde bir Değerlendirme Organı olmasına karşın dosyaların içeriğinin güvenirlik konusunda hâlâ sorunlu olduğunu ve 1972 Sözleşmesi'nde aday dosyaların değerlendirilmesinin ICOMOS üyeleri tarafından yapıldığını ve saha incelemeleri yoluyla periyodik raporların da kontrol edildiğini söylemişlerdir (Smeets ve Deacon, 2016: 31). 2003 Sözleşmesi'nin özellikle periyodik raporlarda topluluk katılımının gerçekleştirildiğine dair yeterli denetlenmenin 1972 Sözleşmesi'ndeki gibi bir sistemle sağlanamadığı ve raporlara yazılanların doğruluğu ve güvenirliliği hakkında Taraf Devletlerinin beyanlarının esas kabul edildiği söylenebilir. Aday dosyalarında topluluk katılımına dair kanıtlar istenirken periyodik raporlarda ise sadece Taraf Devletin beyanının yeterli görülmesi de başka bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu UNESCO'nun Ekim 2013'te SOKÜM Sözleşmesi üzerine hazırladığı İç Denetleme Raporunda[69] da geçmektedir. Raporda Taraf Devletler tarafından sunulan bazı periyodik raporlarda SOKÜM'ü topluluklar içinde korumak yerine belgelere ve kayıtlara ağır bir vurgu yapma eğiliminin gözlemlendiğinden bahsedilmektedir. Aynı raporda bazı STK'ların, topluluklara gerçekten danışılıp başvurulmadığını ve bunun Komite tarafından kontrolünün olmamasına dair endişelerini dile getirdiklerini ve böyle bir gerçek izleme şeklinin eksikliğinin periyodik raporlama sürecinde açıkça görüldüğü söylenmektedir (2013:25). Sözleşme'nin belki de topluluk katılımının gerçekten sağlandığına dair denetlenebilirliği en zor metinlerinin periyodik raporlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Taraf Devletlerin bir çoğu periyodik raporlarında her şeyi eksiksiz ve tam yaptığını kanıtlamak için çaba sarf etmektedir oysa ki eksikleri kapatmak ve daha iyisini yapmak adına bir vizyon ortaya koymanın çok daha makul bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Nitekim 2018 yılında 13. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında AKL'ye kayıtlı unsurlar için gelen 16 periyodik raporun değerlendirmesinde[70] Komite, Taraf Devletlerin başarılarının memnuniyet verici olduğunu ancak koruma planlarının uygulanmasında karşılaşılan zorluklar hakkında daha fazla bilgiye yer verilmesi gerektiğini not etmiştir (2018:4). Bu ortamın oluşmasında Taraf Devletlerin yarışmacı ve en iyisini ben yaptım

[69] 2013 yılının İç Denetleme Raporu için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/IOS-EVS-PI-129_REV.-EN.pdf
[70] Komitenin 2018 yılında gelen AKL'ye kayıtlı unsurlara ait 16 periyodik rapor hakkındaki değerlendirmesi için bkz. https://ich.unesco.org/en/decisions/13.COM/7.B

tavrının da etkisi şüphesizdir. Periyodik raporların doğruluğu ve güvenirliliği tartışmasında belki de en önemli kanıtların uluslararası ağlarla gerçekleştirilen proje ve faaliyetler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü birden fazla ülkeyle birlikte gerçekleştirilen koruma plan ve programlarının etkilerini her bir ülke için ayrı ayrı görmek ve değerlendirmek en azından bir kıyaslama ve yapılanları doğrulama şansı verecektir. Nitekim periyodik rapor sisteminin güncellenmesi, bölgesel rotasyon sistemine geçilmesi ve daha izlenebilir ölçütlerin kullanılmasına dair çalışmalar sürdürülmektedir. 2018'de yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulu'nda periyodik raporlarda döngüsel raporlama sistemine geçiş dışında başka yenilikler yapılması da tavsiye edilmiştir. Bu değişiklikler kapsamında Sekretarya 2019 yılında Kolombiya'da yapılacak olan 14. Komite Toplantısında bu reforma dair bir bilgiler sunmuştur.[71]Buna göre AKL'ye kayıtlı unsurlara yönelik periyodik rapor sunmak için kullanılan Form ICH-10'da değişiklik yapılmış ve bazı puanlayıcı göstergeler getirilmiştir. Böylelikle güvenirlik ve denetlenebilirlik konusunda yeni adımlar atılmaktadır. Bu konuda değişiklik talebi 2013 yılında Sözleşmeye Dair Yayınlanan İç Denetleme Raporunda[72] da yer almıştır:

> "Genel olarak, Sözleşme'de bir Değişim Teorisi ve hedeflerin, zaman çerçevelerinin, göstergelerin ve kıyaslamaların yer aldığı genel bir sonuç çerçevesi bulunmamakta ve bu da sonuçları yakalamayı ve göstermeyi zorlaştırmaktadır. Periyodik raporlar, Sözleşme'nin uygulanması hakkında değerli bir bilgi kaynağıdır. Bununla birlikte, Sözleşme'nin uygulanmasının global olarak izlenmesi amacıyla, şu anda tek başına Raporlar gerekli olan tüm bilgileri sağlamamaktadır. Raporlama formatı gözden geçirilmeli ve raporlar diğer kaynaklar tarafından tamamlanmalıdır, böylece elde edilen sonuçlara ve kazanılan derslere ilişkin daha eksiksiz bir veri oluşturulabilir" (2013:7).

Söz konusu raporda periyodik rapor formatı eleştirilmiş ve yalnızca yapılan faaliyetlerin yazılmasının beklendiği, bu faaliyetlerin sonuçlarının ne olduğuna dair verilerin belirsiz olduğu söylenmektedir (2013:66). Güvenirlik ve denetlenebilirlik adına eksikleri olmasına karşın periyodik raporlar, tüm ülkelerin koruma önlemlerinin görülmesi, Taraf Devletler arasında korumaya ilişkin örnek uygulamaların bulunabileceği bir veri tabanı niteliğinde olması ve Taraf Devletleri unsur hakkında üretken olmaya zorlaması, STK'ların yaptığı korumaya yönelik çalışmaların görülebilmesi ve Taraf Devletleri rapor hazırlama sürecinde diyaloğa teşvik etmesi bakımından Sözleşme'nin ulusal belleğini oluşturmaktadır.

[71] Periyodik raporlama sistemindeki reform hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. https://ich.unesco.org/en/14com

[72] İç Denetleme Raporunun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/evaluations-audits-and-governance-00717

Bu bakımdan periyodik raporlarla ilgili yapılacak iyileştirme çabalarının Taraf devletleri daha çok ikili ve bölgesel işbirliklerine yöneltmesi verimini artıracak gelişmelerden biridir.

2018 yılında 13. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında sunulanlar da dâhil olmak üzere Komiteye toplamda 179 periyodik rapor sunulmuştur. Bu raporların 47'si AKL'de yer alan unsurların korunması için Taraf Devletlerin yaptıklarına dairken 132'si ise Sözleşme'nin uygulanmasına dair Taraf Devletlerin sundukları raporlardan oluşmaktadır.[73] Sunulan bu raporlara dair Komite bir değerlendirme raporu oluşturmaktadır. Komitenin periyodik raporlara dair bu değerlendirmesinde topluluk katılımına yönelik eksiklikler de dile getirilmiştir. Örneğin 2009 yılında AKL'ye Beyaz Rusya adına kaydedilen "Rite of Kalyady Tsars" isimli unsura ait 2011 tarihli periyodik raporun değerlendirmesinde[74] Komite, ritüelin hazırlanmasına ve performansına daha fazla sayıda topluluk üyesinin katılımının teşvik edilmesini, yerel halk tarafından yerinde uygulanacak, iyi hedeflenmiş koruma önlemleri tasarlamayı ve koruma altındaki kaynakları öncelikle topluluk içindeki unsurun canlılığını korumayı amaçlayan yüksek etkili faaliyetlere tahsis etmeyi Taraf Devlete tavsiye etmiştir (2011:2). Bir başka örnek ise Brezilya tarafından 2011 yılında AKL'ye kaydettirilen "Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order" isimli unsur hakkında 2013 yılında Komiteye sunulan rapordur.[75] Bu raporda Brezilya unsurun korunmasında plan ve programları gerçekleştiren ve yerli halkla iletişimi sağlayan OPAN (Operation Amazon Native) isimli STK'nın 2011 yılından sonra yerli halkla bazı yanlış anlaşılmalar nedeniyle iletişim kopukluğu yaşadığını ve süreçten çekildiğini söylemektedir. Brezilya raporuna göre OPAN yerli halkla bir antropolog sayesinde iletişim kurabiliyordu. Yerli halkla tekrar iletişimi sağlayabilmek için Brezilya'daki kültürel miras yönetiminden sorumlu resmî makam raporun sunulduğu 2013 tarihi itibariyle henüz yeni bir yol bulamadı. Bu durumda mirasın taşıyıcısı topluluk hem Brezilya'nın rapor hazırlama sürecine katkı verememiş hem de koruma plan ve programlarında yeterince katılım sağlayamamıştır (2013:5). Brezilya örneği özellikle yerli toplulukların katılımının sağlanmasında sorunlar çıkabileceğini ve bu zorlukların STK'lar sayesinde aşılabileceğini göstermektedir. Bir başka örnek ise Letonya adına AKL'ye 2009 yılında kaydedilen "Suiti cultural space" isimli unsurdur. Bu unsur hakkında sunulan

[73] Periyodik raporlara ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/committee-documents-and-in-depth-studies-00862

[74] "Rite of Kalyady Tsars" isimli unsura ait Komitenin 2011 yılındaki değerlendirmesinin ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/6com

[75] Brzeilya'nın Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order" isimli unsur için sunduğu raporun detayları için bkz. https://ich.unesco.org/en/6b-periodic-reporting-usl-00625

periyodik rapora ilişkin Komitenin 2014 yılındaki 9. Oturumunda yapılan değerlendirmede[76], arazi alımlarıyla bölgeye yeni yerleşenlerin Suiti'nin kültürel ortamını da etkilediklerini ve bazı yeni sakinlerin Suiti kültürüyle ilgili olmadığı, bu kültürün korunmasını öncelikli olarak görmediklerini not düşerek bu durumun unsurun yaşayabilirliğini tehlikeye soktuğunu söylemiştir (2014:9). Bu durum, yalnızca topluluk üyeleri tarafından başka bir yere yapılan göçün değil aynı zamanda unsurun yaşadığı kültürel mekâna yapılan dış göçlerin de unsurun yaşayabilirliğine etki ettiğini göstermektedir. Bu nedenle toplulukların ekonomik ve sosyal nedenlerle göç etmesinin bir unsurun sürdürülebilirliğine doğrudan etki ettiğini görmek gerekir. Bunu önlemek adına sürdürülebilir kalkınma ile SOKÜM unsurlarının yaşayabilirliğinin öncelikle topluluğun çıkarlarının gözetilerek garanti altına alınması gerekmektedir.

AKL'de yer alan unsurlarla ilgili sunulan periyodik raporlarda unsurun yaşayabilirliği açısından bazı risklerden söz edilmiştir. Bu riskler turistifikasyon ve ticarileşme; yeni yol, hidroelektrik santral veya baraj yapımı gibi nedenlerle doğa ve çevreyle ilgili şartların bozulması; unsurun yaşayabilirliği için önemli olan bazı aletlerin teknolojileşmesi; savaş ve çatışma ortamları; içe ve dışa doğru yaşanan göçler; kentleşme; unsuru yaşatan topluluk, grup veya bireyler ile unsuru potansiyel olarak yaşatacak olan gençler arasındaki kuşak farkından kaynaklı kopukluklar ve dolayısıyla gençlerin katılımının azlığı; unsuru yaşatan topluluk üyelerinin sayısının azalması ve yaşlı olmaları; unsurun icra edildiği dili bilen sayısının çok az olması; özellikle inançla ilgili ritüellerde toplumların laikleşmesi veya başka dinlerin etkisi altına girmesi; yerli topluluklarla hükûmetler arasındaki diyalog zorluğu gibi çok çeşitli nedenlerden oluşmaktadır. Aslında bu risklerin büyük çoğunluğunun ortaya çıkışının ortak noktası ise katılımın kısıtlı olmasıdır. Örneğin Brezilya adına AKL'ye kayıtlı olan "Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order" isimli unsurun yapılan hidroelektrik santraller, barajlar ve yeni yol inşaatı nedeniyle yaşayabilirliğinin risk altında olduğu söylenmiştir[77] (2018:12). Aslında bahsi geçen bu risklerin temelinde de katılım eksikliği yatmaktadır. Komite de 2018 yılında periyodik AKL'deki unsurlara yönelik periyodik raporlarla ilgili sunduğu değerlendirmesinde bu tarz kültürel boyutun ötesine geçen tehditlere karşı kültür alanındaki yetkililer dışında farklı paydaşlarla artan ve geniş bir iş birliğinin kurulmasını önererek bunu doğrulamaktadır

[76] Letonya tarafından "Suiti cultural space" isimli unsur hakkında sunulan periyodik raporun değerlendirmesinin ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/9com

[77] Brezilya'nın "Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order" isimli unsur için sunduğu periyodik rapora ait Komitenin 2018 yılındaki değerlendirmesine dair ayrıntılar için bkz. https://ich.unesco.org/en/13com

(2018:4). Bu bakımdan kimi zaman mirası yaşatan topluluk, grup veya bireylerin katılımının yeterli olmadığı tüm resmî ve resmî olmayan paydaşların bir araya geldiği bir katılım mekanizmasının işe yarayabileceği bilinmelidir. Ayrıca 2018 yılında Sözleşme'nin uygulanması ve TL'de yer alan unsurlara yönelik sunulan raporların değerlendirmesinde Komite, raporları hazırlayan kurumların genellikle SOKÜM'ün korunmasına yönelik kültür alanından yetkili bakanlıklar olduğunu söylemiştir. Kazakistan, Uganda, Umman, Litvanya, Çin gibi bazı ülkelerin ise örneğin çevreyle ilgili yetkili bakanlıklar gibi birden fazla bakanlıkla beraber çalışarak raporu hazırladığını ve bu tarz bir iş birliği sayesinde tüm paydaşların kendi taleplerini iletebileceği ve sorunların ortak kararlarla çözülebileceği söylenmiştir (2018:7). Katılım konusunun topluluk, grup ve bireyleri de kapsayan çok daha geniş bir anlamının olduğunu unutmamak gerekir. Özellikle de koruma planlarının oluşturulması ve uygulanmasında tüm kurum ve kuruluşların yer alması oluşabilecek kültürel boyut dışındaki tehditleri engellemek adına faydalı olacaktır. Nitekim 2013 tarihli İç Denetleme Raporunda bazı ülkelerin SOKÜM konusunda mevzuat, sürdürülebilir kalkınma politikaları oluşturma çabaları içinde oldukları ancak bu çabaların genellikle yukarıdan aşağıya merkeziyetçi bir yapıyla organize edildiği oysaki tüm bu süreçlerin istişareye ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. STK'ların, topluluklar ve hükûmetler arasında bağlantı kurulmasında ve politikaların ve mevzuatın, ilgili toplulukların istekleri ve kalkınma ihtiyaçlarıyla oluşturulmasının sağlanmasında rol oynadıkları da aktarılmıştır (2013:29).

Katılımın daha geniş bir alanı temsil ettiğine dair bir diğer örnek ise Moğolistan adına 2009 yılında AKL'ye kaydedilen "Mongol Tuuli, Mongolian epic" isimli unsurdur. Unsur hakkında 2017 yılında Moğolistan tarafından Komiteye sunulan raporda[78] unsurun yaşayabilirliğinin küreselleşme, kentleşme ve yerleşik kültür tarafından tehdit altında olduğu artık birkaç gece boyunca destan dinleyecek izleyici sayısının giderek azaldığı ve destanların küçük bölümlerinin sadece konserlerde dile getirildiği söylenmektedir (2017:6). Raporda ayrıca koruma için gerçekleştirilen faaliyetlerden de bahsedilmiştir. Bu koruma önlemlerinde açılan çıraklık okulları ve yeni yetişen destancılardan ve düzenlenen konser ve festivallerden bahsedilmiştir (2017:8-10). Bu bakımdan Moğolistan'ın hem çırak yetiştirme hem de izleyici kitlesini artırmak için ayrı ayrı aktiviteler yaptığı görülmektedir. Özellikle de gösteri sanatları alanındaki unsurlar için seyircilerin talebi ve seyircilerin sürekliliği

[78] Moğolistan'ın "Mongol Tuuli, Mongolian epic" isimli unsur için sunduğu periyodik rapora ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/7b-periodic-reporting-usl-00995

unsurun devamı için en az taşıyıcılar kadar önemlidir. Bu bakımdan katılım konusunun yalnızca unsuru uygulayan topluluk, grup veya bireyler için değil aynı zamanda unsurun izleyicileri açısından da önemli olduğu söylenebilir. Periyodik raporlarda topluluk katılımının unsurun Listeye eklenmesiyle birlikte arttığını gösteren örnekler de vardır. Örneğin Kore Cumhuriyeti'ndeki "Culture of Jeju Haenyeo (women divers)" isimli unsur TL'ye kaydedildikten sonra bazı STK'lar kurulmaya başlanmıştır. Bu da bir unsurun miras ilan edilmesinin topluluklar tarafından yeniden fark edilmesini sağlayacağını ve katılım dinamiklerinin tekrar harekete geçebileceğini göstermektedir.

Periyodik raporların önemli katkılarından biri de karar alma süreçlerinde yeterince yer alamayan STK'ların uygulama aşamasındaki etkinlikleriyle devletler ile temas ve işbirliği kurabilme fırsatlarının doğmasıdır. Çünkü birçok Taraf Devlet raporunda STK'ların yaptıkları çalışmaların daha fazla ve ön planda olduğu görülmektedir. Bu da STK'lar için ilgili Taraf Devlet ile işbirliği kurmak ve uygulamadaki güçlülüğünü karar alma mekanizmalarına taşımak fırsatını onlara sunar. Bu bakımdan periyodik raporlar STK'ların görünürlüğü ve etkililiğini doğrulayıcı ve onları teşvik edici bir rol üstlenmektedir. Sonuç olarak Taraf Devletlerin periyodik raporları topluluk katılımı ile hazırlaması, STK'ların etkinliklerine raporlarda yer verilmesi bu Sözleşme'nin sivil toplum ayağı olmadan yürütülmesinin mümkün olamayacağını Taraf Devletlere hatırlatması bakımından son derece önemli bir süreçtir.

4. SOKÜM SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA STKLAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

4.1. SOKÜM Sözleşmesi Kapsamında STK'ların Rolü

SOKÜM Sözleşmesi'nde katılım denince akla öncelikle topluluk, grup ve bireyler gelmekle birlikte aslında Sözleşme'nin uygulama alanlarında aktif bir şekilde yer alarak katılımın gerçekleşmesini sağlayan önemli unsurlardan biri de STK'lardır. STK'lar Sözleşme'nin önemli bir parçasıdır, öyle ki DO'da olmaları bakımından Sözleşme'nin yönetim sistemlerine entegre olarak çalışırlar. Ayrıca aday dosyaların hazırlanmasından koruma planlarının oluşturulması ve uygulanması aşamasına kadar Taraf Devletlerle ve topluluklarla iş birliği içinde çalışarak kilit bir rol üstlenmektedirler. Ancak üstlendikleri bu kilit rol bazen STK'ların topluluk, grup ve bireyleri temsil kabiliyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. STK'ların topluluk, grup ve bireylerin temsilcisi mi yoksa merkezileşmiş ve otoriterleşmiş uluslararası ağlar sisteminin bir parçası mı olduğu tartışılması gereken bir konudur. Ayrıca STK'ların doğrudan topluluk temsilcileri tarafından kurulmuş olabileceği ya da unsura ilgili ve meraklı kimi gruplar tarafından kurulabileceği bilinmelidir. Her iki durumda da STK'ların toplulukla kurduğu temas ve iletişim önemlidir. Ayrıca STK'ların topluluk tarafından kurulmadığı durumlarda da SOKÜM'le ilgili gerçekleştirilen etkinlikler ve faaliyet önemli hâle gelmektedir. Topluluk, grup, birey ve STK'lar arasındaki bu temas noktalarını anlayabilmek adına öncelikle topluluk, grup veya birey ile sivil toplum arasındaki ayrışan noktaları bilmek gerekir. Gerard Delanty, topluluk kavramının kapsayıcılığı ve sınırları ile ilgili şunları söylemektedir:

> Genel olarak ifade etmek gerekirse, sosyologlara göre topluluk (cemaat) geleneksel olarak komşuluklar, küçük bir kasaba ya da sınırlandırılmış belli bir bölgedeki bir yerleşim gibi küçük gruplara dayalı, mahalli bir toplumsal örgütlenme olarak açıklanmıştır. Antropologlar bu tanımı, kültürel olarak tanımlanmış gruplara uyarladılar. Diğer kullanımlarda topluluk kavramı, yurttaşlık, özerklik, sivil toplum ve kolektif kimlik unsurlarının vurgulandığı politik topluluk olarak tanımlanır. Felsefi ve tarihsel çalışmalarda ise topluluk kavramı daha çok bir ideoloji ya da bir ütopya olarak ele alınmıştır (Delanty, 2015: 10).

Topluluğun farklı anlamları olduğunu söyleyen Delanty'in cümlelerinden hareketle sivil toplum ve topluluk, grup veya birey olarak ifade edilen kültürel ifadelerin icracısı olanlar arasında bir fark olduğunu söylemek mümkündür. Topluluk, grup ve bireyler ifadesinin kültürel bir göndermeye işaret ediyorken sivil toplum ve STK ifadesinin ise demokrasi ve politik kökenli bir kaynaktan besleniyor olduğu söylenebilir. Benzer bir görüşü Nicolas Adell, Regina F. Bendix, Chiara Bortolotto ve Markus Tauschek "Introduction. Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territory"

isimli yazılarında öne sürmektedirler. Yazarlara göre, 19. yüzyılda mirasçılık genellikle ulus inşası için değerliyken şimdilerde ise miras yaratma potansiyelini koruyan ulusal hatta uluslararası "hayal edilen bir topluluğu" vurgulamanın aracı hâline gelmiştir. Farklı kesimlerden ve farklı kültürel çevrelerden bir araya gelen bireylerin aday dosyaları oluşturmak için bir araya gelmesi, politikacılarla iş birliğine geçmesi bir "uygulama topluluğu" oluşturmaktadır ve ortak siyasi ve ekonomik amaçlar için birlikte çalışmaktadırlar. Yazarlara göre, bu hayali topluluk ve uygulama topluluğu mirası yaşam ve sürdürülebilir bir gelişim için geliştirilecek bir proje hâline getirmektedir ve bunun önemli bir kanıtı da 2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından ilan edilen Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi'nde (FARO) "kamusal eylem çerçevesinde, gelecek nesiller için sürdürmek ve iletmek istedikleri kültürel mirasın belirli yönlerine değer veren insanlar" ifadesi ile tanımlanan "miras topluluğu"dur. Yazarlar ayrıca bu hayali topluluk durumunu Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler* kitabındaki tanımlamalarla da ilişkilendirmişlerdir (Adell ve diğerleri, 2015:8). İsmail Doğan da "Sivil Toplumun Kültürel Temelleri" başlıklı yazısında sivil toplum teriminin toplumun sivil niteliğini vurgulayan sosyolojik bir sözcük olduğunu söyler ve bu hâliyle bir karşıtlığı ifade ettiğini ekler. Doğan'a göre Fransızca bir sözcük olan "civil=sivil" terimi medeni, uygar, nazik, kibar biçiminde daha çok seçkinliği ve zarafeti simgeler ve bu anlam karşıtlarını dışarıda bırakarak uygar, nazik, kibar olmayanın sivil olmadığı anlamına gelir (Doğan, 1999: 133). Doğan'ın benzetmesi tıpkı okuryazar ve kentli Avrupa'lı aydınlar ile yeni keşfettikleri ilkeller arasındaki çelişik ve karmaşık süreci andırır. Öcal Oğuz "Türkiye'de Folklorun İlk Makaleleri" başlıklı yazısında Alan Dundes'ın fikirlerinden hareketle sosyolojik açıdan karmaşık insan ilişkilerinin bulunduğu kabul edilen Batı Avrupa kentlerinin sosyolojinin inceleme alanı olarak kabul edildiğini, insanlığın başladığı veya hiçbir gelişme göstermeden bugüne kadar geldiği topluluklar olarak görülen ilkel yerli halkların antropoloji disiplinine bırakıldığını söylemiş ve Batı Avrupa kentlisi gibi uygar ancak yerli halklar kadar da ilkel olmayan Avrupa köylüsünün incelenmesi konusunun ise folklor disiplinine bırakıldığı ifade etmiştir (Oğuz, 2013b:7). Oğuz'un ve Doğan'ın söylediklerinden hareketle STK'ların kentli, politik ve sosyolojik bir kaynaktan beslenirken topluluk, grup veya bireylerin özellikle de SOKÜM Sözleşmesi kapsamında düşünülen mirası yaşatanların ise antropoloji ve folklor kaynaklı disiplinleri temsil ettiğini söylemek gerekir. Bu bakış açıları ile mirası aktif bir şekilde yaşatan ve onu kuşaklararası aktarım yöntemi ile kendi bağlamında öğrenen topluluk, grup veya bireyler bir tarafta dururken mirası sürdürülebilir bir gelecek için önemseyen, onun farkında olan ve ona değer veren yani hayal edilen topluluklar başka bir

tarafta durmaktadır. Bu anlamda STK'ları da bu hayal edilen topluluğun bir parçası olarak yorumlamak veya sivil toplumun politik, ekonomik kaynaklı hayal edilen bir topluluk olduğunu söylemek mümkün olabilir. Ancak tüm STK'ları bu genelleştirme ile aynı terazide değerlendirmek de mümkün değildir. Sivil toplumun tanımındaki zorluk STK'ların tanımını da zorlaştırmaktadır ve her coğrafyanın beslendiği kültürel iklime göre STK algısı değişebilmektedir. Diğer yandan unsurla ilgili topluluk tarafından kurulmasa bile ilgili STK'ların unsura ait olduğu topluluktan daha fazla değer verebileceği ve korunması için daha fazla çaba sarf edebileceği de göz önünde tutulmalıdır. Bu bakımdan topluluk, grup ve birey ve STK'lar arasındaki mesafelerin açık olmasının bazen olumsuz bir anlamda okunamayacağını söylemek gerekir. Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nin 123/b maddesi Sekreteryanın "somut olmayan kültürel miras alanında, topluluklar ve gruplar, sivil toplum, sivil toplum kuruluşları, uzmanlık merkezleri, araştırma kurumları ve uzmanlar veya ilgisi olan diğer kuruluşlar arasında bilgi alışverişini kolaylaştırmak" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17) için çaba sarf edeceğini söylemektedir. Sözleşme'de sivil toplum ifadesi geçmezken Uygulama Yönergesi'nde ise sadece iki yerde (123/b ve 140) sivil toplum ifadesine yer verilmiştir. Genellikle topluluk, grup ve bireyler üzerinden katılımı tanımlayan Sözleşme'nin örneğin 123/b maddesinde anlatmak istediği sivil toplumun neyi ifade ettiği belirsizdir ve kapsayıcılığı nedeniyle genel olarak topluluk kelimesini kullanan Sözleşme'nin sivil toplum kelimesine de yer vermesi aslında topluluk ve sivil toplum kelimelerinin ayrışıklığının kabul edilmesi olarak okunabilir. Nitekim Sözleşme'nin katılımla ilgili genel yapısında da bu iki farklı yaklaşımı görmek mümkündür.

Topluluk ve sivil toplumun beslendiği kaynakların farklı oluşu SOKÜM Sözleşmesi'ndeki temel problemlerden biridir ve bu da Sözleşme'nin uygulama süreçlerinde katılımla ilgili soru işaretlerini oluşturmaktadır. Buradan hareketle Sözleşme'nin katılım konusuna iki farklı pencereden baktığı söylenebilir. Birincisi Sözleşme'nin "Topluluk, Grup ve Bireylerin Katılımı" başlığında yer alan "her Taraf Devlet, somut olmayan kültürel mirasın korunması etkinlikleri çerçevesine, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirmeye gayret eder" (2005:167) ifadelerinin geçtiği 15. maddesindeki bakış açısıdır. Buna göre katılım topluluk, grup ve bireyler ile özdeşleştirilmiş görünmekte ve özellikle korumayla ilgili uygulamalara ve yönetim süreçlerine topluluğun katılımının sağlanmasına vurgu yapılmaktadır.

Sözleşme'nin 11/b maddesinde ise "2. maddenin 3. fıkrasında belirtilen koruma önlemleri arasından, kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın çeşitli öğelerini grupların, toplulukların ve ilgili Hükûmet dışı kuruluşların katılımıyla, belirleyecek ve tanımlayacaktır" (2005:166) denilmektedir. Bu maddede yer alan "hükûmet dışı kuruluşların katılımıyla" ifadesinden ise mirasın belirlenme ve tanılanma aşamasında STK'ların ya da hükûmet dışı diğer kuruluşların katılımı beklenmektedir. Katılım konusundaki bu iki farklı yaklaşım Sözleşme'nin uygulama aşamalarında da sorunlara yol açmakta ve "topluluk, grup veya birey" karşılığının STK olarak kabul edildiği ve "ilgili topluluğun katılımı" ifadesinin karşılığı olarak bir STK'nın davet edilmesinin yeterli olduğu durumlarla karşılaşılmaktadır. Bu durum topluluk, grup ve bireyler ile STK'ların onları temsil etme yeteneklerinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu anlamda şu sorular tartışmaya değerdir: STK'ların DO'da yer alması gerçekten topluluk, grup ve bireylerin katılımı mı demektir? Sözleşme'nin topluluk, grup ve bireylere verdiği merkezi rol uygulama aşamasında STK'lar tarafından ne derece temsil edilmektedir? Sözleşme'nin STK'lara atfettiği rol topluluk, grup ve bireylere verdiği önemle kimi yerlerde uyuşmazlıklara sebep oluyor mu? Bu bölümde Sözleşme'nin uygulamasında yaşanan kimi sorunlar üzerinden bu sorulara cevaplar aranacak ayrıca STK'ların Sözleşme için önemine değinilecektir. Öncelikle Sözleşme'de ve Uygulama Yönergesi'nde STK'larla ilgili maddelere bakmak yerinde olacaktır.

SOKÜM Sözleşmesi'nde STK'ların önemli rolleri bulunmaktadır. Bu çeşitli maddelerde bildirilmiştir. Sözleşme'nin 8. maddesinde Komitenin çalışma yöntemlerinden bahsedilmiştir. 8. Maddenin 4. Paragrafında "Komite, belirli konularda danışmak amacıyla, toplantılarına somut olmayan kültürel mirasın çeşitli alanlarında yetkili olan herhangi bir özel ya da resmî kuruluşu veya özel kişiyi davet edebilir" (2005:166) denilmektedir. Bu maddeden hareketle STK'ların gerektiğinde Komiteye danışmanlık yapabileceği söylenebilir. Uygulama Yönergesi'nin 89. maddesi ise Sözleşme'nin bahsi geçen 8. maddesinin 4. paragrafında belirtilen hüküm çerçevesinde, Komitenin mevcut kaynaklar dâhilinde, somut olmayan kültürel miras alanında (topluluklar, gruplar ve diğer uzmanlar dâhil) herhangi bir kamu veya özel organı (uzmanlık merkezleri ve araştırma enstitüleri dâhil) ve tanınmış yeterliliği olan kişileri belirli konularda etkileşimli bir diyalog sürdürmek üzere toplantılarına katılmaya davet edebileceğini söylemektedir (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17). Sözleşme'de STK'ların rolünü daha net bir biçimde ortaya koyan madde ise Danışsal Örgütlerin Akreditasyonu başlıklı 9. maddedir:

"1. Komite, somut olmayan kültürel miras alanında yetkileri kabul edilmiş olan hükûmet dışı kuruluşların Komiteye akredite edilmesini Genel Kurul'a önerir. Bu örgütlerin danışsal görevleri bulunacaktır.

2. Komite, aynı zamanda bu akreditasyona ilişkin ölçüt ve usulleri de Genel Kurul'a önerir" (2005:166).

9. madde ile STK'ların Komiteye akredite olabileceği ve Sözleşme'nin süreçlerini takip edebileceği söylenmektedir. Bu akreditasyonun ölçütleri ise Uygulama Yönergesi'nin ilgili maddelerinde bildirilmiştir. Yönergenin "Sözleşme'nin Uygulamasına Katılım" başlıklı 3. Bölümünün "Sivil Toplum Kuruluşları ve Sözleşme" alt başlığındaki 90. maddesinde STK'ların rolü daha ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. "2.1. Sivil toplum kuruluşlarının ulusal düzeyde katılımı" başlığında "Sözleşme'nin 11 (b) Maddesi uyarınca, Taraf Devletler, ilgili STK'ları Sözleşme'nin uygulama süreçlerine dâhil edeceklerdir. Bunun yanı sıra ilgili STK'lar somut olmayan kültürel mirasın belirlenmesi ve tanımlanmasında ve diğer uygun koruma önlemlerinde, Sözleşme'nin uygulanmasında yer alan diğer aktörlerle iş birliği ve koordinasyon içinde olacaktır" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:16-17) denilerek ulusal seviyede STK'ların SOKÜM Sözleşmesi ile ilişkisi tanımlanmıştır. Bu kapsamda SOKÜM unsurlarının tespit aşamasından tanımlanma ve koruma önlemlerinin alınmasına kadar geniş bir kapsamda STK'ların diğer aktörlerle iş birliği yapması söylenmiştir.

Uygulama Yönergesi'nin "Akretide olmuş sivil toplum kuruluşlarının katılımı" başlığı altındaki 91. maddesi ise STK'ların akreditasyon kriterlerinden bahsedilmektedir:

"(a) SOKÜM'le ilişkili bir veya daha fazla alanda (Sözleşme'nin 2.3. Maddesi'nde tanımlanan) yeterli, deneyim sahibi ve uzman kuruluş olduklarını kanıtlamalıdır;

(b) Hukuka uygun, yerel, ulusal, bölgesel veya uluslararası bir statüye sahip olmalılar;

(c) Sözleşme'nin ruhuna uygun amaçlara ve tercihen bu amaçlara uygun tüzüğe sahip olmak;

(d) Karşılıklı bir saygı anlayışı içinde topluluklar, gruplar veya uygun durumlarda somut olmaya kültürel miras unsurlarını yaratan, sürdüren ve aktaran bireylerle iş birliği yapmak;

(e) Aşağıdakileri içeren operasyonel kapasiteye sahip olmaları:

kurulduğu hedefleri gerçekleştirme isteği ile bağlantılı bir topluluktan oluşan düzenli bir aktif üyelik;

yerleşik bir ikametgah ve iç hukuk ile uyumlu olarak tanımlanmış bir tüzel kişilik;

akreditasyon başvuru tarihi itibariyle en az 4 yıllık bir geçmişe sahip olma ve uygun faaliyetlerde bulunma" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:18).

Bu kriterlerden anlaşılacağı üzere aslında STK'lardan temel beklentinin SOKÜM konusunda uzmanlık ve deneyimlerini yansıtmalarıdır denilebilir. Ancak her ülkenin aynı

standartlarda STK'lara sahip olarak aynı deneyim ve beklentileri karşılamasının ne kadar mümkün olduğu da soru işaretidir. Özellikle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdeki STK'ların yapısının bu kriterleri karşılamaya yetip yetmediği sorgulanmalıdır. Elvan Çokişler "Uluslararası Hukuk Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Rejimi" başlıklı yazısında STK'ların önemine değinmektedir. Yazara göre devletlerin müzakerelerde üstünlük kurma ve uluslararası arenada prestij sağlama çabaları kimi çekişmeleri beraberinde getirebilir ve karar alma süreçleri sekteye uğrayabilir. Yazara göre bu tür sorunları önlemek için devlet dışı aktörlerin müzakerelerde yer alması gerekir çünkü bu aktörler "devletler gibi ulusal çıkarlarını değil, çalışma konularına özgü çıkar ve politikaları takip ederler. Bu yüzden uluslararası ilişkilerin etik, dinamik ve bilimsel temelini oluştururlar" (Çokişler, 2018:11). Çokişler'in söylediklerinden hareketle STK'ların Taraf Devletler arasındaki çekişmeli ortamın aksine kolaylaştıran ve arabulucu bir rolle özellikle de topluluk, grup ve bireylerle devletler arasında bir köprü rolü üstlendiğini söylemek gerekir. Buna dair örnekler de Sözleşme'nin değerlendirme ve yönetim birimlerindeki STK'ların varlığında, Taraf Devletlerin sunduğu periyodik raporlarda, kapasite geliştirmeye dair yapılan çalışmalarda bulunabilir.

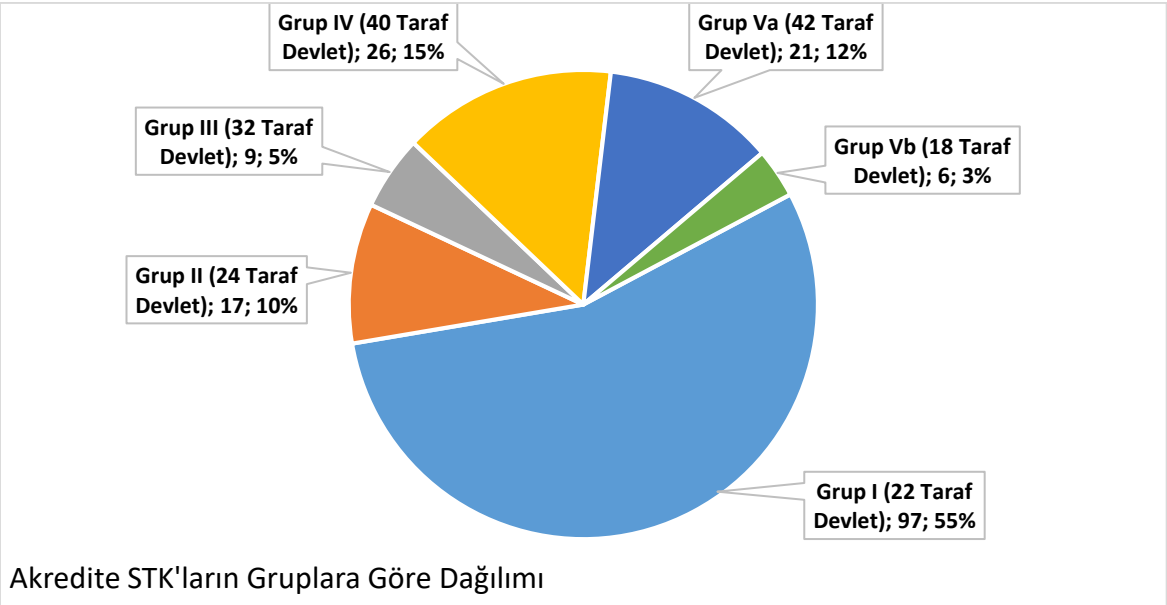
STK'ların akreditasyonu sürecinde istenen bilgiler de bulunmaktadır. Buna göre STK'lar akreditasyon formuna (form-ICH-09) aşağıda yer alan bilgileri eklemelidir:

> "(a) kuruluşun tam adı da dâhil olmak üzere açıklaması;
>
> (b) ana hedefleri;
>
> (c) tam adresi;
>
> (d) kuruluş tarihi veya varlığının yaklaşık süresi;
>
> (e) aktif olduğu ülke veya ülkelerin adı;
>
> (f) operasyonel kapasiteye sahip olduğunu gösteren aşağıdaki konularda kanıtlayıcı belgeler:
>
> i. kurulduğu hedefleri gerçekleştirme isteğiyle bağlantılı bir topluluktan oluşan düzenli bir aktif üyelik; ii. yerleşik bir ikametgah ve iç hukuk ile uyumlu bir tüzel kişilik; iii. Akreditasyon için en az dört yıl boyunca mevcut ve uygun faaliyetlerde bulunmuş olmak.
>
> (g) somut olmayan kültürel mirasın korunması alanındaki faaliyetleri;
>
> (h) topluluklar, gruplar ve somut olmayan kültürel miras uygulayıcıları ile iş birliği yapma konusundaki deneyimlerinin açıklaması (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:19).

Uygulama Yönergesi'nde STK'ların akreditasyonuyla ilgili bölümde "Akreditasyonun gözden geçirilmesi ve yöntemleri" başlığı altında ise şu maddeler yer almaktadır:

> "92. Komite sivil toplum kuruluşlarından taleplerin alınması, akredite olma ve onlarla ilişkilerin sürdürülmesi veya sonlandırılmasıyla ilgili Sekretaryadan tavsiyelerde bulunmasını ister.
>
> 93. Komite, kararlarını Sözleşme'nin 9. maddesine uygun olarak Genel Kurul'a sunar. Komite bu tür talepleri alırken ve incelerken Sekretarya tarafından kendisine verilen bilgilere dayanarak adil coğrafi temsil ilkesine dikkat eder. Akredite sivil toplum kuruluşları yürürlükteki yerel ve uluslararası yasal ve etik standartlara uymalıdır.
>
> 94. Komite, akreditasyondan sonra her dört yılda bir, ilgili sivil toplum kuruluşunun bakış açısını dikkate alarak, danışmanlık kuruluşunun katkısını ve taahhüdünü ve onunla olan ilişkilerini gözden geçirir.
>
> 95. Komite gerekli gördüğü takdirde inceleme sırasında ilişkilerin sonlandırılmasını kararlaştırılabilir. Koşullar gerektiriyorsa, bir karar alınana kadar ilgili kuruluşla ilişkiler askıya alınabilir" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:18).

Bu maddelerde önemli iki nokta vardır. Birincisi Komitenin akreditasyon taleplerini adil coğrafi bir dağılıma göre belirlemesidir. Bir diğeri ise her dört yılda bir akredite STK'ların gözden geçirilmesidir. UNESCO'nun altı seçim grubu coğrafi bölgelere göre bir dizilimle belirlenmiştir. Her coğrafi bölgenin bir diğerinden STK varlığı kapsamında eksik olmaması katılımın eşitliği bakımından önemlidir. Ancak çok güçlü STK'lara sahip gelişmiş ülkelerle kapasite ve uzmanlık bakımından sorunları olan gelişmemiş ülkelerdeki STK'ları sadece sayı bakımından kıyaslayarak eşitlemeye çalışmak bir iyi niyetten öteye gitmemektedir. STK'ların uzmanlık kapasitelerinin her ülkede ve grupta farklı olduğu unutulmamalıdır. STK'lar açısından coğrafi temsilin niceliğinin değil niteliğinin önemli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda STK'ların akredite olduktan sonra Sözleşme ve süreçlerine gösterdikleri ilgi de son derece önemlidir. Coğrafi dağılım konusunu aşağıdaki grafik üzerinden de yorumlamak mümkündür. 2018 Haziran ayında yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulunda onaylanan akreditasyonlarla birlikte UNESCO'nun altı seçim grubuna göre akredite 176 STK'nın dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir. Bu grafiğin 2019 yılında yapılan 14. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında akredite edilen ve 2020'de yapılacak 8. Taraf Devletler Genel Kurulu'nda onaylanacak STK'larla beraber değişebileceği bilinmelidir.

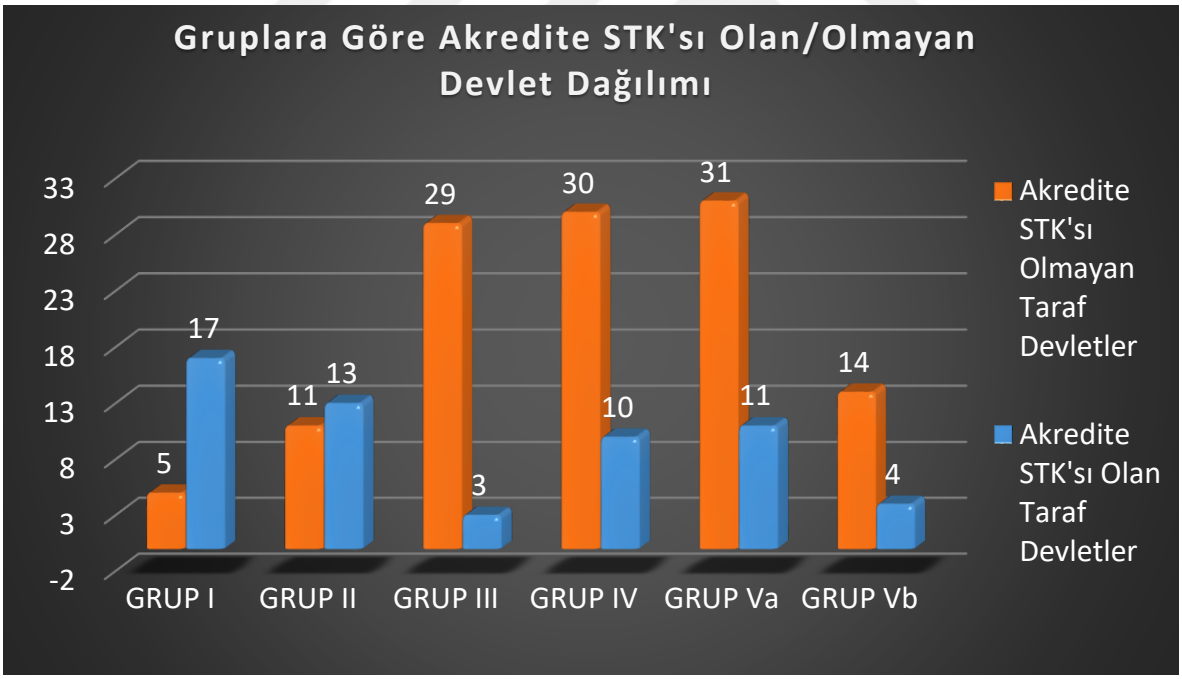

Şekil 4.1. Akredite STK'ların gruplara göre dağılımı

Grafikte[79] de görüleceği üzere 22 Taraf Devletin yer aldığı birinci grup (Avrupa ve Kuzey Amerika) en fazla akredite STK'ya sahiptir. Üstelik yüzdelik olarak bakıldığında birinci grubun 97 STK ile %55 gibi bir ağırlığı olduğunu ve diğer beş grubun toplamını geçtiği de görülmektedir. Ayrıca 42 Taraf Devlete sahip Afrika Devletlerinin (Grup Va) ise 21 akredite STK'sı vardır. Gruplar arasındaki bu dengesizlik, sivil toplumun katılımına verilen önemin uygulamada kimi eşitsizliklerden dolayı tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir. Grafikteki bu tablonun başlıca sebebi Avrupa ve Kuzey Amerika grubu dışındakilerin kapasite ve uzman yetersizliğidir. Bunun yanı sıra yeterli maddi kaynağa sahip olmamaları, yabancı dil bilmeme sorunu, farkındalık ve vizyon eksikliği de bu grafiğin oluşmasındaki diğer etkenlerdir. Öcal Oğuz "Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik ve Güvenirlik" başlıklı makalesinde STK'ların gruplar arasındaki bu dengesiz dağılımından söz etmekte ve Sözleşmeye taraf olmak için devletlerce gösterilen ilginin STK'larla ilgili grafiklerde görülmediğini, bu konunun sivil toplumda ve topluluklarda ortaya çıkan bir farkındalık sorunu olarak okunabileceği gibi, yerel ve ulusal STK'ların mali, hukuki veya uzmanlığa dayalı yetersizlikler nedeniyle uluslararası alanda görünür olamadıkları şeklinde de yorumlanabileceğini söylemektedir (Oğuz, 2017:11). STK'ların SOKÜM Sözleşmesi konusundaki bahsi geçen kapasitelerini geliştirmek için UNESCO bünyesinde çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. UNESCO internet

[79] STK'ların dağılımını gösteren grafikler için https://ich.unesco.org/en/accredited-ngos-00331 sayfasındaki veriler kullanılmıştır.

sitesindeki[80] verilere göre kapasite geliştirme teması ile toplamda 300'ün üzerinde toplantı yapılmıştır. Bu toplantıların %90'a yakın bir kısmı ise Afrika ülkelerine yönelik gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen etkinliklerin yöneldiği konular ise envanter geliştirme, dosya sunma hazırlığı, Sözleşme'nin anahtarları, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası iş birliği mekanizmalarına katılımdır. Bu da UNESCO'nun kapasite geliştirme çabaları ile birinci grup dışındaki ülkelerin ve bu ülkelerdeki STK'ların Sözleşmeyle ilgili olan bağlarını ve dikkatlerini güçlendirmeye çalıştığını göstermektedir. Bu noktada kimi ülkelerin imkânsızlıklar nedeniyle hükûmetler aracılığıyla gerçekleştiremediği birçok konuyu, örneğin envanterleme gibi, güçlü STK'lar aracılığıyla gerçekleştirebileceğinin akılda tutulması gerekir.

Akredite olan 176 STK'nın Sözleşmeye taraf olan 178 ülkeye göre dağılımı da son derece önemlidir. Bu sayede kaç devletin bir STK ile temsil edildiği ve kaç devletin akredite STK'ya sahip olmadığı yanında grupların kendi içindeki dengesizlikleri de görmek mümkündür:

Şekil 4.2. Gruplara göre akredite STK'sı olan/olmayan devletlerin dağılımı

Yukarıdaki grafiğe göre 176 akredite STK'nın toplamda 58 ülkeden geldiği görülmektedir ve 120 ülkenin ise akredite STK'sı bulunmamaktadır. Özel olarak gruplara bakıldığında ise örneğin birinci grupta yer alan 22 Taraf Devletten 5 tanesinin akredite

[80] Kapasite geliştirme çalışmalarının detayları için bkz. https://ich.unesco.org/en/events#

STK'sı yoktur. Ayrıca birinci grupta kimi ülkelerin STK'larının fazlasıyla çok diğerlerinin ise oldukça az olduğu görülmektedir. Birinci grupta Fransa'nın akredite STK sayısı 19 iken, aynı grupta yer alan Andora, Danimarka, İzlanda, Lüksemburg ve Malta'nın akredite STK'sı bulunmamaktadır. Örneğin İrlanda ve Avusturya'nın ise yalnızca birer tane akredite STK'sı bulunmaktadır. Grup 3'te ise yalnızca Brezilya, Meksika ve Kolombiya'dan akredite STK'lar bulunmakta kalan 29 Taraf Devletin ise akredite STK'sı bulunmamaktadır. Bu durumda üçüncü grupta yer alan 32 ülkenin sivil toplumunun yalnızca üç ülkeden akredite 9 STK ile temsil edildiği görülmektedir. Bu bakımdan altı seçim grubuna göre STK'ların kıyaslanması ve gruplar arasındaki dengesizlik ve temsilin tartışılmasının yanı sıra bölgelerin kendi içindeki STK sayısının ve dengesinin de tartışılması ve üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Bazı bölgelerde güçlü ülkeler ön plana çıkarak akredite STK sayısında diğerlerine göre ön plana çıkabilmektedir. Genel olarak gruplar arasında özelde ise her grubun kendi içinde yaşanan bu dengesizlik UNESCO'nun 2017 yılında başlattığı STK'ların Sözleşme için önemi ve danışmanlık rollerinin arttırılmasına yönelik arayışları kapsamında yaptığı toplantıların raporlarına da yansımıştır. 18 Nisan 2019 tarihinde[81] UNESCO Genel Merkezinde STK'lar, STK Forum, Taraf Devletler ve UNESCO'nun konuyla ilgili gayri resmî çalışma grubunun yetkililerinin katıldığı bir istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantının raporunda akredite STK'ların coğrafi dağılımındaki dengesizliklere de vurgu yapılmıştır. Bu dengesizliğin STK'ların uzmanlık eksikliği ve dil bilmeme, finansal problemler gibi sebeplerden kaynaklandığı, bunu engellemek içinse bazı devletlerin ve STK'ların her bölge veya ülke için STK'ların sayısını sınırlayan bir tavan belirlenmesi önerisini getirdiği söylenmektedir. Bu öneri tıpkı Listeler için getirilen kota sistemini andırmaktadır. Ancak sivil toplumun Sözleşmeye olan ilgisini sınırlar çizerek kısıtlamak yerine akredite STK'sı az olan gruplarda yer alan ülkelerdeki akredite olmuş ya da olmamış STK'ların kapasitesini artırmak ve Sözleşmeye adaptasyonlarını gerçekleştirmek daha nitelikli bir çözüm olarak durmaktadır.

STK'ların coğrafi dağılımını başka bir grafik üzerinden de yorumlamak mümkündür. 2019 Eylül ayına kadar yapılan Hükûmetlerarası Komite Toplantıları ve Taraf Devletler Genel Kuruluna hiç katılmayan STK sayısı 99'dur. Başka bir deyişle toplantılara bir kez bile katılan STK sayısı yalnızca 77'dir. Bu grafikte yer alan veriler UNESCO'nun SOKÜM internet sitesinde STK'larla ilgili sekmeden elde edilen verilerdir. Dolayısıyla toplantılara

[81] 18 Nisan 2019 tarihinde gerçekleştirilen toplantının ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/reflection-on-the-role-of-ngos-01037

katılan ancak resmî olarak kayıt yaptırmayan STK'lara ait veriler bu grafikte yer almamaktadır.

Şekil 4.3. UNESCO toplantılarına katılan 77 STK'nın gruplara göre dağılımı

Akredite olan 176 STK'nın yarısından fazlası SOKÜM Sözleşmesi süreçlerine dâhil olmakta zorlanmaktadır. Bu da hep belirli seçim gruplarının STK'larının daha aktif olduğu ve Sözleşmeye etki ettiği anlamına gelebilir. Bu durumda coğrafi dağılım eşitsizliğinin yalnızca sayılarla okunmaması aynı zamanda verilen nitelikli katkı ve Sözleşmeye etki etme becerisinin de önemli olduğunu söylemek mümkündür. Grafiğe bakıldığında 97 akredite STK'sı olan birinci gruptan 39 STK'nın toplantılara katıldığı görülmekte, örneğin 6 akredite STK'sı olan 5b grubundan ise yalnızca 2 STK'nın toplantılara katıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle 18 Taraf Devletin yer aldığı 5b Grubunu diğer bir ifadeyle Arap Devletlerini şu ana kadar Sözleşme toplantılarında sivil toplum sadece iki kez temsil edebilmiştir. Bu da bazı grupları temsil edebilecek akredite STK bulmanın bile oldukça zor olduğunu göstermektedir. Başka bir konu da toplantılara katılan STK'ların hep aynı ülkeden olması sorunudur. Örneğin birinci grupta yer alan ve toplantılara katılan 39 STK'nın 15'i Fransa ve İtalya'dan akredite olan STK'lardır. Bazı ülkelerin STK sayılarının fazla olması yanında aynı zamanda toplantıya katılan STK sayısının da kendi grubundaki diğer ülkelere göre fazla olduğu görülmektedir. Bu da kimi ülkelerin sivil toplum gücünün ön plan çıktığı ve Sözleşmeye etki oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu anlamda akredite STK sayısı yerine Sözleşme süreçlerini takip edebilen ve bölgesini temsil edebilen, uzmanlık kapasitesi yüksek STK'ların olması da önemlidir.

STK'ların yaptığı çalışmaları bir rapor hâlinde Sekretarya'ya sunması da gerekmektedir. Yönergede STK'ların danışma fonksiyonlarından da 96. maddede bahsedilmektedir. "Sözleşme'nin 9.1 maddesine göre, Komiteye danışma işlevi bulunan akredite sivil toplum kuruluşları, Komite tarafından incelenmek üzere referans olarak değerlendirme raporları sunmak üzere davet edilebilirler:

(a) Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine aday dosyalar;

(b) Sözleşme'nin 18. maddesinde belirtilen programlar, projeler ve faaliyetler;

(c) Uluslararası yardım talepleri;

(d) Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde kayıtlı unsurlar için koruma planlarının etkileri" (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:19).

Komitenin kararıyla akredite STK'lardan özellikle AKL'de yer alan unsurlar için referans raporlar istenebilmektedir ve AKL'de kayıtlı unsurlarla ilgili yapılan koruma planlarının etkilerini değerlendirmek adına yine STK'lara danışılabilir. STK'ların özellikle de acil korumaya ihtiyaç duyulan unsurlar için kilit bir rol üstlenebileceği, devletlerin zayıf kaldığı bazı koruma planlarında çözümün STK'lar tarafından getirilebileceği düşünülmelidir. Aslında UNESCO kendi uluslararası sözleşmeleri kapsamında STK'ların önemini kabul etmektedir. Bu konuda UNESCO ve STK ilişkisine değinen Ritzer'in söyledikleri önemlidir. Ritzer, 1980'lerden sonra UNESCO'nun hâkim olduğu birçok alanda yeni STK'ların çıktığını veya UNESCO tarafından oluşturulduğunu söyler. UNESCO'nun kendi bünyesinde bulunan bazı konuları bu örgütlere bıraktığını söyler. Bu duruma örnek olarak da ICOM, ICSU (Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi), WWF (Dünya Vahşi Yaşam Fonu) gibi sivil toplum örgütlerini gösterir (Ritzer, 2011:185). Ritzer'in sözlerinden hareketle UNESCO'nun yürüttüğü Sözleşmeler ve uluslararası programlar kapsamında yapması gereken birçok işi STK'lara bırakması UNESCO'nun bahsedilen ağır ve bürokratik yavaşlığından kurtulmasını sağladığı söylenebilir. Bu en çok da 1972 Sözleşmesi'nin işleyiş yapısında görülebilmektedir.

Elvan Çokişler'e göre STK'ların katılımı, taraflar arasındaki kapasite dengesini sağlamaya da yardımcı olabilir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin eksik oldukları noktalarda STK'ların destek olacağını ve bu tarz ülkelere ihtiyaç duydukları müzakere desteğini, bilgi ve teknolojik yardımı verebileceklerini söyler. Çokişler, böylece zayıf devletlerin güçlü devletlerin müzakere yetenekleriyle baş edebilir konuma gelebileceklerini de eklemiştir (Çokişler, 2018:12). Türkiye'den 2018 yılında akredite olan Geleneksel Sanatlar Derneği (GSD) başkanı Ahmet Akçan ve Genel Sekreteri Aslıhan Erkmen'le yapılan görüşmede de bu konu geçmiştir. Katıldıkları toplantılarla ilgili gözlemlerine

dayanarak UNESCO'nun yapısı gereği bürokrasi nedeniyle ağır bir işleyişe sahip olduğu STK'ların ise bu yavaşlığın aksine alanda son derece hızlı hareket edebilme kabiliyetleri olduğunu ve UNESCO'nun STK'lara daha fazla sorumluluk vermesinin korumaya yönelik etkinlikleri hızlandıracağını söylemektedirler (KK 4-KK 5). STK'ların kendi yapılarından kaynaklanan gönüllük esası ve hızlı hareket etme kabiliyeti ile Sözleşme'nin hükûmetlerden oluşan ağır ve bürokratik yapısının uyuşmada sorunlar yaşayabileceği bu sorunları aşmanın ise Sözleşme'nin tüm mekanizmalarına daha fazla STK katılımının sağlanması olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak bölümün başında da tartışılan STK'ların topluluğu temsil etme yetenekleri kapsamında STK'ların katılımını yeniden yorumlamak gerekmektedir. STK'lardan beklenen topluluğu temsil etmesi ve onların beklentilerine göre hareket etmeleri ya da SOKÜM unsurlarını korumada rol almaları mı yoksa hükûmetlerin talepleri ve beklentilerine istinaden diğer devletlerle bir yarışa ve müzakere tavrına mı girmeleridir? STK'ların bu şekilde politik ve müzakereci bir tavra bürünmeleri onları hükûmetlerden ve resmî organlardan ayıran sivil toplumu temsil etme yeteneği ile çelişkiler ortaya çıkarabilir. Bu durumda tıpkı bir Taraf Devlet gibi hareket eden merkezileşmiş bir STK gücünün ortaya çıkacağı ve topluluk grup veya bireylerin temsili ya da mirasın korunmasından çok ilgili hükûmetin temsilini gerçekleştirecekleri akla gelmelidir. Nitekim buna dair örnekler Sözleşme'nin uygulama aşamalarında görülmektedir.

Bu duruma örnek olarak Akdeniz Diyeti dosyası verilebilir. Richard Pfeilstetter "Heritage entrepreneurship. Agency-driven promotion of the Mediterranean diet in Spain" isimli makalesinde Akdeniz Diyeti dosyasına başka bir perspektiften yaklaşmıştır. Pfeilstetter, Akdeniz Diyeti dosyasını bir kültürel miras girişimciliği örneği olarak okumakta ve aday dosyasının hazırlanması sürecini akredite bir kuruluş olan Akdeniz Diyeti Vakfının (Mediterranean Diet Foundation-MDF) koordine ettiğini söylemektedir. Yazara göre kültürel miras girişimciliği ekonomik, politik, bilimsel veya dinî olarak kurumsallaşmış bir miras inşası ve sömürüsüdür, yanı sıra miras girişimcileri de belirli mirasa ilişkin fikir ve söylemlerden açık veya dolaylı faydalanan yasal olarak oluşturulmuş kurumlardan oluşmaktadır. Yazara göre Akdeniz Diyeti Vakfı da 1996 yılında Katalan gıda şirketleri tarafından Akdeniz Diyetini tarihî, kültürel, mutfak ve tarım gibi yönleri bakımından araştırmak adına kurulmuştur ve hem miras fikrinin bir sermaye olarak teşviki hem de topluluğun teşviki (Akdeniz nüfusu) Vakfın amaçları arasındadır. Vakıf dosya hazırlığında Akdeniz nüfusu gibi kalabalık bir nüfus yerine topluluk ile bağlantıyı ve topluluğun katılımını göstermek adına Soria gibi daha küçük ve aday dosyasındaki ifadelerle Akdeniz

medeniyeti ile iç içe ve bu kültürü hâlâ yaşatan bir bölgeyi seçmiştir. Yazara göre söz konusu Vakıf İspanya'daki resmî hükûmet ve gıda şirketleri tarafından desteklenen ve kurullarında pek çok iş adamı ve siyasetçiyi barındıran bir oluşumdur ve bu Vakıf Akdeniz Diyeti dosyasını koordine ederek farklı politik, siyasi ve ekonomik çıkar grupları için SOKÜM'ü bir teşvik aracı olarak kullanmıştır ve bu durum kültürel mirasın belirli kurumlarca sömürülmesi anlamına gelmektedir (Pfeilstetter, 2015: 215-231). Pfeilstetter'in söylediklerinden hareketle aslında Akdeniz Diyeti dosyasının mirası korumak yanında farklı ekonomik ve siyasi çıkarları olabileceği düşünülmedir. Ayrıca topluluk, grup ve bireyleri temsil ettiği düşünülen kimi STK'ların farklı çıkar çatışmaları ile hareket edebileceği ve katılım konusunun yalnızca görünürde olan bir araca dönüşebileceği bilinmelidir. Bu nedenle katılım konusunda sorunlu alanların sadece resmî kurum ve kuruluşlardan kaynaklanmadığını STK'ların da fazlaca problemleri olduğunu bilmek gerekir. Devletlerin merkeziyetçi yapısını eleştirirken sivil toplumun da farklı çıkar grupları ile bütünleşen ilişkiler ağının merkezi bir yapıya dönüşüp mirası ilgili topluluktan uzaklaştırabileceğini unutmamak gerekir. Fuat Keyman, hem ulusal hem de küresel hareket alanlarında, sivil toplum fikrinin farklı siyasi, ekonomik ve kültürel aktörleri bir araya getirdiğini söylemektedir. Keyman, sivil toplumun yeniden canlanması ile sadece küresel toplumsal değişim ve dönüşümün gerçekleşmediğini aynı zamanda birbirinden farklı olan neo-liberalizm, muhafazakârlık, sosyal demokrasi, milliyetçilik, yenisağcılık, cemaatçilik… vb. ideolojik söylem ve siyasi stratejilerin kendi özel siyasi, ekonomik güç ve iktidarlarını maksimize etmeleri ve meşru kılmaları için sivil toplumu kendilerine yararlı bir araç olarak görmelerinin de gerçekleştiğini belirtmektedir. Yazara göre, sivil toplumun yeniden canlanması, aynı zamanda "suistimali" ile birlikte gerçekleşir (Keyman, 2006: 17). Keyman'ın sözlerinden yola çıkarak STK'ların dâhil oldukları uluslararası politik, siyasi ve ekonomik ağlar neticesinde kendilerinden beklenen temel işlevlerini kaybederek suistimale uğramaları söz konusu olabilir. Özellikle belirli konuda aşırı uzmanlaşan STK'lar topluluk temsiline ya da mirası korumaya odaklanmak yerine yarışmacı bir tavırla diğer STK'larla rekabete girebilirler. Bu noktada STK'ların topluluğu ne kadar temsil ettiği ya da mirası korumaya ne kadar odaklandığı sorusunu tekrar akla getirmekte fayda vardır. SOKÜM Sözleşmesi için aday dosyaların hazırlanması aşamasında yaşanabilecek problemler bu duruma örnek teşkil edebilir. Nitekim KTB'den konuyla ilgili gözlemlerini aktaran Ahmet Çakır bir aday dosyası hazırlığı sürecinde unsurla ilgili STK ve unsuru yaşatan insanlar arasındaki bazı problemler ve kopukluklardan dolayı taraflarla iletişim kurmakta zorlandıklarını aktarmıştır (KK 3). Yine görüşülen kaynak kişilerden Ahmet Akcan ve

Aslıhan Erkmen de her sivil toplum kuruluşunun, tam anlamıyla hedef kitlesi olan her bireyi temsil etmesi beklentisinin gerçekçi olmayacağını ancak STK'ların devletten veya kâr amacı güden şirketlerden daha esnek olan yapılarının ve toplum yararına gönüllülük esası ile çalışan yöneticileri ve üyelerinin daha yaygın bir erişim ağı oluşmasına katkıda bulundukları söylemektedirler (KK 4-KK 5).

Akdeniz Diyeti isimli unsurun TL'ye kaydedilişi esnasında başka sorunlar da ortaya çıkmıştır. İspanya, Yunanistan, İtalya ve Fas tarafından 2010 yılında TL'ye ortak sunulan ve 2013 yılında Portekiz, Hırvatistan ve Kıbrıs'ın katılımıyla genişleyen Akdeniz Diyeti (Mediterranean Diet)[82] dosyasına karşı sivil toplumdan itirazlar gelmiştir. Bir STK tarafından organize edilerek hazırlanan dosyaya başka STK'lar tarafından itirazların gelmesi STK'lar arasındaki rekabet, devletlerin STK'ları kendi çekinceleri ve itirazları için teşvik etmesi gibi farklı nedenlerle açıklanabilir. 2010 yılında UNESCO Genel Direktörlüğüne Girit'teki on sekiz kurum ve kuruluş adına, Heraklion Ticaret Odası Başkanı'ndan bir mektup gönderilmiştir. Bu mektupta Akdeniz'in ortak bir diyet kültürü olmadığından, aslında Akdeniz'in faklı özelliklere, farklı kültürlere ve dinlere sahip bir bölge olduğundan bahsedilmiştir. Aynı mektupta bir "Akdeniz diyeti" fikrinin, tıbbi çalışmalardan ve ticari çıkarlar sayesinde teşvik edilen çok yeni bir kavram olduğu belirtilmiştir. Akdeniz'in belirli kısımlarında ortak olan ürünler olsa da, kültürel anlamlarının çok farklı olduğunu vurgulayan STK'lar "Akdeniz diyeti" terimi geçerli sayılırsa neden "Balkan diyeti" gibi bir terim de kabul edilmiyor?" sorusunu sorarak, unsurun, eşitlik ve karşılıklı saygıya dayalı kültürel çeşitliliğe saygıyı teşvik etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Akdeniz Diyeti dosyasına STK'lardan gelen bu itiraz karşısında İtalya ve Yunanistan heyetinin söylemleri mektubun içeriğine yönelik ikna edici açıklamalardan ziyade bu mektup hakkında neden önceden bilgilendirilmediklerine yöneliktir (ITH/11/6.COM/CONF.206/4 Rev. 2011:28; Urbinati, 2018: 97). Bu itiraza karşın Akdeniz Diyeti ortak dosya olarak TL'ye kaydedilmiştir. Ayrıca bu örnek topluluğun rızası meselesinin itirazlı durumlar karşısında Hükûmetlerarası Komite ya da Sözleşme organları tarafından görmezden gelinebileceğine işaret eder.

Sivil toplumun itirazına karşın kabul edilen bir diğer dosya örneği ise 2010 yılında İspanya adına TL'ye eklenen İnsan Kuleleri (Human Towers)[83] isimli unsurdur. Bu unsurun Listeye kaydedilişine Valencia merkezli bir kuruluş olan Grup d'Acció Valencianista itiraz etmiştir. İtirazda ise, 1989 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edildiği hatırlatılarak

[82] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://ich.unesco.org/en/RL/mediterranean-diet-00884
[83] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://ich.unesco.org/en/RL/human-towers-00364

insan kulelerine tırmanan çocukların yaralanmasının yanı sıra son iki yılda meydana gelen iki çocuk ölümü kınanmıştır. Mektupta bu uygulamanın 1989 Sözleşmesi'nin 32. Bölümünde dile getirilen çocuğun sağlığına zarar verecek herhangi bir iş yapmasından onu korumak ilkesine aykırı olduğu iddia edilmiştir (ITH/11/6.COM/CONF.206/4 Rev., 2011:28-29; Urbinati, 2018: 98). Her iki örnekte görülen bu itiraz durumunu Sözleşme'nin topluluğun katılımıyla ilgili aşırı katı ve esnemeyen yaklaşımı ile ilişkilendirmek mümkündür. 2011 yılında Endonezya'nın Bali adasında gerçekleşen 6. Hükûmetler Arası Komite Toplantısında sunulan AO raporunda aşırı ticarileştirme ile de kimi zaman bağlantılı olabilecek kurumsallaşma ve profesyonelleşmeden bahsedilmekte, listelere sunulan bazı dosyalarda unsurun uygulanmasının son derece organize kurumlar veya profesyoneller tarafından üstlenildiğinin görüldüğü ifade edilmiştir. Bu durumun somut olmayan kültürel mirasın doğasına zarar verebileceği ve onun sosyal bağlamını yitirmesine neden olabileceğinden bahsedilmektedir (ITH/11/6.COM/CONF.206/13, 2011:17; Gürçayır Teke, 2013:37). AO'nun bahsettiği profesyonelleşme ve aşırı kurumsallaşmayı aslında Sözleşme'nin yönetimi ve bu yönetimi gerçekleştiren mekanizmalarında da bulmak mümkündür. Sözleşme'nin sivil toplumun esnekliği karşısında aşırı profesyonel mekanizması bir karşıtlık oluşturmakta ve bu karşıtlık sivil toplumun sürece dâhil olmasını zorlaştırmaktadır. Bu noktada yukarıda bahsi geçen iki örneğe yapılan itirazları aşırı kurumsal ve profesyonel bir mekanizmaya etki edemeyen bir sivil toplum söylemi olarak da yorumlamak mümkündür.

STK'ların kimi dosyalara itirazı ise bulundukları ülkelerin hükûmetleriyle ortak gerçekleştirdikleri itirazlardır. Bu genellikle bir unsurun başka bir ülkede de yaşadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Benedetta Ubertazzi "The Territorial Condition for the Inscription of Elements on the UNESCO Lists of Intangible Cultural Heritage" isimli makalesinde bu duruma örnek vermektedir. 2013 yılında Komitenin 8. Oturumu Azerbaycan'da gerçekleştirilmiştir. Ubertazzi'nin aktardığına göre bu toplantıda Azerbaycan adına AKL'ye sunulan "Chovqan, a traditional Karabakh horse-riding game" dosyası bazı tartışmalara neden olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Başkan Yardımcısı, İran Kültür Mirası, El Sanatları ve Turizm Birliği Başkanı ve bir dizi STK bir araya gelerek Azerbaycan dosyasına karşı bir itiraz mektubunu Komiteye sunmuşlardır. İtirazın gerekçesi ise aynı unsurun kendilerinde yaşadığına ve bunun bir ulusal dosya olarak sunulmaması gerektiğine yöneliktir. Azerbaycan ise Uygulama Yönergesi'nin 14. paragrafını da hatırlatarak bir ülke adına kayıtlı bir öğenin diğer ilgili ülkelerle iş birliği yaparak çok uluslu

bir adaylığa sonradan dönüştürülebileceğini söylemiştir (Ubertazzi, 2015:115). Aslında Taraf Devletlerin Sözleşme'nin ruhuna uygun bir biçimde ortak dosyalar sunması beklenirken aksine bunu kimi zaman bir coğrafi işaret olarak algıladıkları ve Listelerde kayıtlı unsur sayıları üzerinden bir yarışa girdikleri gözlemlenmektedir. Azerbaycan ve İran örneğinde de görüldüğü üzere ilgili STK'ları da bu yarışın içine bir aktör olarak sokmakta ve topluluklar arasında da bir rekabetin oluşmasına neden olmaktadırlar. Bu durumu aşmanın yolu daha fazla ortak dosya ile Sözleşme'nin amaç ve beklentilerine uygun bir biçimde topluluklar arasındaki diyaloğu güçlendirmekten geçmektedir. Nitekim toplulukların savaş, göç, ticaret gibi birçok kültürel, ekonomik ve politik sebeplerle yerlerinin değişebileceği ve taşıdıkları kültürel miras unsurlarının da göç edebileceği unutulmamalıdır. Sözleşme'nin SOKÜM'ü tanımladığı 2.1 maddesinde geçen "somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir" (2005:164) ifadesi de bu durumu doğrulamaktadır.

Akredite STK'ların Sözleşme için belki en önemli görevlerinden biri de DO'daki rolleridir. DO'nun öncesinde ise TL'ye aday gösterilen unsurların değerlendirilmesi için Hükûmetlerarası Komitenin altı üyesinden oluşan AO 2008 yılında kurulmuştur ve 2014 yılına kadar görev yapmıştır. 2010'da ise AKL'ye adaylığı değerlendirmek üzere paralel bir Danışsal Organ kurulmuştur. İç Denetim Raporuna göre bu düzenleme, adayların değerlendirilmesinde aynı standartların uygulandığından emin olmak için aday göstermenin tek bir kurum tarafından incelenmesi gerektiğine inanan birçok paydaş (Taraf Devletler, uzmanlar ve STK temsilcileri dâhil) tarafından sorgulanmıştır. AO üyelerinin Taraf Devlet temsilcileri olmaları da kayda değer bir hoşnutsuzluk yaratmakta ve muhtemel çıkar çatışmalarıyla ilgili endişeleri de beraberinde getirmektedir (2013:51). Nitekim sonraki yıllarda bu ikili uygulamadan vazgeçilerek 2015 yılında DO göreve başlamıştır. Uygulama Yönergesi'nde DO'nun yapısı anlatılmıştır. Buna göre DO, 12 üyeden oluşmaktadır. Komite üyesi olmayan Taraf Devletlerden seçilen nitelikli 6 uzman ve eşitlikli coğrafi temsili ve çeşitli somut olmayan kültürel miras alanlarını dikkate alarak seçilen akredite STK'lardan 6 temsilci DO'nun yapısını oluşturmaktadır (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018:9). STK'ların Komitede coğrafi dağılıma dikkat edilerek her bölgeyi temsilen yer almaları önemli ve etkilidir ancak DO'nun görev ve yetkileri ile bu etkililiğin sınırlanması ise sorunludur. Uygulama Yönergesi'ne göre DO'nun yalnızca aday dosyalarını incelemek ve gelen yardım taleplerini değerlendirmekle sınırlı bir danışma işlevi bulunmaktadır. Bu

bakımdan Sözleşme'nin sadece aday dosyalarından oluşmadığı, dünyanın birçok noktasından toplulukları ilgilendiren kritik kararları almada ise Taraf Devletlerin son ve bağlayıcı kararları verdiği bilinmelidir. Bu konuya Elvan Çokişler de dikkat çekmiştir. Çokişler'e göre Hükûmetlerarası Komite, SOKÜM'ün gerçek sahibi olan toplum ve toplulukların temsilcileri değil, devlet temsilcilerinden oluşan bir yapıdır. Sözleşme kapsamında oluşturulan Listelerde hangi unsurların yer alacağına karar veren de bu temsilcilerdir. Bu durum karar alma süreçlerinin siyasileşmeye açık olması ve karar alıcıların doğrudan yararlanıcılar değil, onlar adına hareket eden aracılar olmasına neden olmaktadır. "Bu olumsuzlukların çözümü, karar alma süreçlerinde yeteri kadar aktif, donanımlı ve istekli olunmasına bağlıdır, bu noktada görev devlet-dışı aktörlere düşmektedir" (Çokişler, 2018:11). Sivil toplumun veya STK'ların Hükûmetlerarası Komiteye etki edemediğine dair Çokişler'in bahsettiği yaklaşımı doğrulayan örnekler de mevcuttur. Bazı ülkelerdeki STK anlayışı çok farklı olabilmektedir. Örneğin Çin'in Tibet Opera'sı ile ilgili olarak periyodik raporunda bildirildiği gibi, koruma çabalarına katılan yüzlerce topluluk örgütü olabilir ve Hindistan'da bazı unsurların korunmasında ailelerin rolü daha etkin olabilmektedir. Hırvatistan adına kayıtlı "Procession Za Krizen ('following the cross') on the island of Hvar" isimli unsurda olduğu gibi dini cemaatler unsurun temsili ve yönetiminde etkili olabilir. "Arabic coffee, a symbol of generosity" isimli Umman adına kayıtlı unsurda olduğu gibi bazı ülkelerde ise ticari kooperatifler topluluk kuruluşları olarak adlandırılır (ITH/18/13.COM/7.a Rev., 2018:25) ya da Kenya'daki Mijikenda Ormanları'nı koruyan ve oradaki SOKÜM unsurlarının devamlılığını sağlayan bir yaşlılar konseyi olabilir. Bu anlamda her ülkede unsurun uygulayıcısı topluluğu temsil eden kesimin STK'lar olmadığı kimi zaman gelenekten beslenen topluluk yapılanmalarının, geleneksel kurumlaşmaların unsurla ilgili temsiliyeti yönettiği bilinmelidir. Bu anlamda DO'da yer alan STK'ların coğrafi dağılıma göre eşit bir biçimde yayılması topluluğun temsili anlamına her zaman gelmeyecektir. Bu tarz geleneksel kurumlarla temsil edilen toplulukların resmî bir biçimde kurumlaşmasını beklemek ve onların SOKÜM Sözleşmesi süreçlerine dâhil olabilmeleri için UNESCO'nun belirlediği evrensel kriterlere adapte olmalarını istemek tam da bu bölümün başında bahsi geçen "hayal edilen miras topluluğu" tanımına uygun düşmektedir.

Tartışılması gereken diğer bir nokta ise DO'da yer alan ve 6 seçim grubuna göre seçilen her bir STK'nın kendi bölgelerindeki STK'lar ile iletişim hâlinde olup olmadıkları, bölgesel düzeyde iş birliği kurup kurmadıkları başka bir deyişle örneğin 1. Gruptan seçilen bir STK'nın kendi bölgesindeki diğer ülkelerin STK'larıyla diyaloğu ve onların tamamını

temsil etme kabiliyetinin ne derecede olduğudur. Bu problemli alanı aşmak adına STK'ların da kendi aralarında bölgesel kategorilere göre çalışmalar yürütmeleri ve akredite tüm STK'ların birbirleri ile çalışarak sürece katılımlarının en yüksek seviyeye çıkarılması yerinde olacaktır. DO ve işleyişine yönelik eleştirilerden biri de STK Forum'dan gelmiştir. Forum'un 2017 yılında yapılan toplantısının sonuç raporunda[84] Sözleşme Listelerindeki unsurlarla ilgili olarak 2017 yılında DO tarafından yapılan önerilerin bir kez daha Komite tarafından neredeyse sistematik olarak reddedildiği söylenmiştir. Komitenin kararlarına saygı duymakla birlikte, STK Forumu Sözleşme'nin güvenilirliğini ve DO'nun ilgi düzeyini zayıflatan bu durumdan duyduğu endişeyi dile getirmiş ve bu durumun STK'ların sunabilecekleri değerli danışmanlık katkılarının potansiyelini etkilediği vurgulanmıştır. DO'nun danışma süreci sonunda yargılayıcı bir rolden daha fazla yardımcı olan bir role doğru ilerlediğini bunun olumlu bir gelişme olduğu da eklenmiştir. STK'ları temsilcilerinden oluşan 6 üyesi nedeniyle sivil toplumu temsil ettiği düşünülen DO'nun tavsiyelerinin Hükûmetlerarası Komite tarafından dikkate alınmaması Sözleşme'nin karar alma mekanizmalarında sivil toplumun rolünün son derece sınırlı düzeyde kaldığını göstermektedir. Ulusal düzeyde koruma plan ve programlarının uygulanmasında etkili olabilen STK'ların Sözleşme'nin yönetim ve karar alma süreçlerinde ise zayıf kaldığını en azından DO'nun işlevi ve çalışma yöntemine bakarak söylemek mümkündür. Öcal Oğuz ise konuyu farklı bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Oğuz'a göre akredite STK'ların coğrafi dağılımındaki dengesizlik ve bazı gruplarda birkaç ülkeye toplanan akredite STK'lar ve kimi gruplarda DO'ya aday olacak STK'nın dahi zor bulunması aday dosyalarının incelenmesi sürecini ve DO'nun güvenirliğini sorgulatan bir durumdur (Oğuz, 2017: 15). Oğuz'un DO'da yer alan 6 STK üzerinden yaptığı bu yorumu bir grafik üzerinden görmek yerinde olacaktır. Aşağıdaki tabloda DO'da 2015 yılından itibaren görev alan STK'ların gruplara göre dağılımı verilmiştir. Uygulama Yönergesi'nin 28. Maddesine göre DO'nun bir üyesinin görev süresi dört yılı geçemez. 2020 yılından itibaren görev alacak STK'lar ise Aralık 2019'da Kolombiya'da yapılan 14. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında alınan kararlardan[85] hareketle tabloya eklenmiştir. 2020 yılından itibaren Grup I ve Grup II'de yer alan STK'ların dört yıllık görev süreleri sona ermiş ve yeni STK'ların göreve başlamasına karar verilmiştir.

[84]2017 STK Forum Toplantısının sonuç raporu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2017/12/12-COM-NGO-Statement-Jeju-ENG.pdf

[85] 2019'da yapılan 14. Hükûmetlerarası Komite Toplantısının Değerlendirme Organının yeni üyeleriyle ilgili aldığı kararların ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/14com

	Gurup I	Grup II	Grup III	Grup IV	Grup V(a)	Grup V(b)
2015	Hollanda	Avusturya	Brezilya	Çin	Uganda	Suriye
2016	Norveç	Çekya	Brezilya	Çin	Uganda	Suriye
2017	Norveç	Çekya	Brezilya	Çin	Uganda	Mısır
2018	Norveç	Çekya	Kolombiya	Kore Cumhuriyeti	Uganda	Mısır
2019	Norveç	Çekya	Kolombiya	Kore Cumhuriyeti	Burkina Faso	Mısır
2020	Belçika	Bulgaristan	Kolombiya	Kore Cumhuriyeti	Burkina Faso	Mısır

Tablo 4.1. Değerlendirme Organında görev alan STK'ların gruplara ve ülkelere göre dağılımı[86]

Tabloya bakıldığında örneğin Grup V(a)'da 42 Taraf Devlet ve 21 akredite STK yer alırken 4 yıl boyunca Uganda'dan aynı STK 42 Taraf Devletin sivil toplumunu temsilen DO'da yer almıştır. Ayrıca 2014 yılında yapılan 9. Hükûmetlerarası Komite Toplantısı esnasında 2015 yılında göreve başlayacak DO'nun üyeleri de seçilmiştir. Komitenin karar metninde[87] seçim gruplarının hepsinin birden fazla STK öneremediği bu nedenle DO'nun bileşimini tanımlamada zorlanıldığı ifade edilmiş ve Taraf Devletlerin, her bir seçim grubu için hem uzmanlar hem de akredite STK'lar için en az iki adayın Sekretaryaya gönderilmesini sağlamak konusunda teşvik edilmesi not edilmiştir. Karar metninde de vurgulanan bu durum hem Öcal Oğuz'un DO'nun güvenirliği ve uzmanlığına yönelik eleştirilerini haklı çıkarmakta hem de bir STK'nın tüm grubu temsil edip edemeyeceği sorusunu yeniden akla getirmektedir. Çünkü bazı seçim gruplarında aday olacak STK bulmak bile kimi zaman zor olabilmektedir.

Bir başka tartışma konusu ise Sözleşme'nin destek metinlerinde örneğin 2013 yılında hazırlanan İç Denetim Raporunda veya 2006 yılında Tokyo'da yapılan topluluk katılımına dair uzmanlar toplantısı raporunda, UNESCO SOKÜM internet sitesinde sıklıkla kullanılan "aşağıdan yukarıya" veya "yukarıdan aşağıya" ifadesinin topluluk katılımına dair sorunlu

[86] Tablodaki veriler UNESCO SOKÜM internet sitesinden alınmıştır. Ayrıntılar için bkz. https://ich.unesco.org/en/events#

[87] Komitenin 2015 yılında göreve başlayacak Değerlendirme Organı üyelerini seçtiği karar metni için bkz. https://ich.unesco.org/en/Decisions/9.COM/11

bir dili temsil ettiğine yönelik eleştirilerdir. Ellen Hertz "Bottoms, Genuine and Spurious" isimli makalesinde bu ifadenin altta veya dipte olanı tanımlayan hiyerarşik bir gönderme olduğunu ve Sözleşme'nin katılımla ilgili çelişik alanlarından birine işaret ettiğini söylemektedir (Hertz, 2015: 32). Hertz aynı yazısında bu ifadenin anlamına dair şu soruları sormaktadır:

> "Kesin olarak "alt" nerede ve nasıl bir yaşam formunu temsil edebilir? Kim meşru olarak orada ya da orada olduğunu iddia edebilir ve böyle kalmak için ne yapmaları gerekir? Eğer "dipler" "üstlerin" zıttıysa, alt olmak bir devlet görevlisinin ya da uzmanının karşıtı olmak anlamına mı geliyor? Bir yetkili veya uzmanın zıttı nedir? Kişi güçsüzlük veya cehalet mi göstermeli? Peki ya SOKÜM'ü geliştirme süreci boyunca, birinin etkisi ve uzmanlığı artarsa? Birisi "alttan" meşru bir şekilde temsilci olmaktan vazgeçer mi?" (Hertz, 2015: 27).

Hertz'in bu sorularından hareketle ek olarak şu sorular da sorulabilir. STK'lar bu hiyerarşik düzende altta mı yoksa tam aksine üstte mi yer alırlar? STK'ların topluluk, grup ve bireylerle olan ilişkilerini veya mesafelerini bu alt üst hiyerarşisi ile yorumlamak mümkün müdür? Sözleşme'nin bahsettiği aşağıdan yukarıya katılım ve yönetim Sözleşme'nin kendi yönetim sistemlerinde ne derece uygulanmakta? Bu soruları çoğaltmak elbette mümkündür ancak önemli konulardan biri Sözleşme'nin Taraf devletlere sıklıkla önerdiği "aşağıdan yukarıya" doğru bir koruma planını henüz Sözleşme kendi yönetim organları ve sisteminde yapamamaktadır. Sözleşme'nin kendisi yukarıdan aşağıya doğru kurgulanmış, bir Hükûmetlerarası Komite tarafından yönetilmektedir diğer organları ise yalnızca danışma işlevini üstlenmiştir. Bu anlamda tezin katılım konusunun tartışıldığı birinci bölümünde katılım kavramını "paradoks" olarak yorumlayan Eyal Weizman'ın katılım ile eldeki seçeneklere uyum dışında işin öznesi olana başka bir şans tanınmadığı dolayısıyla katılımın aslında bir tarafın diğer tarafı kendi amaçlarına hizmet etmek için şekillendirdiği bir sistem olduğunu söyleyen yorumu akla gelmektedir (Weizman, 2010:13-14). Bu bakımdan topluluk, grup veya bireylerin onlara sunulandan daha fazla seçeneklerinin olmadığı ve Sözleşme'nin yönetim organlarının istediği bir biçimde ve yöntemde Sözleşme süreçlerine katılımlarının sağlandığı söylenebilir. Bu katılım yöntemlerinden biri de STK'ların varlığıdır. Sonuç olarak STK'ların Sözleşme'nin dinamizmi için göz ardı edilemeyecek önemli katkıları bulunmaktadır. Özellikle de ulusal koruma planlarının uygulanmasında önemli bir araç olabilirler ancak bu rollerinin merkezileşmiş ve güçlenmiş bir yapıyı da beraberinde getireceği ve topluluk, grup ve bireylerle olan mesafelerinin açılabileceği unutulmamalıdır. Sözleşme ve sonradan üretilmiş destekleyici metinlerinde ve toplantı raporlarında STK'ların önemi en az topluluk, grup ve bireylere verilen önem kadar

değerlidir. Ancak bahsedilen tartışmalar ve örnekler kapsamında bu durumun yazınsal boyutta kalabildiği, uygulama aşamalarında istenilen seviyede gerçekleşemediği görülmektedir.

4.2. STK Forum Raporlarında Sivil Toplum Kuruluşları

STK'ların Sözleşme için önemli rolleri olduğu ve insanı merkeze alan Sözleşme'nin uygulanmasında dikkate değer katkılarının olduğu bilinmektedir. Sözleşme'nin ve Hükûmetlerarası Komite Toplantılarının ve Taraf Devletler Genel Kurulunun önemli bir parçası da STK'lar tarafından düzenlenen forum toplantılarıdır. STK Forum Toplantıları Hükûmetlerarası Komite Toplantıları ve Taraf Devletler Genel Kurulu ile eşzamanlı olarak yapılmaktadır. Bu toplantıların sonunda oluşan raporlar özellikle Sözleşme'nin STK'lar tarafından nasıl görüldüğüne ve sorunlu alanlara dair veriler sunmaktadır. http://www.ichngoforum.org adresli internet sitesinde[88] söz konusu forum kendisini şu şekilde tanımlamaktadır: "UNESCO tarafından akredite olmuş STK'lar için Hükûmetlerarası Komite'ye Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne ilişkin danışmanlık hizmetleri vermek üzere iletişim, ağ kurma, değişim ve iş birliği platformudur". Bu ifadeyi STK'ların baştan danışma organı olmayı kabul etmeleri sebebiyle eleştirmek mümkündür. STK'ların yönetim ve karar alma mekanizmalarına aktif bir şekilde katılması beklenirken "danışma" işlevinin STK forumu adı altında toplanan organizasyonu tanımlamak amacıyla kullanılması bir çelişkiye işaret etmektedir. Ancak STK'ların bu danışma işlevlerinin bile işe yarayacağını söyleyen araştırmacılar da vardır. Örneğin Elvan Çokişler STK'ların varlığıyla ilgili şunları söylemektedir:

> "STK ve NGO'ların sadece gözlemci olarak süreçlere katılımının dahi rejimin başarısını büyük ölçüde arttırdığı tespit edilmiştir (Breitmeier vd. 2006). STK ve NGO gözetimindeki rejimler daha meşru ve yaygın hâle gelir. UNESCO'ya akredite STK ve NGO'lar olmasaydı, Genel Kurulda büyükelçilerin, Hükûmetlerarası Komite'de hükûmet temsilcilerinin yaptığı oylama ile kararlar alınacak, SOKÜM sahibi toplulukların sesleri salonlarda duyulamayacaktı. STK ve NGO'ların bir diğer işlevi de ulusal ve uluslararası ölçeklerde düzenledikleri etkinlikler ve verdikleri desteklerle SOKÜM farkındalığını arttırmaktır. Bu yüzden, rejimin etkin yürütülmesi büyük ölçüde STK ve NGO'ların etkinliğine bağlıdır (Lixinski 2013a). Bu bakımdan, SOKÜM, karar alımında değil, yürütülmesinde devlet-dışı aktörlerin katılımı açısından başarılı bir rejimdir" (Çokişler, 2018:12).

Bu yaklaşımla STK'ların danışma işleviyle de olsa Komite toplantılarında ve Danışma Organı içinde yer almaları önemli ve Sözleşme'nin işleyişi açısından verimli olarak yorumlanabilir. Ancak diğer taraftan da STK'ların varlığı Sözleşme'nin ve Hükûmetlerarası

[88] NGO Forum internet sitesinin ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/about-us/

Komitenin kendi meşruluğunu kanıtlama aracı da olabilir. Hükûmetlerarası Komite ve Genel Kurul toplantılarının program ve ajandalarına bakıldığında STK'ların varlığının Sözleşme'nin uygulanmasındaki etkilerine karşın görece zayıf kaldığı görülebilir. Zira STK Forum toplantılarından çıkan sonuçlar ve STK'ların temennileri Komite Toplantılarının sonunda kısa bir şekilde yer almaktadır. Nitekim SOKÜM Sözleşmesi'ne dair 2013 yılında hazırlanan İç Denetim Raporu'nda STK forumlarından çıkan sonuçların Komite gündemlerinde yer alması tavsiye edilmiştir (2013:61). Türkiye'den akredite bir STK olan Kültürel Araştırmalar Vakfının UNESCO'yla ilgili projelerini yürüten üyesi Nihal Kadıoğlu Çevik de benzer bir görüşü katıldığı STK forum toplantısıyla ilgili olarak söylemektedir. Kadıoğlu Çevik, Forumun özverili, geniş katılımlı ve şeffaf bir örgütlenme olarak önemli bir kazanım olduğunu ancak STK'ların henüz Komite toplantılarına istenen düzeyde entegre duruma gelemediğini gözlemlediğini söylemektedir (KK 7).

STK Forum toplantılarının sonunda yayınlanan sonuç raporları da aslında STK'ların yıldan yıla Sözleşmeyle ilgili talep ve beklentilerinin farklılaştığını ve geliştiğini göstermektedir. 2009 yılında Abu Dabi'deki 4. Komite Toplantısı esnasında gerçekleştirilen STK Forum toplantısının sonuç raporunda[89] STK'ların katılımının aday dosyaların incelenmesinin ötesine geçmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır ve bunu yaparken, UNESCO ile yerel düzeydeki topluluklar arasında bir aracı olarak hizmet edebilecekleri vurgulanmıştır. Raporda ayrıca "katılım seviyemizin Taraf Devletlerin rahat hissedeceği bir seviyede olması gerektiğinin farkındayız" cümlesi geçmektedir. STK'lar da katılımlarının ancak Taraf Devletlerin belirlediği sınırlar içerisinde gerçekleşeceğinin farkındadırlar ve daha etkili bir katılım için ortak çalışmaların yürütülmesi gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca bunu gerçekleştirmek adına bazı öneriler getirmişlerdir. Etkileşimli ve tüm STK'ların katılımının sağlanabileceği bir internet sitesinin oluşturulması böylelikle STK'lar arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımının artırılması, akreditasyon ile STK'lardan beklenenin ne olduğunun ve ne yapılması gerektiğinin Taraf Devletlerce anlatılması 2009 yılındaki raporda geçen önerilerdir. Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği 2006 yılından üç yıl sonrasına ait bu raporda başka bir deyişle Sözleşme için çok yeni sayılabilecek yıllarda ortaya çıkan bu öneriler STK'ların henüz bilgi ve diyalog eksikliklerinin olduğunu, hatta akredite olmakla kendilerinden ne istendiğine dair bilgilendirilmeye ihtiyaç duydukları görülmektedir.

[89] Bu bölümde bahsi geçen sonuç raporlarının tamamına erişmek için bkz. http://www.ichngoforum.org/documents/

2010 yılındaki 5. Komite Toplantısı esnasında gerçekleştirilen STK Forumunun sonuç raporunda ise STK'ların uzmanlıklarını çok çeşitli alanlarda ve bölgesel seviyelerde geliştirdiklerini bu nedenle UNESCO'yu kültürel topluluklara bağlayan karmaşık zincirin bir bağlantısı olarak hizmet verebileceklerini söylemektedirler. Burada "kültürel topluluklar" kelimesinin SOKÜM Sözleşmesi öncesinde hazırlanan taslak sözlükte yer aldığını ancak bu tanımlamanın Sözleşme'de kullanımının tercih edilmediği bilinmelidir. Bu anlamda STK'ların topluluk tanımlamaları ve algıları ile Sözleşme'nin topluluk tanım ve algıları arasında farklar olabileceği akla gelmelidir. Marc Jacobs "Kültürel Arabuluculuk, Sınırlara ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Yeni Paradigmanın Değerlendirilmesi: Halk Bilimi Çalışmaları, Disiplinler Ötesi Bakış Açıları ve UNESCO" isimli yazısında 2003 Sözleşmesi'nin Avrupa'da geleneksel halk bilimi araştırmalarının kelime hazinesini ve halk bilimcilerin söz dağarcığını kullanmayı reddettiğini söylemektedir. Jacobs'a göre bu yeni paradigmanın uygulanması ve geliştirilmesinde akredite STK'ların rolü ve bu kuruluşların nasıl değerlendirileceği konusu oldukça önemli bir meseledir. Jacobs, bunu Uluslararası Halk Sanatları Kurumu üzerinden tartışmaktadır. 1979'da Oostrozebeke adlı Flaman köyünde kurulan bu STK'nın kuruluşunun anahtar kelimeleri "halk", "halk kültürü" ve "halk sanatı" dır ve bu STK'nın, bütün aktivitelerinin dünya barışı lehine sonuçlanacağı şeklindeki resmî söylemi UNESCO'nun diliyle oldukça uyumludur. Söz konusu STK bu terimlerin yanına geçtiğimiz birkaç yılda iletişim ve pazarlama faaliyetlerinde bir diğer anahtar kelime olarak somut olmayan kültürel mirası da eklemiştir. Jacobs, böyle bir STK'nın UNESCO Sözleşmesi ile ilişkili organlarca yürütülen "uygun olmayan dil" mücadelesinin gereğini "halk" "halk kültürü" "halk sanatı" gibi kelimelerin kullanımı açısından ne kadar yerine getirebileceğini sormaktadır (Jacobs, 2018:27). STK forum raporlarında sıklıkla dile getirilen "kültürel topluluk" ifadesini de Jacobs'un bu fikriyle yorumlamak mümkündür. 2003 Sözleşmesi kimi sözcüklerden kaçınmakta ancak akredite olan birçok STK'nın henüz isminden başlayarak bu kelimeler tüzüklerinde ve yaptıkları etkinliklerde yer almaktadır. Konuyla ilgili başka bir örnek ise STK Forum'un sitesinde tanımlama kısmında geçen "STK'lar, dünyanın yaşayan geleneklerinin Devletler ve bu geleneklerin taşıyıcıları ile birlikte itici gücüdür"[90] ifadesidir. Burada da "yaşayan gelenek" ifadesi somut olmayan kültürel miras yerine kullanılmıştır. Bu da yine STK'lar ile Sözleşme'nin kullandığı dilin uyuşmayabileceğini göstermektedir. Başka bir örnek ise Selcan Gürçayır Teke'nin "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

[90] STK Forum sitesinde ilgili tanımlama kısmı için bkz. http://www.ichngoforum.org/about-us/

Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma" başlıklı yazısındaki örnektir. Sözleşme'nin isminde geçen "somut olmayan" ifadesinin mirası yaşatanlar tarafından anlaşılmadığını söyleyen Gürçayır Teke, durumu Gazi Üniversitesi'nde 2007 yılında yapılan âşıklık sanatıyla ilgili sempozyumda Âşık Kul Nuri'nin "iki gündür gördüğümü söyleyim/Önce stresini attı âşıklar/Sonra somut değil dediniz bize/Hayal denizine battı âşıklar*"* deyişi ile örneklendirmektedir (Gürçayır. Teke 2011:6). Bu noktada henüz Sözleşme adlandırılırken mirası yaşatanların kaygılarının veya katılımlarının dikkate alınıp alınmadığı konusu tartışmalıdır. Ayrıca Jacobs'un halk, halk kültürü gibi kelimeler üzerinden değerlendirdiği söz konusu uygun olmayan dil kullanımı STK'ların UNESCO'nun barış hedefi ile çelişebilecek söylemleri ile de yorumlamak mümkündür. Özellikle topluluk, grup ve bireyler ile STK'lardan alınan rıza mektuplarında eşsizlik, otantiklik ve hatta tarihi meselelerden beslenen kimi siyasi söylemlere dair kelimelere rastlanabilmektedir. Örneğin Yunanistan adına 2016 yılında TL'ye kaydedilen "Momoeria, New Year's celebration in eight villages of Kozani area, West Macedonia, Greece" isimli unsur için Aptsidis Themistocles isimli folklor araştırmacısı yazardan alınan rıza mektubunda "Osmanlı zamanında anti-otoriter bir mücadele vardı"[91] ifadesi geçmektedir. Bu ve benzeri SOKÜM Sözleşmesi'nin ruhu ile uyuşmayan ve hedeflenen barışçıl amaçlarla çelişen söylemlerin sadece Taraf Devletlerin aday dosyalarında değil aynı zamanda topluluk, grup, birey ve STK'lar tarafından sunulan rıza mektuplarında da olabileceği bilinmelidir. Bu bakımdan yerel kültürel iklimden beslenerek varlığını sürdüren çoğu STK'nın evrensel barış ilkelerini ne derece sürdürebileceği konusu da tartışmalıdır.

2009 yılındaki raporda ayrıca BM Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine atıfta bulunarak SOKÜM Sözleşmesi'nin özelikle mutlak yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırmak (hedef 1), kadınların konumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek (hedef 3) ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması (hedef 7) hedeflerine önemli katkılarda bulunacağı söylenmektedir. Henüz 2009 yılında STK'ların kalkınma hedefleriyle SOKÜM arasında bağlantı kurmasının, Uygulama Yönergesi'ne kalkınma hedefleriyle ilgili bağlantıların çok daha sonra eklendiği düşünüldüğünde, önemli bir bakış açısı olduğu anlaşılacaktır. Bu durum STK forumlarında dile getirilen kimi görüş ve fikirlerin Komite tarafından dikkate alındığını da göstermektedir. Nitekim İç Denetim Raporunda STK forumunca yapılan açıklamaya gönderme yapılarak akredite STK'ların Sözleşme'nin uygulanmasında paydaş

[91] Yunanistan adına kayıtlı unsura ait aday dosyası ve rıza mektuplarına ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/RL/momoeria-new-year-s-celebration-in-eight-villages-of-kozani-area-west-macedonia-greece-01184

olarak rolünün, Komiteye danışma kapasitesi için sunulan fırsatların ötesine geçtiği belirtilmekte ve yine Forumun bir önerisi olarak akredite STK'ların, Taraf Devletlerin raporlarına ek olarak periyodik raporlar sunmaları istendiğini ve böyle bir mekanizmanın gerçekten de Sözleşme'nin uygulanmasını izlemek için etkili bir tamamlayıcı yol olabileceği söylenmektedir (IOS/EVS/PI/129 REV, 2013:61). Periyodik raporlarda STK'ların katılımına dair Uygulama Yönergesi'nin 2008, 2010, 2012 ve 2014 versiyonlarında bir görüş bulunmazken 2016 yılındaki Uygulama Yönergesi versiyonundan itibaren ise STK'ların Taraf Devletlerce hazırlanan periyodik raporlara katkı vermesine dair ilgili maddeler Yönergeye[92] eklenmiştir. Bu da STK Forum toplantılarından çıkan taleplerin Sözleşmeyi yönlendirebildiğine ve sivil toplumun katılım ve etkililiğinin verimine işaret etmektedir. STK'ların söz konusu verimini artırmak için 2017 yılından itibaren çeşitli arayışlar STK Forumla iş birliği hâlinde Komite ve Sekretarya tarafından yürütülmektedir. 2017 yılında Jeju'da gerçekleştirilen 12. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında STK'ların akreditasyonu ve danışma rollerine dair yaşadıkları zorlukların ele alınması ve bu sorunları değerlendirerek yeni çözümlerin bulunmasının gerekli olduğuna karar verilmiştir.[93] Bu amaçla ilk adım olarak 2018 yılında 2003-2018 yılları arasında akredite olmuş STK'ların fikirlerini toplamak amacıyla elektronik istişare (anket) süreci yürütülmüştür. Toplamda 38 Taraf Devlet ve 68 akredite STK bu ankete katılım sağlamıştır. Katılım gösteren STK'lardan gelen bilgi ve paylaşımlar sonucunda Sekretarya tarafından oluşturulan rapor[94] ise Komitenin 2018 yılındaki 13. Oturumuna sunulmuştur. Bu rapora göre hem Sözleşme'de hem de Uygulama Yönergesi'nin ilgili maddelerinde STK'ların danışma ve Komiteye yardımcı olmadaki rolleri vurgulanmasına rağmen bu rollerinin yalnızca 6 STK'nın DO'da yer alması ile kısıtlı kaldığı ve bu sorunu aşarak STK'lardan daha fazla yararlanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu ifadeler STK Forum sıklıkla dile getirdiği danışma rollerinin artırılmasına yönelik talepleri ile uyuşmaktadır. Raporda ayrıca STK'ların akreditasyonuna dair bir çelişkiden de söz edilmektedir. Buna göre STK'lar akredite olurken yerel veya ulusal alanda SOKÜM'le ilgili yaptıkları çalışmalara dikkat edilirken, akreditasyonun yenilenmesi esnasında ise Komitenin yasal faaliyetlerine ne kadar katıldıklarına, uluslararası, bölgesel ya da alt bölgesel faaliyetlerine odaklanılmaktadır (ITH/18/NGO/1, 2018:1-4). Bu rapordan hareketle STK Forumun da talep ettiği gibi STK'ların danışma rollerinin DO'da yer almaları

[92] Uygulama Yönergesinin eski ve yeni versiyonlarına ulaşmak için bkz. https://ich.unesco.org/en/directives
[93] STK'ların danışma rollerine ilişkin 2017 yılından itibaren alınan yeni Komite kararlarının ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/reflection-on-the-role-of-ngos-01037
[94] 2018 yılında STK'ların katılımı ile oluşturulan elektronik danışma sürecine dair ayrıntılar için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/ITH-18-NGO-1_Note_d'information_EN.pdf

ile sınırlandırılacak kadar dar olmadığı hem İç Denetim Raporunda, hem STK Forum raporlarında hem de 2017 yılında başlatılan arayış sürecinde özellikle vurgulanmıştır. Bu bakımdan STK Forum'un Sözleşme'nin yönetim yapısına ve yürütme organlarına yönelik uyarıcı ve yönlendirici tavrının sonuçlarının alınmaya başladığı söylenebilir. Ayrıca Sözleşme'nin STK'ların rolüne dair farkındalığının giderek arttığı görülmektedir.

Bahsi geçen süreç 2019 yılında da devam etmiştir. 18 Nisan 2019 tarihinde UNESCO Genel Merkezinde STK'lar, STK Forum, Taraf Devletler ve UNESCO'nun konuyla ilgili gayri resmî çalışma grubunun yetkililerinin katıldığı bir istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda oluşan raporun[95] 2019 yılındaki 14. Komite Toplantısına sunulmasına karar verilmiştir. Toplantıya 40 Taraf Devlet, 66 akredite STK ve 9 gözlemci olmak üzere 150'den fazla kişi katılım sağlamıştır. Raporda STK'ların akreditasyon sistemi için üç potansiyel yoldan bahsedilmektedir. Birincisinde mevcut akreditasyon sisteminin sürdürülmesinden ve akredite STK'lar tarafından yerine getirilecek danışma fonksiyonlarının genişletilmesi seçeneğinden söz edilmektedir. İkinci seçenekte ise daha esnek ve basitleştirilmiş bir akreditasyon sisteminin tüm bölgelerden daha fazla sayıda STK uzmanlığından yararlanmasına izin vereceği fikrinden söz edilmektedir. Ayrıca akreditasyon sisteminden ve STK'ların Komite çalışmalarına katkısının koordinasyonundan sorumlu bir "şemsiye organizasyon" kurulması da ikinci seçenekte öngörülmektedir. Üçüncü seçenek ise ilk iki seçeneğe bir alternatif olarak sunulmaktadır ve STK'lar için iki tür akreditasyon öngörülmektedir. İlkinde Komiteye doğrudan danışmanlık hizmeti veren ve Sekretarya tarafından yönetilen bir süreç, ikincisinde ise Sözleşme'nin uygulanmasına odaklanan ve 'şemsiye organizasyon' tarafından yönetilen ikinci tip bir akreditasyon süreci fikri ön plana çıkmıştır. Bu seçeneklerde özellikle şemsiye bir STK yönetim organizasyonunun kurulma düşüncesinden söz edilmesi 1972 Sözleşmesi'nin ve ISSOMBİ Programının STK yapısını akla getirmektedir. 1972 Sözleşmesi'nin son derece güçlü ve profesyonel bir STK yapısına sahip olduğu bilinmekte ancak buna rağmen topluluk katılımının gerçekleşmediğine dair eleştiriler almakta ve 2000'li yıllardan itibaren hedeflerine ve Uygulama Rehberine toplulukların katılımına dair yeni maddeleri eklemektedir. Bu anlamda 2003 Sözleşmesi'nin 1972 Sözleşmesi'nin eleştirilen ve sorunlu bulunan bu yapısına benzer bir süreci başlatmasının da kimi sorunlara neden olabileceği ve topluluk katılımına yönelik bir çözüm sunamayacağı söylenebilir. Henüz tartışılan bir süreç

[95] 18 Nisan 2019 tarihinde gerçekleştirilen toplantının ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/reflection-on-the-role-of-ngos-01037

olduğu için kesin yorumlar yapmak mümkün olmasa da STK'lara olan farkındalığın ve ilginin Sözleşme yönetimi tarafından da kabul edilmesi ve çözüm aranması son derece önemlidir. Ancak yukarıda söz edilen seçeneklerden özellikle ikili bir STK yapısı öngören üçüncü seçeneğin STK'lar arasındaki rekabeti ve bazı STK'ların Sözleşme kapsamındaki gücü ve otoriterliğini artırmasının olası olduğu söylenebilir. Nitekim raporda şemsiye organizasyon yapısının akredite STK'ların çeşitliliğini etkileyeceğini savunan ve buna itiraz eden katılımcılar olduğundan da bahsedilmiştir. STK Forum'un kapasitesinin geliştirilerek bu rolü üstlenmesinin de mümkün olabileceği de eklenmiştir. Söz konusu raporda özellikle STK'ların temsilcilerinin de etkisiyle önerilen danışma fonksiyonlarından bahsedilmiştir. Bu fonksiyonlardan en dikkat çekeni ise Listelere kayıtlı unsurların STK'lar tarafından izlenmesine dair öneridir. 1972 Sözleşmesi'nde ICOMOS ve IUCN'e verilen role benzer bir rolün SOKÜM Sözleşmesi kapsamında STK'lara verilmesinin de tartışılmaya başlandığı görülmektedir.

2012'deki 7. Komite toplantısı esnasında gerçekleşen STK Forum toplantısının sonuç raporunda ise STK'ların farklı aktörleri aktifleştirebileceği, arabuluculuk yapabileceği ifade edilmekte ve kültürel arabuluculuk, farkındalık ve temsil için STK'ların temel rolünün gözetilmesi tavsiyesinde bulunulmaktadır. Arabuluculuk rolü 2009, 2010 ve 2011 yılındaki forum toplantılarının sonuç raporlarına da yansımıştır. STK'ların topluluk, grup ve bireyler ile hükûmetler arasında bu arabulucuk rolü 2013 yılındaki İç Denetim Raporu'na da yansımıştır. Raporda kültürel miras organizasyonlarının (müzeler, uzmanlık merkezleri, popüler kültür organizasyonları, kültürel arşiv kurumları); yerel makamların; yerel miras topluluklarının, uzman STK'ların ve diğer kuruluşların kültürel aracılar olarak çalışmakta olduğu ve toplulukların ve grupların kapasitelerini arttırmakta, desteklemekte, bilinçlendirmekte önemli roller üstlendikleri söylenmektedir (2013:41). Ancak topluluklar, gruplar veya bireylerin dış dünyaya kapalı olduğu kimi durumlarda STK'lar yerine uzman kişiler ya da etnolog, halk bilimci veya bir antropolog tarafından sağlanmaktadır. Hatta bazı topluluklarda STK'lar ile topluluk arasında sorunlar da yaşanabilmektedir. Örneğin Brezilya tarafından 2011 yılında AKL'ye kaydettirilen "Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order" isimli unsur hakkında 2013 yılında Komiteye sunulan raporda unsurun korunmasında plan ve programları gerçekleştiren ve yerli halkla iletişimi sağlayan OPAN (Operation Amazon Native) isimli STK'nın 2011 yılından sonra yerli halkla bazı yanlış anlaşılmalar nedeniyle iletişim kopukluğu yaşadığını ve süreçten çekildiğini söylemektedir. Brezilya raporuna göre OPAN yerli halkla bir

antropolog sayesinde iletişim kurabiliyordu (2013:5). Özellikle yerli toplulukların antropologlar aracılığıyla iletişime geçtiği örnekler mevcuttur. Chiara Bortolotto antropologlar gibi kültürel aracılık yapan uzmanları araştırmacılar ve kolaylaştırıcılar olarak iki kategoride değerlendirmektedir. Bortolotto, belirli bir antropolojik müfredata göre eğitilen araştırmacının SOKÜM'ün korunması için etnolojik bilgi birikimini kullanacağını söylemektedir (Bortolotto, 2015:261). Bu da topluluklarla iletişim kurmada daha avantajlı durumlar yaratabilmektedir.

STK forumlarına katılımın da yıllara göre arttığı ve sivil toplumun ilgisinin giderek fazlalaştığı görülmektedir. Örneğin 2009 yılında yapılan STK forumuna katılımın düşük olmasına karşın 2013 yılında yapılan STK Forum toplantısına ise 65 STK katılmış ve bu STK'ların 15'i SOKÜM Fonunun desteğini kullanmıştır. Artan bu ilgi ile birlikte STK Forum'un yapısı da değişmiş ve genişlemiştir. Forumun internet sitesinde Afrika, Arap Ülkeleri, Asya-Pasifik, Avrupa ve Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri'ne ait STK'ların tanıtımları yapılmakta ve çalışmalarından örnekler verilmektedir.[96] Akredite olan her STK forum sayfasına girerek kendilerine ait bir tanıtım sayfası oluşturabilmektedir. Ekim 2019 tarihi itibariyle bu tanıtım sayfasında Türkiye'den yalnızca Kültürel Araştırmalar Vakfı (KAV) kayıtlıdır ve toplamda bugüne kadar 71 akredite STK forumun internet sitesine kayıt olmuştur. STK Forumu bazı alanlarda özel çalışma grupları oluşturmakta ve Sözleşme'nin işleyişine katkı sağlayacak metinler üretmektedir. Bu çalışma alanları "koruma deneyimlerini paylaşmanın alternatif ve daha hafif yolları" "kapasite geliştirme" "küresel sonuç çerçevesi" "STK'lar ve araştırma" "STK'lar ve etik" "bilgi ve teknoloji iletişimi" "forum toplantıları ve sempozyum organizasyonları" "eğitim ve sürdürülebilir kalkınmada SOKÜM'ün rolü" "cinsiyet ve fikri mülkiyet" alanlarından oluşmaktadır. Bu çalışma alanlarında STK temsilcilerinin oluşturduğu çalışma grupları araştırmalar yapmakta ve raporlar yayımlamaktadır. Örneğin STK'lar ve etik çalışma grubu 2015 yılında SOKÜM Sözleşmesi kapsamında ortaya çıkan 12 Etik İlkeye ek olarak 2018 yılında Mauritius'ta gerçekleştirilen 13. Komite Toplantısında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Etik İlkeler Mauritius Deklarasyonu" nu yayımlamıştır. Bu deklarasyon Sözleşme kapsamında oluşturulan 12 Etik İlkeyi STK'lar penceresinden tamamlamaktadır. Bu Deklarasyonun[97] bazı ilkeleri şunlardır:

[96] STK Forum sitesinde bölgelere göre STK'ların tanıtım listesi için bkz. http://www.ichngoforum.org/ngo-forum/

[97] STK Forum tarafından üretilen Etik İlkelere dair Deklarasyonun ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/ich-ngo-forum-mauritius-declaration-ethical-principles-safeguarding-ich/

"-UNESCO tarafından akredite olsun veya olmasın STK'ların SOKÜM'ün yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde korunması için önemli bir rolü olduğunu,

-SOKÜM'ün çeşitli unsurlarını geliştirmek için çalışan tüm kültürel aktörlerin, insan haklarına ve yerli halklar ile azınlıkların haklarına saygı da dâhil olmak üzere, saygınlıkla yürütülen girişimleri benimsemelerini ve teşvik etmelerini,

-Çok çeşitli alanlarda, kültürel unsurlarda ve bağlamlarda STK'ların tüm faaliyetlerinde ve çalışma alanlarında etik olarak hareket etmelerini,

-Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması için Etik İlkelerin geliştirilmesi ve uygulanmasında 2003 Sözleşmesi'nin çeşitli paydaşlarla iş birliği yapması için STK Forumu tarafından ifade edilen isteklerin yinelenmesini,

-Bu ilkelerin belirli sorunları veya gerilimleri önlemek ve yönetmek veya daha geniş bir eylem, yansıma veya karar vermeyi yönlendirmek için diğer davranış kurallarına ve mevcut etik araçlara tamamlayıcı olarak hareket edebilmesini,

- Bazı STK'ların kendilerinin toplulukları veya gelenek sahibi grupları, özellikle de derneklerin uygulayıcı üyeleri içerdiğini de kabul eder"

Bu ilkelere göre STK'ların tüm koruma planları ve faaliyetlerinde Sözleşme kapsamında oluşturulan 12 Etik İlkeye göre hareket edeceği, akredite olmayan STK'ların da SOKÜM'ün korunmasında yeri olduğunun kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca bu etik ilkelerin daha çok STK'ların kendilerine ve çalışma yönetmelerine yönelik olduğu görülmektedir ve doğrudan toplulukla temas kuran uygulama alanında yer alan aktörlerle ilgili olması nedeniyle son derece önemli olduğunu söylemek gerekir. Özellikle de diğer davranış kuralları ve mevcut etik ilkelere burgu yapılması yerel ve ulusal düzeydeki kültürel ifadelerle uyum bakımından da önemli bir göndermedir. Bu durum ayrıca STK'ların Sözleşme süreçlerini takip ederek kendi deneyimleri ile bütünleştirdiklerini ve yeni eylem adımları hazırladıklarını da göstermektedir. Örneğin 2013 yılındaki İç Denetim Raporunun ardından aynı yıl yapılan STK Forum toplantısında Raporda geçen 12, 16 ve 19. tavsiyeler kapsamında iki tematik çalışma grubu oluşturulmuştur. Raporun bahsedilen tavsiye maddelerinde özellikle özel sektörle iş birliği, 1972, 2003 ve 2005 Sözleşmeleri arasındaki sinerjinin artırılması ve iyi uygulamaların paylaşıldığı internet siteleri ve başka ortamların yaratılmasından bahsedilmektedir. 2013 yılındaki STK Forum raporunda ayrıca STK'ların karşılaştığı zorluklardan da bahsedilmiştir. Bunun başında maddi imkânsızlıklar, gerekli destek fonlarının bulunamaması bu kapsamda Forum toplantılarında tercüman eksikliği ve yine maddi yetersizlik nedeniyle akredite STK'larının toplantılara katılamaması gelmektedir. Bu anlamda STK'ların önemli eksiklerinin başında maddi imkânsızlıklar, uzmanlık eksikliği ve kapasite düşüklüğü gelmektedir. Bir çok akredite ancak yerelde güçlü STK'nın Forum toplantılarına ya da Komite toplantılara katılamadığı, süreci takip edemediği görülmektedir. Bu da akreditasyonun yalnızca görüntüde kalmasına ve özellikle yerelde

çalışan birçok STK'nın UNESCO adını ve kimliğini ya da logosunu kendi kurumsal kimliği ile bütünleştirerek bunu bir prestij olarak kullanmasına sebep olabilmektedir. Bu tarz sorunları aşarak temel işlevleri olan mirası ve mirası yaşatan, sürdüren insanların farkındalığını artırmak ve onlara SOKÜM konusunda yardımcı olmak için STK'ların bölgesel ve alt bölgesel kategorilere ayrılması ve ortak çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Bu bakımdan STK Forum yapısının kategorilere ayrılarak ve ayrı çalışma grupları oluşturarak aynı konularda uzmanlığı bulunan farklı ülkelerden STK'ları bir araya getirmesi son derece önemlidir. Nitekim yapılan kapasite geliştirme programları da bu durumu aşmaya yardım etmektedir. STK Forum yapısının önemli işlevlerinden biri de yürüttüğü kapasite geliştirme programlarıdır. 2016 yılında Addis Ababa'da gerçekleştirilen 11. Komite toplantısı esnasında yapılan STK Forum toplantısı esnasında STK Forum'un bölgesel STK ağını başlatması ve tüm bölgelerdeki STK'lar için bir kapasite geliştirme programı düzenlenmesine karar verilmiştir. Söz konusu toplantıda "kapasite geliştirme" çalışma grubunun düzenlediği bir grup toplantısı da yapılmıştır. 20 ülkeden 35'ten fazla katılımcının yer aldığı toplantının raporunda[98] Norveç UNSECO Millî Komisyonu'nun fonu ile özellikle topluluk temelli envanter oluşturma konusunda müzeler, üniversiteler ve STK'lar ile Taraf Devletler temsilcilerinin yer aldığı bir atölyenin 2015'te düzenlendiğinden söz edilmektedir. Raporda bu atölyenin faydalarından bahsedilirken en önemli eksikliğin ise daha fazlasını yapabilmek adına fon eksikliği olduğundan söz edilmiştir. Sonraki yıl yapılacak toplantı için kapasite geliştirme hakkında fikir ve öneri ve projelerin sunulması da bu toplantıda benimsenmiştir. 2017'deki 12. Komite Toplantısında yapılan STK Forum'un sonuç raporunda[99] da kapasite geliştirme programlarına değinilmiştir ve bu toplantıda STK'lar için yaklaşık 100 kişinin katılımıyla Uluslararası Kapasite Geliştirme Atölyesi düzenlenmiştir. Bu ve bunun gibi birçok program ve atölye çalışması STK Forum bünyesinde çeşitli fonların desteğiyle yürütülmeye çalışılmaktadır.

STK Forumun yapısı gereği temsiliyetin de sorgulanması gerekmektedir. Bu bakımdan STK Forum Yürütme Komitesinin yapısına bakmak yerinde olacaktır. [100] STK Forumda 2015 yılında bir Yürütme Komitesi kurulmuştur. STK forum internet sitesinde yer alan bilgiye göre bu Komite altı UNESCO seçim bölgesinin her biri için bir STK

[98] STK Forum'un "kapasite geliştirme" çalışma grubunun 2016 yılında yaptığı toplantının ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2017/01/161201_Working-Group-Capacity-Building.pdf

[99] 2017 STK Forum Toplantısının sonuç raporu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2017/12/12-COM-NGO-Statement-Jeju-ENG.pdf

[100] STK Forum Yönetim Kurulu görevleri ve işleyiş sisteminin ayrıntıları için bkz. http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2013/03/171209-ICH-NGO-Forum-Profile-ENG_rules-and-procedure.pdf

temsilcisinden ve bir uluslararası STK temsilcisinden oluşmaktadır. Eğer altı bölgeden birinde STK yoksa o bölgede merkezi bulunan uluslararası STK temsilcisi üye olarak seçilmektedir. Ancak yapının önemli bir detayı ise sadece Forum toplantısına katılan bir STK temsilcisinin aday olabileceğinin söylenmesidir. Bu anlamda az evvel bahsedilen maddi yetersizlikler ile bu toplantılara katılamayan STK'ların yönetimde olamayacağı düşünülebilir ayrıca uluslararası STK ile kastedilenin ise şemsiye bir organizasyon olarak yorumlandığı görülmektedir. Forumun Yürütme Komitesine seçilme için arzu edilen kriterler de dikkat çekicidir:

"1. Sözleşmeye akredite olmuş bir STK temsilcisi olmak,

2. Yönetim organlarının en az iki oturumuna katılmak,

3. İngilizce ve /veya Fransızca dillerinde yazılı ve sözlü olarak iyi bir çalışma bilgisine sahip olmak,

4. İyi bir internet bağlantısına sahip olmak,

5. Uygun bir bilgiye sahip olmak ve kendi bölgesinde akredite edilmiş STK'larla iyi bağlantıları bulunmak,

6. Komitenin iletişim görevleriyle ilgili belgeleri hazırlayıp incelemeye istekli olmak,
7. Forumun ortak oturumlarına istekli olmak,

8. Komite ve Komite için temsil faaliyetlerinde bulunmak"

Bu kriterlerin Sözleşmeye Taraf olan ülkelerdeki birçok yerel ve ulusal STK'lar için geçerli olamadığını bilmek gerekir. Özellikle yabancı dil bilgisi, toplantılara katılım şartı çoğu STK'nın karşılayamayacağı şartlardır. STK Forumunun beklenti ve istekleri yerel şartlara uyum sağlamış STK'ların evrensel şartlara uygun hâle gelmesini istemektir. Yerelde çok güçlü olan ve kendi uzmanlık alanında koruma faaliyetlerini yürüten hatta unsurun uygulayıcıları ile diyaloğu gelişmiş olan veya unsuru uygulayan topluluk tarafından kurulmuş olan STK'ların bu şartlara uymasını beklemek sorunlu bir yaklaşımdır. Bu da STK Forum yapısının temsil yeteneğinin ve yazdığı, oluşturduğu raporlarda kullandığı sivil toplumun tamamının talep ve isteklerini yansıtır dilinin eleştirilmesini gerektirmektedir. Bu tür sorunları aşmanın yolu ise kapasite geliştirme programları ile STK'ların uzmanlık düzeylerinin yükseltilmesidir. STK'ların hükûmetlerden farklı olarak kültürel mirasın korunması konusunda birçok avantajı bulunmaktadır. Kuşkusuz bu durum küreselleşme ile birlikte sınır ötesi ilişkilerin artmasına ve STK'ların daha esnek ve denetlenmeyen yapısına bağlıdır. Bunun yanı sıra kurulan gönüllü ağları, örgütlülük, kâr amacı gütmeme, kamu yararı gözetme ve uzmanlık gibi konular sivil toplumun mirasın korunmasında daha etkin olmasını sağlamaktadır. STK'ların kapasitesi artarsa eş zamanlı olarak da hükûmetlerin ve ilgili kamu kurumlarının kapasitesi artacaktır. Böylelikle somut olmayan kültürel miras

konusunda tanımlama, envanterleme, araştırma, koruma, aktarım, aday dosyaların hazırlanması, işbirlikleri ve ağlar kurma, uluslararası projeler gerçekleştirme gibi konularda STK'lar gerekli uzmanlığa ulaşabilecektir.

Sonuç olarak STK Forum yapısı 2003 Sözleşmesiyle etkileşim hâlinde olan, Sözleşme'nin gidişatını etkileyebilen bir organizasyondur. Bu oluşumun örneğin kendi yöneticilerinin uyması gereken bir etik ilkeler yayınlama hazırlığı yapması gibi Sözleşmeye ve yönetim organlarına örnek olabilecek adımlar attığı da görülmektedir. STK Forumun yapısının hep aynı STK'ların forumu yönlendirmesi yerine daha katılımcı bir yaklaşımla genişlemesi ve güçlenmesi son derece önemlidir. Toplulukların, grupların ve bireylerin en azından resmiyette temsilcisi olarak görülebilecek STK'ların Sözleşme'de daha aktif olmaları hem Taraf Devletlerin ve Sözleşme'nin yönetim organlarının yükünü azaltacaktır. STK'ların özellikle de SOKÜM'le ilgili topluluk, grup ve bireyleri bünyelerinde tutmaları, onları kendi yönetim yapılarına adapte etmeleri de temsil kabiliyetlerini artıracak bir diğer unsurdur. Devlet dışı tüm oluşumların sivil toplum olarak adlandırılması bir yana konu SOKÜM Sözleşmesi olunca katılımın tam manasıyla ve nitelikli bir şekilde gerçekleşmesi için mirasla ilgili topluluk, grup ve bireylerin katılımının sağlanması gerekmektedir. Özellikle toplulukları araştırmak ve onlar hakkında bilimsel çalışmalar yürütmek adına kurulmuş birçok STK'nın topluluklarla temasının bir araştırmacı ve kaynak kişi iletişimi ekseninde mi gerçekleştiği yoksa topluluk üyelerinin katılımını ve onların temsilini gerçekleştirmek adına mı hareket edildiği önemlidir. STK'ların da aşırı profesyonel, kurumsal bir yapıya sahip olmaları danışmanlık rollerini yerine getirmeleri açısından verimlilik sağlayabilirken diğer yandan da topluluk katılımı ve topluluğun temsili anlamında sorunlu bir alan oluşturabilmektedir.

4.3. Türkiye'deki Güncel Durum

SOKÜM Sözleşmesi'ne 2006 yılında taraf olunmasından itibaren Türkiye'de SOKÜM konusunda kayda değer birçok gelişme yaşanmıştır. Bilimsel çevrelerde konuya artan ilginin yanı sıra resmî kurumlar, müzeler, medya sektörü ve elbette sivil toplum tarafında da artarak devam eden bir ilginin olduğu ilk bakışta görülebilecektir. Konuyla ilgili farkındalığın artmasının yanı sıra tezin ilk iki bölümünde söz edilen katılımla ilgili sorunlu alanların bir kısmının Türkiye'de de karşımıza çıktığı bilinmektedir. SOKÜM'ün korunması ve yönetiminde topluluk, grup ve bireylerin katılımı konusunda Türkiye'de yaşanan sorunların nedenlerinden bazılarının 2003 Sözleşmesi öncesine dayanan tarihi, kültürel ve ekonomik sebepler olduğunu bilmek gerekir. Örneğin İsmail Doğan, Türkiye'de sivil toplumun

aydınların kronik bir heyecanı olduğunu söyler. Doğan'a göre Tanzimat'tan bu yana Batı'nın kültür ikliminden etkilenen aydınlar ortaya çıkan problemlere "ondan bizde de var" ya da "bizde ondan hemen olmalı" mantığı ile yaklaşmaktadır ve Türkiye'de sivil topluma da Batı'da geçirdiği dönüşümleri geçirmeden bizde ondan hemen olmalı yaklaşımıyla bakılmıştır (Doğan, 1999:142). Benzer bir şekilde Levent Eraslan da "Türk tipi sivil toplum" kavramından bahsetmekte ve sivil toplum kavramının Batı'daki kendine özgü gelişim olanaklarının Türkiye'de oluşmadığını ve zengin bir sivil toplum geleneğinin Türkiye'de olmadığını söylemektedir (Eraslan, 2011:77). Bu bakımdan Türkiye'deki sivil toplumun gelişiminin sorunlu ve zor bir alanı temsil ettiği bilinmelidir. Ancak buna karşın SOKÜM Sözleşmesi'nin insanı, toplulukları, grupları ve bireyleri merkeze alan yaklaşımının görece sözlü kültürü hâlâ canlı bir biçimde sürdürebilen Türkiye gibi ülkeler için bir avantaj yarattığını söylemek de mümkündür. Özellikle koruma planlarının uygulanmasında SOKÜM'ü üreten insanların hâlâ bu unsuru canlı bir biçimde yaşaması son derece önemlidir. Bu nedenle korumak veya Listelere kaydetmek adına bir miras bulmakta asla zorlanılmayacağı bilinirken diğer yandan bu kolaylığın uygulama aşamasında unsurların ve onu yaşatan toplulukların değerliliğine gölge düşürebildiği durumlar da olabilmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığında ise mirası üreten, yaşatan ve aktaran topluluk, grup ve bireylerin varlığı bakımından sorun yaşamayacak olan Türkiye gibi ülkelerin bu toplulukları kurumsallaştıracak ve uluslararası ağlara katılımını sağlayacak nitelikli bir sivil toplumun ya da topluluk, grup ve bireyler ile devletler arasında arabuluculuk yapacak STK'ların eksikliğinden söz edilebilir. Bu durumu toplulukların kendi miraslarıyla ilgili farkındalıkları üzerinden de okumak gerekir. Bu nedenle Türkiye'de katılımla ilgili sorunlu alanların yalnızca devlet odaklı bir anlayıştan çıkmadığı, bu sorunların aynı zamanda sivil toplum, topluluk, grup ve birey odaklı farkındalıkla ilgili sorunlar olduğunu bilmek gerekir. 2019 yılında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun Suriyeli göçmenlerin SOKÜM unsurlarına dair düzenlediği alan araştırmasında görüşülen Gaziantepli bir bakırcının ustalığını ve sanatını kimseye bilerek öğretmediğini ve bunun nedeni olarak da kendi sokağında bulunan diğer bakırcıların onu prestij anlamında ve ekonomik yönden geride bırakacağını öne sürmesi SOKÜM'ün yaşamasının ancak topluluğun kendi farkındalığının da artması ile sağlanabileceğinin bir işaretidir. Zaten SOKÜM Sözleşmesi'nde, Uygulama Yönergesi'nde ve Etik İlkeler'de de topluluklar, gruplar ve bireylerin kendi SOKÜM'lerinin korunmasında birincil role sahip olmaları sürekli tavsiye edilmektedir. Ancak bu birincil rol topluluğun bunu ne kadar istediği ve bununla ilgili farkındalığıyla doğru orantılıdır. Bu noktada söz

konusu farkındalığı ve isteği yaratacak, bunu teşvik edecek, devletle topluluklar arasında arabulucuk yapabilecek kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Tam da bu aşamada STK'ların önemli roller üstlenebileceği bilinmelidir. Özellikle topluluk, grup veya bireylerin onlara kimlik ve aidiyet duygusu kazandıran mirasları hakkında farkındalıklarının artmasında önemli roller STK'lar tarafından üstlenilebilir. Ancak bu durumda da yine STK'ların SOKÜM konusundaki farkındalığı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. KTB'den Ahmet Çakır'ın aktardığına göre SOKÜM Listesine sunulmak üzere aday unsur dosyası hazırlık süreçlerinde bazı STK'lar davet edilmesine karşın katılım sağlamamışlardır (KK 3). Bu noktada Türkiye'den UNESCO'ya akredite olan ve SOKÜM Sözleşmesi süreçlerine adapte olmuş STK'ların ürettiği plan ve projelerin tahlil edilmesi ve sürece katkılarının, topluluğun farkındalıklarına etkilerinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bu bölümde SOKÜM Sözleşmesi'ne 2018 yılında yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulunda alınan kararlarla birlikte akredite olan Türkiye'den 5 STK'nın SOKÜM'le ilgili yaptığı plan, proje ve etkinler ele alınacak ve korumaya yönelik katkıları analiz edilecek ve Türkiye'de SOKÜM'le ilgili resmî organların STK'larla ilişkisi irdelenecektir.

Katılım konusunda Türkiye'deki resmî kurumların özellikle dört konuda STK'lar ile temasta olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan biri envanter süreci diğeri ise Listelere sunulan aday unsurlar için dosya hazırlama sürecidir. Üçüncü olarak da unsurun miras ilan edilmesinden sonra ilgili topluluk, grup ve bireylerle kurulan temaslardır. Bir diğer temas noktası ise periyodik raporların hazırlanması sürecidir. Envanter sürecine katılımla ilgili konuya tezin ikinci bölümünde değinilmiştir. Bu anlamda dosya hazırlama süreçlerinde hangi STK'ların nasıl seçildiğine dair sorunun cevabı önemlidir. KTB'den görüşülen Ahmet Çakır, dosya hazırlanma sürecinde öncelikle unsurun envanter kaydı yapılırken temas kurulan STK, topluluk, grup ve bireylerin davet edildiğini ardından ise özellikle internet aracılığıyla ulaşılabilen STK'ların ve ulaşılan STK'ların tavsiyeleriyle unsurla ilgili tüm paydaşların dosya hazırlama sürecine davet edilmeye çalışıldığını söylemektedir. Çakır unsurla ilgili bir topluluk, grup veya birey temsilcisi ile dosya hazırlama süreci için temas kurduklarında "bu unsurla ilgili katılmasını zaruri gördüğünüz başka bir STK veya topluluk, grup, birey var mı?" sorusunun mutlaka sorulduğunu da eklemektedir. Çakır'ın aktardığına göre unsurla ilgili etnik, siyasal ve kültürel ayrım gözetmeksizin tüm ilgililerin dosya hazırlık sürecine dair yapılan toplantılara katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin Mangala Dosyası hazırlanırken bazı STK'ların arasında yaşanan anlaşmazlıkları çözebilmek ve unsurla ilgili tüm paydaşlardan görüş alabilmek için birbiriyle anlaşmayan STK'lar ile

ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiştir (KK 3). Çakır'ın aktardıklarından hareketle STK'ların katılımı konusunda resmî makamların farkındalığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye tarafından sunulan aday dosyalarında topluluk katılımına dair eleştiri ve ret kararlarının olmadığı, DO'nun topluluk katılımına dair beklentilerinin Türkiye tarafından karşılanabildiği görülmektedir. Ancak katılımın gerçekleşmesi sadece sayısal bir veriyi ya da bir zorunlu kriteri karşılamak adına yapıldığı anda nitelik anlamında verimli olmayacak sonuçları da doğurabilir. Nitekim Ahmet Çakır, dosya hazırlama sürecinde bazı topluluk temsilcileri veya STK'ların SOKÜM'ü coğrafi işaret ile karıştırdıklarını "bu unsur bana ait neden başka biri ile bunu paylaşayım" yaklaşımıyla hareket ettiklerini veya bazı toplulukların kendini mirasın tek temsilcisi olarak gördüklerini ve diğer temsilcilerin neden davet edildiğini sorguladıklarını söylemektedir. Çakır'a göre birbirleriyle çatışmalı ve ilişkileri bozuk olan bu tür STK'lar veya topluluk, grup ve bireylerin unsurun dosya hazırlama süreçlerinin sekteye uğramasına neden olabilmekte ve topluluklar arasındaki dengeyi kurmakta kimi zaman zorluklar yaşanmaktadır (KK 3). Bu bakımdan STK'ların ve ilgili, topluluk, grup ve bireylerin katılımının her zaman katılımın nitelikli bir biçimde gerçekleştiği anlamına gelmediği, STK'ların ve topluluklarının SOKÜM'le ve koruma süreçleriyle ilgili farkındalıklarının da son derece önemli olduğu bilinmelidir. Bir topluluğun unsurla ilgili bir diğer topluluğa erişim izni vermemesi başka bir deyişle unsuru sadece kendine ait görmesi katılım süreçlerini sekteye uğratabilecek yaklaşımlardan biridir. Çakır'a göre STK'lar ve topluluk, grup veya bireylerin önemli eksiklerinden biri de SOKÜM konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Örneğin 2016 yılında Türkiye adına TL'ye kaydedilen Geleneksel Çini Yapımı isimli unsurun dosya hazırlık sürecinde "somut olmayan" kelimesini unsurun soyutlaştırılması olarak yorumlayan ve Çini'nin somut bir nesne olmasından hareketle bunu olumsuz bir yaklaşımla değerlendiren bazı topluluk temsilcileri olmuştur. Çakır, dosya hazırlık süreçlerinde ilgili STK'ların kimi zaman topluluklarla arasında mesafe olabildiğini, bu türden temsiliyet sorunlarını aşmak adına dosya hazırlığında STK'ların yanı sıra topluluk, grup ve bireylerden özellikle de kadın ve erkek eşitliğine dikkat ederek rıza mektuplarının alındığını da eklemiştir (KK 3).

Tartışılması gereken diğer bir konu da unsurun miras ilan edilmesinin ardından gerçekleştirilen koruma eylem planlarına topluluğun katılımı meselesidir. Türkiye'nin Listedeki unsurlarla ilgili ilan edilmiş bir koruma eylem planı bulunmamakla beraber özellikle AKL'de yer alan Islık Dili isimli unsur için koruma eylem planının oluşturulduğu Ahmet Çakır tarafından bildirilmiştir. Buna göre koruma eylem planının büyük bir

aşamasında roller tamamıyla ilgili topluluk, grup, birey ve STK'lara verilmiştir. Koruma eylem planı içinde topluluklardan oluşan çeşitli uygulama ve denetleme komisyonları bulunmaktadır. Bu eylem adımlarının bazıları somut adımlar içeren planlar içermektedir. Örneğin ıslık dili ile ilgili festival alanının tabelalandırılması gibi ya da yerel makamlara unsurla ilgili proje sunumunu içeren somut adımlar bu eylem planında yer almaktadır. Çakır'a göre Islık Dili unsuru için oluşturulan eylem planında ana roller topluluk, grup ve bireyler ile STK'lara verilmiş resmî makamlara ise sadece koordinasyon sağlama rolü verilmiştir (KK 3). Sözleşme'nin imzalanmasının ardından geçen 17 yıl ardından Türkiye'nin Listelerde bulunan unsurları hakkında bir eylem planı olmaması elbette eleştirilecek bir konudur ancak Islık Dili ile atılan bu adım ve topluluklara verilen aktif rol gelecek adına olumlu bir örnek olarak durmaktadır.

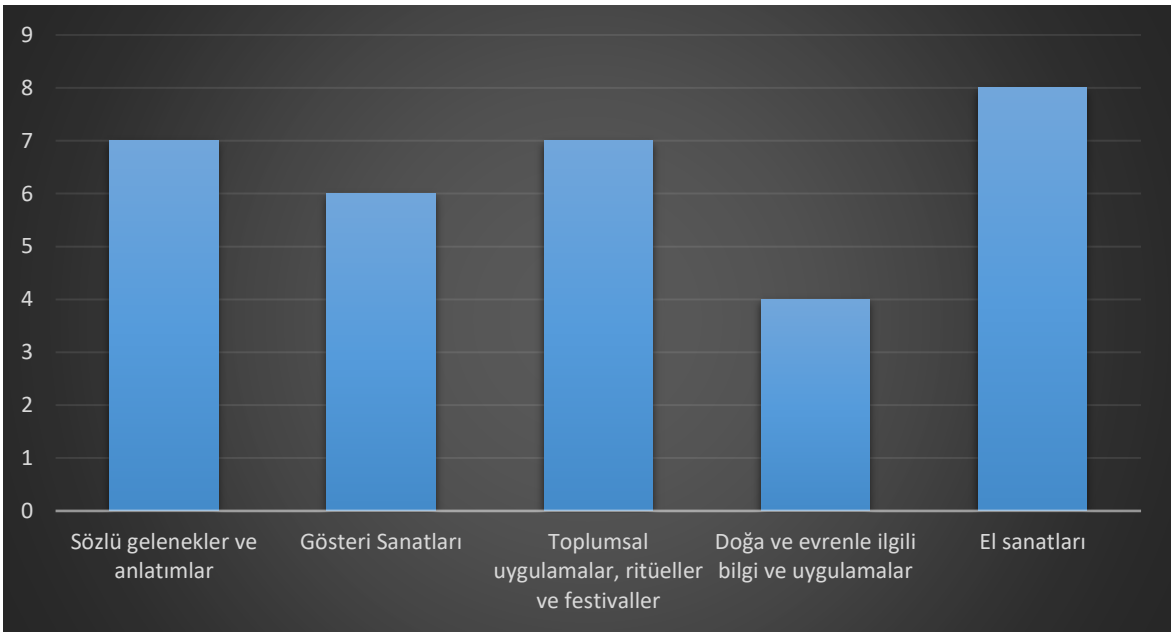
Türkiye'deki resmî makamların SOKÜM konusunda topluluk, grup ve bireylerle kurduğu bir diğer temas alanı da periyodik raporların hazırlanması sürecidir. Türkiye şu ana kadar 2013 yılında Sözleşme'nin uygulanmasına dair bir periyodik rapor sunmuştur. Ahmet Çakır'a göre bu periyodik raporun hazırlanması sürecinde SOKÜM'le ilgili tüm resmî kurumlara ve STK'lara yazı yazılarak SOKÜM'e dair yaptıkları tüm proje ve faaliyetlerini anlatan bir dosya sunmaları istenmiştir. Gelen dosyalar ilgili uzmanlarca değerlendirilmiş ve bu dosyalardan alınan notlar periyodik rapora yansıtılmıştır. Çakır'ın aktardığına göre STK'ların en büyük katkısı periyodik rapor yazım sürecinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü STK'lar yaptıkları etkinlikler ve projeler sayesinde periyodik rapor için önemli veriler sunmaktadırlar. Türkiye'deki resmî makamların STK'larla, topluluk, grup ve bireylerle kurduğu temasların ve katılımın elbette yeterli olmadığını söylemek mümkündür ancak son yıllarda yapılan çalışmalar ve bu konuyla ilgili artan hassasiyet gelecek adına önemli işaretler vermektedir. Bu yaklaşımın STK'ların kapasitesine de yansıdığı ve STK'ların farkındalığının da giderek arttığı görülmektedir. Özellikle akredite STK sayısında yaşanan artış ve STK'ların akreditasyon için teşvik edilmesi bunun önemli bir göstergesidir. Sonuç olarak Türkiye'nin 2006 yılında taraf olduğu bir Sözleşme konusunda 14 yılda adlığı mesafenin önemli olduğunu ancak yeterli olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Bunun nedeni ise bu bölümün başında bahsi geçen ve sözlü kültürün görece hâlâ canlı bir şekilde yaşatılıyor oluşu ve toplumun her kesiminden SOKÜM'e olan dikkatin örneğin bir tarihî esere gösterilen hassasiyet kadar etkili olmamasıdır. Örneğin Türkiye'de henüz bir SOKÜM mevzuatının olmamasına karşın arkeolojik eserlerle ilgili ilk kanunun 1869 yılında Osmanlı döneminde çıkmış olması somut ve somut olmayan arasındaki bu hassasiyet dengesizliğini

kanıtlar niteliktedir. Gül Pulhan "Batılı devletlerin Ortadoğu ve Anadolu topraklarındaki arkeolojik varlıklara sahip olma yarışı Osmanlı'da tepkisel ve savunmacı bir refleks yaratarak bürokratik bir kültürel miras bilincinin ortaya çıkmasına neden oldu" demektedir. Pulhan'ın deyimiyle "bürokratik kültürel miras bilinci" sıkı bir bağ ile Türkiye'nin kültürel miras anlayışına sirayet etmiştir. Türkiye'de günümüzde bir somut olmayan kültürel miras koruma kanunu yokken Gül Pulhan'ın aktarımıyla Osmanlı taşınır ve taşınmaz arkeolojik mirasın yurtdışına götürülmesini engellemek amacıyla ilk yasayı 1869 tarihinde çıkarmıştır (Pulhan 2009:130). 1869'dan 2019 yılına kadar gelen süreçte henüz bir somut olmayan miras kanununun olmaması dikkat çekicidir. Yine de 14 yıllık süreçte dünyadaki gelişmelere paralel bir biçimde işleyen Türkiye'deki SOKÜM Sözleşmesi süreçleri gelecek adına umut veren yaklaşımlara sahne olmaktadır.

Türkiye'den Akşehir Nasrettin Hoca ve Turizm Derneği 2010 yılında, Kültürel Araştırmalar Vakfı 2012 yılında, Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü Derneği, İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Merkezi ile Geleneksel Sanatlar Derneği ise 2018 yılında UNESCO'ya akredite olmuştur. Bu beş STK dışında Sözleşmeye daha önce akredite olan ve akreditasyonları düşürülen dört STK daha bulunmaktadır. Uluslararası Mevlana Vakfı, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, Folklor Araştırmacıları Vakfı ve Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği Türkiye Millî Merkezi ise 2010 yılında akredite olmuş ancak akreditasyonları 2015 yılında düşürülmüştür. Bu bakımdan Türkiye'den STK akreditasyonunun 2012 yılında akredite olan Kültürel Araştırmalar Vakfı dışında 2011 ve 2018 yılları arasında suskun bir döneme girdiği söylenebilir. Bu suskun dönem 2018 yılında 3 STK'nın akreditasyonu ile sonlanmıştır. 2018 yılında yaşanan bu değişimde Türkiye'nin yürüttüğü politikanın da etkisi olmuştur. KTB'den görüşme yapılan Ahmet Çakır isimli yetkilinin aktardığına göre 2016 yılında İstanbul'da çalışma alanları SOKÜM'le ilişkili olan 6 STK belirlenmiş ve bu STK'lar UNESCO'ya akreditasyon için teşvik edilmiştir. Çakır, bu STK'lardan yalnızca üçünün konuyla ilgilendiğini söylemiş ve ilgilenen STK'lar ile birebir görüşülerek uzmanlık desteği sağlandığını aktarmıştır. Çakır'ın aktardığına göre ilerleyen dönemlerde STK'lar için UNESCO'ya dair farkındalığı artıracak ve akreditasyonu teşvik edecek bu tarz etkinlikler yapılmaya devam edilecektir (KK 3). Aslında 2010 yılında akredite olan 4 STK'nın akreditasyon süreci öncesinde de benzer bir etki söz konusudur. 2009 yılının Haziran ayında Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi ile UNESCO Türkiye Millî Komisyonu işbirliğinde "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sivil Toplum Kuruluşları" isimli bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu Çalıştaya

TÜRKSOY, UNİMA Millî Merkezi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi de katkı sağlamıştır. STK'lar ve SOKÜM konusunda Türkiye'de ilk defa düzenlenen söz konusu Çalıştay'da "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinde Toplumun ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Ulusal Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Rolü", "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Uluslararası Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Rolü", "Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının SOKÜM Komite Çalışmalarına Akreditasyonu Sorunu" başlıkları tartışmaya açılmıştır. Çalıştaya katılım sağlayan STK temsilcilerine akreditasyon süreci anlatılmış ve başvuruları teşvik edilmiştir.

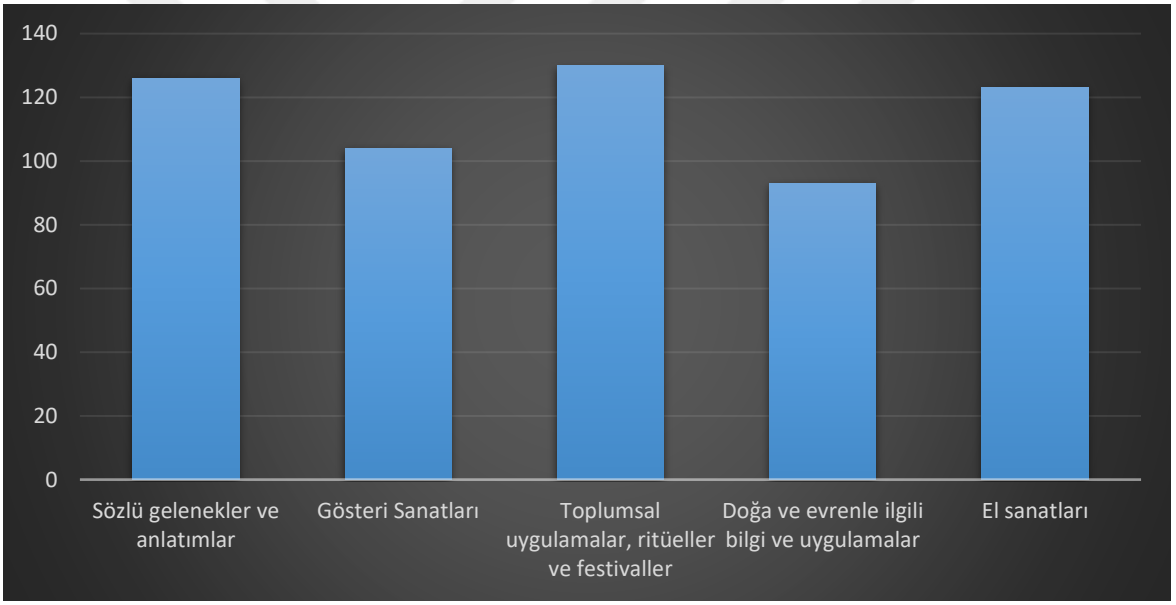
Akredite olan ve akreditasyonu düşmüş olanlarla birlikte SOKÜM Sözleşmesi süreçlerine Türkiye'den toplamda 9 STK katılmış ve katkı vermiştir. Bu dokuz STK'nın akreditasyon için başvuru esnasında doldurduğu formlara göre SOKÜM'le ilişkilerini nasıl tanımladıklarına dair fikir edinmek mümkündür. Ayrıca başvuru formunda STK'lardan SOKÜM'ün tanımlandığı beş alana göre çalışma alanları ve aktif oldukları ulusal, bölgesel ya da uluslararası sahaları belirtmeleri istenmektedir. Formlarda yazılanlara göre mevcut akredite 5 STK ve akreditasyonu düşmüş olan dördü ile birlikte toplamda 9 STK'nın çalışma alanları şu şekildedir:

Şekil 4.4. Türkiye'den akredite mevcut 5 STK ve akreditasyonu düşmüş 4 STK'nın uzmanlık alanlarına dair grafik.

STK'lar için hazırlanan akreditasyon başvuru formunda SOKÜM'ün beş alanının beşini de işaretlemeleri bakımından herhangi bir kısıtlama ya da işaretledikleri alanlardaki

uzmanlıklarını kanıtlamalarına dair herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bu da aslında uzmanlık alanlarına dair verilen bilgilerin güvenilirliğinin tartışılmasını gerektirmektedir. Uzmanlık alanları arasında keskin çizgiler bulunmaması da başka bir sorun olarak durmaktadır. Örneğin, yalnızca el sanatları alanında uzman olan STK'ların el sanatları ve çevresinde oluşan sözlü gelenekler ve ritüeller konusunda uzman olup/olmadığını ölçmek oldukça zordur. Yukarıda grafiği verilen 9 STK'nın uzmanlık alanlarına bakılacak olursa SOKÜM konusunda akredite STK'ların el sanatları alanında daha aktif olduğu görülmektedir. Bunu UNESCO'ya akredite olan 176 STK'nın verileriyle kıyaslamak da daha kapsamlı bir bakış açısını mümkün kılabilir. Aşağıdaki grafikte 2018 yılında yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulu sonrasında UNESCO'ya akredite 176 STK'nın uzmanlık alanları gösterilmiştir:

Şekil 4.5. SOKÜM Sözleşmesi kapsamında UNESCO'ya akredite 176 STK'nın uzmanlık alanlarına göre dağılımı

Bu grafiğe göre akredite STK'ların SOKÜM'ün beş alanında da dengeli bir uzmanlık dağılımına sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ancak diğer yandan da bunun ölçümünün ne derece sağlıklı yapıldığı tartışılmalıdır. Aslında STK'ların uzmanlıklarını bu şekilde değerlendirmek yerine akreditasyonunun düşürülme nedenlerine odaklanmak da faydalı olabilir. Türkiye'den akredite olan ancak sonradan akreditasyonu düşürülen dört STK'nın akreditasyonlarının düşürülme sebepleri de önemlidir ve STK'ların kapasite ve uzmanlıkları veya farkındalıkları hakkında fikir verebilir. 2015 yılında Namibya'da yapılan 10. Hükûmetlerarası Komite Toplantısında yeni STK'ların akreditasyonu ve mevcut akredite

STK'ların raporlarına değinilmiştir. Raporda[101] 2010 yılında 3. Taraf Devletler Genel Kurulunda akreditasyonları onaylanan 97 STK'nın katkıları ve sundukları raporlar değerlendirilmiştir. Türkiye'den 5 STK da 2010 yılında akredite olmuş ve 2015 yılındaki Komite toplantısında etkinlikleri değerlendirilmiştir. Bu beş STK'dan Akşehir Nasrettin Hoca ve Turizm Derneği, Folklor Araştırmacıları Vakfı ve Uluslararası Mevlana Vakfı raporlarını sunmuş Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği ve Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği Türkiye Millî Merkezi ise raporunu sunmamıştır. 2015 yılında bahsi geçen 5 STK'dan yalnızca Akşehir Nasrettin Hoca ve Turizm derneğinin akreditasyonunun devamına karar verilmiş, diğer dört STK'nın ise akreditasyonu sonlanmıştır. Böylelikle 2015 yılında 6 akredite STK'nın dördünün akreditasyonun düşmesi ile Türkiye'nin 2 akredite STK'sı kalmıştır.

Komitenin 2015 yılında bahsi geçen raporunda STK'ların Sözleşme'nin uygulanmasına yaptıkları ulusal ve uluslararası katkılarının değerlendirdiği söylenmiş ve şu beş alanda STK'ların faaliyetleri gözlemlemiştir: (i) kuruluşun Sözleşme'nin ulusal düzeyde uygulanmasına katkısı, (ii) ikili, alt-bölgesel ve uluslararası iş birliği, (iii) Komitenin çalışmalarına katılım, (iv) adaylık dosyalarının, teklif ve taleplerin değerlendirilmesinde kuruluşun kapasitesi, (v) UNESCO ile iş birliği. Bu beş alanda STK'ların yaptığı çalışmaları raporlarında sunmaları istenmiştir. Bu beş başlığı daha detaylı bir biçimde ICH 08 Report isimli form üzerinden incelemek faydalı olacaktır. Formda yer alan "B. Ulusal Düzeyde Sözleşme'nin Uygulanmasına Katkısı" başlığında özellikle ulusal düzeyde ilgili Devlet ile yapılan faaliyetlerden bahsedilmesi istenmekte ve ayrıca karşılaşılan engellerden de bahsedilmesi istenmektedir. Bu başlık altında yer alan B.1. bölümünde ise STK'nın Devlet tarafından geliştirilen kurumsal kapasiteyi güçlendirmeye yönelik örneğin mevzuat hazırlama, ulusal komitelerin oluşturulmasına katılımının yazılması istenmektedir. B.2. bölümünde ise somut olmayan kültürel mirasın eğitimi ve dokümantasyonu için mevcut kurumlar da dâhil olmak üzere yetkili hükûmet organlarıyla işbirliğinin açıklanması beklenmektedir. B.3. bölümünde ise Devlet'in hazırladığı periyodik raporlara katkı ve katılımın anlatılması, B.4. bölümünde de Listelere kayıt için hazırlanan aday unsur dosyalarının hazırlanmasına STK'nın katkısı görülmek istenmiştir. B.1, B.2, B.3 ve B.4 maddeleri özellikle STK'lar ve Devlet'in SOKÜM'deki işbirliğinin görülmek istendiği kısımlardır. Bu maddelerden sonra gelen B.5, B.6 ve B.7 maddeleri ise STK'ları kendi

[101] 2015 yılında 10. Komite Toplantısının gündemine gelen STK'lar hakkındaki raporun ayrıntılar için bkz. https://ich.unesco.org/en/10com

yaptığı etkinlikler ile değerlendiren maddeler olarak karşımıza çıkmaktadır. B.5 maddesi tespit, tanımlama ve envanterlemeyle ilgili STK'nın yaptığı faaliyetleri, B:6 ise SOKÜM'ün toplumdaki işlevini destekleyen bilimsel ve sanatsal çalışmaları, B.7 bölümü de eğitim öğretim faaliyetleri ile kapasite geliştirici etkinlikler yapılırken topluluk, grup ve bireyler ile nasıl işbirliği hâlinde olunduğunun anlatılması beklenmektedir.

Formun "C. İkili, Alt Bölgesel, Bölgesel ve Uluslararası İşbirliği" isimli başlığı ise eleştiri alan noktalarından biridir. Bu eleştiri STK'ların akredite olurken yerel veya ulusal alanda SOKÜM'le ilgili yaptıkları çalışmalara dikkat edilirken, akreditasyonun yenilenmesi esnasında ise Komitenin yasal faaliyetlerine ne kadar katıldıklarına, uluslararası, bölgesel ya da alt bölgesel faaliyetlerine odaklanılmasıyla ilgilidir.[102] Akreditasyon için yapılan başvuru formunda STK'nın faaliyet alanı için ulusal, uluslararası ve bölgesel gibi seçenekler bulunmaktadır. Akredite olurken ulusal seçeneğini işaretleyen STK'lardan uluslararası çalışmalar yapmalarının, UNESCO toplantılarına katılımlarının beklenmesi sorunlu alanlardan biridir. Nitekim uzmanlık, kapasite, maddi imkânsızlıklar gibi birçok nedenle UNESCO toplantılarına katılamayan STK'ların bu sorunları aşarak sürece dâhil edilmesi gerekirken tam aksine katılımlarını gerçekleştirmeyenleri dışarıda bırakmak SOKÜM Sözleşmesi'nin katılımla ilgili ruhuna uygun olmayan bir yaklaşımdır. Bu durumla ilgili Türkiye'den 2010 yılında akredite olan Folklor Araştırmacıları Vakfının 2015 yılındaki 9. Komite Toplantısında değerlendirilen raporu örnek verilebilir. Folklor Araştırmacıları Vakfı başvuru esnasında ulusal alanda faaliyet gösterdiğini belirtmiş ve 2015 yılında sunduğu raporda[103] "D. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması İçin Hükûmetlerarası Komitenin Çalışmalarına Katılım" başlığında ise Komite çalışmalarına katkı sağlayamadıklarını bildirmiştir. SOKÜM Sözleşmesi için gerçekleştirilen Komite ve Taraf Devletler toplantılarına 176 STK'dan yalnızca 77'sinin katıldığı düşünüldüğünde kalan 99 STK'nın Komiteye katkı sağlama anlamında yetersiz kaldığını söylemek haksız bir eleştiri olacaktır.

2015 yılında Komite tarafından gözden geçirilen akredite 97 STK'dan 69'u raporunu sunabilmiştir. Bu 69 rapordan 59'u yeterli bulunmuş ve akreditasyonun devam etmesine karar verilmiştir. Rapor veren ve raporu yeterli bulunmayan STK sayısı ise 10'dur. Bu 10 STK ile birlikte rapor vermeyen 28 STK'nın da akreditasyonu da düşürülmüştür. Verdiği

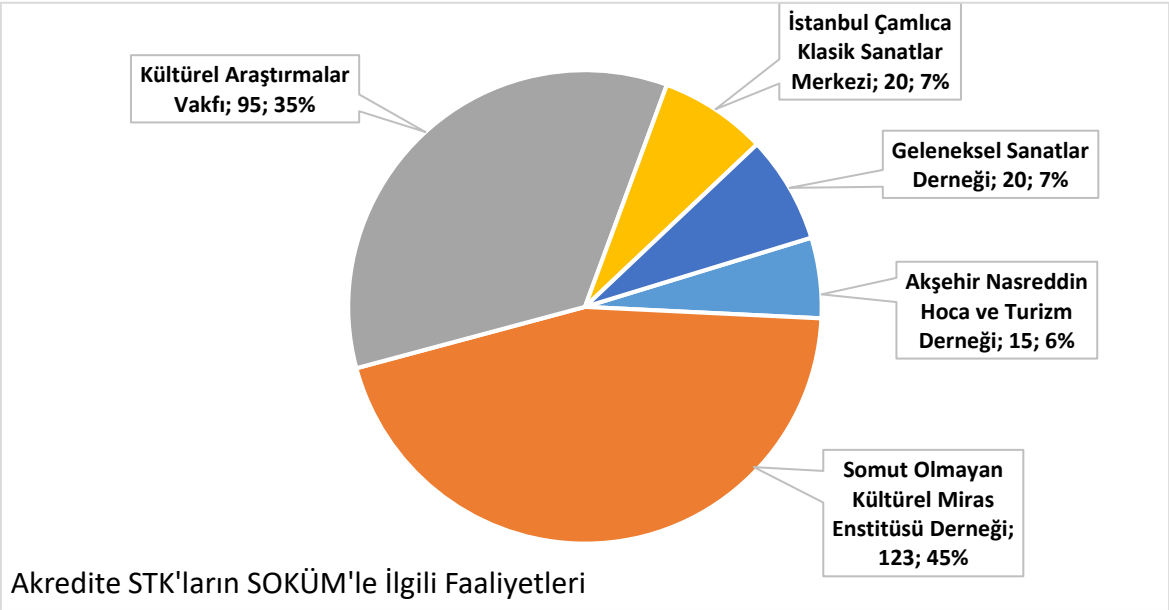
[102] STK'ların akreditasyon için başvurdukları form ve akreditasyonlarını yenilemek için doldurdukları formun ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/forms
[103] 2015 yılında Folklor Araştırmacıları Vakfı, Uluslararası Mevlana Vakfı ve Akşehir Nasrettin Hoca Turizm Derneğinin sunduğu raporların ayrıntıları için bkz. https://ich.unesco.org/en/Decisions/10.COM/16

rapor yetersiz bulunan STK'lardan ikisi ise Türkiye'dendir. Rapor sunmasına rağmen akreditasyonu düşürülen 10 STK'nın yedisi Grup I'de (Batı Avrupa ve Kuzey Amerika), üçü ise Grup IV'te (Asya Pasifik) yer almaktadır. Komite raporuna göre söz konusu 10 STK Komitenin çalışmalarına katkıda bulunma konusunda sınırlı bilgi ve açıklama sağlamıştır ve raporlarında verdikleri cevapların çoğu kelime sınırlarının altında kalmıştır. Bu 10 STK'nın özellikle Komite çalışmalarına katkısının sınırlı olması nedeniyle akreditasyonlarının düşürülmesi akreditasyon başvurusunda bildirdikleri çalışma alanları ve coğrafi kapsamları bakımından sorunlu bir yaklaşımdır. Türkiye'den raporu yetersiz bulunan bir diğer STK ise Uluslararası Mevlana Vakfıdır. Bu STK ise akreditasyon için başvuru formunda hem ulusal hem de uluslararası etkinlik sahasını işaretlemiş, Almanya, Amerika, İsviçre, Hollanda gibi yerlerde STK'nın aktif olduğu eklenmiştir. Uluslararası Mevlana Vakfının 2015'te sunduğu raporda "D. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması İçin Hükûmetlerarası Komitenin Çalışmalarına Katılım" başlığına herhangi bir Komite toplantısına katılamadıklarını ancak ulusal düzeyde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu ile ortak çalışmalar yürüttüklerini ve bir üyelerinin Millî Komisyonun Yönetim Kurulu'nda yer aldığı söylenmiştir. Mevlana Vakfının sunduğu rapora bakıldığında uzman olduğu unsur hakkında fazlasıyla ulusal ve uluslararası etkinlik ve işbirliği gerçekleştirildiği görülmekte ancak Hükûmetlerarası Komitenin çalışmalarına ve toplantılarına katkı sağlayamadığı görülmektedir. Bu durumda, ulusal düzeyde bir unsurla ilgili uzmanlığı nedeniyle akredite edilen bir STK'nın Komiteye katkı sağlayamadığı gerekçe gösterilerek uzmanlığı yok sayılmış olmaktadır. Bu da "hayal edilen miras topluluğu" yaklaşımını tekrar hatırlatmakta SOKÜM unsurları konusunda uzman ve aktarıma faydalı STK'lar yerine Sözleşme süreçlerine katılan, Komite çalışmalarını takip eden ve katkı veren STK'ların daha makbul olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu durumu Joseph Nye tarafından ilk defa kullanılan ve sonrasında SOKÜM Listeleri kapsamında Hanna Schreiber tarafından yeniden yorumlanan "yumuşak güç" yaklaşımıyla da yorumlamak mümkündür. Hanna Schreiber "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yumuşak Güç-İlişkiyi Keşfetme" başlıklı yazısında 1990'lı yıllarda Joseph Nye tarafından kavramın ilk defa kullanıldığını aktarmıştır. Buna göre bir devletin küresel alandaki gücü yalnızca askeri, ekonomik "sert güç" ile değil aynı zamanda ülkenin çekiciliği ve ortak değerlerine dayanan daha soyut bir güçle başka bir deyişle "yumuşak güç" ile ilişkilidir. Schreiber, bu yumuşak gücün hesaplanmasında bazı uluslararası indekslerin ve derecelendirme kuruluşlarının Dünya Miras Listesindeki unsur sayısı, ülkeyi ziyaret eden turist sayısı, film sayısı, uluslararası müsabakalarda kazanılmış madalya sayısı gibi birçok veriyi kullanarak bir sıralama yaptıklarını söylemektedir. Schreiber, Avrupa Birliği Üyesi

devletlerden bahsi geçen kriterlere göre oluşturulan yumuşak güç sıralamasında ilk onda yer alanların SOKÜM Listelerindeki gücünü değerlendirmiştir. Örneğin yumuşak güç sıralamasında beşinci olan Fransa'nın SOKÜM Listelerindeki unsur sayısının 2017 yılı itibariyle 14 olması ya da yumuşak güç sıralamasında on ikinci sırada olan İspanya'nın unsur sayısının 13 olması yumuşak güç sıralamasındaki yeriyle ilişkilidir ve Dünya Miras Listesindeki unsur sayısının bir kriter olarak kullanılması gibi SOKÜM Listelerindeki unsur sayısı da yumuşak güç sıralamasındaki yer için bir kriter olmalıdır (Schreiber, 2019: 118, 129). Schreiber'in SOKÜM Listeleri için kullandığı yumuşak güç kavramını aslında akredite STK'ların sayısı ve niteliği üzerinden de yorumlamak gerekir. Akredite STK'ların dağılımına bakıldığında genellikle Grup I yani İngilizce ve Fransızca ana dili olan Avrupa ve Kuzey Amerika'nın hâkimiyeti görülebilecektir. Sözleşme'nin STK'larla ilgili yapısının ve işleyişinin genellikle Grup I'deki STK'lar üzerinden ilerlediği ve bu grupta yer alan STK'ların Sözleşmeye etki etme bakımından diğer gruplara göre daha önde oldukları görülmektedir. Bu da bu ülkelerin sanat, kültür, diplomasi gibi birçok etkenle ortaya çıkan "yumuşak güç" faktörlerinin mevcut STK'larının uzmanlıklarına da yansıdığını göstermektedir. Bu bakımdan özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin akredite STK'larının kapasitesinin gelişmesiyle sivil toplumdan yükselen bir gücün bu ülkeleri daha ileriye taşıyabilmesi mümkündür.

Türkiye'den 2018 yılında yapılan 7. Taraf Devletler Genel Kurulunda onaylananlarla birlikte mevcut akredite 5 STK'nın çalışmaları da STK'ların Türkiye'deki etkinliği bakımından önemli veriler sunmaktadır. Bazı STK'ların görünür ve verilerini düzenli bir şekilde kamuya açık ortamlarda paylaştığı ancak bazı STK'ların ise görünürlüğünün son derece düşük olduğu bilinmelidir. Örneğin bu akredite 5 STK'dan Akşehir Nasreddin Hoca ve Turizm Derneğinin internet sitesi aktif değildir ve çalışmalarıyla ilgili verilere ulaşmak oldukça zordur. Buna karşın örneğin Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü Derneği ile Kültürel Araştırmalar Vakfının ise internet sitelerinin güncel ve çalışmalarının kategorilere ayrılarak sınıflandığı görülmektedir. Dijital ve sanal ortamları kullanabilme ve buradan veri akışını yönetebilme yeteneği uzmanlık ve kapasitenin önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan internet siteleri hem görünürlük hem de STK'nın niteliği hakkında fikir verebilir. Akredite olan ve internet sitesinden verilere ulaşılan 4 STK'nın ve internet sitesi olmayan ancak Komiteye sunduğu iki periyodik rapordan yola çıkarak verilerine ulaşılabilen bir STK'nın (Akşehir Nasreddin Hoca ve Turizm Derneği) yaptığı tüm etkinliklerin dağılımı aşağıdaki grafikte sunulmuştur. Bu grafikte yer alan bilgiler

internet sitesi ve UNESCO SOKÜM sitesindeki verilerden hareketle oluşturulmuştur ve STK'ların paylaşımını tercih etmediği veriler grafikte yer almamaktadır. Bu nedenle grafikteki verilerin değişiklik gösterebileceği ancak bu değişikliğin genel görünümü değiştirmeyeceği bilinmelidir.

Şekil 4.6. Türkiye'den akredite 5 STK'nın SOKÜM faaliyetlerinin dağılımı

Akredite beş STK'nın SOKÜM'le ilgili faaliyetlerinde özellikle iki STK'nın sayıca ön plana çıktığı görülmektedir. Kültürel Araştırmalar Vakfı ve Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü Derneğinin SOKÜM çalışmalarında daha aktif olduğu görülmektedir. Aslında bu durumun nedeni Kültürel Araştırmalar Vakfının 2012 yılından itibaren akredite bir STK olması ve ana çalışma sahasını SOKÜM olarak belirlemesidir. Nitekim Kültürel Araştırmalar Vakfından Nihal Kadıoğlu Çevik kuruluşlarının akreditasyon öncesindeki SOKÜM farkındalığı hakkında şunları söylemektedir:

> "Vakfımız geleneksel kültür alanında uzun yıllar çalışma yapmış halkbilimci ve antropologlar tarafından kurulmuştur. Bu alanda gerek eğitim gerekse bilgi ve deneyim birikimlerimizden kaynaklı bir farkındalığa sahip olduğumuzu düşünüyoruz. Kurucularımızın önceliği; geleneksel kültüre ilişkin verileri alan araştırmaları yoluyla derlemek, envanterler oluşturmak, bu verileri sivil inisiyatifle ve akademik tabanlı çalışmalar aracılığıyla kamuoyu ile paylaşmaktı. Sözleşme'nin gündeme geldiği 2003 yılı ve sonrasında gelişen süreç, çalışma alanımızın uluslararası boyutta bir karşılığı olduğunu daha yakından fark etmemizi sağladı. Çalışmalarımızı uluslararası düzeyde paylaşmak, yöntemlerimizle ilgili bilgi alışverişinde bulunmak, tartışmak ve deneyimlerimizi paylaşmak istedik. SOKÜM Sözleşmesi'nin, kimi zaman (etnik-dinsel-hukuksal vd. zeminler anlamında) kırılgan olabilen SOKÜM birikimi üzerinde etraflıca düşünülmüş, gelişmeye ve işbirliğine açık, aidiyetlere saygılı, ifade

çeşitliliğini önemseyen, aynı zamanda insan hak ve hürriyetlerine vurgu yapan bir sözleşme olduğunu düşünüyoruz" (KK 7).

Kadıoğlu Çevik'in aktarımına göre kuruluşlarının konuyla ilgili uzmanlık kapasiteleri ve alanla ilgili deneyimleri uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Folklor araştırmacıları ve antropologlar tarafından kurulduğu belirtilen vakfın 2003 Sözleşmesi ile entegrasyonunun bu nedenle daha kolay gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Kültürel Araştırmalar Vakfının yaptığı etkinlikleri aşağıdaki tablo üzerinden değerlendirmek mümkündür:

Kültürel Araştırmalar Vakfı- Etkinlikler
• TR- Gürcistan Ortak Miras Değerleri • Âşıklık Geleneğinin Güncel Durumu İstişare Toplantısı • İzmir Pastart Festivali • Boyoz ve Keşkeğin Akdeniz'deki Yolculuğu Konferansı • UNESCO Akrediteli Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Bilgi – Deneyim Paylaşımı • KAV, ICHCAP "Koruma Faaliyetleri" Başlığı Altında Tanıtıldı. • Geleneksel Tıp Sempozyumu (Güney Kore / Jeju) • İzmir'in SOKÜM Değerleri • Akdeniz Ülkeleri İle Ağ Kurma Çalışması • SOK Mirasımız Semahlar/ Ankara • Belgesel Film Yapımı/ Çini Sanatı • Çömlekçilik Geleneği/ Belgesel Film Yapımı • SOKÜM ve Fotoğrafik Belgeleme Ankara • SOKÜM ve Keşkek- Ankara • Roman Havası Dosyaları Toplantıları • Mesir Macunu Festivali • Romanlarda Hıdırellez • Urla Bağbozumu Festivali SOKÜM Çalıştayı • Kültürel Mirasımız Eğitim Çalışması • Deve Güreşleri Geleneği • Aşure Ritüeli- Alevi Bektaşi/ Orta Anadolu Hacıbektaş/ Manisa/ Kadiriler İstanbul/ Caferiler İstanbul • Anadolu Halk Oyuncakları Sergisi • Koruk Şurubu • Oyuncak Araştırmaları Aksaray/ Ankara/ İzmir/ Osmaniye/ Kastamonu/ Urla Bademler Köyü/ Aydın/ Kapadokya/ Artvin/ Trabzon/ Muğla • Mutfak Kültürü Araştırmaları- Sakarya/ Sinop/ Artvin/ Trabzon/ Kastamonu/ • El Sanatları Nazar Boncuğu İzmir • Oyuncak Sergisi- Sivas/ Millî Kütüphane • Kırkpınar Yağlı Güreşleri Edirne • Dünya Oyun Oynama Günü İstanbul Marmara Üniversitesi • Meddahlık Geleneği Belgeleme Ankara • Etnografik Belgeleme- Doğu Güneydoğu/ Van/ Isparta • Oyuncak Araştırmaları Eyüp Oyuncakları Marmara • Hamsi Kurban O Göze- Kitap Yayını • Oyuncak Sepeti Yazı Dizisi- Yolculuk Dergisi • Geleneksel Oyuncaklar Semineri- Anadolu Medeniyetleri Müzesi •

Tablo 4.2. Kültürel Araştırmalar Vakfının SOKÜM'le ilişkili faaliyetleri

• Ermeni Kültüründe Aşure Ritüeli- İstanbul • Yemek Molası Yazı Dizisi- Yolculuk Dergisi • Adıyaman Süryani Kadim Metropolitliği- Pazar Ayini • Orman Çocukları- Küre Dağları Milli Parkı • 1. Datça Oyuncak Şenliği • Süryanilerde Paskalya Bayramı MardinHacı Bektaş Veli Anma Törenleri • Oğlak Oyunu Van • Fotoğraf Günleri- Ankara/ LÖSEV/ Çocuk Esirgeme Kurumu • Hamsi Kültürü Tanıtım Etkinliği Ankara
Kültürel Araştırmalar Vakfı-Projeler
• Oyuncak Kültürü Araştırmaları • Mezar Kültürü Belgeleme • Aşure Ritüeli • Geleneksel Sporlar • Hamsiname Yayın- Tanıtım Projesi • Mutfak Kültürü Araştırmaları • El Sanatları Araştırma Belgeleme • Roman Kültürü/ Belgeleme • Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi Fotoğraflama Çalışması • Ormanın Çocukları/ Küre Dağları Milli Parkı • Etnografik Belgeleme • Gürcü Mutfak Kültürü • Halk Pazarları/ Belgeleme • Türkiye'deki Geleneksel Düğün Törenleri

Tablo 4.2. (devam) Kültürel Araştırmalar Vakfının SOKÜM'le ilişkili faaliyetleri

Tabloya bakıldığında Kültürel Araştırmalar Vakfının faaliyetlerinin envanterleme, arşivleme, belgeleme, yayın, fotoğraf ve dijital ortamlara aktarım, sergi, sempozyum gibi alanlarda çeşitlendiği görülmektedir. Ayrıca bu faaliyet ve projelerin topluluk, grup ve bireylerle temas hâlinde gerçekleştirilen, doğrudan alanı ilgilendiren faaliyetler olduğu söylenebilir. Nihal Kadıoğlu Çevik de yapılan görüşmede faaliyetlerinin çeşitliliği hakkında benzer ifadeleri kullanmıştır:

> "Vakfımızda; halkbilimi alanına giren çalışmaları; mutfak kültürü, oyun ve oyuncak kültürü, el sanatları, ritüeller araştırma programları olmak üzere; dört ana başlıkta alan araştırmaları, belgeleme çalışmaları, yayın-tanıtım ve eğitim faaliyetleri, sergiler yoluyla yürütüyorduk/yürütüyoruz. SOKÜM Sözleşmesi, çalışma alanımızın terminolojisini belirleme ve koruma tedbirlerinin yaklaşımına/kapsamına yönelik farkındalığımızı artırdı. Sözleşmeye akredite olmak öncelikle SOKÜM alanında çalışan kişi ve kuruluşlarla bağlantı kurmamızı kolaylaştırdı. Alan araştırmaları ve SOKÜM'ün korunması yöntemleriyle ilgili yaklaşımlarımızı gözden geçirdik, bu alanda daha geniş bir bakış açısı kazandık. Sözleşmeye akredite STK'lar ile uluslararası düzeyde işbirliği ve diyalog geliştirmemize katkı sağladı" (KK 7).

Kadıoğlu Çevik'in Sözleşme sonrası terminolojik ve metodolojik değişiklikler yaptıklarını belirtmesi son derece önemlidir. Bu ulusal alanda aktif bir STK'nın Sözleşmeyle etkileşimi

ve akreditasyonu sonrasında kapasitesinin gelişmesinin de bir kanıtıdır. Bu da aslında Sözleşme'nin halk bilimi alanında var olan mevcut oluşumların çalışma alanına etkisini göstermektedir. Kadıoğlu Çevik'in aktarımına göre SOKÜM Sözleşmesi kapsamında ulusal çapta envanter oluşumuna katkı sağlamak, şeffaf, erişilebilir ve geniş katılımlı bir dijital dokümantasyon ortaya koymak, sivil ve kolay ulaşılabilir ortak bir dijital ortamda SOKÜM unsurlarını kayıt altına almak amacıyla Folk-Portal adlı internet sitesini oluşturmuşlardır. https://folk-portal.org/ adresinde SOKÜM'ün beş başlığına göre unsurlar listelenmiş ve ilgili unsura ait fotoğraf ve video kayıtları eklenmiştir. Ayrıca Yaşayan İnsan Hazineleri isimli bir kategori de bu portalda bulunmaktadır. Bu portalın dikkat çeken özelliklerinden biri de Derleme Odası başlıklı sekmede siteye kayıt olan yazarların envanter kaydı yapabilmesidir. Derleme yapmak isteyen kullanıcılar için doğum âdetlerinden halk hekimliğine kadar pek çok alanda soru formları da siteye yüklenmiştir. Bu sitenin etkileşimli ve sivil bir envanter sitesi olduğu söylenebilir. Ayrıca derleme yapacak kişiler için hazır soru formlarının olması kişilerin uzmanlıklarını artıracak önemli bir adımdır. Kadıoğlu Çevik'in aktardığına göre Kültürel Araştırmalar Vakfı ayrıca, 2014 yılından bu yana İzmir Somut Olmayan Kültürel Miras İl Komisyonu üyesidir. Komisyonun 2016 yılı toplantısına KAV tarafından "Roman Havası" dosyası önerilmiştir. İl SOKÜM envanterine kaydının yapılması Komisyonca karara bağlanan dosya, Türkiye Ulusal Envanterine yazılması teklifi ile Bakanlığa gönderilmiştir (KK 7).

Benzer bir biçimde Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü Derneği de SOKÜM konusunda deneyimli ve alana hâkim uzmanlar tarafından kurulmuş bir STK'dır. STK'nın internet sayfasında geçen aşağıdaki ifadelerden de bu durum anlaşılmaktadır:

> "Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü Derneği, kültürel miras alanında sivil toplum faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamak, bu konuda çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlara destek vermek ve UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen, Türkiye'nin de 2006 yılında taraf olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında hedeflenen kültürel mirasın yaşatılarak korunması fikrine dinamik bir katkı sağlamak amacıyla 20 Mart 2012 yılında Ankara'da kurulmuştur. Derneğimiz, somut olmayan kültürel mirasa farkındalık sağlamayı ve bu konudaki sivil toplum faaliyetlerini etkinleştirmeyi ve geliştirmeyi hedeflemektedir. Ağırlıklı olarak akademisyenlerden oluşan derneğimiz, somut olmayan kültürel miras çalışmalarının başarılı bir biçimde yol alabilmesi için kültürel miras taşıyıcıları, aktarıcıları ve uygulayıcıları ile birlikte yürütülmesi gerekliliğine inanmaktadır". [104]

[104] SOKÜM Enstitüsü Derneğinin faaliyetlerinin ayrıntıları için bkz. http://www.sokumenstitusu.org.tr

2012 yılında kurulan bir STK olmasına karşın kuruluş amaçları ve alandaki deneyimi itibariyle SOKÜM konusunda uzman olan söz konusu STK'nın internet sitesinde uzmanlık alanları "kültürel miras, eğitim, müzecilik, sürdürülebilirlik, koruma, medya, sivil toplum, katılım" olarak belirlenmiştir. SOKÜM konusunda arşiv ve dokümantasyondan ziyade daha dinamik ve etkileşimli bir yaklaşım benimseyen söz konusu STK'nın etkinliklerini çok paydaşlı ve birçok kurumla etkileşimli bir biçimde gerçekleştirdiği görülmektedir. STK'nın özellikle SOKÜM konusunda kapasite arttırmayı hedefleyen Somut Olmayan Kültürel Miras Kış Okulu Projesi'nin her yıl farklı temalarla gerçekleştirildiği görülmektedir. 2020 yılında dördüncüsünün yapılması planlanan Kış Okulu'nun şimdiye kadar sürdürülebilir kalkınma, gençlik, katılım, eğitim gibi temalarda konunun uzmanları tarafından gerçekleştirilen sunumlar kapsamında katılımcıların kapasitesini geliştirmeyi amaçladığı görülmektedir. 2018 yılında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Çamlıdere Belediyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma Uygulama Merkezi, Örgün ve Yaygın Eğitimde Somut Olmayan Kültürel Miras UNESCO Kürsüsü işbirliğinde gerçekleşen Üçüncü Kış Okulu ise STK'ların katılımı teması ile gerçekleştirilmiştir. STK'ların katılımını ve SOKÜM konusunda kapasitesini artırmayı hedefleyen 2018 yılı Kış Okuluna yaklaşık 15 STK katılım sağlamıştır. Bu anlamda SOKÜM Enstitüsü Derneğinin faaliyetlerinin uzmanlık ve kapasite arttırıcı bir rolle ilerlediği ve SOKÜM unsurlarının dinamik yapısına uygun bir biçimde farklı paydaşlarla katılımcı etkinliklerin düzenlendiği görülmektedir. Bu bağlamda Derneğin faaliyetlerinin önemli bir parçasını da müzecilik alanı oluşturmaktadır. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ile işbirliği içinde çalışmalarını yürüten bu STK'nın SOKÜM'ün beş alanında yer alan unsurlar ve ayrıca SOKÜM Listelerinde yer alan Türkiye'ye ait unsurlar hakkında etkinlikler ve projeler gerçekleştirdiği görülmektedir. 100'ün üstünde etkinlik, proje ve faaliyet gerçekleştiren bu STK'nın SOKÜM konusundaki uzmanlığı ile ön plana çıktığı söylenebilir. Ayrıca Çiğdem Şenliği, Hıdırellez Kutlamaları gibi kent ortamında neredeyse unutulmuş olan kimi kutlamaların yeniden canlanmasının sağlanarak SOKÜM unsurlarının sürdürülebilirliğine katkıda bulunulmuştur. Aynı zamanda SOKÜM Enstitüsü Derneğinin üyelerinin UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nda SOKÜM'le ilgili Komisyonlarda ve Ankara SOKÜM İl Tespit Komisyonu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Ulusal Envanterle ilgili komisyonlarında yer aldıklarını söylemek gerekir.

Türkiye'den akredite olan Geleneksel Sanatlar Derneği ile İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Derneğinin ise etkinliklerini daha çok el sanatları alanında yoğunlaştırdıkları görülmektedir. Ebru, hat sanatı, minyatür üzerine odaklanan bu etkinliklerin sergi, eğitim, seminerler olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda her iki STK'nın yürüttüğü faaliyetlere yer verilmiştir. Söz konusu tablolarda yer alan bilgiler ilgili STK'ların internet sitesinden derlenmiştir.

Geleneksel Sanatlar Derneği	Türkiye'nin Ustaları, Telif Hakları Eğitim Çalıştayı, Sempozyum, Sergi, Yarışma, Envanter, Yayınlar, Kataloglar, Armağan Kitaplar, Belgeseller
İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Derneği	• Okulumda Sanat Var • TRT Diyanet TV Klasik Sanatlar Zamanı Belgeseli • Türkiye'nin Yüzü Minyatür Projesi • Klasik Sanatlar Belgeseli • Usta Eller Belgeseli • Su Yüzünde Sanat Ebru • Anadolu'da Klasik Sanatlar "81 İlde 81 Eser 81 Seminer" • İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri Belgeseli Dijitürk • 2015 Klasik Sanatlar Yıllığı • Anadolu'nun Sanatları Projesi • Klasik Sanatlar Eğitim Projesi • Klasik Sanatlar Koleksiyonu • Bir Usta 10 Çırak Projesi

Tablo 4.3. Geleneksel Sanatlar Derneği ve İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Derneğinin SOKÜM'le ilişkili faaliyetleri

Her iki STK'nın da klasik sanatları icra eden ustalarla birlikte projeler yürüttüğü ve unsurun genç kuşaklara öğretilmesine yönelik faaliyetlerde bulundukları görülmektedir. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesinin insana ve deneyimine atfettiği önemin söz konusu STK'ların çalışmalarında da aynı biçimde yürütüldüğü görülmektedir. Klasik sanatların gelecek kuşaklara aktarılması adına yürütülen bu faaliyetler hakkında Çamlıca Klasik Sanatlar Merkezinden görüşülen Ahmet Zeki Yavaş, SOKÜM Sözleşmesi'yle ilgili farkındalıkları olmadan önce veya akreditasyon öncesi de çalışmalarının gelecek kuşaklara aktarıma odaklandığını, SOKÜM Sözleşmesi ile bu farkındalıklarının arttığını ifade etmiştir

(KK 8). Geleneksel Sanatlar Derneğinden görüşülen Ahmet Akçan ve Aslıhan Erkmen de faaliyetlerinin klasik sanatlar alanında yoğunlaşmasına değinmişlerdir:

> "Geleneksel Sanatlar Derneği (GSD), ana faaliyet alanı olan geleneksel sanat ve zanaatların somut olmayan kültürel mirasın önemli değerleri ve bu alanlarda çalışan pek çok sanatkâr ve zanaatkârın da yaşayan insan hazinesi olmasının bilinciyle hareket etmekte ve etkinliklerini sürdürmekteydi. Dolayısıyla UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne akredite olmadan çok daha öncesinden bu yana kültürel mirasla ve korunmasıyla yakından ilgileniyordu. Bu ilgi, gerek güncel sanatçıların ve zanaatkârların desteklenmesi için yarışmalar, sergiler, bilimsel toplantılar düzenlemek, gerek geçmişin ustalarının mirasını canlı tutmak, gerekse bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılması konusunda yayınlar ve programlar yapmak şeklinde ölçülebilir ve sürdürülebilir bir biçimde ortaya koyulmuştur" (KK 4-KK 5).

Ahmet Akcan ve Aslıhan Erkmen Geleneksel Sanatlar Derneğinin akreditasyon öncesi ve sonrası bakış açısı ve vizyonuyla ilgili de şunları aktarmışlardır:

> "GSD geleneksel sanatların gelişimini sağlamak, tanıtılmasına katkıda bulunmak ve sanat bilincini yaygınlaştırmak amacıyla kurulmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek üzere hali hazırda düzenlenen etkinlikler de somut olmayan kültürel mirasın korunması ile ilgili yapılan çalışmalarla örtüşmektedir. Dolayısıyla UNESCO SOKÜM Sözleşmesi'ne akredite olduktan sonra derneğin yürüttüğü proje ve faaliyetlerde büyük ölçekte bir değişiklikten söz edemeyiz. Yine de, SOKÜM Sözleşmesi için ayrı bir bütçe oluşturmak, UNESCO'nun akreditasyonunu alan ve GSD ile yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer derneklerle ortak çalışmalar yapmak üzere projeler geliştirmek gibi konular öncelikli olarak değerlendirmeye alınmıştır. Derneğin, akreditasyon süreci ile birlikte UNESCO toplantılarına düzenli katılım gösterdiğini de belirtmek gerekir. Akreditasyonun kabul edildiği 2018 yılında Paris'teki toplantıya dernek başkanı ve genel sekreter düzeyinde katılım sağlanmıştır. Dernek başkanı da her yıl ayrı bir ülkede düzenlenen ICH-NGO toplantılarına katılmaktadır" (KK 4-KK 5).

Geleneksel Sanatlar Derneğinin akreditasyon sonrası yürüttüğü kimi proje ve faaliyetleri daha etkileşimli ve işbirliği hâlinde yürütmek istediği, SOKÜM'le ilgili mevcut yürüttükleri projelerin üzerine uluslararası alanda daha etkili bir STK olmak istedikleri yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Geleneksel Sanatlar Derneğinin ayrıca 2017 yılında KTB GENÇDES Programı kapsamında "Türkiye'nin Ustaları: Marmara Bölgesi" envanter çalışması projesini yürüttüğü ve bu proje kapsamında oluşturulan http://www.turkiyeninustalari.org sitesinin sürekli güncellenen bir veri tabanı olduğunu da eklemek gerekir.

Türkiye'den akredite STK'lar konusunda tartışılması gereken bir diğer nokta ise STK'ların kendi aralarındaki işbirliği ve ortak çalışmalar yürütme becerisidir. Ulaşılabilen ve bu tez kapsamında görüşme gerçekleştirilen mevcut akredite dört STK'nın hiçbiri de birbiri ile ortak bir çalışma veya proje geliştirememiştir. Yalnızca birkaç STK temsilcisi

akredite olan diğer STK temsilcileri ile tanıştıklarını söylemektedir. Özellikle SOKÜM uzmanlığı konusunda ön plana çıkan STK'ların diğer STK'larla işbirliğine geçerek deneyimlerini paylaşması her bir STK'nın kapasitesinin artmasını sağlayabilir. Nitekim Türkiye'de SOKÜM Sözleşmesi'ne akredite olan ve akredite olma potansiyeli taşıyan ilgili STK'ları bir araya getiren toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılar UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun çabalarıyla yapılmıştır. 31 Mayıs 2017 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen[105] "Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Bilgi Paylaşımı ve İşbirliği Çalıştayı" akredite olan STK'lar ve konuyla ilgili ancak akredite olmayan diğer STK'ları bir araya getirmiştir. Toplantının amacı Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri temasında STK'ların birbiriyle iletişimini güçlendirmek ve ortak projeler gerçekleştirmelerini teşvik etmektir. SOKÜM konusunda STK'lar arasındaki işbirliğini teşvik edecek bu tarz çalışmaların daha sık yapılmasıyla STK'lar arasındaki sinerjinin artırılabileceği, bir deneyim paylaşımı ağının kurulabileceği böylelikle SOKÜM konusundaki ulusal kapasitenin artırılabileceği bilinmelidir.

Sonuç olarak Türkiye'nin SOKÜM konusunda gerçekleştirdiği çalışmaların karar alma aşamasında daha çok devlet odaklıyken uygulama sahalarında ise STK'ların çok daha etkin ve bazı konularda uzmanlıklarının daha nitelikli olduğu görülmektedir. Bu bakımdan resmî organlarla STK'ların beraber yürüteceği faaliyetler her iki taraf için de faydalı ve etkili bir kazanıma dönüşebilir. Topluluk, grup ve bireyler ile STK'lar arasındaki diyaloğun artırılması ve STK'ların ilgili topluluklarla daha fazla diyalog içinde olması da son derece önemlidir ve katılımın tam manasıyla gerçekleşmesi açısından önemli bir adımdır. Ayrıca STK'ların kendi aralarındaki diyaloglarının gelişmesiyle uluslararası alanda atılacak ortak adımların daha güçlü ve nitelikli sonuçlar doğuracağı bilinmelidir. STK'ların SOKÜM konusundaki etkinliğinin artırılmasının en etkili yolları diyalog ve işbirliğinden geçmektedir ve STK'ların bölgesel ve il bazında birlikte hareket etme kabiliyetlerinin artırılması gerekmektedir.

[105] Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Bilgi Paylaşımı ve İşbirliği Çalıştayı'nın ayrıntıları için bkz. http://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/90

5. SONUÇ

Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında topluluk, grup ve bireylerin rolü çoğu zaman mirasın kendisinden daha önemli ve vazgeçilemez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. SOKÜM unsurlarının dinamikliğinden ve sürekli değişim gösteren yapısından kaynaklanan koruma zorluğu yanında aynı zamanda topluluk, grup ve bireylerin katılımında da sürekli değişen dinamiklerin varlığı bilinmektedir. SOKÜM değiştikçe topluluk, grup ve bireyler de değişmektedir. Bu değişim ve sabit olmama hâli SOKÜM Sözleşmesi'nin koruma planlarının da sürekli güncellenmesini gerektirmektedir. Özellikle topluluk katılımıyla ilgili olan koruma planlarının topluluğun beklentisine cevap verebilmesi için sürekli yenilenmesi ve güncellenmesi elzemdir. Bu bakımdan insanı merkeze alan bu Sözleşme'nin en zorlu ve sorunlu alanının katılım konusunda yaşandığını söylemek gerekir. 2003 yılında imzalanan ve 2006 yılında yürürlüğe giren SOKÜM Sözleşmesi'nin ardından 17 yıl gibi bir zaman geçmesine karşın özellikle topluluk katılımına dair sorunlu alanların çözülemediği ve Sözleşme kapsamında yeni arayışların yürütüldüğü görülmektedir. Son dönemde STK'ların danışma işlevlerine dair yürütülen arayış süreci bunun önemli bir göstergesidir.

SOKÜM Sözleşmesi'nin katılım konusunu iki farklı pencereden yorumladığını söylemek mümkündür. Birincisi topluluk, grup ve bireylerin katılımı meselesi ikincisi ise akredite STK'ların danışma işlevleridir. Bu iki yaklaşımın kimi zaman birbirine karıştığı ve akredite STK'ların var olmasının topluluk katılımının sağlandığı anlamına geldiği düşünülmektedir. Bu durum sorunlu alanlardan birini oluşturmaktadır ve her STK'nın topluluk, grup veya bireyleri temsil ettiğini söylemek bazen mümkün görünmemektedir. Ancak mirasın sahibi topluluk, grup veya bireyler tarafından kurulmayan ve onları temsil etmeyen STK'ların uzmanlıklarının, mirasın korunmasındaki aktif çalışmalarının ve topluluk, grup ve bireyler ile arabulucu rollerinin Sözleşme'nin uygulanmasında son derece önemli bir işlevi olduğu da bilinmelidir. Nitekim STK'larla ilgili 2017 yılında başlayan ve Sekretarya ile Hükûmetlerarası Komite tarafından müstakil toplantılarla hâlen devam ettirilen arayış sürecinin tartışma konularından birini de uzmanlığı güçlü ve Komiteye katkı sağlayacak STK'ların akreditasyonu ile ulusal düzeyde güçlü ve topluluk, grup, birey temsilcilerinden oluşan ve onlarla daha yakın temas hâlinde çalışan STK'ların akreditasyonunun birbirinden ayrılmasıdır. Bu tür bir ayrım STK'lar arasından var olan uzmanlık dengesizliğini arttırıcı bir role bürünebilir ancak diğer yandan da yerelde çok güçlü olan ve unsurun aktarımında doğrudan rol alan kimi STK'ların ise akredite olarak

motivasyonlarının ve farkındalıklarının artmasına katkı sağlayıcı bir rolü de olabilir. Bu bakımdan tüm bu tartışmaların 1972 Sözleşmesi'ndeki gibi belirli STK'ların ön plana çıktığı ve Sözleşmeye hâkim olduğu bir yapıya dönüşmesine neden olmadan sağlıklı bir biçimde sonuçlanması son derece önemlidir. Ayrıca STK'ların danışma işlevlerinin de katılımın bir parçası olduğu ve katılım kavramına getirilen günümüz tanımlarında katılımın danışma, istişare, işbirliği gibi kelimeleri de kapsayan geniş bir alanı temsil ettiği bilinmelidir. Bu bakımdan sadece STK'ların olduğu bir mekanizma katılım anlamında yeterli ancak eksiktir. STK'lar yanında topluluk, grup ve bireylerin de bu sürece doğrudan dâhil olması önemlidir.

Topluluklar, gruplar ve bireylerin katılımında zorluk çekilen alanlardan biri de ulusal alanda ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunların getirdiği problemlerdir. Bu problemler kimi zaman devletlerden kaynaklı olurken kimi zaman da STK'ların kendisinden kaynaklanmaktadır. Katılımla ilgili zayıf bir yasal politikanın olması SOKÜM Sözleşmesi kapsamındaki katılım süreçlerine de sirayet edebilmekte ya da ülkelerin tarihî birikimden kaynaklı kültürel beklentileri de katılım konusunu zayıflatabilmektedir. Diğer yandan istişarede bulunulacak kaynakların yetersizliği, Sözleşme hakkında STK'lar ve topluluklardaki farkındalık eksiklikleri, yeterince organize olamama ve topluluk, grup, bireyler ile STK'ların kapasitelerinin zayıflığı, topluluklar arsındaki diyalog ve dayanışma eksikliği de sivil toplum tarafında önemli sorunların başında gelmektedir. Devletler ve sivil toplum tarafında var olan bu sorunların çözümü sağlanabilirse tespit, tanım, envanter, koruma ve yaşatma süreçlerinin tamamında daha nitelikli bir sivil toplum katılımının sağlanması muhtemeldir.

Katılımın sağlıklı bir biçimde gerçekleşmediği durumlarda henüz ilk aşamada unsurla ilgili yanlış ve eksik tanımlamaların yapılabileceğinin bilinmesi gerekir. Zaten SOKÜM Sözleşmesi de henüz tanım aşamasında topluluk, grup ve bireylerin katılımını öngörmektedir. Bu bakımdan özellikle Türkiye'de İl Tespit Komisyonlarının tanım ve tespit aşamasını oluşturduğu ve burada katılımla ilgili yaşanacak eksikliklerin olumlu sonuçlar doğurmayacağı düşünülmelidir. Ayrıca topluluk katılımının eksik olması durumunda unsurun otantikleşmesi, aşırı ticarileşmesi, aktarım eksikliği ve bunun sonucu olarak yaşayabilirliği risk altına girebilir. Çünkü bazı devletlerin aşırı otantik ve öze dönük miras anlayışının tam tersine unsurun kendisi sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. Bu da o unsuru yaşatan topluluğun dönüşümüyle beraber düşünülmesi gereken bir süreçtir. Bu bakımdan topluluğun katılımının sağlanması ile otantifikasyona dair beklentiler de boşa çıkmış olacaktır. Ayrıca topluluğun katılımıyla birlikte unsurla ilgili ticari faydaların

doğrudan yararlanıcısı da topluluk üyeleri olacaktır. Böylelikle hem unsuru yaşatmak için motivasyonları artacak hem de kendi mirasları hakkında ticari hükümleri belirleme hakları olacaktır.

SOKÜM Sözleşmesi'nin ulusal düzeyde uygulanmasında STK'ların önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Ancak özellikle de Komite çalışmalarına sundukları katkının sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Danışma Organında coğrafi dağılıma dikkat edilerek yer verilen 6 STK'nın katkılarının yalnızca tavsiye düzeyinde kalması, son karar verici organın Komite olması sorunlu yaklaşımlardan birini oluşturmaktadır. Bu konuya dikkat çeken araştırmacılardan biri olan Elvan Çokişler, SOKÜM Sözleşmesi'nde göze çarpan en büyük eksikliğin devlet dışı aktörlerin karar alım süreçlerindeki etkisizliği olduğunu söylemektedir. Çokişler'e göre STK'ların, topluluğun ve bireylerin rolü sınırlıdır ve kararları UNESCO çatısı altında devletler alırken Sözleşme'nin uygulanmasını ise devlet-dışı aktörler yürütmektedir. Ayrıca Çokişler, "SOKÜM'ün korumayı amaçladığı şey aslında SOKÜM'ü yaşatan insanlar olmasına rağmen, SOKÜM unsurlarının gerçek sahibi olan bireylerin karar alım süreçlerine etkisi azdır" derken bir Sözleşme'nin ortaya çıkış sürecinde felsefi ya da hukuki olarak katkısı olmayan birey ve toplulukların, o Sözleşme'nin etkin bir şekilde yürütülmesine katkısının da sınırlı olacağını söylemektedir. Son olarak Çokişler, "aktörler açısından bu rejim, yürütmede başarılı ancak karar alım süreçlerindeki etkileri bakımından kısmen başarılı bir rejim olarak değerlendirilebilir" demektedir (Çokişler, 2018:17). Elvan Çokişler'in söylediklerini doğrular birçok problemli alan bu tezde işlenmiştir. Henüz Sözleşme'nin kullandığı "topluluk" kelimesinden başlayarak, tanımlama, envanter hazırlama ve güncelleme, Listelerin ilanı, aday dosya hazırlama süreçleri, Etik İlkeler ve periyodik raporlar, STK Forumu gibi birçok alanda katılımla ilgili sorunlar yaşanmakta ve belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizliklerin temel nedeni de Çokişler'in ifade ettiği gibi Sözleşme'nin en başından itibaren topluluk, grup ve bireylerin eksikliği ve karar alma süreçlerindeki etkisizliğidir. Nitekim bu etkisizlik özellikle uluslararası alandan başlayarak ulusal alana da sıçramakta ve bir domino taşı etkisi yaratmaktadır. Sözleşme'nin kendi yönetim ve karar alma mekanizmasının aşırı merkezi oluşu yanında Sözleşme'nin Değerlendirme Organının ulusal alanda hükûmetleri merkezileşme ile eleştirmesi de bir çelişkidir. Öncelikle bu durumu tersine çevirmenin yolu Sözleşme'nin Komite, Sekretarya, DO gibi yönetim birimlerinin bu merkezileşmiş, otoriter yapısının tersine çevrilerek daha katılımcı ve müzakere edici bir tavra büründürülmesidir. Bu yapıldıktan sonra ulusal alanda benzer gelişmelerin ve iyileşmelerin gelmesi muhtemeldir.

Sivil toplumun kendi yapısından kaynaklanan hızlı ve etkili yönetme yeteneği nedeniyle karar alma aşamasına dâhil olamayan STK'ların özellikle de uygulama aşamasında önemli roller üstlendiği bilinmelidir. Türkiye özelinde düşündüğümüzde karar alma süreçlerinde fazla etkin olamayan STK'ların özellikle uygulama aşamasında devletten daha aktif ve hızlı olduğu görülmektedir. Bu da periyodik rapor hazırlama sürecinde STK'ların yaptığı faaliyetlerin fazlasıyla işlevli hâle gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu konuya değinen Selcan Gürçayır Teke STK'ların Sözleşme'nin amaçlarını, ruhunu ve terminolojisini eylemlere dönüştürme konusunda, farklı aktörleri etkinleştirme ve ilişki kurmalarını sağlama konularında devlet kademelerindeki bürokratik işleyişten daha hızlı ve etkili olduklarını söylemektedir. Gürçayır Teke ayrıca, gelenek taşıyıcıları, aktarıcıları ve somut olmayan kültürel mirasın herhangi bir alanı ile ilgili uzmanları içerisinde barındıran STK'ların özellikle dosya değerlendirme süreçlerinin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi konusunda danışsal organ görevini üstlenebileceğini söylemektedir (Gürçayır, 2013b:37). Karar alma süreçlerinde yer alamayan ancak uygulama alanında aktif olan STK'ların devletlerin elini güçlendirdiği, özellikle de gelişmekte olan devletlerin zayıf olduğu uygulama alanlarında SOKÜM'ün korunmasında birincil bir role büründükleri bilinmelidir. Bu bakımdan katılım konusunun çoğu zaman Taraf Devletlerin lehine ve onları rahatlatan bir süreç olduğu söylenebilir. Ancak her Taraf Devletin alışık olmadığı katılım konusu kendi kültürel ikliminden kaynaklanan bazı olumsuzluklar nedeniyle sekteye uğrayabilmektedir.

Sorgulanan ve tartışılan alanlardan biri de Sözleşme'nin katılım konusundaki ölçütlerinin denetlenebilirliği ve güvenirliğidir. Özellikle ulusal düzeyde katılımın nitelik bakımından gerçekleşip gerçekleşemediğini denetlemek oldukça zordur. Listelere dosya sunarken belirlenen kimi kriterleri sağlamak ve sadece kâğıt üstünde cinsiyet eşitliğine, topluluk, grup ve birey ile STK dağılımına dikkat ederek alınan rıza mektuplarının gerçekten katılımın sağlandığını göstermesi beklenemez. Bu da SOKÜM Sözleşmesi'nin en önemli eksikliğinin denetlenebilirlik ve yerinde gözlem olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Sadece hükûmetlerin beyanı ile topluluk katılımının sayıca gerçekleştiği kanıtlanabilir ancak bunun niteliğinin ne olduğu, gerçekte etkisinin ne olduğu sorunlu alanlardan birini oluşturmaktadır. Devletler periyodik raporlarında, aday dosya sunumlarında katılımın her zaman en iyi şekilde gerçekleştiğini açıklamakta ancak bunun etkisinin ve çıktısının ne olduğuna dair çok az veri ulaşmaktadır. Bu durum da katılım konusunun sadece bir kriteri yerine getirmek için devletlerin zorunlu olarak yaptığı bir eyleme dönüşmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan Sözleşme'nin katılım konusundaki kriterlerinin de gözden

geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Nitekim buna yönelik ilk adımlar periyodik rapor süreçlerinde yapılan yeniliklerdir. Periyodik raporlara yazılan verilerin niteliğinin daha ölçülebilir ve denetlenebilir olmasına yönelik adımlar Komitenin aldığı kararlarla atılmakta ve periyodik rapor formları değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak Sözleşme'nin topluluğun katılımı konusunda getirdiği metinsel düzeydeki bu yapısal bütünlüğün kimi zaman aşırı profesyonelleşmeyi de beraberinde getirdiği ve topluluğun katılımıyla ilgili kendi çizdiği sınırların dışına çıkamamasına neden olduğu söylenebilir. Listeye kaydedilen unsurlara ya da bir listeden diğerine transfer edilen unsurlarla ilgili yapılan itirazlarda herhangi bir uzlaşı ortamının sağlanamaması ve Sözleşme'nin sunduğu formel koşulların yerine getirilmesinin tercih edilmesi de bu sınırların aşılamamasına bağlanabilir. Sözleşme'nin tüm süreçlerine sivil toplumun katılımı Taraf Devletlerin istekleri doğrultusunda yürütülmekte ve bu noktadan bakıldığında metinsel anlamda insanı merkeze alan Sözleşme'nin aslında insanı değil de Taraf Devletleri merkeze koyduğu görülmektedir. Bu anlamda sivil toplumun Sözleşme'nin yönetimine ya da somut olmayan kültürel mirasın korunması sürecinde bahsedilen "yönetime katılma" aşamasına ulaşamadığı görülmektedir. Aynı zamanda sivil toplum unsurlarının uzman ve kapasite eksikliği ve de maddi imkânsızlıklar nedeniyle sürece dâhil olamadığı da bilinmelidir. Sözleşme'nin insanı merkeze koyan tüm çabalarına karşın henüz beklenen seviyede katılımcı yaklaşımı gerçekleştiremediği söylenebilir. Bu sorunu aşmak içinse daha az resmî olan örneğin STK Forum sistemi gibi alt ve bölgesel sivil toplum yapılanmalarının kurulması ve bu yapılanmaların Sözleşme'nin merkezinde söz hakkına sahip olması gerekir. Bu sayede Sözleşme'den yani merkezden başlayarak perifere doğru yayılan katılımcı bir yaklaşım geliştirilebilir. Sözleşmenin imzalanmasının üzerinden geçen 17 yılda elde edilen deneyimler ile yeni destekleyici metinler oluşturulmakta, Uygulama Yönergesi gibi var olan metinler de sürekli güncellenmektedir. Bu bakımdan katılımla ilgili Sözleşme'nin 17 yılda elde ettiği deneyimlerin bir geri dönüşünün olacağı ve katılıma yönelik daha somut adımlar atılacağı beklenmelidir. SOKÜM Sözleşmesi uygulama anlamında yaşanan sorunlara karşın insanı merkeze alan ve ona değer veren yaklaşımı ile diğer UNESCO Sözleşmeleri arasında ön plana çıkmaktadır. Sözleşme'nin bu niteliği gelişime açık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Adell, N., Bendix, R. F., Bortolotto, C. ve Tauschek, M. (2015). Introduction. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territoritory and the Making of Heritage.* Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 7-24.

Akbal, İ. (2011). "Doğa Hukukçularından Hegel'e Sivil Toplum Devlet İlişkileri: Sivil Toplumun Siyasal Anlamından Kurtuluşu". *Muhafazakar Düşünce*, 29, 39-61.

Alivizatou, M. (2007). "The UNESCO Programme for the Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity: A Critical Examination". *Journal of Museum Ethnography,* 19, 34–42.

Arnstein, S. R. (1969). "A Ladder of Citizen Participation". *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216-224.

Basat Metin, E. (2013). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yerel Yönetim Uygulamaları. M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke (Ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 97-102.

Biber, A. (2009). "Türkiye'de Sivil Alanın Darlığının Tarihsel Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 27-42.

Blake, J. (2018). UNESCO'nun 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi: Korumada Topluluk Katılımının İma Ettikleri. K. Kösemek, H. Yıldırım ve T. Bekmez (Çev). *SOKÜM Sözleşmesi Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler.* M. Öcal Oğuz, E. Ölçer Özünel, A. E. Aral (Yay. Hzl.). Ankara: Grafiker Yayınevi, 109-136.

Bortolotto, C. (2015). UNESCO and Heritage Self-Determination: Understandings of "Community Participation" and "Anthropological Expertise" in International Debate. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territoritory and the Making of Heritage.* Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 249-272.

Bowler, G. M. (2018). Netnografi: Sanal Kültürleri ve Toplulukları İncelemek İçin Tasarlanmış Bir Yöntem. İ. Tekirdağlı Korkmaz-Z. S. Baki Nalcıoğlu (Çev.). *İnternet Folkloru: Netlore ve Netnografi*. M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke, T. Erdal, Z. S. Baki Nalcıoğlu (Yay. Hzl.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 25-32.

Cevizci, A. (2013). *Uygulamalı Etik.* İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A. (2014). *Etik Ahlak Felsefesi.* İstanbul: Say Yayınları.

Çaha, Ö. (2000). "Yeni Yüzyılda Tarih Kaldığı Yerden Devam Edecek". *Düşünen Siyaset*, 65–79.

Çaha, Ö. (2005). Sivil Toplum Üstüne. *Sivil Toplum ve Demokrasi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 9-22.

Çaha, Ö. (2017). *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı Sivil Toplumun Türkiye'deki ve Dünyadaki Serüveni.* İstanbul: Mana Yayınları.

Çam, E. (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

Çokişler, E. (2018). "Uluslararası Hukuk Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Rejimi". *Millî Folklor,* 120, 5-19.

Davies, T. (2014). *NGOs A New History of Transnational Civil Society.* New York: Oxford University Press.

Deacon, H. J. ve Rieks, S. (2013). "Authenticity, Value and Community Involvement in Heritage Management under the World Heritage and Intangible Heritage Conventions". *Heritage and Society*, 6(2), 1-15.

Deacon, H. J. ve Rieks, S. (2016). The Examination of Nomination Files Under the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. M. L. Stefano, P. Davis. (Eds.). *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*, 22-39.

Delanty, G. (2015). *Bir Kavramın Anatomisi Topluluk*. F. B. Atay (Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.

Di Giovine, M. A. (2015). The Ethics of Participation, Community Formation, and Governmentality in UNESCO's World Heritage Program. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 83-110.

Doğan, İ. (1999). "Sivil Toplumun Kültürel Temelleri". *Polis Bilimleri Dergisi*, 4, 133-146.

Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Dundes, A. (2003). Halk Kimdir?. M. Ekici (Çev.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. G. Öğüt Eker, M. Ö. Oğuz, M. M. Ekici, N. Özdemir, S. Gürçayır (Yay. Hzl.). Ankara: Millî Folklor Yayınları, 1-25.

Dundes, A. (2019). Folklor Nedir?. Gülay Aydın (Çev.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. M. Ö. Oğuz, S. Gürçayır Teke (Yay. Hzl.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 16-18.

Edwards, M. (2004). *Civil Society*. Oxford: Blackwell.

Ekici, M. (2013). TÜRKSOY Üyesi Ülkeler SOKÜM Seminerleri. M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke (Ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi.* Ankara: Grafiker Yayınları, 19-25.

Eraslan, L. (2011). *Sivil Toplum ve Eğitim*. Ankara: Maya Akademi Yay.

Groth, S. (2015). Between Society and Culture: Recognition in Cultural Heritage Contexts. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined*

Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 59-83.

Gürçayır Teke, S. (2011). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma". *Millî Folklor*, 92, 5-12.

Gürçayır Teke, S. (2013a). "Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmî, Resmî Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras". *Millî Folklor,* 100, 31-39.

Gürçayır Teke, S. (2013b). Sivil Toplum Kuruluşları ve Somut Olmayan Kültürel Miras: Katılım, Akreditasyon ve Eksiklikler. M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke (Ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi.* Ankara: Grafiker Yayınları, 41-47.

Hansen, H. S., David C. P. (2005). "Citizen Participation and Internet GIS". *Computers, Environment and Urban Systems*, 9(6), 617–629.

Hertz, E. (2015). Bottoms, Genuine and Spurious. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 25-59.

İnternet: (2015). *Accreditation of new non-governmental organizations and review of accredited non-governmental organizations- ITH/15/10.COM/16* Web: https://ich.unesco.org/en/10com adresinden 11.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2015). *A Model Code of Ethics for Intangible Cultural Heritage*. Web: https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00463 adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *About us*. Web: http://www.ichngoforum.org/about-us/ adresinden 01.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2011). *Adoption of the Summary Records of the Fifth Session of the Committee-ITH/11/6.COM/CONF.206/4 Rev*. Web: https://ich.unesco.org/en/6com adresinden 16.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Aide-Mémoire For Completing A Nomination to The List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguardıng for 2015 and Later Nominations.* Web: https://ich.unesco.org›ICH-01-aide-mémoire-EN adresinden 08.08.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Bilgi ve Belge Merkezine Kayıtlı Belgeler ve Sanatçı Sayıları*. Web: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-13031/bilgi-ve-belge-merkezine-kayitli-belgeler-ve-sanatci-sa-.html adresinden 18.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Birleşmiş Milletler (1992). *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*. Web: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/biyo.pdf adresinden 11.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Birleşmiş Milletler (1992). *Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu*. Web: http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf adresinden 11.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Birleşmiş Milletler (1994). *Çölleşme İle Mücadele Sözleşmesi*. Web:http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/collesme/UNCCD_BM_Collesme_ile_Mucadele_Sozlesmesi_(Turkce).pdf adresinden 11.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Community-based documentation contributes to the viability of intangible cultural heritage in the Philippines*. Web: https://ich.unesco.org/en/philippines-community-based-documentation-00261 adresinden 17.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Decision of the Intergovernmental Committee: 13.COM 8*. Web: https://ich.unesco.org/en/Decisions/13.COM/8 adresinden 15.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Decision of the Intergovernmental Committee: 13.COM 7.B-Examination of the reports of States Parties on the current status of elements inscribed on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding.* Web: https://ich.unesco.org/en/decisions/13.COM/7.B adresinden 09.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2015). *Decision of the Intergovernmental Committe: 10.COM 15.A*. Web: https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/15.A adresinden 01.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Decision of the Intergovernmental Committee: 9.COM 11*. Web: https://ich.unesco.org/en/Decisions/9.COM/11 adresinden 09.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Documents of the Committee and in-depth studies on periodic Reporting*. Web: https://ich.unesco.org/en/committee-documents-and-in-depth-studies-00862 adresinden 03.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Documents-The Statements produced by the ICH NGO Forum*. Web: http://www.ichngoforum.org/documents/ adresinden 09.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2002). *Draft glossary proposed by a group of Dutch experts convened by the bureau of the Netherlands National Commission for UNESCO- TER/CH/2002/WD/4*. Web: https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00082 adresinden 01.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Engaging Local Communities in the Stewardship of World Heritage (COMPACT).* Web: https://whc.unesco.org/en/activities/745 adresinden 01.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Establishment of the Evaluation Body for the 2020 cycle-LHE/19/14.COM/18.* Web: https://ich.unesco.org/en/14com adresinden 17.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Ethics and Intangible Cultural Heritage.* Web: https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866 adresinden 16.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Examination of the reports of States Parties on the implementation of the Convention and on the current status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity- ITH/18/13.COM/7.a Rev.* Web: https://ich.unesco.org/en/13com adresinden 02.05.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Examination of the reports of States Parties on the current status of elements inscribed on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding-ITH/18/13.COM/7.b.* Web: https://ich.unesco.org/en/13com adresinden 02.05.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Examination of the reports of States Parties on the current status of elements inscribed on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding- ITH/14/9.COM/5.b.* Web: https://ich.unesco.org/en/9com adresinden 01.0.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Examination of the reports of States Parties on the implementation of the Convention and on the current status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity-ITH/14/9.COM/5.a.* Web: https://ich.unesco.org/en/9com adresinden 11.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2011). *Examination of the annual report of Belarus on the results of the measures taken to ensure the safeguarding of the 'Rite of Kalyady Tsars (Christmas Tsars)' inscribed on the Urgent Safeguarding List in 2009.* Web: https://ich.unesco.org/en/6com adresinden 06.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2006). *Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention*. Web: http://www.accu.or.jp/ich/en/pdf/b2006Expert.pdf adresinden 10.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2006). *Expert Meeting on Documenting and Archiving Intangible Cultural Heritage.* Web: https://ich.unesco.org/doc/src/00068-EN.pdf adresinden 01.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2013). *Evaluation of UNESCO's Standard-setting Work of the Culture Sector - Part I 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Final Report.* Web: https://ich.unesco.org/doc/src/IOS-EVS-PI-129_REV.-EN.pdf adresinden 16.09.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Folk-Portal.* Web: https://folk-portal.org/ adresinden 01.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Forms to be used for nominations, proposals, assistance requests, accreditation requests and periodic Reporting*. Web: https://ich.unesco.org/en/forms adresinden 04.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Geleneksel Sanatlar Derneği.* Web: http://www.gelenekselsanatlar.org/tr adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2002). *Glossary Intangible Cultural Heritage.* Wim van Zanten (Ed.) Web: https://ich.unesco.org/doc/src/00265.pdf adresinden 01.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2017). *Guidance Note on Inventorying Intangible Cultural Heritage*. Web: https://ich.unesco.org/doc/src/46568-EN.pdf adresinden 07.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Human towers.* Web: https://ich.unesco.org/en/RL/human-towers-00364 adresinden 15.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *ICH NGO Forum Statement 13.COM–Port Louis–Republic of Mauritius.* Web: http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2018/11/ statement-ICH-NGO-Forum-13COM-ENG_web-1.pdf adresinden 01.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *ICH NGO Forum Mauritius Declaration on the Ethical Principles for Safeguarding ICH.* http://www.ichngoforum.org/ich-ngo-forum-mauritius-declaration-ethical-principles-safeguarding-ich/ adresinden 12.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2017). *ICH NGO Forum Statement 12.COM–Jeju.* Web: http://www.ichngo forum.org/wp-content/uploads/2017/12/12-COM-NGO-Statement-Jeju-ENG.pdf adresinden 01.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2015). *ICH NGO Forum Steering Committee Mission and tasks of the Committee General profile of members of the Committee and election process.* Web: http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2013/03/171209-ICH-NGO-Forum-Profile-ENG_rules-and-procedure.pdf adresinden 13.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2015). *ICH NGO Forum Statement for the 10.COM IGC for the 2003 Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural heritage.* Web: http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/10COM-Windhoek-NGO-Statement-English.pdf adresinden 01.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *ICHNGO Network*. Web: http://www.ichngo.net/ adresinden 15.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Intangible heritage in Flanders.* Web: https://immaterieelerfgoed.be/nl adresinden 15.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Involvement of tradition bearers and practitioners*. Web: https://ich.unesco.org/en/tradition-bearers-and-practitioners-00259 adresinden 07.08.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2007). *Item 13 of the Provisional Agenda: Evaluation of the results of the implementation of the Committee's Strategic Objectives-Proposal for a 'Fifth C-' to be added to the Strategic Objectives-WHC-07/31.COM/13B.* Web: https://whc.unesco.org/ archive/2007/whc07-31com-13be.pdf adresinden 01.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Merkezi.* Web: http://www.klasiksanatlar.com/ adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Jayarajan. V. (2015). *Conservation of Ethics in Traditional Performances of an Indian State.* Web: http://www.ichngoforum.org/ich-ngo-forum-2015-symposium/ adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Keyman, F. (2010). *Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum*. panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.Doc adresinden 10.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Keyman, F. (2006). *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha.*http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye-de-sivil-toplumun-seruveni.pdf adresinden 12.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Kültürel Araştırmalar Vakfı.* Web: https://kultur.org.tr/ adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Mediterranean diet*. Web: https://ich.unesco.org/en/RL/mediterranean-diet-00884 adresinden 09.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2016). *Minutes from NGO Working Group on Capacity Building.* Web: http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/2017/01/161201_Working-Group-Capacity-Building.pdf adresinden 26.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Momoeria, New Year's celebration in eight villages of Kozani area, West Macedonia, Greece.* Web: https://ich.unesco.org/en/RL/momoeria-new-year-s-celebration-in-eight-villages-of-kozani-area-west-macedonia-greece-01184 adresinden 03.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Museum Defination.* Web: https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/ adresinden 01.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Nomination form of Ékpè (leopard) initiation society-File reference: 685*. Web: https://ich.unesco.org/en/10-representative-list-00748 adresinden 03.04.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Nomination form of Xoan singing of Phú Thọ province, Viet Nam-File reference: 01260.* Web: https://ich.unesco.org/en/RL/xoan-singing-of-phu-tho-province-viet-nam-01260 adresinden 02.03.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Nomination Dossier For Inscription On The World Heritage List - The Sacred Mijikenda Kaya Forests (Kenya).* Web: http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1231rev.pdf adresinden 01.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Non-Governmental Organizations accredited to provide advisory services to the Committee.* Web: https://ich.unesco.org/en/accredited-ngos-00331 adresinden 01.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage- ICH-Operational Directives-7.GA-2018.* Web: https://ich.unesco.org/en/directives adresinden 16.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention-2019 Operational Guidelines.* Web: http://whc.unesco.org/en/guidelines/ adresinden 14.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Proclamation of Masterpieces of The Oral and Intangible Heritage of Humanity-Implementation Guide.* Web: https://ich.unesco.org/doc/src/Proclamation_guide-2000_version-EN.pdf adresinden 01.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Protecting Our Heritage and Fostering Creativity*. Web: https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity adresinden 01.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Reflection on the role of accredited non-governmental organizations within the 2003 Convention.* Web: https://ich.unesco.org/en/reflection-on-the-role-of-ngos-01037 adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Reform of the periodic reporting mechanism*. Web: https://ich.unesco.org/en/14com adresinden 01.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Removal of an element from the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding and its transfer to the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity-ITH/17/12.COM/11.c.* Web: https://ich.unesco.org/en/12com adresinden 16.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Report of Mongolia on the status of the element 'Mongol Tuuli, Mongolian epic-File reference:1319.* Web: https://ich.unesco.org/en/7b-periodic-reporting-usl-00995 adresinden 12.08.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2015). *Report of the Evaluation Body on its work in 2015.* Web: https://ich.unesco.org/en/10com adresinden 01.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2016). *Report of the Evaluation Body on its work in 2016.* Web: https://ich.unesco.org/en/11com adresinden 03.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Report of the Consultative Body on its work in 2014.* Web: https://ich.unesco.org/en/9com adresinden 02.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Report of the Subsidiary Body on its work in 2014 and examination of nominations for inscription on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.* Web: https://ich.unesco.org/en/9com adresinden 02.02.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2014). *Report of Mongolia on the status of the ICH element Mongol Biyelgee, Mongolian traditional folk dance- File reference: 945*. Web: https://ich.unesco.org/en/5b-periodic-reporting-usl-00708 adresinden 12.08.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2011). *Report of Brazil on the status of the ICH element 'Yaokwa, the Enawene Nawe people's ritual for the maintenance of social and cosmic order'- File reference: 917.* Web: https://ich.unesco.org/en/6b-periodic-reporting-usl-00625 adresinden 11.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2011). *Report of the Subsidiary Body on its work in 2011 and evaluation of nominations for inscription in 2011 on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity-ITH/11/6.COM/CONF.206/13.* Web: https://ich.unesco.org/en/6com adresinden 16.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2006). *Report of Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention*. Web: https://ich.unesco.org/doc/src/00034-EN.pdf adresinden 10.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Report of China on the status of the ICH element Traditional Li textile techniques: spinning, dyeing, weaving and embroidering- File reference: 940.* Web: https://ich.unesco.org/en/8c-periodic-reporting-usl-00922 adresinden 12.08.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Report of the United Arab Emirates on the status of the element Al Sadu, traditional weaving skills in the United Arab Emirates- File reference: 1149.* Web: https://ich.unesco.org/en/9b-periodic-reporting-usl-00858 adresinden 12.08.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2018). *Resolution of the General Assembly: 7.GA 10.* Web: https://ich.unesco .org/en/resolutions/7.GA/10 adresinden 10.11.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2004). *Resolutions Adopted By Icom's 21st General Assembly*. Web: https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMs-Resolutions_2004_Eng .pdf adresinden 12.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Sivil Toplum Kuruluşları ile Bilgi Paylaşımı ve İşbirliği Çalıştayı gerçekleştirildi*. Web: http://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/90 adresinden 2.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Skounti. A. (2006). *Preliminary notes-Expert Meeting on Community involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage, ACCU-UNESCO, Tokyo.* Web: http://www.accu.or.jp/ich/en/pdf/c2006Expert_SKOUNTI.pdf adresinden 01.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü.* Web: http://www.sokumenstitusu.org.tr/ adresinden 10.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları.* Web: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-93482/somut-olmayan-kulturel-miras-tasiyicilari.html adresinden 18.10.2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri.* Web: https://aregem.ktb. gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envante ri.html adresinden 09.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Somut Olmayan Kültürel Miras Envanter Çalışmaları*. Web: https://aregem.ktb. gov.tr/gsgm/TR-50839/somut-olmayan-kulturel-miras-envanter-calismalari.html adresinden 01.10.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Steil. P (2002). *Defining the Scope of the Term "Intangible Cultural Heritage-Expert meeting on Intangible Cultural Heritage: Priority Domains for an International Convention-RIO/ITH/2002/WD/8.* Web: https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00056 adresinden 01.07.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: (2015). *Towards codes of ethics for intangible cultural Heritage? - ITH/15/EXP/2.* Web: https://ich.unesco.org/en/events?meeting_id=00463 adresinden 10.12.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü.* Web: kumid.net/euproject/admin /userfiles/dokumanlar/INTERNATIONAL.pdf adresinden 12.12.2019 tarih- inde alınmıştır.

İnternet: *UNESCO Türkiye Millî Komisyonu İnternet Sitesi-Sektörler*. Web: http://www.unesco.org.tr/ adresinden 01.06.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Whistled language.* Web: https://ich.unesco.org/en/USL/whistled-language-00658 #identification adresinden 03.04.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *World Heritage Convention's 40th anniversary celebration concludes and launches Kyoto Vision.* Web: https://whc.unesco.org/en/news/953 adresinden 01.09. 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *World Heritage and Indigenous Peoples-Milestones*. Web: https://whc.unesco. org/en/activities/496/ adresinden 01.09.2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: *Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri.* Web: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazineleri-ulusal-envanteri.html adresinden 15.09.2019 tarihi-nde alınmıştır.

Jacobs, M. (2016). The Spirit of the Convention–Interlocking Principles and Ethics for Safeguarding Intangible Cultural Heritage. *International Journal of Intangible Heritage,* 11, 71-87.

Jacobs, M. (2018). Kültürel Arabuluculuk, Sınırlara ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Yeni Paradigmanın Değerlendirilmesi: Halk Bilimi Çalışmaları, Disiplinler Ötesi Bakış Açıları ve UNESCO. M. Ö. Oğuz, E. Ölçer Özünel, A. Erman Aral (Yay. Hzl.). *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 25-52.

Karadeniz, C. ve Özdemir, E. (2018). "Hangi Müze? Müzecilikte Değişim ve Yenimüzebi-lim". *Millî Folklor,* 120, 158-169.

Kasapoğlu Akyol, P. (2016). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Örgün Eğitime Uygulanması: Ağaraştırması (Webquest) Örneği". *Millî Folklor*, 111, 125–146.

Kiriama, H. (2012). "The Community and Sustainable Heritage Management: The Rabai Kayas of coastal Kenya". *International Conference on Living with World Heritage in Africa*, 56-68.

Kocaoğlu, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Katılım Kültürü (Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kuçuradi, İ. (2003). "Etik ve Etikler". *TMH - Türkiye Mühendisleri Haberleri,* 423, 1-9.

Kuçuradi, İ. (1998). Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar. *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Kutlu, M. (2009). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitime Yönelik İlk Adım Halk Kültürü Dersi". *Millî Folklor*, 82, 13-18.

Kutlu, Ü. Z. (2011). Türkiye'de Yerel Kültür Politikaları Üzerine. E. Ertürk (Der.). *Yerel Kültür Politikaları El Kitabı Adımlar, Araçlar ve Örnekler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lai, J. C. (2014). *Indigenous Cultural Heritage and Intellectual Property Rights.* Switzerland: Springer Publishing.

Maier, K. (2001). "Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder?". *European Planning Studies*, 9(6), 707-719.

Mardin, Ş. (2006). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. M. Türköne, T. Önder (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Meskell, L. (2010). "Human Rights and Heritage Ethics". *Anthropological Quarterly*, 83(4), 839-859.

Miessen, M. (2010). *Katılım Kâbusu*. B. O. Doğan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Moe, J. M., Coleman, C., Fink, K. ve Krejs K. (2002). "Archaeology, Ethics, and Character: Using Our Cultural Heritage to Teach Citizenship". *The Social Studies*, 93(3), 109-112.

Norton, P., Hughes M. (2018). *Public Consultation and Community Involvement in Planning A Twenty-First Century Guide.* New York: Routledge.

Oğuz, M. Ö. (2018a). "UNESCO'nun 1972 ve 2003 Sözleşmelerinin Tavsiye Organları: Deneyimler ve Sorunlar". *Millî Folklor,* 120, 46-58.

Oğuz, M. Ö. (2018b). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Oğuz, M. Ö. (2017). "Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik ve Güvenirlik". *Millî Folklor,* 116, 5-17.

Oğuz, M. Ö. (2013a). "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras". *Millî Folklor,* 100, 5 -13.

Oğuz, M.Ö. (2013b). "Türkiye'de Folklorun İlk Makaleleri". *Millî Folklor,* 99, 5 -14.

Oğuz, M. Ö. (2010). "Türkiye'de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek Tipleştirme Örneği". *Millî Folklor,* 85, 36-45.

Oğuz. M. Ö. (2009). "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği". *Millî Folklor,* 82, 6-12.

Oğuz, M. Ö. (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi.* Ankara: Akçağ Yayınevi.

Ölçer Özünel, E. (2017a). "İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı: Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım". *Millî Folklor,* 116, 18-32.

Ölçer Özünel, E. (2017b). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millîleştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileşme.* Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Bursa Sempozyumu, Bursa, 349-367.

Pascual, J. (2011). Kültür Politikaları, Sürdürülebilirlik ve Katılım Üzerine. E. Ertürk (Der.). *Yerel Kültür Politikaları El Kitabı Adımlar, Araçlar ve Örnekler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pfeilstetter, R. (2014). "Heritage entrepreneurship. Agency-driven promotion of the Mediterranean diet in Spain". *International Journal of Heritage Studies,* 21(3), 1-17.

Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*. G. Sezer, V. Atayman (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. U. Kocabaşoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Pulhan, G. (2009). Yeni Kültür Politikaları Açısından Kültürel Miras. S. Ada, H. A. İnce (Der.). *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (1998). Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum. A. Y. Sarıbay, F. Keyman (Der.). *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Schrieber, Hanna. (2019). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yumuşak Güç-İlişkiyi Keşfetme. E. Gülümb (Çev). *Kültürel Miras Yönetimi.* N. Özdemir, A. Öger (Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları, 117-139.

Sherry, R. A. (1969). "A Ladder of Citizen Participation". *Journal of the American Institute of Planners,* 35(4), 216-224.

Silier, O. (2011). Türkiye'de Bir Kültürel Miras Hareketinin Oluşabilmesi Üzerine Üç Tez. D. Ünsal (Ed.). *Kültür Politikaları ve Yönetimi Yıllık*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Skounti, A. (2018). Otantik Yanılsama: İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası, Fas Deneyimi. N. Avcı, E. Karaman (Çev.). *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler.* M. Öcal Oğuz, E. Ölçer Özünel, A. Erman Aral (Yay. Hzl.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". (2005). M. Öcal Oğuz (Fr. Çev.), Yeliz Özay (İng. Çev.), Pulat Tacar (Göz. Geç.). *Millî Folklor,* 65, 163-171.

Ubertazzi, B. (2015). The Territorial Condition for the Inscription of Elements on the UNESCO Lists of Intangible Cultural Heritage. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 111-123.

Urbinati, S. (2012). "The Role for Communities, Groups and Individuals under the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage". *Studies in Intercultural Human Rights*, 4, 201-222.

Urbinati, S. (2015). The Community Participation in International Law". N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 123-141.

Urbinati, S. (2018). Topluluklar, Gruplar ve Bireyler: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcıları - Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Taşıyıcılara Atfedilen Rol Nedir?. T. Yıldız, M. Özdemir (Çev.). *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler.* M. Öcal Oğuz, E. Ölçer Özünel, A. Erman Aral (Yay. Haz.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Weizman, E. (2010). Önsöz: İşbirliği Paradoksu. B. O. Doğan (Çev.). *Katılım Kabusu,* İstanbul: Metis Yayınları.

Von Sydow, C. W. (2019). Coğrafya ve Masal Ekotipleri. T. Işıkhan (Çev.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2.* M. Ö. Oğuz, S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 61-70.

Yıldız, T. (2018). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Topluluk Katılımının Çıkmazları". *Millî Folklor*, 120, 73-80.

Yıldız, T. (2018). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Katılım ve Kapasite Geliştirme. *II. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalıştayı Bildiri Kitabı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 44-49.

Ziya Gökalp. (2007). Halk Medeniyeti. M. Ö. Oğuz vd. (Yay. Hzl.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları.

EKLER

EK-1. Kaynak kişiler

KK 1: Esma İnci; Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Komisyonu Üyesi.

KK 2: Kübra Akyurt; Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Komisyonu Üyesi.

KK 3: Ahmet Çakır; Kültür ve Turizm Bakanlığı.

KK 4: Ahmet Akcan; Geleneksel Sanatlar Derneği Yönetim Kurulu Başkanı.

KK 5: Aslıhan Erkmen Birkandan; Geleneksel Sanatlar Derneği Genel Sekreteri.

KK 6: Ali Vural; Kültür ve Turizm Bakanlığı Folklor Araştırmacısı.

KK 7: Nihal Kadıoğlu Çevik; Kültürel Araştırmalar Vakfı UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras İletişim Yetkilisi.

KK 8: Ahmet Zeki Yavaş; İstanbul Çamlıca Klasik Sanatlar Merkezi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı	: Yıldız, Tuna
Uyruğu	: Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri	: 04.09.1984 / Ankara
Medeni hali	: Bekâr
Telefon	: 0544 422 76 66
e-mail	: tuna.yildiz@hbv.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Yılı
Doktora	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı	Devam Ediyor
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2012
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2008
Lise	Ankara Gazi Lisesi	2001

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018 Nisan -	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü	Araştırma Görevlisi
2017 Nisan- 2018 Nisan	UNESCO Türkiye Millî Komisyonu	Kültür Sektörü Doktora Bursiyeri
2010 Eylül - 2017 Mart	Gazi Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi	Koordinatör, Müze Araştırmacısı
2010 Mart– 2010 Ağustos	TÜRKSOY	Stajyer

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Ulusal Yayınevleri Tarafından Yayınlanan Kitaplar ve Kitap Bölümleri

Oğuz, M.Ö., Kösemek, M. ve Yıldız, T. (2010). *Türkiye'de 2010 Yılında Yaşayan Ramazan ve Kurban Bayramı Geleneksel Kutlamaları.* Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.

Yıldız, T. (2016). "Türk ve Macar Ortak Mutfağında İçme Kültürü: Şifa, Ritüel, Gelenek". *Tatların Benzer Dünyası: Türk-Macar Ortak Yemek Kültürü.* (Ed. Evrim Ölçer Özünel, Mihaly Hoppal, M. Öcal Oğuz). Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yayınları.

Uluslararası Hakemli Dergilerdeki Makaleler

Yıldız, T. (2018). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Topluluk Katılımının Çıkmazları". *Millî Folklor,* 15(120), 73–80.

Yıldız, T. (2015). "Değişen Bağlamlar Dönüşen Anlatılar Halk Hikâyelerinden Beyaz Perdeye Metinlerarası İlişkiler". *Millî Folklor,* (108), 135–146.

Yıldız, T. (2014). "Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Günlük Burç Yorumları ve Kimlik Tasarımı". *Millî Folklor,* (104), 128–137.

Yıldız, T. (2012). "Piyasadan Endüstriye Melodramdan Mitolojiye Sinemanın Yarım Kalan Hikâyesi 1950 1980 Yılları Arasında Türk Sineması Eleştirisi". *Millî Folklor,* (96), 148–156.

Yıldız, T. (2010). İnsanlığın Sözlü Ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları Japonya Nogaku Tiyatrosu. *Millî Folklor*, (88), 126–132.

Yıldız, T. (2009). "Evlidir Ne Yapsa Yeridir Filminde Kutsal Aşkın Parodileştirilmesi". *Millî Folklor,* (83), 70–78.

Uluslararası Hakemli Dergilerdeki Kitap Tanıtımları

Yıldız, T. (2018). "Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL, Eşiktekiler-Gecekondu Folklorunda İnsan Zaman-Mekân. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015,ISBN: 978-605-4692-83-5, 28 sayfa." *Millî Folklor,* (119), 168-170.

Yıldız, T. (2014). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi". *Millî Folklor,* (102), 190-192.

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulmuş Bildiriler

Yıldız, T. (2018). "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Katılım ve Kapasite Geliştirme" *II. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalıştayı Bildiri Kitabı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü.

Yıldız, T. (2010). "Ücreti Karşılığında Geleneğin Başkası Adına İcra Edilmesi Sanal Anıt Dünyaları". *III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*, İstanbul.

Editörlük

Millî Folklor Dergisi Editör Yardımcılığı, 01.01.2014-Devam Ediyor.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Editör Yardımcılığı, 01.11.2019-Devam Ediyor.

Komisyon Üyelikleri

Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Komisyonu Üyeliği

ankara HBM

ankara HBM